Louis De Geer

MINNEN

3 1761 06354417 5

brief
DL
0012333
v.2

Presented to the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
by
Professor D. Verney

MINNEN

UPPTECKNADE

AF

LOUIS DE GEER

SENARE DELEN

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

STOCKHOLM 1892
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

REPRESENTATIONSFÖRÄNDRINGEN.

(1865)

Måndagen den 16 oktober 1865 började den minnesvärda riksdag, som skulle sluta med rikets ständers upplösning för alltid. Af adelns ledamöter hade åtminstone två tredjedelar inställt sig i bestämd afsikt att afslå det hvilande representationsförslaget, och sannolikt hade det lika stor majoritet emot sig i prästeståndet. Ärkebiskop Reuterdahl uttalade också vid riksdagens öppnande på rikssalen lika oförbehållsamt sitt stånds betänkligheter som borgar- och bondeståndens talmän deras välönskningar för förslagets framgång. Landtmarskalken yttrade sig försiktigare.

I fråga om majoriteten inom riddarhuset och prästeståndet var det betecknande, att de i konstitutionsutskottet insatte endast strängt konservativa ledamöter, som voro afgjorda motståndare till representationsförslaget.

Huru retlig sinnesstämningen var i dessa stånd framlyste, då regeringen afgaf sin proposition om statsverket, däruti den extra ordinarie statsregleringen var beräknad endast för ett år, ehuru enligt den ännu gällande riksdagsordningen nästa lagtima riksdag först skulle inträffa efter tre år. Detta skedde under den naturliga förutsättningen, att det hvilande förslaget kunde blifva bifallet, i hvilket fall det vore olämpligt, att rikets ständer skulle anslå pengar till extra utgifter för de år, som den nya riksdagen hade att reglera. I trontalet förklarades också, att därest denna

förutsättning icke ginge i fullbordan, utväg alltid vore öppen att i behörig tid för rikets ständer framlägga kommande års behof. Då det hvilande förslagets öde skulle afgöras i början af riksdagen, hade i själfva verket ingenting varit lättare än att, om förslaget fallit, redan vid samma riksdag begära nödiga extra anslag för ytterligare två år; men om detta icke medhunnits, stod det alltid konungen öppet att tids nog sammankalla urtima riksdag. Ett prejudikat från 1844 fanns ock, då extra statsregleringen uppgjorts för endast tre år, till följd af konungens uttalande, att urtima riksdag skulle sammankallas, förrän de fem år förflutit, som den tiden skulle utlöpa emellan lagtima riksdagar. Men nu utskreks detta både såsom ett grundlagsbrott och såsom ett försök att *tvinga* ständerna till förslagets antagande. Ja, man stämplade det till och med såsom ett revolutionsförsök, hvarigenom regeringen ville sätta statsmaskineriet ur stånd att arbeta. Hvad som låg härunder var endast en fruktan, att om förslaget afslogs, så skulle regeringen så snart som möjligt upplösa riksdagen och genast sammankalla en urtima för att åter framlägga det, och man hade då icke fått det rådrum af tre år, under hvilka man kunde hoppas, att ifvern för förslaget skulle hinna att svalna.

Mot slutet af oktober aflämnade den förut omnämnda centralkommittéen till mig adresser till förmån för representationsförslaget, med omkring sextio tusen underskrifter. I mitt svar på ordföranden friherre Hugo Hamiltons tal yttrade jag min tacksamhet för kommittéens verksamma åtgärder att sprida allmän kännedom om förslaget och tillade, på det ingen skulle kunna tro, att jag haft någon del i adressernas tillkomst, att jag varit tveksam om ändamålsenligheten af att samla underskrifter, enär jag kände, att många af de stilla i landet icke gerna opinerade med sina namn, oberoende af deras tänkesätt, men att kommittéen rättfärdigades af utgången.

Till riddarhuset uttogos vid denna riksdag mera än 700 polletter. Husets båda fraktioner höllo enskilda sam-

mankomster för att öfverlägga om den stora frågan. Förslagets motståndare utlyste ett möte å hotell Fenix till den 17 november. dit adelns alla ledamöter inbjödos i ändamål att diskutera förslaget. I spetsen för denna inbjudning stodo bland andra grefve Karl Göran Mörner och landshöfdingen grefve Liljencrantz, hvilken senare särskildt anmodade mig att komma till mötet, för hvilket han påräknade excellensen Sparre till ordförande, för att betaga mötet skenet af en partitillställning. Sparre undandrog sig emellertid detta uppdrag.

Men samtidigt med denna inbjudning framkom en annan, hvilken nedslog såsom en bomb och splittrade mångas sinnen. Denna inbjudning var nämligen undertecknad af tio framstående riddarhusledamöter, af hvilka flera antagits vara förslagets säkra motståndare men som nu i inbjudningen till öfverläggningen på börssalen den 21 november läto förstå, att de för egen del voro öfvertygade, att genom antagande af förslaget denna fråga på ett för fosterlandet tillfredsställande sätt komme att lösas. De namn, som stodo under denna offentliggjorda inbjudning, voro: Ludvig af Ugglas, J. M. Björnstjerna, Gillis Bildt, Oskar Alströmer, Edvard Carleson, C. A. Mannerskantz, Pehr Ehrenheim, Karl Nordenfalk, Erik af Klint och F. Åkerman.

Största uppmärksamheten bland dessa namn ådrogo sig Bildts, därför, att han ansågs såsom ett uttryck af kungens personliga opinion, och Magnus Björnstjernas, för det stora anseende och inflytande, som han ägde inom arméen.

Vid samma tid undanrycktes också förslagets motståndare en del af den tröst de hade af det stolta antagandet, att förslaget icke vunnit något understöd från hvad de kallade »vetandets höjder». Trettionio lärare och ämbetsmän vid Upsala universitet afgåfvo nämligen den 16 november en publicerad opinionsyttring till förmån för förslaget.

De båda mötena på Fenix och på börsen voro synnerligen talrikt besökta. På det första, där grefve Arvid Posse förde ordet, höll jag mot slutet ett långt anförande, däruti jag bemötte de af en mängd talare framställda anmärknin-

gar, och fällde i slutet däraf ett yttrande, hvarför jag sedan blef mycket hånad, nämligen, att åt ridderskapet och adeln nu vore erbjudet ett tillfälle att skrifva det vackraste bladet i sin historia. Man förmenade tvärt om, att adeln genom ett bifall till förslaget skulle i sin historia rista »den svartaste runan». Mitt anförande refererades först uti ett mycket vanställdt skick uti tidningen Dagligt allehanda men senare, den 20 november, nästan fullständigt sådant det blifvit uppfattadt i snabbskrift.

Vid mötet på börsen, där grefve Ugglas valdes till ordförande, talade, bland många andra, af statsrådets ledamöter både Gripenstedt och jag. Mig undföll där ett annat yttrande, hvaraf man gjorde mycket väsen och som man försökte sedan använda för att göra mig misshaglig för förslagets radikala anhängare. Emot en från konservativt håll framställd åsikt, att man bort göra första kammaren mera pålitligt konservativ och monarkisk, äfven om man, för att vinna detta, måst gå in på att göra den andra mera demokratisk, uttalade jag nämligen mina betänkligheter och sade, att ehuru jag icke trodde någon synnerlig våda uti att något sänka strecket för valrätt till andra kammaren, fann jag likväl, att om man ville bekämpa demokratien, så vore det här man »tum för tum borde strida mot eftergifter». Tillika uttalade jag mig mot alla föreslagna modifikationer, enär, äfven om jag för egen del skulle kunna gå in på en eller annan, jag var öfvertygad, att ingen af dem, som dittills ifrågasatts, skulle kunna samla så många röster som förslaget oförändradt samt att det var farligt att öppna portarna för modifikationer, emedan ingen kunde beräkna, hvilken som då skulle tränga sig fram.

Ett utdrag af mitt tal angående dessa båda punkter lät jag införa i Posttidningen, till vederläggande af det utspridda ryktet, att regeringen var benägen att ingå på modifikationer. Detta gjorde ond blod på den konservativa sidan, där man hoppats, att sedan förslaget fallit, jag skulle stanna kvar och framlägga ett nytt modifieradt. Samma åsikt hyste kungen, och under ett samtal någon dag förut

hade han sökt därtill öfvertala mig, med tillägg, att om jag ville gå in därpå, skulle vi för framtiden blifva som Kastor och Pollux.

På dessa båda adelns enskilda möten var öfverläggningen präglad af lugn och värdighet. Af missnöje med referaterna öfver fenixmötet, fingo inga tidningsreferenter tillträde på börsen.

Dagen efter börsmötet afgåfvo några och sjuttio af Stockholms ett hundra stadsfullmäktige en opinionsyttring för förslaget, hvilken lämnades till våndens talmän, som dock af grundlagen voro förhindrade att anmäla den i stånden.

Härefter afgaf bondeståndet, den 27 november, en till mig ställd, af samtliga dess ledamöter undertecknad adress, däruti det anfördes, att ett ytterligare uttalande af den svenska allmogens tänkesätt om representationsförslagets värde framför alla andra, som från början af vårt närvarande statsskick blifvit framställda, skulle varit opåkallad, om icke under de pågående striderna äfven framkastats det oväntade påstående, att då enligt förslaget tusentals svenska medborgare, tillhörande allmogen, skulle beröfvas den representationsrätt, som de ägde, bondeståndet icke kunde önska dess antagande. Ståndet ville därför tolka sin odelade öfvertygelse, att den uppoffring af valrätt och valbarhet, en del af Sveriges jordbrukare måhända därigenom måste underkasta sig, vore af ojämförligt mindre vikt än den likställighet uti rättigheten att vårda samhällets angelägenheter, Kongl. Maj:t åsyftat att bereda svenska medborgare i allmänhet och att hvarje försök att åstadkomma den minsta ändring af förslaget måste af ståndet betraktas endast såsom ett medel att undanskjuta frågans slutliga afgörande och blottställa landet för alla de olyckor, ett sådant uppskof kunde medföra.

Så kommo, den 28 november, de stora deputationerna från landsorten. I de flesta städer och en mängd orter på landet hade hållits talrikt besökta möten för att opinera i frågan. Många hade sändt sina adresser till ortens riksdags-

män, men ännu flera hade utsett särskilda deputerade att resa till Stockholm för att frambära adresserna till mig, då man trodde sig veta, att kungen icke ville mottaga dem. I anledning däraf, att de nu vände sig till mig, sökte man förgifta min ställning hos kungen genom att påpeka, huru landet redan började anse mig och icke konungen såsom den verklige regenten. Det framhölls också, att det skulle vara ytterst opassande af mig att mottaga dessa deputationer, som ville taga sig talan i en fråga, hvilken vore rikets ständers ensak. Jag hade icke gjort något för att framkalla dessa adresser, men att vägra deras mottagande skulle icke allenast stridt emot all både förut och efteråt följd praxis, utan ock i detta fall varit en skymf emot hundratusentals medborgare och de aktade män, som erhållit deras uppdrag. Skulle petitioner icke mottagas från andra än dem, som själfva hade afgöranderätten, så kunde ju sådana aldrig komma i fråga.

På utsatt timme inställde sig de deputerade till ett antal af omkring två hundra i min ämbetslokal, med hvilken jag för tillfället måst annektera utrikesdepartementets näst intill belägna stora förmak. De anfördes af grosshandlaren i Göteborg J. J. Ekman, hvilken i sitt tal yttrade, att svenska folket, omedelbart efter representationsförslagets framläggande, till konungen framburit sina tacksägelser, men att då det nu vore frågan om den andra statsmaktens bifall och våra grundlagar icke kände någon form för adressers aflämnande direkte till rikets ständer, hade deputerade tänkt sig, att justitiestatsministern, såsom på en gång konungens främste rådgifvare och representant i rikets första stånd, skulle kunna både för konungen tolka deras tänkesätt och hos rikets ständer vittna om det fasta allvar och den värma, hvarmed talrika deputationer från olika landsorter uttryckt sina önskningar om bifall till förslaget.

Härpå svarade jag: »Till konungen skall jag framföra de tänkesätt, I nu tolkat. De skola glädja hans konungsliga hjärta. Med större förtroende har ännu ingen konung gått

sitt folk till mötes. Må det svenska folket visa sig hans förtroende värdigt; och må det aldrig glömma, att det är honom, honom ensam, tacksamheten tillkommer för hvad förslagets framläggande innebär ädelt och högsint! För förslagets brister åligger ansvaret dem, som skrifvit, icke honom, som gifvit det.

Med eder, mina herrar, känner jag djupt betydelsen af den stund, som nalkas. Och likväl — om det nu framlagda förslaget är skrifvet icke blott på papperet, om de ord I nu uttalat, såsom jag tror, utgå ur svenska folkets eget hjärta, — *då* förmår den väntade stunden icke i något fall utplåna detta förslag. Det skall då genomtränga alla sinnen; och minst skall Sveriges adel ensam förblifva kall. Jag kan vittna, att ridderskapet och adelns ledamöter allvarligt och ärligt pröfva hvad dem nu föreligger, och om de ännu tveka, så är det därför, att de tro fäderneslandet behöfva dem. Det behöfver dem också och skulle köpa förslaget dyrt med dessa sina ädla söners tjänst. Alla vilja vi framgent se dem i de främsta lederna; men just därför må de icke stanna bakom sina åldriga förskansningar utan träda ut bland dessa leder, som ständigt rycka framåt. Det är oss icke nog, att adeln lägger sitt ja i urnan; vi vilja se det fritt och med förtröstan till framtiden afgifvet; likasom vi vilja hafva ett kärleksfullt, icke ett med motvilja blandadt ja från prästeståndet. Visa vi blott aktning för deras redliga öfvertygelse och lagligt bestående rättigheter, så skola konung och folk icke länge vänta förgäfves att se sina önskningar uppfyllda.»

Härmed hade jag försökt ådagalägga, att jag icke ville tillskansa mig något af den ära, som tillkom konungen, och hvilken ära visserligen icke var mindre, därför att förslaget icke i allo öfverensstämde med hans önskan och att enligt hans egen uppfattning han underlättade en minskning af konungamakten.

De deputerade läto till hågkomst af dagen trycka ett minnesblad, som innehöll alla adresserna och talen jämte verser, författade af Orvar Odd.

Sinnena voro nu i stark spänning, hvilken ökades i jämnbredd med ovissheten om utgången. Till förstärkning af Stockholms garnison inkommenderades trupper af indelta arméen, på det ordningen i alla händelser skulle kunna upprätthållas. En mycket känd politisk personlighet kom upp till mig och sade, att han hört, att förslaget skulle falla, och ville bereda mig på hvad som då skulle hända. Han sade sig hafva år 1848 varit misstänkt för uppviglingsförsök och åtföljd hvar han gick af detektiver, ehuru han då, fastän ung och svärmande, icke tänkt på någonting sådant. Nu vore han en gammal man men det oaktadt sinnad att sätta sig i spetsen för folket på gatorna och tillkämpa det rättvisa. Jag sade honom, att först och främst skulle ett sådant försök genast undertryckas af den förstärkta militären, men för det andra kunde förslagets motståndare icke uttänka något bättre sätt att få förslaget för en lång tid begrafvet och beröfvadt allt förståndigt folks sympatier, hvaremot, om befolkningen uppförde sig med lugn och fasthet, betydde ett afslag nu icke mera än ett kort uppskof. Han gick ifrån mig, såsom jag tror, öfvertygad.

Slutligen inföllo de ödesdigra dagarna, då förslagets öde skulle afgöras. Det föredrogs i samtliga stånden den 4 december och bifölls samma dag af borgar- och bondestånden. Prästeståndet uppsköt ärendet, till dess adeln fattat sitt beslut.

På riddarhuset upptog debatten fyra dagar, och samstämmigt har därom uttalats det omdöme, att en mera lysande debatt aldrig hörts inom dessa väggar. Af konseljens ledamöter talade jag, som öppnade diskussionen, och Gripenstedt hvardera två gånger samt Manderström och Platen hvar sin gång. Några mera pikanta yttranden, som under diskussionen föllo, må här utplockas, icke för att utgöra någon sammanfattning af den oändliga mängd skäl, som anfördes för och emot det kungliga förslaget, utan endast såsom exempel för att visa, huru högt pulsarna slogo, huru fintliga repliker korsade hvarandra och huru hårdt jag ansattes.

Jag slutade mitt första anförande med följande ord: »Om följderna af förslagets förkastande vill jag för öfrigt icke yttra mig, ty jag erkänner min oförmåga att dem beräkna. Icke heller vill jag nu söka vädja till ridderskapet och adelns känslor, ty jag vet, att de icke behöfva stämmas högre. Jag vet, att om ridderskapet och adelns öfvertygelse vänder sig till förmån för förslaget, så skall icke brist på känsla för fäderneslandets kraf hindra ridderskapet och adeln att vinna den svåraste af alla segrar — segern öfver sig själf.»

Excellensen Ihre yttrade: »Man skulle nästan kunna tro, att de ädla och om fäderneslandet i flera afseenden högt förtjänta män, hvilka sammanfogat denna luftiga byggnad, därvid velat nog mycket efterfölja den allsmäktige byggmästarens oupphinneliga föredöme, om hvilken vår store skald säger, att han hängde på intet sitt murarlod, när han murade världen.»

Härpå svarade Gripenstedt: »Nej, mina herrar, byggmästaren har verkligen hängt sitt murarlod på något; och detta något, hvarpå han hängde detsamma — det är den fastaste grund, som lärer finnas för en samhällsbyggnad, nämligen medborgares aktning och förtroende —, en grund, långt säkrare än den gamla bräckliga, på hvilken den vördade talaren förmenat, att något nytt skulle kunna uppföras. Och emot det citat af den store skalden, som han begagnat, ber jag att få sätta ett annat, äfven af honom, som jag tror här vara mera tillämpligt. Han sjöng en gång:

Evigt kan ej bli det gamla.
Ej kan vanans nötta läxa
evigt repas upp igen;
hvad förmultnadt är skall ramla,
och det nya, friska, växa
upp utur förstörelsen.»

Nils Tersmeden: — — »Redan länge höra vi från pressen, i adresser och från förslagets alla förfäktare, att Sveriges ridderskap och adel söker att förskansa sig bakom gamla skyddsmurar, att de vilja bevara gamla privilegier och företrädesrättigheter. Detta är ett lågt tal, ett tal mot

bättre vetande. Jag tror, och ber därvid en talare midt emot om ursäkt» (här vände han sig till mig), »att här gäller för svenska adeln att värna konungamakt och fosterland.»

Friherre Klinckowström: — — »Jag ber eder då, mina herrar, att med mig framträda till vaggan, där barnet ligger, och taga af dess bindor, som kallas omständigheternas makt, situationen, tidsandan, människans rättigheter eller hvad de allt heta, och om I då betrakten pilten, skolen I finna, att han är missbildad, att hans hjärta aldrig kan komma att klappa för svenska folkets väl.»

Härpå svarade friherre A. C. Raab, att förslaget vore ännu blott ett foster och pilten således icke kommen till världen. Det gamla Svea låge nu i förlossningsarbetet, och därifrån härledde sig klagoljuden. Men man kunde trösta sig med skriftens ord: När kvinnan föder barn, hafver hon sorg, men när hon hafver födt barnet, kommer hon icke sin bedröfvelse ihåg, ty hon glädes, att människan är född i världen.»

Friherre Erik Leijonhufvud yttrade: »Syftningen af ifrågavarande grundlagsförslag är tydligen att lägga väldet i medelklassens händer. Detta syftemål skall ock ovillkorligen ernås förmedelst de radikala medel, förslaget tillgripit, nämligen konungamaktens försvagande, kyrkans utvisande, adelns degradering och den egentliga arbetsklassens uteslutande.»

Herr I. F. Flach: — — »Då jag första gången läste h. exc. herr justitiestatsministerns yttrande till statsrådsprotokollet angående den viktiga grundlagsförändringen, betogs jag af häpnad vid de skickelsedigra orden: *för sent*, hvilka tydligen erinrade om det under februaridagarna 1848 i franska deputeradekammaren timade uppträde, då, efter konung Ludvig Filips flykt och den vilda pöbelskarans instörtande bland de deputerade under ropen »à bas le Roi», hertiginnan af Orleans med sina tvenne söner och beledsagad, om jag rätt minnes, af general Changarnier inträdde för att söka om möjligt erhålla kammarens medverkan till

tronens upprätthållande och bevarande åt dynastien men därvid afvisades med hopens skrän: »C'est trop tard.» Jag hade svårt att fatta, huru detta eko af den vilda tronomstörtningen kunde af kronans förste minister framställas såsom argument inför Sveriges konung uti en statshandling, ämnad att från honom utgå till Sveriges folk; och då jag nu villigt lyder min känslas maning att ej på detta rum yttra hvad jag angående denna ministeriella uppfattning af konstitutionellt dekorum tänker, må det dock tillåtas mig uttrycka den förhoppning att, likasom det varit första gången ofvan citerade ord inför Sveriges kungatron uttalats, det ock må vara den sista. — — I sista tiden, och för att därunder allvarligt imponera på de tveksamma eller motsträfviga inom rikets ständer, hafva hit anländt deputationer, för hvilkas organiserande man befarat, att ministären ej varit alldeles främmande; och ehuru jag ej velat sätta tro därtill, måste jag dock af vissa anledningar ej missbilliga dem, som å företeelsen härvid ansett sig kunna tillämpa den åldrige, tviflande patriarkens ord till sin bedräglige son: »Rösten är Jakobs röst, men händerna äro Esaus händer.» Vare emellertid härmed huru som helst, så är dock hela detta deputationsväsende af på en gång så sorglig och tillika så ömkligt löjlig beskaffenhet, att jag saknar ord nog uttrycksfulla för att däröfver betyga mitt ogillande.»

På detta svarade jag, att mitt »för sent» var icke ett hot utan en varning, ställd icke till konungen utan till rikets ständer, och att detta ord förekom på så många historiens blad, att det icke behöfde anses lånadt från den vilda hop, herr Flach omnämnt; och Ehrenheim sade sig skatta alltför högt sin själfskrifna rätt att deltaga i landets lagstiftning, för att icke vilja medgifva dem, som icke ägde denna rätt och som voro från lagstiftningen alldeles uteslutna, att äfven få uttala sin mening, då det skedde utan förnärmande af lagliga former.

Hr M. Brakel yttrade: — — »Vår ståndsrepresentation skall snart själfmant gå till sina fäder, men innan han detta gör, vill han lefva några timmar, ty åren äro timmar i na-

tionens lif; han vill själf kora den arftagare, som skall intaga efter honom i norden högbänken midt emot den konungsliga. Men hvem är denne arftagare, som framställer sig? Kommer han med ädel hållning, med allvaret i sin blick och lugnet på sin panna? Nej, han kommer väsnandes och förhäfvande sig. Han har på sin väg skrikit ihop en massa folk, som hurrar åt hans löften, hvilka ingen vet, om han kan hålla. Och hvad bjuder han oss? Med ena handen räcker han fram en kammare, som delar oss i fastighetsägare och icke fastighetsägare, och de förre i sådana som skatta 30 öre med valrätt och sådana som skatta mindre utan valrätt, samt de senare i medborgare, som skatta 5 r:dr med valrätt och sådana, som skatta mindre utan valrätt.»

Henning Hamilton höll ett utmärkt anförande fullt af höga tankar, logisk skärpa och dialektisk finhet. Han yrkade afslag för att genom ett uppskof få de fel rättade, som blifvit framhållna icke blott af förslagets motståndare utan ock af många anhängare, till hvilka senare han hoppades, att jag skulle lyssna, om jag ock, såsom han antog, ansåg alla dem, som voro mot förslaget, så förblindade, att de icke voro värda att höras; och han misströstade icke om framgången, om jag ville använda min stora popularitet att skaffa gehör åt sådana modifikationer, som jag fann rättvisa och billighet fordra.

Bland de många vältaliga bilder, han använde, var också följande: »I ett hus bodde fyra familjer i hvar sin lägenhet; de lefde i fred och endräkt, och alla kommo de väl öfverens. De två familjerna växte till, blefvo trångbodda och begärde större utrymme. De båda andra sade icke nej härtill utan ansågo sig endast berättigade att öfverenskomma om villkoren. Men huset hade en vice värd, och medan underhandlingarna pågingo, satte han eld på huset.»

I mitt sista anförande svarade jag: »Denna liknelse haltar. De fyra familjernas trefnad var icke så fullständig; två af dem hade länge velat flytta ur huset och de två

andra hade äfven talat om flyttning, blott de kunde få i stället en vacker öfre våning med många rum. Folket utanför huset tyckte, att det började luta till fall, och det tyckte äfven »vice värden», hvarför han fick tillstånd att göra upp plan till en ny byggnad. Det är uti en sådan, som de fyra familjerna nu äro bjudna att inflytta; men om de icke vilja det utan stanna kvar i det gamla huset, till dess det ramlar eller blir eldfarligt, så kommer visserligen ansvaret därför att stanna på dem själfva. Ännu brinner likväl icke huset, och vice värden skall icke antända det. Emellertid förundrar det mig, att grefve Hamilton kan önska fortfarande få vice värdskapet uppdraget åt den, som han liknelsevis stämplat såsom en mordbrännare.»

Sedan Manderström, i anledning af Hamiltons anförande, anmärkt, att »ehuru af hvarje ljus kan blifva en brand, förefinnes dock icke skäl att fortfarande sitta i mörkret, därför att man kan befara, det ljusets fiender skola ovarsamt umgås med elden, som var ämnad att värma, icke att tända huset», så ursäktade sig Hamilton i afseende å mig därmed, att han talat om en vådeld och den, som därtill varit vållande, men aldrig sagt, att min afsikt varit att åstadkomma skada, samt bad, i anledning af Manderströms yttrande, att den eld som blifvit antänd var ett ljus, satt för att lysa, att till sina vänner få framställa den vördsamma önskan, att om de till honom ville sända ett ljus, hvaraf han utan tvifvel kunde vara i behof, de icke måtte till ljusstake välja en krutkagge.

I mitt första anförande hade jag sagt, att ingen väl kunde föreställa sig, att ett af regeringen framlagdt förslag, som vunnit två stånds nästan enhälliga bifall och så varmt understöddes af den allmänna meningen, skulle öfvergifvas därför, att det möjligen en gång förkastades af en knapp majoritet i ett eller två stånd; och detta tillspetsades af Gripenstedt ytterligare så, att det skulle visa brist på allvar, om icke *regeringen* åter framlade förslaget, ifall det denna gång föll. Grefve Karl Göran Mörner förklarade dock, att då konungen därom icke kunde hafva fattat något

beslut, syntes dessa yttranden mera smaka af den på folkopinionen för dagen trotsande medregenten än passa för den konstitutionelle rådgifvaren; hvaremot jag hemställde, om det kunde anses ligga utom befogenheten äfven hos den ödmjukaste konungens rådgifvare, att om än utan stöd af konungens till ett statsrådsprotokoll förklarade vilja undersöka och uttala sin mening, huruvida en frågas eventuella utgång skulle innefatta skäl att låta henne förfalla eller att å nyo upptaga henne.

Den mest dramatiska scenen i denna öfverläggnings fyra akter, som upptogo hvar sin dag, var herr Curry Treffenbergs tal. Redan hans kraftfulla gestalt måste väcka uppmärksamhet. Det stora hufvudet med sina svarta, starkt krusiga lockar och sina eldiga ögon bar vittne om en passionerad själ. Härtill kom en ovanligt stark välljudande stämma och en lågande deklamation, som skulle gjort heder åt en stor tragisk skådespelare. Han steg upp på sin bänk, fattade med ena handen om en lyktstolpe, den han emellanåt skakade så att den skallrade, och började sitt tal sålunda:

»Man måste göra våld på sig för att icke låta känslorna taga öfverhand öfver förståndet, då man förnimmer de ädla och hjärtat tilltalande tankar, som finnas nedlagda uti det statsrådsprotokoll, som åtföljde det kungliga representationsförslaget och som sedermera så ofta återljudat uti åtskilliga anföranden på detta rum. Också har det funnits ögonblick, då äfven jag varit på väg att lämna bakom mig alla traditionella föreställningar, inplantade i min barndom, alla reminiscenser ur den boströmska samhällsläran från min akademitid och alla varnande vittnesbörd ur vår egen och andra länders historia, för att med vännerna af det kungliga representationsförslaget stiga ombord på denna glada speljakt, som, sirad med rosor och vimplar, med musik i fören och smekt af förliga vindar, skulle genast föra hela nationen till lycksalighetens ö.

Men dessa känslans ögonblick hafva snart varit förbi. Vid förståndets pröfvande ljus har denna lätta farkost blif-

vit förbytt till ett drakskepp, som från fiendeland nalkas våra förut så fridsälla kuster, för att där sprida ödeläggelse och död; och jag har därför tackat Gud, att detta monster af den enda monitor, som i dessa tider duger att lita på, den ädlare konservatismens monitor, erhållit trenne sådana grundskott, att man snart skall se detsamma hissa nödflagg och afstå från försöket att, buret på agitationens svallvågor, lotsa sig fram emellan de klippor och skär, som en fast, modig och beslutsam hållning hos ridderskapet och adeln skall utbreda till skydd för det hotade fäderneslandet; och måtte ekot af dessa grundskott ännu i afgörandets stund ljuda i alla röstandes öron med dess starka, mäktiga och befallande stämma, att det kungliga representationsförslaget skall förkastas.»

Längre fram i talet fortsatte han: »Nej, det kungliga representationsförslaget har ingen rätt att börda sina anor från 1809; dessa äro af yngre datum. Jag känner dess stamfar, ty han är landsman med mig, han är västgöte; han föddes för omkring 20 år sedan och erhöll i dopet namnet »Delenda Carthago»; och hans döpelselöfte innehöll, att man skulle så ofta, i tid och otid, upprepa nödvändigheten af ståndsväsendets utrotande, att allmänheten till slut icke skulle veta, hvarifrån den bekommit denna öfvertygelse» (hade afseende på ett af Crusenstolpe tryckt bref från J. G. Richert). »Denna tankebyting, som, såsom man finner, genast vid födelsen bar sitt jesuitiska kainsmärke på pannan, har alltsedan med öm och faderlig omvårdnad omhuldats af sina faddrar i den radikala pressen, så att nu, sedan han känt sina muskler nog starka och sina senor nog spänstiga, han klättrat upp för de första trappstegen till tronen och i skepnad af en ljusens ängel insmugit sig i rådkammaren, under det han därutanför uppträdt i sin rätta gestalt såsom denne vilde agitator, hvilken redan dristat lägga sin svarta hand på samhällslifvets strupe. Sen honom här, huru han i salig försmak af att snart hafva uppnått sitt mål: ståndsväsendets utrotande, grasserar inom alla områden, där han lyckats vinna insteg, i pressen, i

adresser, i möten och deputationer. Sen honom, huru han svängande den politiska fanatismens gissel, än med en fräckhet, som endast öfverträffas af dess dumhet, förolämpar konungens hofadel med den insinuationen, att denna, för att göra konungen till viljes, skulle uppoffra sina plikter emot fäderneslandet, än söker beröfva konungens rådgifvare den ära, som, hurudant representationsförslagets öde än blifver, alltid skall blifva deras omistliga egendom, äran af det om äkta liberalitet vittnande handlingssätt, att icke hafva utöfvat någon obehörig påtryckning på förtroendeämbetsmännen, än uppmanar soldaten att icke lyda sitt befäl och ändtligen i omåttet af sitt vanvett lastar konungens upphöjda majestät därhän, att han söker göra troligt, att konungen, glömsk af svurna plikter, skulle själf göra sig till den förste fridsstöraren.»

Adelns protokoll innehåller sanningsenligt, att »detta yttrande afbröts flera gånger medelst talrika och häftiga yttringar af missnöje, blandade med starka bifallsrop, så att herr grefven och landtmarskalken måste med klubban äska tystnad; och sedan jämväl efter anförandets slut talrika yttringar af så väl bifall som missnöje afgifvits, hördes en mängd ledamöter högt och häftigt yrka på proposition». I självfva verket var oväsendet obeskrifligt, dock endast med oljud, som knappast beledsagades af en enda gest. Många hade missuppfattat Treffenbergs yttrande om tankebytingen med kainsmärket, som antagit skepnad af en ljusens ängel, såsom omedelbart syftande på mig personligen och tyckte detta vara ett nog starkt uttryck.

Gripenstedt replikerade sedan Treffenberg sålunda: »Det grundskott, hvarom en annan talare ordat, hvilket skulle sänka detta olycksbringande förslag, detta drakskepp, detta monster, som så försåtligt nalkats våra kuster och hotar vår frihet, detta grundskott, som afgick med så stark knall och så stort brak, lärer således upplösa sig endast i ett moln af rök, som snart visar, att ingen kula fanns i kanonen.»

I allmänhet fördes diskussionen både sakrikt och värdigt. I synnerhet iakttogo de, som talade för förslaget, en full-

komlig moderation i sina uttryck. Motsidan använde måhända till någon öfverdrift sitt kardinalargument om den svenska adelns förträfflighet, såsom både konungamaktens och frihetens värn. Äfven detta upptog Gripenstedt. »Man har», sade han, »ordat om svenska adelns förtjänster om fäderneslandet i alla tider och framställt detta stånd såsom så begåfvadt med alla möjliga samhällsdygder, att dess like ej lärer finnas i något annat land. Jag vill för min del ej ingå i någon pröfning af detta påstående, men jag får blott erinra, att det är en i all jurisprudens fastställd grundsats, att man ej äger vittnesbörd i egen sak.»

Angående samma ämne anmärkte herr Karl Nordenfalk: »Vi hade Vasar och Sturar, innan ännu en sten var framförd till riddarhusets murar. Bondar, Possar, Leijonhufvudar och så många andra af våra ädlaste släkter hade funnit konsten att inverka på Sveriges öden utan att därtill vara berättigade af någon riddarhusordning. Och hvarför skulle ej hädanefter så ske?»

Många nära anförvanter stodo i denna strid uti motsatta läger. Sålunda var grefve Liljencrantz en af cheferna för motståndet, men hans son, friherre Johan Liljencrantz, talade med talang för förslaget. Bröderna Karl och Rudolf Cederström fingo ordet omedelbart efter hvarandra, och den förre yrkade bifall lika varmt som den senare vältaligt yrkade afslag. Grefve Hermansson var en ytterst häftig motståndare, men hans måg, landshöfding Troil, yttrade sig tvärt om, o. s. v. Baron Liljencrantz frågade mig, då diskussionen syntes närma sig slutet, om hans fader talat vid mig. Då jag härtill nekade, berättade han, att fadern sagt honom, att om det visade sig att förslaget skulle gå igenom i alla fall, ansåg han det bäst, om detta icke skedde med alltför ringa majoritet, och att han, jämte flera liktänkande, då ämnade rösta för förslaget och därom underrätta mig. Antingen hade han sedermera kommit på andra tankar eller hade beräkningen af rösterna varit osäker, ty han talade aldrig vid mig härom och reserverade sig sedan mot beslutet.

Mot slutet af fjärde dagens diskussion blef adelns otålighet så stor, att endast sådana talare som Henning Hamilton och Gripenstedt kunde göra sig fullständigt hörda, till följd af de oupphörliga skriken på proposition. Hvarje anförande beledsagades dock både med bravorop och missnöjestjut från de olika sidorna, utan afseende på det ofullständigt hörda innehållet.

Allmännast hade nu den känslan gjort sig gällande, att förslaget skulle gå igenom, men ingen kände sig därom säker, åtminstone var jag det icke. Jag frågade vice häradshöfding Törnebladh, som ansågs för den säkraste räknemästaren, huru det skulle gå, och han svarade, att nog går det, men han kunde omöjligt säga med huru många röster, emedan det var ovanligt många, om hvilka han icke visste, huruvida de ämnade rösta ja eller nej. Hos många var tvekan så stor, att jag är färdig att tro, att de först i sista ögonblicket bestämde sig.

Det sades, att en deputation af några adelsmän varit uppe hos kungen och besvurit honom ingripa med ett förklarande, att han icke nu fordrade bifall till sitt förslag. Detta skulle hafva skett, medan Treffenberg höll sitt tal, och en häntydan därpå afsetts med denna episod i hans yttrande: »Det kunde ju hända, att »vice värden» gjort upp räkningen utan värden. Ännu älskar svenska folket att tro, att det är han, konungen, som dikterar sina beslut för eder, ministern, och icke tvärt om. Vår Herre söker människan på många vägar. — Hvem vet? Kanske skall från det stora, lojala, i fred åt sig själft lämnade folket genom oss, dess främsta söner, ett ångestrop tränga fram till tronen.»

Men kungen hade nu kommit till den punkt, att han lifligt önskade förslagets framgång, hvartill skall väsentligen bidragit, dels att Oskar Dickson öfvertygat honom, att det öfverensstämde med en verkligt allmän mening i landet, icke blott hos skrikarne, och dels att Tornérhjelm fått ett bref från baron Blixen Finecke, som förklarat, att på någon skandinavism vore ej vidare att tänka, om förslaget föll.

Man hade kommit öfverens att söka få saken afgjord på en timme, då det ännu var dager, för att lätta betryggandet af riksdagsmännens hemfärd, ifall förslaget afslogs, för hvilket ändamål trupperna ock höllos färdiga att rycka ut. Riddarhustorget var den 7 på middagen fullpackadt af folk, som dock icke ådagalade några hotande planer. När nu klockan led emot två, voro visserligen ännu så många talare anmälda, att om de alla skulle talat, man lätteligen kunnat uppskjuta afgörandet till följande dag; men då otåligheten att få slut var så stor, beslöts det i stället att under hand öfvertala så många som möjligt att afstå från ordet, så att voteringen kunde hållas samma dag före mörkrets inbrott; och detta lyckades. Landtmarskalkens fråga, om öfverläggningen ansågs slutad, besvarades med ett stormande ja; däremot var det omöjligt att höra, om ja eller nej var öfvervägande vid propositionerna om bifall och afslag. Landtmarskalken antog dock, att svaret utfallit för bifall, och votering begärdes och företogs. Uppläsningen af röstsedlarna följdes med den mest spända uppmärksamhet, och slutet blef, att förslaget bifölls med 361 ja mot 294 nej, således med 67 rösters öfvervikt.

Ögonblickligt efter det voteringens utgång blifvit tillkännagifven, och innan det bedöfvande intrycket däraf hade hunnit gifva rum för några känsloutbrott. hörde man landtmarskalkens lugna stämma på vanligt sätt anmäla till bordläggning några inkomna utskottsbetänkanden samt fråga, om ridderskapet och adeln behagade åtskiljas.

Och så förfogade sig hvar och en i stillhet hem till sitt.

EFTER DRABBNINGEN.

För egen del kände jag föga segerglädje. Det var liksom efter ett fältslag, där äfven den, som efter en hård strid behållit fältet, själf lidit stora förluster. Jag kände djupt, att jag icke allenast förlorat många politiska vänner utan äfven tillfogat många personliga vänner en bitter sorg, att jag gifvit en dödsstöt åt den medborgarklass, jag själf tillhörde och hvilken jag hade att tacka för så mycket, och alla de dystra spådomar, som dessa dagar ljudit i mina öron, kunde icke undgå att göra på mig ett hemskt intryck. Aldrig har jag varit så nära att tveka, om jag vid detta tillfälle kämpat för en god sak. De »glädjeyttringar från landsorten», hvaraf alla tidningar de följande dagarna voro uppfyllda, gjorde mig lika litet nöje, som de hurrande folksamlingar, en anförd af Blanche, som samlades utanför mina fönster; och jag instämde uppriktigt med Manderström, då han sade, i anledning af alla de hyllningar, som bevisades mig, att han nu var ledsen att höra Aristides kallas den rättvise. Ett par dagar efter representationsförslagets afgörande gafs Gustaf Vasa på operan, till firande af reformen. Direktören hade gifvit mig och min familj sitt oxöga vid denna representation, under hvilken jag fick höra, att man ämnade spänna hästarna från min vagn och draga mig hem. Men däraf blef ingenting, ty jag skyndade mig hem före representationens slut.

Sedan har jag däremot aldrig ett ögonblick tvekat om att det var till Sveriges lycka, som förslaget gick igenom,

eller ångrat den del jag däruti haft, ehuru sådant stundom varit antydt i tidningar och broschyrer. Man har velat hämta stöd för denna tro af en mening, som förekommer i min själfbiografiska uppsats i Möllers bok om 1867 års kammare. Denna mening lyder så: »Jag räknar mig till ära den del jag haft i representationsförändringen och vill ej undandraga mig min del i ansvaret därför. Men ingalunda kan detta ansvar hvila på mig ensam. Det torde jämväl falla på större delen af svenska folket och i främsta rummet på rikets ständer, som antogo det framlagda förslaget.» Hvar och en bör finna, att häruti alldeles icke antydes någon ånger.

Efter hvad mig synes, borde förändringen minst ogillas från konservativ ståndpunkt. Eller kan väl någon på allvar tro, att vi skulle kunnat tills nu bibehålla ståndsförfattningen eller att, sedan Tyskland kort därefter antagit ett enkammarsystem med allmänna val, vi skulle kunnat genomföra ett mindre radikalt representationssätt, än det vi nu äga?

Hvilka äro väl de olyckor, som den nya representationen ådragit landet? Har icke utvecklingen fortgått på alla områden och statsbehofven blifvit tillgodosedda vida frikostigare än under ståndens tid? Det, man anser sig mest kunna lägga »bonderegementet» till last, är väl dels att försvarsfrågan icke blifvit fullständigt löst och dels anfallen på grundskatterna. Men kan man undra på att med försvarsfrågan icke kunnat gå fort, då meningarna om själfva grunden för den ändamålsenligaste lösningen varit så diametralt motsatta icke blott inom riksdagen utan inom militären och själfva regeringen? Och dock har den nya riksdagen gjort vida mera för försvaret under tjugu år än ståndsriksdagarna på lika lång tid. Under det nya statsskicket har organiserats generalstab, pontoniertrupper och träng, som förut alls icke funnos. Artilleriet har mera än fördubblats. Befälet har fått betydlig förbättring af löner och pensioner. Beväringens årsklasser hafva ökats från 5 till 12 och dess öfningstid jämväl blifvit förlängd, o. s. v.

Och allt detta under en lugn tid utan påtryckning af hotande krigsfara.

Hvad grundskatternas afskaffande angår, så har den nya riksdagens motståndskraft visserligen icke varit ringa. Äfven de mest konservativa voro villiga att medgifva hvad de kallade en aflösning men som skulle bestå däruti, att grundskatterna utan tillökning utginge under 40 år och sedan på en gång efterskänktes. Under 20 år af det nya statsskicket hafva de utgått oafkortade, och sedan skedde en afskrifning af 30 procent. Detta kan väl svårligen kallas en riksolycka, äfven af dem som ogilla åtgärden, helst ingen annan klass blifvit därigenom mera betungad än förut. För mig, som från början förklarat en successiv afskrifning efter råd och lägenhet billig, alldeles oberoende af sambandet med försvarsfrågan, kan åtminstone icke denna omständighet innefatta någon anledning att klandra den nya representationen, om också afskrifningen skulle komma att efter hand fortsättas, hvilket är sannolikt; och på *denna* grund kan *jag* alltså icke heller ångra, att förändringen kommit till stånd.

Hvad som under öfverläggningarna framhölls såsom ett af de största felen i förslaget var, att kamrarna, såsom båda tillkomna genom samfällda val, skulle få alldeles samma skaplynne, och att den skillnad dem emellan, man sökt åstadkomma, skulle visa sig illusorisk. Detta har åtminstone icke slagit in. Första kammaren har oafbrutet intagit en vida mera konservativ hållning än den andra, och efter min politiska ståndpunkt snarare visat sig för mycket än för litet konservativ. I anslagsväg förutspådde man, att andra kammaren skulle genom sitt större antal ledamöter diktera alla besluten. Så har icke heller skett. En mängd stora anslagsbelopp, som af andra kammaren blifvit afslagna, hafva beviljats genom gemensam votering; och ser man på riksdagens statsregleringar i deras helhet, torde den icke med fog kunna beskyllas för njugghet, hvarför man med mera skäl kunde klandra rikets ständer. Skulle man afgöra hvilket som varit lyckligast, om alla de af första kam-

maren beslutade anslag gått igenom, eller om endast de af andra kammaren gillade beviljats, så tror jag, att man kunde tveka att gifva första kammaren företrädet. Kamrarna hafva på ett lyckligt sätt modererat hvarandras öfverdrifter. Andra kammaren har alltid yrkat en sund och solid statshushållning, men så har icke alltid varit fallet med första kammaren.

Hvad särskildt bönderna eller landtmannapartiet angår. så kan man visserligen med fog lägga det till last, att det gärna företrädesvis tillgodoser sina egna intressen. Men så är äfven förhållandet med alla andra klasser och ty värr äfven med de flesta individer, fastän många förstå att dölja det under vackrare talesätt än bönderna. Man säger, att just därför är det nödigt, att icke någon klass får öfvervikt, men i ett land som Sverige, där den jordägande klassen är så öfvervägande talrik i förhållande till de andra politiskt myndiga klasserna, är detta icke möjligt, med mindre man vill lägga väldet antingen i en fåtalig minoritets händer eller alldeles obegränsadt i den stora massans. Så vidt möjligt varit, har den jordägande klassens öfvervikt blifvit i vår representation begränsad, till och med på rättvisans bekostnad, då för hvarje riksdagsman från landet i regeln fordras dubbel folkmängd emot hvad som fordras för stad, och då från valrätt till andra kammaren uteslutits alla de hemmansägare, hvilka icke äga fastighet till värde af 1,000 kronor men som efter gamla riksdagsordningen ägde valrätt inom bondeståndet. Det användes också såsom ett synnerligt dräpande argument mot förslaget, att detsamma uteslöt från valrätt många tusende af allmogen, som förut ägde sådan. Men eget nog framställdes detta skäl endast af dem, som ansågo förslagets största fel vara, att det lade för stor makt i böndernas hand.

Men det viktigaste af allt är, att för ingen klass är det enskilda intresset så nära förenadt med det allmänna som hos ett lands jordägare. Värdet af deras egendom är så väsentligen beroende af hela samhällets lugn och förkofran, att man icke med mera trygghet kan åt någon annan anförtro dess vård.

Den viktigaste invändning, som kan göras emot ett bondregemente, är att där kunna saknas nödiga insikter hos de styrande; men emot de svenska bönderna äger denna invändning mindre giltighet än annorstädes. De hafva i allmänhet så goda hufvuden och så lefvande intressen, att de, efter att hafva bevistat några riksdagar, kunna i politisk klokhet mäta sig med de flesta högre bildade. Farorna för anarkism, kommunism och socialism, så hotande för många andra stater, hafva i våra bönder den säkraste motvikt.

Vi borde skatta oss lyckliga att hafva i vår riksdag den ballast, som bönderna nu där utgöra.

Man har många gånger i pressen med en viss skadeglädje beklagat mig för den otacksamhet, jag skall hafva rönt för allt mitt arbete till allmogens fromma; och denna otacksamhet skulle bestått däruti, att landtmannapartiet icke velat följa den väg, jag utstakat. Min aktning för bönderna skulle blifvit betydligt mindre, om de för min persons skull skulle uppoffrat sin öfvertygelse i sak. Men de veta bättre än någon att skilja emellan person och sak, och personligen har jag alltid af dem åtnjutit den största välvilja, som det vore en stor otacksamhet af mig att icke erkänna. De afgöra hvarje sak efter sitt förstånd, den må komma från hvilken ministär som helst, men kunna, fastän de afslå en kunglig proposition, vara lika goda vänner för det med både konungen och ministären. De låta icke förma sig att uppoffra sina syftemål för några ministrars skull men fordra icke heller deras afgång utan öfverlåta åt ministrarne att själfva bedöma, när de böra draga sig tillbaka. Sådan är deras parlamentarism, och den är icke att förakta.

De, som klandra representationsförändringen, tro sig ofta hafva rätt att på dess räkning skrifva allt, som sedermera gått på tok; liksom det kunde finnas något slags representation i världen, under hvilken icke mycket går illa! Alldeles falskt ville man påbörda förslagets vänner, att de väntade, att allting skulle blifva väl beställdt och vi uppnå en fullkomlig lycksalighet, blott förslaget ginge ige-

nom. Jag framhöll dock offentligen, att *formen* för en representation betydde vida mindre än de krafter, som funnos inom folket, och att om dessa voro öfvervägande onda, så kunde ingen representation förekomma dåliga resultat.

Den måhända viktigaste invändningen emot representationsförändringen och som tillika är svårast att till sin giltighet eller ogiltighet bedöma, var, att konungamakten därigenom skulle försvagas. Menar man med konungamakt konungens lätthet att göra sin personliga vilja gällande utan hinder af vare sig representation eller statsråd, och jämför man början af Karl XIV Johans regeringstid med den under nya statsskicket, så kan det visserligen icke nekas, att en stor skillnad äger rum, men att denna åtminstone icke uteslutande är att tillskrifva den nya riksdagsordningen framgår däraf, att redan under Karl Johans regering, sedan hans personliga kraft minskats och departementalstyrelsen blifvit införd, både statsrådets och riksdagens inflytande betydligt ökades, och att detta ännu mera vuxit under Oskar I:s och Karl XV:s regeringar före representationsförändringen. Detta har berott på tidsandan, oberoende af den skrifna grundlagen; och så är äfven förhållandet med den därefter fortgående tillväxten af representationens betydelse. I grundlagens bokstaf ligger ingen skillnad. Karl Johan utöfvade sin makt långt utöfver de i 1809 års regeringsform bestämda gränser, och om de senare regenterna tvärt om icke utöfvat den intill laglighetens gräns, så är orsaken att söka dels i deras personligheter och dels i tidsandans oemotståndliga tryck. Det är möjligt, att detta tryck blifvit starkare, eller åtminstone hastigare verksamt, därigenom att riksdagarna årligen återkomma och att representationen nu kan anses säkrare än förut vara ett uttryck af det allmänna tänkesättet. Men riktningen hade i alla fall gått samma håll, ända till dess en reaktion i tidsandan till konungaväldets förmån inträffat, och en sådan kan lika väl tänkas komma att inträffa under nuvarande representation som under rikets ständers tid.

Men härpå ligger icke den största vikten. Den fråga, som bör uppställas, är: Har Sverige genom den nya riksdagsordningen gått miste om några bland det monarkiska styrelsesättets fördelar, hvaraf det förut var i besittning? För min del tror jag icke, att Sverige skulle varit bättre styrdt, om konungens personliga tycke varit mera bestämmande, än det varit. Och jag går så långt, att jag tror den kollektiva konungamaktens eller regeringens motståndskraft emot representationen icke allenast är tillräckligt stark, utan att den snarare blifvit för mycket än för litet begagnad. Hade det icke varit i den starka känslan af mitt ansvar för den nya riksdagsordningens förespeglade upplösande följder, så hade åtminstone jag velat inslå på en väg, som något mera öfverensstämt med andra kammarens önskningar.

Kort efter det adeln fattat sitt beslut, bifölls representationsförslaget äfven af prästeståndet. Det sades, att Reuterdahl härvid måst uppbjuda all sin auktoritet för att bevara det yttre skenet, genom att dels afstyra en votering, hvars utgång skulle varit tvifvelaktig, och att förhindra, att icke så många reservanter emot beslutet anmälde sig, att de utgjorde pluralitet inom ståndet.

Två dagar efter det förslaget afgjordes på riddarhuset, hölls där ett plenum, som blef nästan ännu mera imponerande än de föregående öfverläggningarna, genom de högtidliga och motiverade reservationer, som afgåfvos af dem, hvilka röstat emot beslutet. I synnerhet var Henning Hamiltons reservation af en gripande vältalighet och framkallade många instämmanden. Karl Göran Mörner framlade i sin reservation det förslag till allmänna bestämmelser och vallag, hvarom nära 280 af riddarhusets ledamöter öfverenskommit.

Enligt detta förslag skulle riksdag hållas hvart tredje år. Valen till andra kammaren skulle ske medelbart och elektorerna utses enligt den kommunala rösträtten. Första kammarens ledamöter skulle bestå af många kategorier.

valda särskildt af adeln, prästerskapet, universiteten och vetenskapsakademien, de högst beskattade fastighetsägare på landet och i städerna, landstingen och stadsfullmäktige i Stockholm. För öfrigt var detta förslag i vissa delar bättre redigeradt än det kungliga förslaget, framför allt däruti, att det var fullt tydligt därom, att den riksdag, som skulle sammanträda efter det konungen förordnat om nya val, vore att anse såsom en *ny* riksdag och således uteslöt möjligheten af den tolkning, som minoriteten vid 1887 års riksdag ville göra gällande, att den skulle anses såsom en *fortsättning* af den förra.

Det kungliga förslaget var icke åtföljdt af några öfvergångsstadganden utan afsedt att fullständigt träda i kraft, så snart det var antaget till grundlag. Men som detta icke inträffat förrän rikets ständer på rikssalen inför konungen tillkännagifvit sitt bifall, så öfverenskom man, att härmed skulle uppskjutas, till dess att den pågående riksdagen hunnit afsluta sina göromål. Många funno det orimligt och vågadt att låta rikets ständer fungera med hela sin gamla makt ett halft år efter det de i själfva verket voro aflifvade; och bland annat hörde jag diplomater säga, att sådant skulle varit otänkbart i hvarje annat land. De beundrade äfven det faktum, att en lagstiftande församling i fullkomligt yttre lugn hade afsatt sig själf. För öfrigt tror jag nog, att de flesta af våra härvarande utländska ministrar hade mera sympatier för den gamla än för den nya författningen, utom Fournier, som skref till mig ett komplimenterande bref, då rikets ständers beslut var fattadt. Fournier visade mig dessutom alltid personlig vänskap, ehuru vi en gång stridt om krig eller fred.

Icke långt efter dessa minnesrika dagar höll jag på svenska akademiens högtidsdag, den 20 december, såsom dess direktör ett ganska vackert tal, för hvilket man icke hade att tacka mitt eget snille, utan den omständigheten,

att det var författadt af friherre Beskow. Då jag nämligen i november, vid valet af direktör för ett halfår, ville undanbedja mig förtroendet i anseende till de förestående riksdagsstriderna, som icke skulle lämna mig rådrum till något vittert författarskap, lofvade Beskow att uppsätta en promemoria, som skulle upptaga de ämnen, hvilka i direktörstalet borde omförmälas, och detta fullgjorde han på det sättet, att han skickade mig ett färdigt formfulländadt tal, ur hvilket jag endast fann mig böra utesluta några stycken, som vittnade om så djupa insikter i den svenska vitterheten, att jag fruktade, att ingen kunde tro mig vara författaren, hvaremot jag tillade ett stycke om min personliga bekantskap med B. E. Malmström, som var en af akademiens under året bortgångna ledamöter.

Under mitt ifrågavarande direktörskap fick jag också bestyret att besörja präglandet af en medalj öfver Beskow på hans sjuttionde födelsedag, som inträffade den 22 april 1866. Akademien in corpore öfverlämnade den till Beskow, då Manderström och jag tågade dit i broderlig endräkt med Hamilton och Reuterdahl, och öfverlämnade medaljen tillika med verser, författade af Böttiger, hvarjämte jag vid tillfället höll följande tal, som väl upptogs, icke blott af Beskow: »Herr friherre! Vi komma såsom ombud för en del af edra gäldenärer, icke att betala men att erkänna en skuld, för hvilken hela fäderneslandet häftar; en skuld, som det är en rikedom att äga.

Svenska akademien gör anspråk på att hos eder stå i den största förbindelsen. Ingen har så som ni i en person förverkligat akademiens idé i hela dess omfattning. Man kan tveka, om något återstår för odlingen af ett språk, som under eder mästarhand redan återgifver tankens hela styrka och finhet med uttryckets klassiska fulländning. Med lika säker och färgrik pensel framkallar ni edert eget snilles tjusande skapelser och höga bilder för Sveriges Panteon, där ni med ädel ifver höjt historiens nytända fackla öfver den tredje Gustafs stod och skingrat de mörka moln, som lägrat sig kring akademiens stiftare.

Det må ej förvåna, att de, som suttit trygga i skuggan af edra lagrar, sökt något uttryck för sin tacksamhet. Men, herr friherre, ni tillhör jämväl, ej blott till namnet, andra samfund, som odla vetenskap och konst; ty om eder gäller: »Nullum fere scientiæ genus non tetigit, nullum qvod tetigit non ornavit.» Hvar och en, som i *Sveriges anor* älskar sina egna, har ock rätt att börda sin andel i en hyllningsgärd åt eder. Tanken därpå hann också knappt taga form, förrän den omfattades med hänförelse af konstens, den svenska häfdens och *edra* vänner i och utom de samfund, för hvilka ni utgör en prydnad.

Så tillkom, liksom af sig själf, den minnespenning, som skall åt eftervärlden bevara eder bild från i dag, då en ständigt blomstrande *själens hälsa* hos eder skjuter ett nytt årsskott, och som vi här öfverlämna jämte en sång, hvari äfven skalden sökt framlocka de af det äkta guldet präglade dragen.»

RIKSDAGEN ÅR 1866.

Rikets ständers fortsatta verksamhet var icke utan sina faror för ministären, i synnerhet som den hade några särskildt kinkiga räkningar att med riksdagen afsluta. Så snart representationsfrågan var afgjord, skingrades en stor del af de sju hundra riddarhusledamöterna åt alla håll, och majoriteten af dem som kvarstannade visade sig snart vara oppositionell mot ministären och icke obenägen att kasta den ur sadeln. Prästeståndets majoritet hade från början varit emot regeringen och fortfor därmed, ehuru den undertryckt sin mening i representationsfrågan, för att ståndet icke skulle däruti stå ensamt.

Det viktigaste ämnet var franska handelstraktaten. Kongl. Maj:t hade långt före riksdagens början afslutit en sådan traktat, hvarigenom en mängd svenska tullar nedsattes under de af riksdagen bestämda belopp, och hade visserligen gjort riksdagens godkännande af traktaten i dess helhet till villkor för dess bestånd men tillika, utan afvaktan häraf, förordnat, att den skulle omedelbart träda i verket, i sammanhang hvarmed en ny generell tulltaxa blifvit utfärdad, gällande för importen från alla länder. Detta kunde endast försvaras med att göra gällande den mycket omtvistade åsikten, att konungen har rätt att nedsätta tullar. I detta fall kunde likväl något särskildt stöd hämtas därifrån, att 1863 års riksdag vid sin inkomstberäkning förutsatt, att en traktat med Frankrike före nästa riksdag skulle

komma till stånd och blifva tillämpad, på hvilken uppgifna grund de beräknat tullmedlen 500,000 r:dr lägre, än de eljest velat. Traktaten blef af rikets ständer slutligen godkänd, men beslutet föregicks af häftiga debatter, som på riddarhuset upptogo tre dagar. Gripenstedt utvecklade härunder hela sin lysande vältalighet, och Manderström hade ett långt, förtjänstfullt anförande. I afseende på grundlagstolkningen sekunderade äfven jag.

Efteråt har jag hört sägas, att franska traktatens motståndare hade ansett sig säkra om majoritet inom riddarhuset och att de tillskrefvo sitt nederlag förnämligast den omständigheten, att Henning Hamilton var sjuk och icke kunde leda de taktiska rörelserna för ändamålet. En splittring hade nämligen uppstått inom deras led, i det en del ville utan alla konsiderationer afslå traktaten, men andra bäfvade tillbaka för ett så våldsamt steg och ville inskränka sig till att undandraga sig allt godkännande men ändå göra det möjligt att låta traktaten åtminstone tills vidare äga bestånd. Denna mening formulerades af Karl Göran Mörner så, att rikets ständer endast skulle fastställa traktatens införseltullar intill slutet af det år, då ny bevillning beslutades. Hade de, som önskat rent afslag, velat härpå ingå, så hade de otvifvelaktigt segrat, och jag håller icke otroligt, att utgången också blifvit sådan, om Hamilton eller någon annan lyckats uppställa en annan kontraproposition, som utan att upprifva traktaten innefattat ett ännu kraftigare misstroendevotum mot regeringen, än det som var afsedt med Mörners konstiga och något oklara redaktion. Nu förblefvo de intransigenta fast vid sin mening, och då, efter diskussionens slut, landtmarskalken förklarat svaren på bifall till traktaten öfvervägande, erhöllo de vid votering om kontrapropositionen några rösters öfvervikt öfver Mörners förslag. Detta kom sig däraf, att mängden af traktatens vänner röstade för afslag, med den riktiga beräkning, att Mörners anhängare i den slutliga voteringen hellre skulle rösta för bifall än rent afslag. En sådan taktik kan sägas hafva vunnit oklandradt burskap i

våra riksdagsförhandlingar, men jag har alltid haft svårt att förlika den med mitt politiska samvete, som bjuder mig att mellan två onda ting välja det minst onda. Särskildt syntes det mig i denna fråga vara alltför högt spel att i slutvoteringen rösta emellan bifall eller afslag. Så hårdsmält än Mörners förslag skulle varit för regeringen, hade det dock icke behöft medföra några ödesdigra följder och komprometta oss inför hela Europa.

Olycksspådomar saknades icke heller vid detta tillfälle. Bland andra yttrade friherre Rudolf Cederström i ett slags reservation: »Det kommer en annan tid. Om det då inträffar, att sedan det så obetänksamt uppmuntrade och i följd däraf öfverhandtagande njutningsbegäret utstrött sitt förstörande gift, Sveriges folk hungrande vänder sin blick med saknad tillbaka till den tid, då enkelhet men välmåga rådde i landet, sänder en förebrående åtanke på den sorglösa statskonst, som vållat en så sorglig förändring, vänder bleka, förtärda anleten emot dem, som, änskönt mot sin vilja, varit upphofsmän till landets olycka och fördärf, så tror jag icke, att den öfverlägsna axelryckningen, det öfvermodiga hånlöjet förblifva det svar, hvarmed man möter en sådan syn. Jag tror, att den tid, om icke snart, dock säkert skall komma, då rikets representanter slå in på en annan bana.»

I detta sista har spåmannen fått rätt efter några och tjugu år.

I dechargebetänkandet hade konstitutionsutskottets pluralitet undertryckt alla anmärkningar, men flera reservanter hade framställt sådana ganska skarpa; och under diskussionen på riddarhuset yrkades, att betänkandet skulle med ogillande läggas till handlingarna, ehuru man afstod därifrån, sedan det blifvit kunnigt, att landtmarskalken icke därå ville göra proposition.

Den ömtåligaste punkten var, att föregående riksdag hade begärt, att Kongl. Maj:t skulle tillsätta en tullkommitte i protektionistiskt syfte, och Gripenstedt hade väl tillstyrkt, att en tullkommitté skulle tillsättas men i frihandelsriktning,

med ett måhända något öfvermodigt uttalande, att på riksdagens motsatta begäran afseende icke borde fästas. Kongl. Maj:t hade bifallit Gripenstedts förslag och i öfverensstämmelse därmed utfärdat instruktion för kommittéen.

I mitt försvar för regeringens åtgörande medgaf jag, att formen kunde varit lyckligare vald, men vindicerade ett föredragande statsråds rätt att följa sin öfvertygelse, om den också icke öfverensstämde med rikets ständers, äfvensom konungens rätt att icke i allo följa riksdagens anvisningar.

En anmärkning, som föll tämligen nära inom gränsen för det komiska, var att Kongl. Maj:t i sammanhang med franska traktaten *förhöjt* en tullsats. Härmed förhöll det sig så, att i 1863 års tulltaxa hade af uppenbart misstag influtit, att papper med tryckta linier skulle behandlas såsom *tryckpapper*, då det i stället bort heta *tryckt papper*. Detta rättades nu vid franska traktaten, då tullen på papper i allmänhet nedsattes men papper med tryckta linier uppflyttades till sin rätta plats, hvarigenom en tullförhöjning för detta slags papper verkligen uppkom. Gripenstedt förmenade, att icke ett enda ark sådant papper blifvit infördt, men K. G. Mörner uppgaf, att en tull af några få öre därför verkligen tillflutit statsverket. Jag medgaf, att anmärkningens riktighet icke kunde bestridas och förklarade, att statsrådets ledamöter icke haft rätt att beklaga sig, om konstitutionsutskottet i anledning däraf ställt oss under riksrätt och vi blifvit dömda att mista ämbetet och vara ovärdiga att i rikets tjänst vidare nyttjas, enligt ansvarighetslagen för statsrådets ledamöter, men då utskottet låtit nåd gå för rätt, kunde jag icke fatta, att tillämpning af 107 § regeringsformen i stället yrkats, ty svårligen kunde väl rikets sannskyldiga nytta hafva lidit genom ifrågavarande beslut. Härtill genmälde Mörner, att ingenting var mindre förenligt med rikets sannskyldiga nytta, än om den ena statsmakten inkräktade på den andras rättigheter, och att beslutet åtminstone utvisade, att föredraganden icke med skicklighet utöfvat sitt ämbete.

Reservanter hade äfven angripit utfärdandet af en lag om räntans frigifvande, som blifvit af mig kontrasignerad. 1863 års riksdag hade vid afgifvande af sitt lagförslag i detta ämne anhållit, att Kongl. Maj:t skulle välja den gynnsammaste tidpunkten för att utfärda lagen, och Högsta domstolens pluralitet hade afstyrkt förslaget. Jag försvarade mig med att förslaget skulle förfallit, om lagen icke blifvit utfärdad före nästa riksdag, och den gynnsammaste tidpunkten emellan riksdagarna hade blifvit vald. Högsta domstolens anmärkningar hade icke afsett tidpunkten utan själfva saken, men rikets ständer kunde väl icke klandra, att deras eget förslag icke blifvit afslaget. Häremot förmente man, att riksdagens mening måste hafva varit, att om ingen gynnsam tidpunkt inträffade före dess nästa sammanträde, så borde frågan för den gången fått förfalla, och tiden hade nu varit synnerligen ogynnsam. Hvarken tidpunkten eller de af Högsta domstolen anmärkta brister hafva emellertid, så vidt jag vet, i tillämpningen föranledt några olägenheter af denna ännu oförändradt bestående författning.

Emot regeringens politik i danska frågan hade hvarken konstitutionsutskottet eller någon dess ledamot framställt någon anmärkning. Friherre A. C. Raab försökte att på riddarhuset åstadkomma en opinionsyttring af ogillande men fick intet understöd, och i de andra stånden höjde sig knappt någon röst. Blanche, som var ledamot af konstitutionsutskottet, slog hufvudet på spiken, då han i borgarståndet yttrade: »Man hade haft något besvär med att krafsa kastanjerna ur elden, men för öfrigt bör det väl hafva varit klart för enhvar, att Sverige och Norge hvarken kunde eller borde kasta sig i en strid, där själfva England och Frankrike drogo sig tillbaka.»

I tvenne frågor led jag nederlag både på riddarhuset och hos rikets ständer. Den ena angick en pension åt J. G. Richerts änka. Med afseende på mannens utomordentliga förtjänster om vårt lagstiftningsarbete, hade jag, utan att tänka på att han också var den af Treffenberg

omförmälda tankebytingens fader, hemställt och Kongl. Maj:t beslutat föreslå rikets ständer, att hans åldriga änka skulle till sin död få behålla den pension af 3,000 kronor, som ständerna tillagt Richert under hans lifstid, samt tillika beviljat, att pensionen skulle förskjutas till dess rikets ständer hunnit fatta sitt beslut. Härmed ansåg man, att jag obehörigen anticiperat på riksdagens beslut, och ville i alla fall icke bevilja så stor pension. Sedan jag förklarat, att min mening vore, att om rikets ständer afsloge pensionen, gälda det förskjutna beloppet af extra utgiftsmedel å min hufvudtitel, så nedsattes pensionen till hälften.

Den andra frågan var en på min föredragning framställd proposition om ett anslag till Posttidningen för att göra den bättre lämpad för den talan regeringen kunde vilja föra i pressen och för att den kostnadsfritt skulle kunna utdelas åt alla kommuner i riket.

Då jag, emot en framställd anmärkning, att Posttidningen genom förslagets antagande skulle blifva en skadlig konkurrent för andra tidningar, under debatten på riddarhuset hade yttrat, att dess vidlyftiga redogörelser för alla förvaltningsåtgärder kunde, om Posttidningen blefve mycket spridd, göra sådana redogörelser öfverflödiga för andra tidningar, som då i stället kunde använda sitt utrymme till ett för den stora allmänheten mera lockande innehåll, så tog sig herr J. F. P. Flach häraf anledning till ett giftigt anförande, däruti han sade sig spåra, att regeringen, som nått sin popularitet med tillhjälp af pressen såsom sin trognaste bundsförvant, nu, sedan den vunnit sitt mål, tycktes vilja behandla samma press såsom den utkramade citronen, och frågade, om regeringen handlade såsom en sann vän. Då han önskade, att regeringen fortfarande finge åtnjuta det anseende hon förvärfvat, yrkade han afslag å propositionen i den förhoppning, att icke misstanke hos nationen måtte kunna uppstå därom, att regeringen i denna fråga handlat enligt premisser af Tartuffe och konklusion af Machiavelli.

Såsom protokollsekreterare i justitierevisionen var Flach min underlydande, och det var kung Karls stora förnöjelse

att hvarje gång Flach förde protokollet i konseljen stöta på mig och bry mig för min vän. En gång då jag återlämnade honom ett protokoll, justeradt på vanligt sätt före nästa konseljs början, innan konungen kommit, förklarade Flach, att han tvekade, om han kunde införa de rättelser, som blifvit gjorda, då han icke visste, om de af konungen gillades. Jag konstaterade endast, att jag lämnat honom protokollet justeradt till utskrift, och öfverlämnade åt honom själf att vidare förfara. Efter samtal med expeditionschefen fann han för godt att renskrifva sitt protokoll men satte före sitt underskrifna namn orden *ex officio* i stället för de vanliga *in fidem*.

Slutligen blefvo riksdagsgöromålen fullgjorda, och den 22 juni 1866 hemförlofvades rikets ständer för alltid. I trontalet fick jag till konungens belåtenhet införa följande stycke:

»Den fasta tillförsikt, hvarmed jag ser mot framtiden, förkväfver icke de känslor af rörelse, med hvilka jag ser eder för sista gången församlade på detta rum, där riksstånden så ofta hafva mött sin konung, och den förhindrar mig icke att med tacksamhet skåda tillbaka på det tidskifte, som förflutit, på de betydelsefulla vändningar i fäderneslandets öde, i hvilka rikets ständer tagit del, på allt det goda och gagneliga, som af dem blifvit utfördt. Eftervärlden skall i troget minne förvara, huru I med högsint uppoffring hafva satt fäderneslandets kraf öfver alla andra afseenden. Den skall ock göra rättvisa åt tänkesättet hos dem, som ansett betänkligheterna mot det nya vara öfvervägande men som af sina farhågor endast känna sig manade att i fördubbladt mått uppbjuda sina krafter till fäderneslandets tjänst. Sådana tänkesätt utgöra en förökad borgen för mitt hopp, att svenska folket icke skall svika det förtroende, som konung och ständer vågat sätta till dess klokhet och sans, dess allvar, dess fosterlandskänsla. Låtom oss då, om än åsikterna varit olika, med eniga hjärtan sluta oss tillsammans för att i detta ögonblick nedkalla från den allsmäktige gifvaren af allt godt välsignelse öfver det verk, som besluten vid denna riksdag grundlagt.»

För öfrigt höllos där samma dag, utom trontalet, enligt vanligt bruk, mera än sjuttio officiella riksdagstal, vid de fyra ståndens afskedsuppvaktningar hos den kungliga familjens särskilda medlemmar och hos hvarandra, jämte svaren därpå m. m.

Det vackraste, som sades under detta af vältalighet flödande riksmöte, var i mitt tycke de slutord, hvarmed landtmarskalken grefve Lagerbjelke tog afsked af ridderskapet och adeln.

»Lagar kunna förändras», sade han, »rättigheter kunna upphöra, men kvar stå plikterna emot fäderneslandet; och blifva dessa plikter väl uppfyllda, föga bekymrar det den sanna adeln *hvar* uti samhället dess plats ställes.»

EMELLAN DEN SISTA STÅNDSRIKSDAGENS SLUT OCH DEN NYA RIKSDAGENS FÖRSTA SAMMANTRÄDE.

Omedelbart efter det rikets ständer afträdt, lämnade Gripenstedt statsrådet efter väl förrättadt värf och efter att hafva suttit i konseljen 18 år. Han hade länge varit sjuklig och kunde med möda, som han sade, galvanisera sina lifsandar på högst ett par timmar midt på dagen, hvarför han alltid sökte att få ordet på riddarhuset omkring klockan 12. Hans själskrafter voro dock oförminskade, och att de voro stora, framgick af hela hans verksamhet. Hvad som därjämte föll i ögonen var den elegans, som fanns utbredd öfver hela hans väsende. Han var hvad man kallar en vacker karl med ett energiskt uttryck, ehuru hans kroppskonstitution var något klen. Också vårdade han sitt yttre och gick alltid klädd i hvit halsduk. Rösten var behaglig och genomträngande ehuru icke kraftig; deklamationen eldig men utan all falsk patos. Antingen han talade eller skref, voro tankarna lika väl formade, och till och med hans handstil var ovanligt vacker.

Frihandelns teoretiska riktighet var hos honom ett resonemang, som öfvergått till trosartikel, och äfven vid dess praktiska tillämpning var han tämligen hänsynslös. Genom franska traktaten ville han köpa en sjöfartstraktat af högsta nytta för Sverige med en tulltraktat, och då jag tvekande frågade, om det var rätt att främja en näring på andras bekostnad, svarade han, att det är dubbel vinst, då vi kunna

köpa något genom att nedsätta tullar, hvilket vi borde göra i alla fall.

Då något, som icke intresserade honom, förekom utom hans departement, plägade han säga, att han icke brydde sig om att därpå konsumera någon eftertanke. Sitt departement skötte han däremot med all noggrannhet och hade för öfrigt en klar blick i alla frågor. Han hade många ovänner, därför att han aldrig skonade hvad han ansåg dumt och stundom bemötte motståndare med någon spotskhet. Med en stark självkänsla var han icke heller okänslig för beröm af andra och utmärkelser. *Mod* fattades honom aldrig.

Om hans verksamhet för representationsförändringen har jag förut yttrat mig. Dalman säger i sina anteckningar om våra ståndsriksdagar: »Inom regeringspersonalen rådde, enligt hvad författaren var i tillfälle att personligen erfara, dels misströstan, dels en viss passivitet. Den ende, som icke misströstade utan föresatte sig att använda hela sitt inflytande och sin öfverlägsna statsmannaförmåga för att bereda en seger, uppgafs vara numera aflidne statsrådet friherre J. A. Gripenstedt.» — Att Gripenstedt hade en större förtröstan än jag om förslagets framgång, håller jag troligt, ty min var vid riksdagens början ganska ringa. Men äfven om han icke haft det, så tillhörde det hans sätt att icke låta någon misströstan synas utan att söka höja modet hos sina anhängare och nedslå det hos sina motståndare genom att visa sig säker på sin sak. Men att min passivitet var större än Gripenstedts, förnekar jag. Allt hvad jag skref till försvar för representationsförslaget är därpå ett bevis. På adelns båda enskilda sammankomster talade jag; Gripenstedt blott på den ena; och på riddarhuset talade vi sista riksdagen hvardera två gånger. Att Gripenstedt talade bättre och varmare, erkänner jag däremot gärna.

Dalman gör ock den oriktiga uppgiften, att Gripenstedt och jag föranledde det verksammaste steget för bestämmande af konungens öfvertygelse till förmån för förslaget genom att bereda de stora deputationerna tillfälle till personligt

företräde hos honom. Deputationerna fingo aldrig såsom sådana företräde hos kungen, och jag gjorde åtminstone aldrig något försök att bereda dem ett sådant. Enskilda medlemmar lära däremot uppvaktat konungen men utan att därvid tala om sitt uppdrag såsom deputerade.

På mera än ett ställe har jag ock sett antydt, att Gripenstedt skulle varit den hemliga innersta själen i hela representationsförslaget. Jag åberopar härom hans eget vittnesbörd i det tal han höll på börsen den 21 november 1865, hvilket finnes intaget i den af honom utgifna samling af egna tal. Han talar däruti alldeles opåkalladt om mig såsom »förslagets utmärkte upphofsman och förnämste försvarare» samt kallar mig sin »högt värderade vän och ämbetsbroder, hvars förtjänst om förslaget är så ojämförligt mycket större än någon annans och hvars namn i oupplöslig förening med denna stora samhällsangelägenhet skall med ära öfvergå till framtiden, som därför skall ägna honom sin tacksamhet».

Sedan Gripenstedt lämnat konseljen deltog han ännu några år i det politiska lifvet såsom ledamot af andra kammaren och lämnade mig därunder så väl i kammaren som i en politisk broschyr ridderligen sin handräckning.

Valet till efterträdare åt Gripenstedt var icke lätt. Ehuru jag sedermera icke drog i betänkande att föreslå konseljens rekryterande med motståndare till representationsförändringen, ansåg jag det icke lämpligt vid det första ombytet, och bland de politiskt möjliga kände jag ingen, som kunde anses företrädesvis självskrifven. Den som först kom mig att tänka på Lagercrantz var Wallenberg, som vid ett besök sade mig, att denne vore rätte mannen. Jag misstänkte, kanske orätt, att detta var ett sätt af Wallenberg att vända tanken på honom själf, men jag kunde slutligen icke hitta på någon bättre än Lagercrantz, som efter någon tvekan mottog anbudet och den 4 september blef utnämnd.

Samma dag utnämndes också Malmsten till landshöfding i Skaraborgs län och Ehrenheim efter honom till konsultativt statsråd. Jag tror icke, att Malmsten hade aspirerat att

blifva finansminister, men måhända ansåg han, att då han icke blifvit det, borde han söka sig en plats utom statsrådet, och han anmälte sig till det lediga och indräktiga Skaraborgs län. Malmsten var en älsklig barnslig natur; såg ut som ett barn och skrattade och grät om hvart annat som ett barn. Han var en mäkta lärd man, magister primus, och ett matematiskt snille samt en högst begåfvad talare men som sällsamt nog slog mindre an på de högt bildade än på en folkförsamling. Jag har icke hört något tal mottagas med större entusiasm än det, som Malmsten höll på grundlagsfesten 1859 för tryckfriheten. Liksom de andra talarne, af hvilka ingen hade mera än en succès d'estime, stod han på balkongen till ett hus vid Djurgårdsslätten och hade en skara af flera tusen åhörare i fria luften. Hans klara stämma hördes öfverallt, men referenterna tappade pennan af häpnad och ledamöter af det nedanför stående kapellet sina instrument. Andra såg jag nästan segna ned på sina knän af lutter förtjusning. Alla hade svårt att göra sig reda för hvad som varit så hänförande, och ingen tidning kunde lämna något referat. Liknelser och infall kommo så omedelbara, att man hade svårt att tro annat, än att talet var helt och hållet improviseradt, hvilket å andra sidan knappt kunde tänkas, då talet enligt uppdrag hölls vid ett så högtidligt tillfälle i närvaro af kungen och allt hvad hufvudstaden hade framstående. Grofkornighet saknades icke. Jag erinrar mig en, som han använde till tryckfrihetens försvar. Man invänder, sade han, att »om alla spotta på en sten, så blir han våter. Ja, men han torkar snart igen».

I Kristiania blef Malmsten på några få dagar en helt populär person den gången, då han och jag voro kungen dit följaktiga och då jag var snart sagdt af alla hatad. Han var bjuden på ett större samkväm, där man drack hans skål än i den ena egenskapen och än i den andra, såsom statsråd, såsom matematikus, såsom snille, såsom svensk o. s. v., och på hvarje skål svarade han med blixtrande tal. En afton voro han och jag tillsammans på spektaklet, och jag

såg från början, huru man från flera håll knuffade hvarandra i sidan och pekade på Malmstens glada anlete. När han så tog upp sin stora silfversnusdosa, hvars innehåll Manderström icke värderade högre än sex styfver skäppan, och under det han snusade, enligt sin vana, höll dosan under näsan för att uppfånga de nedfallande kornen, så hördes från loge-raderna ett sakta jubel.

Såsom landshöfding lyckades han icke att göra sig lika uppburen, hvilket gaf Erik Sparre anledning att vid ett landtbruksmöte i provinsen, i en skål för Malmsten, elakt apostrofera honom: »Du talare som få, du landshöfding som ingen.»

Förslaget om Lagercrantz' och Ehrenheims inträde i konseljen accepterades icke genast af kungen. Hufvudskälet därtill var, att han öppnat underhandlingar med Lagerbjelke och Bildt om att de skulle inträda på de lediga platserna, och om detta hade gått för sig, hade sannolikt flera ombyten inom statsrådet varit afsedda. Men dessa herrar synas hafva varit obevekliga, och då frågan därom förfallit, ingick kungen ehuru med någon tvekan på de föreslagna, sedan, hvad Ehrenheim beträffade, hans uppfattning, att denne vore *röd*, blifvit lugnad.

Den första omsorgen efter riksdagens slut blef att utfärda kungörelse om riksdagsmannavalen efter den nya ordningen. Någon vallag fanns icke, och föreskrifterna i riksdagsordningen voro ganska knapphändiga. De läto sig likväl tillämpas så, att valen både första gången och en lång tid sedan fortgingo utan synnerliga svårigheter eller behof af nya eller förändrade stadganden. Det var först sedan hela landet genom tullfrågan blifvit söndradt i två fanatiska partier, som en så minutiös uppmärksamhet fästes vid valen, att en mängd olägenheter och orimligheter uppstodo, och dessa lades alla riksdagsordningen till last, ehuru de flesta rätteligen voro att tillskrifva de väljandes egen vårdslöshet. Äfven jag måste emellertid erkänna det bristfälliga i riksdagsordningens stadganden härom; men huru svårlöst detta ämne är, kan man finna däraf, att oaktadt många förslag

har man efter 20 års erfarenhet icke kunnat komma öfverens om något bättre. Mången torde icke kunna föreställa sig, med hvilka vanskligheter det är förenadt att på förhand reglera en helt ny mekanism för en så väldig institution som en riksdag. Det var också med bäfvan, som jag motsåg början af dess tillämpning, och denna bäfvan har icke upphört, förrän mekanismen blifvit pröfvad i alla stycken och befunnits möjlig. Lyckligtvis hafva få jämkningar visat sig alldeles nödvändiga. Till och med den första urtima riksdagen gick för sig utan svårighet. Så hade äfven sannolikt, efter riksdagens upplösning 1887, det senare sammanträdet gjort, om icke då allt vridits till partifrågor och den ena sidan begagnat sig af den dåliga grundlagsredaktionen för sina missförstådda syften.

En nyhet, som infördes i riksdagsordningen, har icke motsvarat mina förhoppningar, nämligen de tillfälliga utskotten. Så orimligt det i sig själf synes vara, att ett och samma utskott skall, såsom rikets ständers ekonomiutskott, handlägga riksdagens önskningsmål och besvärsanledningar i alla möjliga olika ämnen, så har detta likväl i praktiken visat sig bättre än att tillsätta utskott med ledamöter blott från den ena kammaren. Icke heller har man begagnat institutionen så som därmed afsågs. Meningen var, att om någon motion väckte så mycken sympati, att icke kammaren ville afslå den omedelbart, skulle ett utskott af sakkunniga särskildt tillsättas för denna fråga. Men floden af motioner har varit så stor och obenägenheten att undertrycka sådana utan remiss så stark, att man skulle fått ett odrägligt antal tillfälliga utskott, om man skulle tillsatt ett särskildt för hvarje ämne. I stället har man beslutat tillsätta ett visst begränsadt antal, vanligen tre eller fyra, och sedan har man på dem fördelat motionerna, mera med afseende på antalet än på innehållet, och mången gång hafva de mest heterogena ämnen kommit till samma utskott, till föga fromma för utredningen.

Våra från rikets ständer ärfda gemensamma utskott, där ärendena beredas af ledamöter från båda kamrarna, är

efter hvad jag tror en egenhet ensam för Sverige, men den är så förträfflig för ärendenas gång, att den borde tagas efter i andra land och icke öfvergifvas här. Jag åtminstone ångrar, att jag varit med om att slopa ekonomiutskottet.

Efter ståndsriksdagens slut var jag i behof af hvila och fick också, sedan det angelägnaste var undanstökadt, vistas någon tid med min familj på Hanaskog.

Vid de nu förestående riksdagsmannavalen sökte man från vissa håll göra gällande den åsikten, att ämbetsmän, såsom varande regeringens organer, borde uteslutas från folkets representanter. Då man å andra sidan trodde, att mitt ord skulle kunna i någon mån motväga denna åsikt. blef det genom öfverståthållaren Bildt uppgjordt, att, sedan jag den 3 september blifvit utsedd till ledamot i första kammaren för Stockholm, skulle fullmakten till mig öfverlämnas af en deputation från stadsfullmäktige. Till dessa deputerade yttrade jag följande:

»Jag ber eder till Stockholms herrar stadsfullmäktige frambära uttrycken af min djupa tacksamhet för det viktiga uppdrag, hvarmed jag af dem blifvit hedrad. Måhända skulle jag känna de därmed nödvändigt förenade anspråken tyngre, om icke detta bevis på medborgerligt förtroende kom mig att erfara någon lättnad i tyngden af det ansvarsfulla kall jag, såsom konungens rådgifvare, bekläder; och långt ifrån att i denna befattning se något hinder för mig att emottaga det nu erbjudna uppdraget, skattar jag detsamma, just i följd af min nämnda egenskap, dubbelt dyrbart. Det är icke genom att ställa de båda statsmakterna såsom till sin natur fientliga mot hvarandra, som landets väl bäst främjas; och ett af bevisen — om än icke af villkoren — för deras eniga sträfvan till det gemensamma målet, är om konung och folk med valen af sina förtroendemän träffa samma personer. Det hörer ock till själfva andan af vår nya riksdagsordning, att ingen skall af sin samhällsställning vara utestängd från representantkallet, om han af medborgares förtroende därtill kallas; likasom det redan länge hört till andan af vår statsförfattning och varit erkändt i

folkmedvetandet, att hvarje svensk man, hög eller låg, är fri och oberoende nog för att icke, om han äger karakterens självständighet, af sin ställning tvingas att svika ett sådant förtroende. För min del anser jag konungamaktens och folkets sanna intressen så oskiljaktigt förenade, att jag icke skulle kunna tro mig tjäna den ena utan att jämväl tjäna det andra. Det skall blifva mitt bemödande att efter måttet af min förmåga redligt tjäna dem båda.»

Valen i allmänhet utföllo synnerligen väl, utan allt hänseende till politiska partiåsikter, och första kammaren fick en i bästa mening mera aristokratisk sammansättning än självfva riddarhuset.

För riksdagsmaskineriets gång erfordrades reglementariska föreskrifter, som icke funnos i riksdagsordningen intagna. Kommerserådet Sjöberg, som varit sekreterare i bondeståndet, åtog sig att uppsätta förslag till dylika, och dessa togos till ledning för öfverläggningar emellan ett antal erfarna riksdagsmän, som på min tillskyndelse under hösten hade sammanträden. Om de kinkigaste punkterna skriftväxlade jag ock med Lagerbjelke, och slutligen tillvägabragtes ett förslag, hvars stadganden sedermera blefvo i det väsentliga af riksdagen antagna.

1867 ÅRS RIKSDAG.

Till talmän utsågos för första kammaren Lagerbjelke, som därtill kunde anses själfskrifven, och för andra kammaren dåvarande biskopen i Karlstad Sundberg. Det sistnämnda valet stötte många för hufvudet, då Sundberg varit en häftig motståndare till representationsförändringen; och bondeståndets siste talman, Nils Larsson i Tullus, som ansett sig härtill böra komma i åtanke, afsade sig att vid sådant förhållande blifva vice talman, hvilket erbjöds honom. För min del ansåg jag icke lämpligt att sätta en bonde på talmansstolen och därmed liksom erkänna bönderna såsom herrar i andra kammaren, och jag bedrog mig icke uti att Sundberg med sitt goda hufvud och sin kraft skulle väl förstå att sköta talmansklubban. Och då jag ansåg, att man borde göra allt för att försona det gamla med det nya, fann jag en ytterligare fördel uti att den lämpligaste icke tillhörde den politiska linie, som gått segrande ur representationsstriden. Men en annan omständighet var betänkligare. Sundberg hade nämligen så nyss flyttat till Karlstad, att det var tvifvelaktigt, om han där ännu varit rätteligen valbar. Valet var emellertid laga kraftvunnet, och skälen för hans valbarhet voro så goda, att Högsta domstolen vid ett senare tillfälle på grund af dem godkände ett val, ehuru vid ett ännu senare tillfälle ett sådant kasserades.

Då ryktet att Sundberg skulle blifva andra kammarens talman hade transpirerat före utnämningen, kom en fram-

stående ledamot af kammaren till mig och sade, att om detta inträffade, skulle kammaren votera ut Sundberg såsom obehörigen vald. Jag meddelade Sundberg detta, men han ville och fick stå risken, som visade sig icke hafva varit fullt allvarligt menad.

För den nya riksdagen minskades en del af den gamla teatraliska riksdagsståten. Sålunda utlystes icke riksdagen af rikshärolden på torgen; hälsningsdeputationerna indrogos; statsministrarne aflade sina hermelinsmantlar och befjädrade hattar; härolderna sina kåpor o. s. v.

I trontalet förkunnades, att den till förra riksdagen framlagda plan till försvarets ordnande höll på att omarbetas med anledning af rikets ständers därom afgifna utlåtande, men att för anskaffande af nya gevär för arméen kräfdes skyndsammast ett betydligt anslag, hvartill medel måste beredas genom ny beskattning. Vidare förmäldes vara under utarbetning flera viktiga författningar, såsom en ny föreningsakt med Norge, om grundskatternas inlösande, ny krigslag m. fl. Det fästes också uppmärksamhet på att med årliga riksdagar föranleddes icke framställningar om så många behof vid hvarje som under längre mellanrum och att särskildt den nya riksdagen vid sitt första sammanträde borde ordna sitt arbetssätt utan att öfverskrida den af grundlagen för dess samvaro anvisade tid.

Omedelbart efter riksdagens sammanträde började bildningen af åtskilliga partigrupper, bland hvilka landtmannapartiet snart blef det afgjordt starkaste. Det har äfven blifvit sagdt, att i båda kamrarna uppstodo grupper, som voro ministeriella »quand même». Om något sådant ministeriellt parti kom jag dock icke under fund, och åtminstone i den första är jag öfvertygad att något sådant alls icke fanns, ehuru majoriteten icke var benägen att åstadkomma någon ministärförändring. Att döma af diskussionerna i första kammaren skulle man snarare kunnat antaga, att hvar och en i hvarje sak följde sitt eget tycke, utan att svärja någon viss fana, och minst såg man någon sammanhållning för att stödja ministären. Detta gaf åt

kammaren från början, i motsats mot andra kammaren, en karakter af oberäknelighet, som den länge bibehöll och som först på senaste tider måhända upphört.

Man har ofta och icke utan skäl klandrat mig för att jag aldrig ens försökt att bilda något regeringsparti. Möjligen skulle jag därigenom haft större framgång, ehuru jag tviflar därpå. Men jag har alltid i min natur haft en oöfvervinnelig obenägenhet för allt partiväsende; och i den ringa beröring jag haft med partier, har jag ständigt studsat tillbaka från den därmed förbundna nödvändigheten att i mer eller mindre mån uppgifva min egen öfvertygelse. Särskildt har det alltid varit mitt ögonmärke, att regeringen bör stå utanför partierna, hvarför jag också företrädesvis sökt att få konseljen rekryterad af män, som icke varit bundna vid något sådant men ändå i det stora hela delat min uppfattning. Lika litet före som efter representationsförändringen har jag därför velat, att regeringen skulle på förhand utfästa sig att gå något partis önskningar till mötes, och jag torde i detta fall varit vida mindre tillgänglig för kompromisser än många bland dem, som lagt mig till last en benägenhet för sådana. Men jag har vid sådant förhållande icke heller kunnat fordra, att något parti skulle obetingadt svärja regeringens fana. Detta må vara ett fel, men jag tror icke, att det är, såsom man stämplar det, en svaghet. Snarare har det varit ett öfvermod. Ett bestämdt fel har däremot hos mig varit, att jag litat för mycket på mitt goda samvete och icke trott mig behöfva på enskild väg efterspana hvad partier eller enskilda riksdagsmän innerst åsyftat och ämnat företaga.

Regeringens ställning vid denna riksdag var ingalunda fördelaktig. Missväxt hade vållat en allmän obelåtenhet i landet, och statsverkets tillstånd var så tryckt, att oaktadt allmänna bevillningen måst tagas i anspråk för statsregleringen det år, under hvilket den ännu icke influtit, så erfordrades en särskild vapenskatt för att bereda tillgång till anskaffande af gevär. Det var icke att undra på, om landtmannapartiet under sådana förhållanden sökte efter alla-

handa utvägar att minska statsutgifterna, helst detta var villkoret för att jordbrukets bördor en gång skulle kunna lindras. Icke ens första kammaren syntes mycket hågad att för tillfället göra några större uppoffringar för försvaret; och det var egentligen endast för försvaret, som regeringen framställt några större anslagsfordringar, med tillämpning af det i trontalet begagnade uttrycket, att »den största sparsamhet måste iakttagas», hvilket sedan blef ett bevingadt ord för dem, som hade ondt om pengar.

Debatterna om regleringen af fjärde hufvudtiteln lämnade endast det sorgliga resultat att konstatera, i hvilket eländigt skick den svenska arméen befann sig. Med öfverlägsen skicklighet tog Henning Hamilton i första kammaren ledningen af dessa frågor och dikterade i många kammarens beslut.

Riksdagen ville för öfrigt icke åtnöja sig med att invänta Kongl. Maj:ts till nästa riksdag utlofvade förslag om landtförsvarets ordnande utan tillsatte ett särskildt utskott, som uppgjorde ganska detaljerade grunder för ändamålet. Däribland var den förnämsta, att indelningsverket skulle öfverflyttas på kommunerna, hvilka skulle upprätta en stam af bofasta soldater. Denna grund afslogs af båda kamrarna, hvilka icke heller kommo öfverens om flertalet af utskottets öfriga förslag. Det märkligaste härvid var, att första kammaren med 74 röster mot 9 antog ett af Hamilton formuleradt skrifvelseförslag, att »Kongl. Maj:t täcktes låta utreda och vid blifvande nådigt förslag till arméens organisation taga i öfvervägande om och i hvad mån en lättnad i det på rote- och rusthållare hvilande besvär må af rätt och billighet påkallas såsom ersättning för den väsentliga utsträckning af allmänna värnplikten, som för ett fullständigt ordnande af rikets försvarsväsen utan tvifvel lärer finnas nödig».

Vid sammanjämkning af kamrarnes beslut kom riksdagens skrifvelse i denna del att innefatta en anhållan, att Kongl. Maj:t måtte taga i öfvervägande, om och på hvad villkor det nu på rote- och rusthållare hvilande besvär må

kunna lindras eller ock aflösas samt jämväl på öfriga samhällsklasser fördelas.

Äfven i många andra viktiga ämnen sökte man förmå riksdagen att taga initiativet; och bland annat tillsattes ett särskildt utskott, som föreslog sätt för afhjälpandet af alla finansiella brister, bland hvilka naturligtvis i främsta rummet framhölls grundskatternas aflösning. Andra kammaren biföll detta förslag, som likväl förföll genom första kammarens afslag. Samma öde hade för tillfället en omfattande motion af rådman Björck från Göteborg, om hela den administrativa organisationen och ämbetsmännens löner. Många af de häruti framställda tankar hafva dock beaktats vid den senare företagna ämbetsverkens ombildning.

Bland den förfärande mängden af motioner var ock en af grefve Arvid Posse, som väckte uppmärksamhet därför, att den uppfattades såsom ett specimen för chefskapet i landtmannapartiet. Han föreslog nämligen, att de minsta städerna, 24 till antalet, skulle läggas under landsrätt, hvarigenom de skulle förlora sin rätt att utse särskilda stadsrepresentanter och slås tillsammans med det kringliggande landet. Då någon önskan i denna riktning icke förnummits från dessa städer själfva eller från någon af deras riksdagsmän, antog man, att syftemålet med motionen, ehuru icke uttaladt, var att förstärka landtmannapartiets öfvervikt öfver städernas representanter, enär dessas valmän i landets valkretsar skulle komma att utgöra en försvinnande majoritet, och man klandrade ett sådant syftemål af den, som varit en af representationsförändringens häftigaste motståndare, just för det befarade bondeväldet. Märkligt är dock, att rådman Björck, både uti de anmärkningar han till mig afgaf öfver grunderna till representationsförslaget och uti en senare publicerad skrift, sett denna fråga ur samma synpunkt som Posse, och velat, att de mindre städerna skulle välja gemensamt med landet, då han trodde, att städerna skulle såsom medelpunkter för valen komma att på dem utöfva ett behörigt inflytande. Hade jag trott denna Björcks tanke grundad, skulle jag ångrat mig att icke hafva följt

hans råd och beklaga, att icke Posses motion vann framgång. ty detta hade varit ett ytterligare steg till utplånande af all stånds- och klass-skillnad. Men med den erfarenhet man hittills haft om böndernas samhållighet, befarar jag, att de föga låtit inverka på sig af en i valen deltagande stadsminoritet.

Dechargebetänkandet var fritt från anmärkningar af konstitutionsutskottet och gick lindrigt af i andra kammaren, där jag var närvarande. I första kammaren åter framkallade det en för ministären synnerligen obehaglig diskussion.

Så förklarade t. ex. Karl Göran Mörner, att han alldeles icke ville framställa något klander emot regeringen, men i stället klandrade han på det skarpaste konstitutionsutskottet för att det icke redogjort för en mängd uppgifna regeringshandlingar som blifvit vidtagna och andra som blifvit underlåtna, hvilket allt skulle af allmänna meningen ogillats.

Henning Hamilton framhöll, att den nya riksdagsordningen med oundviklig konsekvens måste leda antingen till en parlamentarisk styrelse eller till ett styrande parlament, och för att åtminstone ernå det förra erfordrades en konseljpresident. Man skulle då slippa höra, såsom nu, att den ene af konungens rådgifvare kunde uppträda med anklagelser mot den andre, hvarmed han sannolikt syftade på någon liten kontrovers emellan krigs- och sjöministrarne angående gevärsmodellen, som antagits olika för arméen och flottan. Slutligen framställde Hamilton sina anspråk på regeringen för att representationen skulle kunna finna sig med ministären tillfredsställd; och ehuru han icke uttalade, att den närvarande ministären svikit alla dessa anspråk, lämnade han ingen i tvifvel om sin mening att uttrycka detta i fråga om samtliga statsdepartementen.

»*Om* representationen fann», sade han, »att rättvisan i landet med allvar skipades, att lagar och författningar blefve noga iakttagna och vidmakthållna och att regeringen med sina lagstiftningsförslag varsamt men säkert följde en sti-

gande kultur i spåren; *om* vårt förhållande till främmande makter vore vänskapligt och regeringen i sin beröring med dem förde ett språk, värdigt, såsom det anstår ett fritt, men hofsamt, såsom det ägnar ett litet folk; *om* arméen och flottan, till storlek lämpade efter landets tillgångar men väl disciplinerade, öfvade och rustade, stodo färdiga att, lifvade af fosterlandskärlekens och enighetens anda, efter en gemensam plan i behofvets stund offra lif och blod för ett älskadt fäderneslands försvar; *om* näringar och handel blomstrade under kloka författningar, som tilläte dem att fritt utveckla sig och ej hade annat mål än att leda och underlätta deras egna bemödanden; *om* penningeväsendet vore väl ordnadt och regeringens förslag till statens utgifter alltid vore väl afvägda efter tillgångarna och landets allmänna ekonomiska ställning; *om* religion och vetenskap af regeringen hägnades och den allmänna undervisningen, ägnad att uppfostra ett kraftigt släkte, i sedlig och materiell förkofran visade sina välsignelserika frukter — — så ansåg Hamilton, att konstitutionsutskottet skulle utsätta sig för löje, om det framkomme med några obetydliga anmärkningar.

Ett så idealiskt tillstånd i en stat, som Hamilton fordrade, torde väl alltid höra till de fromma önskningarna, men hade det funnits i Sverige, befarar jag, att Hamilton ändå icke gifvit ministären äran däraf.

Då hvarken i konstitutionsutskottets betänkande eller i däremot afgifna reservationer fanns anmärkning framställd emot någon regeringshandling, hade statsrådets ledamöter på förhand kommit öfverens att icke besvara några anmärkningar, som först under diskussionen i kamrarna framställdes. På Mörners och Hamiltons uttalanden nu var egentligen icke heller något att svara, då de icke direkte vände sig emot regeringen, men tystnaden från statsrådsbänken i första kammaren tolkades emellertid så af många, som ministären blifvit nedergjord och stått alldeles svarslös. Sedermera har jag alltid ansett klokast, att regeringen svarar på alla anfall, som erfordra eller förtjäna ett

svar, äfven om de göras under debatt om decharge-betänkandet.

Redan vid denna första riksdag framställdes också af åtskilliga talare den som det vill synas något oklart tänkta förebråelsen, att regeringen försummat att med kraftig hand taga ledningen af hela riksdagen. Man tycktes verkligen hafva väntat, att regeringen på de åtta månader, som förflutit från nästföregående riksdags slut, skulle blifvit färdig att bota alla samhällets refvor eller åtminstone att lämna ut ett fullständigt recept på huru allt detta ofördröjligen skulle ske. Man nöjde sig icke med sådana småsaker, som utlofvats i trontalet, nämligen en ny försvarsorganisation, grundskatternas inlösande, en ny föreningsakt, ny krigslag, pensionsväsendets ordnande, införande af fastighetsböcker, reglerande af vattenrätten o. s. v.

Jag spelade under denna riksdag en obetydlig roll. I åtskilliga frågor, synnerligen i försvarsfrågan, hade för regeringen behöfts ett kraftigare uppträdande; men jag hade icke nog insikter för att våga mig in i leken med Henning Hamilton och andra stora förmågor, som jag visste icke skulle önska något högre än att få gifva mig duktiga hugg. Icke heller uppfattade jag ännu min ställning såsom en fullständig konseljpresident. En och annan vecka under riksdagsförhandlingarna hade jag ock varit sjuk.

1867, EFTER RIKSDAGEN.

Med riksdagens beslut, såsom ett helt betraktade, hade regeringen skäl att vara mera belåten än med de tänkesätt, som under diskussionerna i flera ämnen blifvit ådagalagda. Den liberala pressen hade också redan intagit en kylig ton emot ministären, som den hoppats skulle, sedan representationsförändringen inträdt, sätta sig i spetsen för alla möjliga liberala reformer och intaga en helt annan politisk ställning än den förut haft till rättesnöre. Naturligtvis fortforo också de gamla konservativa antipatierna. Så skref justitierådet Södergren, under rubriken »konstitutionella frågor», artiklar, uti hvilka han ville visa, huru ministären förspillde kronans värdighet i flera stycken, bland hvilka äfven det, att regeringen, på förslag af landtmäteristyrelsen, hade, jämte infordrande af utlåtanden från ämbetsmyndigheter öfver ett förslag till ny landtmäteritaxa, äfven tillåtit enskilda att däröfver inkomma med anmärkningar. En sådan inbjudning förmentes kunna framkalla yttranden från värdshus och krogar, hamnar och fiskelägen m. m., genom hvilken beröring regeringen skulle komprometteras. Jag insände till Posttidningen bemötanden af dessa artiklar, därvid jag, med erinran att en dylik inbjudning till enskilda äfven skett under själfve Karl Johans tid vid remiss af lagkommittéens betänkanden, uttalade den förmodan, att inkommande yttrandens värde borde bedömas efter innehållet och icke efter orten hvarifrån de utgingo, och anförde såsom ett exempel,

hvarigenom jag fick skrattarne på min sida, att af de mest berömda skrifterna i representationsfrågan var en af Ringborg daterad hotell Rydberg, som är ett värdshus, och en annan sades vara författad af en husägare i Vaxholm, som kunde kallas både för en hamn och ett fiskläge. Södergren, som skrifvit »Satser» och »Tillsatser» i representationsfrågan, hade nämligen köpt ett hus i Vaxholm, där han bodde om somrarna.

Ett annat af Södergrens gravamina emot regeringen afsåg, att då ett landsting och åtskilliga enskilda personer inkommit med petitioner i lagstiftningsfrågor, som regeringen ansåg icke böra till någon åtgärd föranleda, så infördes bland kanslireferater i Posttidningen regeringens beslut jämte de därför i statsrådsprotokollet åberopade motiv. Södergren fann det regeringen ovärdigt att inlåta sig i försvar och uppgifva de skäl, hvarför den lämnat enskilda petitioner utan afseende, hvilket vore så mycket betänkligare, som lagförslag i samma syftning som motionärernas kunde vara att snart införvänta från riksdagen.

Härpå svarade jag, att sådana kunde petitionerna vara, att de icke förtjänade annat än det mest knapphändiga affärdande, men å andra sidan kunde ock sådana finnas, där kronans värdighet i ett konstitutionellt land skulle mera äfventyras, om allmänheten icke om skälen för deras afvisande finge veta mera än: *sic volo sic jubeo;* och då det vore lika omöjligt att med årliga riksdagar förekomma, att det icke »snart» blir riksdag, som att med visshet beräkna, hvilka frågor då skulle förekomma, hade regeringen icke andra alternativ än att antingen aldrig afgöra någon fråga eller utsätta sig för de betänkligheter, Södergren förespeglat.

Så väl finansministern som krigsministern hade varit sjuka under större delen af riksdagen. Lagercrantz hade sannolikt genom öfveransträngning i sitt nyss tillträdda ämbete ådragit sig en dödlig sjukdom, som tvingade honom att efter riksdagens slut taga afsked och redan hösten samma år lade honom i grafven. Om han hade fått behålla hälsa och krafter, hade han nog blifvit en duglig finansminister, med sitt goda hufvud, sin arbetsifver och sin samvetsgrannhet.

Till hans efterträdare nämndes, dock först i slutet af augusti, Gustaf Ugglas, då landshöfding i Linköping.

Reuterskiöld hade redan tidigt på våren för mig tillkännagifvit sin afsikt att lämna statsrådet. Anledningen vet jag icke med visshet men vill erinra mig, att han fått den uppfattningen, att konungen och andra högre militärer icke ansågo honom för rätte mannen att genomföra en ny härorganisation. Han hade själf, då konungens val föll på honom, förklarat, att han blott var knekt och icke hade någon fallenhet för det politiska lifvet. Under sin föregående bana hade han förvärfvat sig anseende såsom en duglig militär och en redbar personlighet, och detta omdöme rättfärdigade han såsom statsråd. Hans utseende var mer än vanligt vackert.

Till hans efterträdare utsågs den 5 juli 1867 öfverste Abelin, som kort förut blifvit regementschef.

Att i tankarna sätta mig tillbaka till de närmaste åren efter representationsförändringen upplifvar för mig många bittra minnen, och jag har icke den trösten, att jag såsom vid densamma gått segrande ur striden. Allmänna meningen, som före 1865 tillerkände mig ej så ringa statsmannaegenskaper, torde tvärt om tämligen enhälligt hafva dömt mig såsom den där icke varit vuxen den situation, som uppstått genom det nya statsskicket. Jag är också öfvertygad, att en öfverlägsen ande, utrustad med en oböjlig kraft, eller hvad man vanligen kallar en stor man, skulle under dessa förhållanden, liksom under alla andra, kunnat utöfva ett vida större inflytande på sin tid, än jag förmått. Sådana män äro ock oumbärliga vid stora faror och brytningar, då en hastig verksamhet är af nöden, men under lugna tider och i ett land med en fri statsförfattning kunna till och med de stora männen vara af en tvifvelaktig nytta. Äfven de kunna misstaga sig och äro lättast därför utsatta, om de skola ingripa i detaljer, som icke kunna till hela sin vidd och sina verkningar lika säkert bedömas af en enda, som

af den stora allmänheten själf, som känner dessa verkningar. Jag har en stark tro på den fria naturliga utvecklingen och hyllar den grundsatsen, att man i allmänhet bör så litet som möjligt styra med tvång och tryck.

Jag vet icke, om jag skall anse såsom en lycka eller en olycka, att jag själf är oförmögen att inse, att jag i början af det nya statsskicket begått så stora fel, som man påbördat mig.

Såsom redan är nämndt, hördes genast vid första riksdagen röster, som förmenade, att regeringen hade försummat det rätta ögonblicket, som aldrig skulle komma åter, att genom framläggande af sitt program och stora reformförslag taga ledningen i sin hand och förekomma, att riksdagen handlade på egen hand. Jag hade icke tänkt mig något dylikt. I representationsförändringen hade jag visserligen så till vida sett ett medel, som jag hoppades, att reformer skulle småningom och lugnt kunna genomföras, utan att deras framgång i så hög grad förhindrades, som så ofta blef följden af att två riksstånd stannade emot två. Men icke föreställde jag mig, att reformerna skulle gå med högtryck eller att regeringen utan att söka utforska representationens tänkesätt skulle på en gång uppgöra och framlägga sina stora planer. Icke heller hade någon regering i Sverige förut plägat gå till väga på sådant sätt. Hamilton hade, då jag gick in med honom i konseljen, med många förståndiga ord talat emot att framlägga något slags program; men skulle ett sådant någonsin varit lämpligt, så hade det väl varit, då en ny regent och en ny obekant ministär kom till styret. Nu däremot hade jag nära tio år suttit i konseljen, och riktningen af mina politiska åsikter och sträfvanden voro ganska väl kända. Emellertid upprepades nu vid hvarje riksdag med ökad styrka, att regeringen afsagt sig allt initiativ och blifvit blott en expeditionsministär åt riksdagen, och detta blef ett slagord, hvarpå alla trodde och som slutligen år 1870 föranledde min afgång.

Det var icke möjligt att med årliga riksdagar bereda till hvarje så många frågor, som kunde medhinnas till riksdagar med tre års mellanrum; men om man vill gå igenom

tre års författningssamlingar eller kungliga propositioner, så väl före som efter förändringen, så torde man finna, att regeringens verksamhet icke varit mindre den senare treårsperioden, om än icke någon stor och genomgripande reform kunnat genomföras. Men hvilka stora reformer var det, som man fordrade af regeringen? Detta aktar man sig noga att uppgifva, och karakteristiskt var i detta afseende ett yttrande af Wallenberg i första kammaren under debatten om dechargebetänkandet: »Det är ytterligt svårt att säga *hvad* som bör göras, men *något* måste göras», hvilket efter min uppfattning är en synnerligen dålig politisk grundsats.

Att regeringen ansåg sig blott hafva att expediera riksdagens beslut, bestrider jag, och bevisen därför torde saknas. Den ställning, jag sökte vindicera åt regeringen, var just att gifva den tillräcklig motståndskraft att stå emot riksdagen, i händelse den skulle velat rusa fram eller göra anfall emot konungamakten, såsom olycksprofeterna hade förespått men hvilket sällan inträffade, emedan båda kamrarna reglerade hvarandra.

De ämnen, hvaruti reformer någorlunda enhälligt syntes påkallade af den allmänna meningen, voro försvarsverket, grundskatterna och den administrativa organisationen, oberäknadt religionsfrihetsfrågan, om hvilken meningarna voro mycket delade men hvars lösning emellertid småningom fortgick i jämbredd med ett allmännare tänkesätts utveckling.

Svårligen lärer väl någon föreställa sig, att försvarsfrågan, med den splittring i tänkesätten, som förefanns, kunnat på en gång lösas. Men regeringen arbetade därpå oafbrutet med de bästa krafter, som stodo henne till buds.

Enahanda var förhållandet med den administrativa organisationen. Regeringen ansåg början böra ske uppifrån och tog initiativet till en ombildning af statsrådet och departementen; men dess förslag föllo.

För alla vidare åtgärder med grundskatternas reglering var det första nödvändiga steget att omsätta dem i penningar, och härom framlade regeringen förslag, som år 1869 antogs.

Efteråt och vid betraktande af vår politiska utvecklings gång, har jag kommit på den tanken, som vid den tiden icke föll mig in, att reformerna möjligen skulle kunnat påskyndas, om regeringen från början uttalat sig för en plan att successive, under en lång tid, aflyfta grundskatterna och den finansiella bördan af indelningsverket. Det är min tro, att landtmannapartiet skulle blifvit mindre och icke mera motsträfvigt att göra uppoffringar för försvaret, om man först, utan samband därmed, gifvit den skattskyldiga jordens ägare hvad de ansågo vara rättvisa i skattefrågan. Men ovisst är, om detta varit möjligt att genomdrifva i första kammaren, som alltid velat sätta försvarsfrågan i främsta rummet. Och minst af alla borde väl de konservativa klandra, att regeringen härutinnan icke gått bröstgänges till väga.

Om Sverige var så lyckligt under ståndstiden, som representationsförslagets motståndare förmenade, och om ståndsrepresentationen lämnade garantier för en lugn och varsam utveckling; hvarför skulle man då önska, att allt sedermera på en gång omstöptes? Hvad man hade rätt att vänta af den nya representationen var, att den utveckling, som allt lefvande är underkastadt, gick säkrare än förut i den riktning, som var till allas bästa eller åtminstone öfverensstämde med en allmännare mening, än den som af stånden representerades. Och häruti ligger representationsförändringens berättigande, såsom ett mål för sig, äfven om man kunde antaga, att allt skulle gått på samma sätt, om också förändringen icke skett. Både fortgången och stillaståendet sanktioneras nu icke blott af några klasser eller stånd utan af en större del af folket. Men icke bör man yrka på stora och hastiga förändringar, om man finner sig nöjd och lycklig med det bestående.

1868 ÅRS RIKSDAG.

Oaktadt det mest ansträngda arbete kunde Abelin icke få sitt förslag till härordning färdigt till 1868 års riksdag, och, när detta omförmäldes i trontalet, tillkännagafs också, att förslaget afsåg att behålla indelningsverket till sina hufvudgrunder *orubbadt*, på hvilket ords begagnande kungen lade en särskild vikt och som han på rikssalen uttalade med en häpnadsväckande styrka.

Angående statsrådets organisation aflätos till denna riksdag två kungliga propositioner, den ena om inrättande af ett nytt departement för näringar och allmänna arbeten, och den andra om rättighet för konungen att öfverlåta åt departementschef att afgöra vissa mindre viktiga mål. Bägge dessa förslag blefvo af konstitutionsutskottet enhälligt afstyrkta, och för att icke bereda regeringen ett ännu eklatantare nederlag, förklarade jag mig afstå från att yrka bifall till desamma. Så väl i detta som många andra ämnen utvisade diskussionen i båda kamrarna, att meningarna icke voro nog stadgade för ett nytt tingens ordnande, hvarför de flesta organisationsförslag föllo, vare sig att de framställdes af regeringen eller enskilda motionärer. Nu ansågo t. ex. några, att kungen redan ägde rättighet att uppdraga måls afgörande åt sina departementschefer, under det andra däruti sågo icke allenast ett brott mot grundlagen utan snart sagdt ett öfverändakastande af hela det monarkiska styrelsesättet och införande af ministerstyrelse.

I de humanitetsfrågor, för hvilka jag arbetat, hade jag redan vid 1866 års riksdag fått en kunglig proposition om oäkta barns arfsrätt efter moder bifallen. Till 1868 års riksdag fick jag kontrasignera ännu en, om bysättningens upphäfvande. Den gick slutligen igenom, ehuru andra kammaren först återremitterade frågan för att äfven få bort den föreslagna ed om bristande tillgång, hvarmed man borde fria sig från bysättning, under det motståndet i första kammaren rörde frågan i sin helhet. Emot ett annat af Kongl. Maj:t föreslaget lagstadgande, hvarigenom konungen skulle kunna medgifva städers invånare att, liksom landets, själfva få välja bouppteckningsmän, sökte man, ehuru förgäfves, att i första kammaren uppväcka en storm, därför att detta skulle innebära en obehörig delegation af lagstiftningsmakt åt konungen ensam. Södergren hade förut i pressen agiterat detta ämne, och i kammaren uppträdde med häftighet två af mina ordinarie opponenter, nämligen Nordström och Karl Göran Mörner. (Hamilton var den tredje.)

Nordström var en hög herre med ett imponerande ståtligt utseende och fulländad talare både i deklamation och åtbörder. Med ett förnämt förakt behandlade han sina motståndare, dem han sökte krossa under tyngden af sin öfverväldigande lärdom. Såsom jurist var han dock icke alltid lika säker i tillämpningen som grundlig i teorien, men om man någon gång lyckades att slå honom på fingrarna, så redde han sig genom att helt enkelt vid justeringen af sitt yttrande utstryka de anmärkta felen; och då en sådan utstrykning ändå icke skulle fullständigt hafva utplånat hvad som blifvit sagdt, om notariens uppsatta koncept fått ligga kvar i protokollet, så skref han ofta om hela sitt yttrande med egen hand. Jag var icke den ende, som däröfver hade att beklaga sig, liksom snart sagdt alla, som på andra områden kommo i delo med honom, förde klagan öfver hans beteende. Så var förhållandet i kyrkolagskommittéen, där han satt tillsammans med Henning Hamilton, Sundberg och biskop Genberg. Den sistnämnde

påstod, att blotta nämnandet af ordet biskop hade på Nordström samma verkan som att visa ett rödt kläde för en tjur. I denna kommitté stridde för öfrigt Nordström för en mindre hierarkisk kyrkolag, än som blef kommittéens förslag. Under ståndstiden satt han tillsammans med Sundberg i lagutskottet och yttrade där sin förmodan, att denne skulle komma till bättre åsikter, när han en gång »komme att börja sina juridiska studier». Mellan Erik Sparre och Nordström förekommo ock i lagutskottet till våldsamhet gränsande scener. Till följd af sina djupa insikter och sin förmåga att se saker i stort, var Nordström emellertid en ofta uppsökt ledamot i en mängd kommittéer, huru svårt han än hade att arbeta ihop med andra. Fick han däremot alldeles ensam utföra ett arbete, gjorde han det bättre, än kanske någon annan skulle kunnat göra det på egen hand.

Karl Göran Mörner var i sanning en riddare *sans peur et sans reproche*. Han hade såsom talare icke något flytande föredrag, men innehållet var flärdfritt och skälen goda samt alltid ärligt menade. Ofta darrade han på målet af rörelse, hvarför Manderström kallade honom *Jean qui pleure* till motsats mot hans humoristiske broder Oskar, som Manderström benämnde *Jean qui rit*. Karl Göran var den mest varmhjärtade fosterlandsvän, och i mitt sinne tillämpade jag ofta på honom Runebergs ord om Kulneff:

»Han kysste och han slog ihjäl
med samma varma själ.»

Mig ville han dock oftast slå ihjäl.

Henning Hamilton hade såsom talare ett helt annat skaplynne. Hans föredrag var elegant och alltid hållet i en lugn, ädel stil; endast på den nervösa häftighet, hvarmed han rullade blyertspennan i sin hand, kunde man märka, att lugnet invärtes icke var fullkomligt. Rösten var svag och icke välljudande, men det hesa ljudet af de nästan framhviskade orden var ändock så genomträngande, att de hördes af alla, hvartill naturligtvis bidrog den fullkomliga tystnad, som alltid uppstod, då han talade. Stundom

gjorde han, med den förbindligaste ton och med ett välvilligt leende på läpparna, helt oförmodadt ett utfall mot en politisk motståndare och borrade in i honom sin ytterst finslipade dolk ända till fästet. Ingen kunde lägga sina ord så väl som han i ett muntligt föredrag. Såsom skriftställare var han äfven framstående, om än icke fullt så lysande.

En af mina hätskaste angripare i första kammaren var också Wallenberg, och i synnerhet under de senaste åren af min konseljtid var han stundom nästan grof. Han var för öfrigt en utmärkt talare, alltid slagfärdig och träffade oftast hufvudet på spiken. I allmänhet lyckades han likväl icke att få kammaren med sig, ty alltför många misstrodde honom utan att egentligen veta hvarför, äfven då han framställde de klokaste förslag. Han var för öfrigt så full af förslag och motioner, att knappast någon lagstiftande församling skulle hafva medhunnit att taga dem alla under moget öfvervägande.

Redan vid den nya strafflagens antagande och vid flera ståndsriksdagar hade dödsstraffets totala afskaffande varit starkt ifrågasatt, och vid 1867 års riksdag hade andra kammaren med en öfverväldigande majoritet därom fattat beslut, hvaremot frågan för den gången föll i första kammaren, dock med en enda rösts minoritet. Nya motioner härom väcktes vid 1868 års riksdag, och man antog nu allmänt, att frågan skulle gå igenom. Vid remissen af en af dessa motioner uttalade jag i första kammaren min åsikt, att tiden ännu icke vore inne för att vidtaga den afsedda lagförändringen. Jag fick härför en sträng afstraffning. Tidningen Fäderneslandet afbildade mig stödd på en bödelsyxa, och icke blott hela den liberala falangen i pressen och riksdagen uttryckte sitt ogillande, utan äfven många konservativa instämde däruti. Detta föranledde mig att till frågans afgörande bereda mig till dess grundligare behandling, och jag höll därom i andra kammaren det längsta af alla mina riksdagstal, däruti jag med uttalande af äfven mitt hopp, att dödsstraffet utan betänklighet skulle inom en icke

allt för aflägsen framtid kunna helt och hållet utstrykas ur vår lag, likväl fann, att vi med ledning af erfarenheten från andra länder, och då vi så nyss hade inskränkt detsamma till ytterst få fall samt i tillämpningen till ännu färre, det vore skäl att något afvakta verkningarna häraf, helst det vore sederna, som borde förmildra lagarna och icke tvärt om. Utgången blef, att kammaren nu afslog lagförslaget med ungefär lika stor majoritet, som den hvarmed kammaren året förut bifallit det. I första kammaren, där jag äfven yttrade mig, föll förslaget denna gång utan votering. Man ansåg detta såsom en triumf för mig, men rättvisan fordrar det erkännande, att äfven flera andra talare uppträdde med öfvertygande anföranden på samma sida som jag. Märkvärdigast är, att denna fråga sedermera fått hittills hvila.

Vid statsregleringen gjorde sig sparsamheten hos andra kammaren gällande utan allt afseende på grannlagenhet emot statsrådets ledamöter. Sålunda hade föregående riksdag hemställt om en nedsättning på tredje hufvudtiteln. I Kongl. Maj:ts proposition till 1868 års riksdag var denna nedsättning medgifven och till och med något därutöfver. Men nu var man icke nöjd härmed, utan statsutskottet yrkade, att ytterligare nära 46,000 kronor borde prutas, och uppförde därför detta belopp endast såsom ett öfvergångsanslag för 1869. Andra kammaren biföll, emot Manderströms bestämda protest, detta utskottets förslag, som väl föll i första kammaren men segrade i gemensam votering.

Såsom alltid beslötos äfven nu på fjärde hufvudtiteln flera nedsättningar, men en af dem blef under behandlingen af en särdeles ömtålig beskaffenhet och fick ödesdigra följder. Kongl. Maj:t hade nämligen begärt anslag till en laboratoriebyggnad för artilleriet. Detta tillstyrktes af statsutskottet, men en af riksdagsmännen för Stockholm, Adlersparre, som tillika var expeditionschef i sjöförsvarsdepartementet, yrkade i andra kammaren afslag under förmenande, att om meningen vore att få ett laboratorium för hela arméen, så borde det förläggas till Karlsborg; och vore det endast

afsedt för Svea artilleri, så vore det obehöfligt, emedan detta artilleri hade fått låna en laboratoriebyggnad af skärgårdsartilleriet, som nog icke kunde behöfva den på flera år. Abelin upplyste, att här icke var fråga om ett större laboratorium för hela arméen och att det dåliga laboratorium, som Svea artilleri tillfälligtvis fått låna, kunde när som helst återtagas, men då kammaren tycktes vilja helt och hållet förlita sig på uppgifterna af en man i Adlersparres ställning och med hans kända oförskräckta sanningskärlek, begärde Abelin återremiss för att få tillfälle att utreda förhållandet, men andra kammaren ansåg så påtagligt, att Adlersparre hade rätt, att den till och med vägrade återremiss och afslog det begärda anslaget. Det, som gjorde saken ännu betänkligare, var, att Platen, som i egenskap af sjöminister deltagit i beredningen och föredragningen af denna anslagsfråga, nu var närvarande i kammaren och satt bredvid Abelin men aflägsnade sig under det denne talade, ehuru han af Abelin blifvit uppmanad att yttra sig.

Slutet blef, att det begärda anslaget till laboratoriebyggnad, som bifallits af första kammaren, afslogs i gemensam votering. Det begärdes likväl åter vid en följande riksdag och beviljades då till något högre belopp, utan att ens Adlersparre då hade något att däremot invända.

Denna episod väckte ett utomordentligt uppseende. Man ansåg regeringen söndrad inom sig själf, och grefve Ugglas framställde en interpellation i första kammaren, däruti han härom begärde upplysning. Platen ville först härpå svara mera undvikande men godkände sedan ett af mig uppsatt koncept, enligt hvilket han i ett uppläst skriftligt anförande förklarade, att Abelin haft full anledning att inför Kongl. Maj:t tillstyrka anslaget och att, enligt infordrade ämbetsutlåtanden, skärgårdsartilleriets laboratorium, som för öfrigt var föga lämpligt, icke kunde af artilleriet för någon längre tid få påräknas. Ugglas uttalade därpå sitt ogillande af Adlersparres obefogade uppträdande, hvaremot Wallenberg anmärkte olämpligheten af att bedöma medkammarens ledamöter samt att man dessutom måste

glömma ämbetsmannen, då riksdagsmannen talar. Men denna uppfattning delades icke allmänt, och general Hazelius bemötte den vid ett senare tillfälle därmed, att om ämbetsmannen glömmer sig vara ämbetsman och uttager sin riksdagsmannarätt till dess gräns, så har regeringen äfven rätt att uttaga sin såsom regering.

Ett häftigt anfall gjordes ock på handels- och sjöfartsfonden under sjette hufvudtiteln. Statsutskottet hade föreslagit, att anslaget därtill skulle nedsättas med en half million. Lagerstråle redogjorde fullständigt i båda kamrarna för tillkomsten af detta anslag i utbyte mot afgifter å handeln och sjöfarten, hvilka förut varit till Kongl. Maj:ts disposition, hvadan detta anslag icke borde kunna af riksdagen nedsättas, och Kongl. Maj:t hade med full rätt därpå redan gjort anvisningar, som på långt när icke kunde honoreras, om den föreslagna nedsättningen vidtogs. Dessa sakförhållanden tycktes likväl göra föga intryck på andra kammaren, och det var alldeles uppenbart, att kammaren ämnade sätta indragningen i verket. Jag hade med mina kolleger öfverenskommit att göra detta till en kabinettsfråga och begärde nu ordet. Jag underlät härvid med afsikt att ingå i någon pröfning af riksdagens formella rätt att konungen oåtspord härom besluta, ty jag ansåg den af Lagerstråle intagna ståndpunkt icke absolut hållbar, utan inskränkte mig till att framhålla, huru genom förslaget kunde blifva en följd, »så väl att regeringen sattes ur stånd att infria gifna löften, på grund af hvilka kommuner eller enskilda svenska män inlåtit sig i kostsamma företag, som att fullgöra med främmande makter träffade aftal»; och därefter slutade jag med följande ord, som jag i sista ögonblicket vände något olika mot hvad jag förut tänkt: »En sådan ställning kan ingen regering underkasta sig, äfven om den beredes under en annan form än genom ett misstroendevotum.» Det hade nämligen kommit för mig, att det måhända icke vore rätt af mig att gå min väg och lämna kungamakten i sticket, och jag lade därför mina ord så, att det, i händelse af behof, skulle stå mig öppet att

antingen afgå eller, om kungen så önskade, tillstyrka Kongl. Maj:t att icke respektera riksdagens beslut utan förordna om att handels- och sjöfartsfonden ändå på ett eller annat sätt fick hvad den tillkom. Min förklaring gjorde emellertid åsyftad verkan. Flera talare frånträdde nu sina yrkanden om bifall till utskottets förslag, bland andra rådman Björck med uttalande, att landet behöfde sin nuvarande regering, och en annan med erkännande, att han tappat koncepterna. Utskottets förslag blef afslaget i båda kamrarna.

Den kungliga teaterns ordinarie anslag å 75,000 kronor blef af andra kammaren, i strid mot utskottets tillstyrkande, nedsatt till 60,000, utan att då någon protest afgafs ifrån regeringen i fråga om anslagets ordinarie egenskap; och nedsättningen beslöts äfven vid gemensam votering med en rösts öfvervikt.

I dechargebetänkandet hade konstitutionsutskottet framställt anmärkningar emot fyra regeringens beslut, af hvilka intet var af allmän vikt. Ett af dem rörde statsrådens rang. Kungen hade önskat att göra alla statsråden till excellenser, men då detta rönte motstånd just från dem, som skulle hugnas med den höga värdigheten, föreslogs i stället, för minskande af skillnaden emellan statsministrarne och de andra statsråden, hvilket var kungens hufvudsyftemål, måhända för att jag icke skulle känna mig alltför hög, att de *tjänstgörande* statsråden skulle ställas omedelbart intill statsministrarne och högre än alla andra, med undantag af riksmarskalken, hvilken borde bibehålla sin rang, lika med statsministrarnes, efter fullmaktsdatum.

För detta ändamål utfärdades i januari 1868, på civildepartementets föredragning, ett kungabref till riksmarskalken, hvarigenom förklarades, att värdigheten och benämningen af »rikets herrar» skulle upphöra och att därefter *afgångna* statsministrar, riksmarskalkar och statsråd skulle, liksom därefter utnämnda serafimerriddare, erhålla sinsemellan lika värdighet efter anciennitet näst efter de tjänstgörande statsråden. Det togs då äfven i öfvervägande,

huruvida icke steget borde tagas fullt ut, såsom sedermera skedde 1871, och förklaras, att en innehafd plats i statsrådet icke skulle efter afskedstagandet medföra någon särskild rang. Men man tyckte då, att när alla andra ordinarie ämbetsmän i Sverige efter afskedstagandet bibehålla sin rang, så vore det oformligt att ensamt för en f. d. statsrådsledamot utplåna ända till minnet af det viktigaste ämbete han beklädt och kalla honom revisionssekreterare, professor eller något annat.

Denna omständighet har också år 1888 åter blifvit så till vida beaktad, att statskalendern numera upptager, under rubrik »förutvarande» statsministrar eller statsråd, dem, som lämnat sina platser efter år 1868.

Något bryderi vållade excellensfruarna. De nu införda bestämmelserna ansågos icke kunna, utan eget medgifvande, retroaktivt tillämpas på dem, hvilkas namn funnos särskildt upptagna i kalendern, såsom tillhörande denna höga kategori, och riksmarskalken ansåg det icke passande att tillfråga dem, om de ville dela sina mäns öde att vid deras mäns afgång frånträda sin rang. Däraf har blifvit en följd, att, sedan jag tagit afsked, min hustru är mycket förnämare än jag.

Det berättades, att excellensen Ihre hade sagt, att hela 1868 års förordnande väl tillkommit blott för att De Geer till slut skulle blifva den ende »rikets herre»; hvilket var så mycket mera ogrundadt, som både Manderström och jag yrkade, att förändringen skulle på oss tillämpas retroaktivt, så att vi icke allenast upphörde genast att vara »rikets herrar» utan också afsade oss excellensvärdigheten, sedan vi afgått. Detta ansåg jag ur alla synpunkter vara en fördel, icke minst ur ekonomisk; ty utom det att på en excellens ställas anspråk, att han skall uppehålla sin värdighet, hade jag gjort den erfarenheten, att en excellens ofta fick betala dyrare än andra. Om jag t. ex. skickade mina gossars stöflar till halfsulning, så tog samma skomakare en krona mera än sitt vanliga pris, om han visste, att de kommo från excellensen.

I fortsättning af beslutet om statsrådets rang uttalade kungen också sin önskan om en uniformsförändring. Statsministrarne hade nämligen ansetts för förnäma att bära statsrådsuniform utan i stället nyttjat adelsuniformen. Det var häruti som kungen ville hafva en förändring, och jag ingick med nöje på att nyttja statsrådsuniformen, ehuru därmed fick anstå till dess Manderström fram på sommaren afgick. Arvid Posse återtog adelsuniformen såsom statsminister, men sedermera förbjöd den sig själf, då Thyselius och Themptander, som icke voro adelsmän, beklädde ämbetet.

Hvad konstitutionsutskottet anmärkte emot ifrågavarande rangordning var, att, då grundlagen föreskref, att statsministrarne skulle innehafva rikets högsta värdighet och statsråden den närmaste därintill, så var det grundlagsvidrigt att låta riksmarskalken hafva högre rang än statsråden. Detta bemöttes med att genom den anmärkta regeringshandlingen hade riksmarskalken icke fått någon ny rang utan endast bibehållits vid sin gamla; och allt ifrån 1809 hade man tolkat grundlagen så, att med rikets högsta värdighet förstods att tillhöra den öfver all rang räknade värdigheten att vara »en af rikets herrar» men att bland dessa hade hvar och en tagit plats efter fullmaktsdatum. Grundlagsstadgandet kunde för öfrigt icke hafva afseende på andra än *rikets* ämbeten och icke t. ex. på kungliga prinsar eller chefen för konungens hof.

Anmärkningen fick i båda kamrarna förfalla. I andra kammaren blef väl konstitutionsutskottets förslag lagdt till handlingarna men med *gillande* af en bland de af utskottet framställda anmärkningar.

Det var i fråga om några tomter till ett torg i Stockholm, som stadsfullmäktige med enkel pluralitet beslutat inköpa men hvaröfver klagats, under förmenande, att detta var en ny sak, för hvilken fordrades två tredjedelar af rösterna. Öfverståthållaren hade emellertid fastställt köpet; och vid pröfning af besvär däröfver stannade statsrådet i skilda meningar, i det Lagerstråle, som var föredragande, tillstyrkte återförvisning, och med honom före-

nade sig några, men jag och några andra ville upphäfva köpet. Kungen däremot fastställde öfverståthållarens beslut, hvilket ingen af statsrådet tillstyrkt. Detta fann konstitutionsutskottet vara betänkligt, men då det icke kunde vända sig emot konungen personligen, vände det sig emot föredraganden med anmärkning, att han underlåtit att yttra sig i själfva saken.

Lagerstråle förklarade, att han såsom kontrasignent åtog sig både det moraliska och det juridiska ansvaret för det utgångna beslutet och begärde alldeles icke något undseende, om man ansåg honom hafva felat.

Med sitt gillande af anmärkningen ville man egentligen träffa konungen och det sidoinflytande, som man ansåg öfverståthållaren Bildt på honom utöfva; hvarför ock Hamilton beklagade, att statsrådsprotokollet icke lämnade upplysning om hvilken rådgifvare det var, hvars råd konungen hade följt.

Under dechargedebatten gaf Hamilton för öfrigt såsom vanligt luft åt sin ovilja och slutade sitt anförande sålunda: »Statsmaskinen går numera hos oss icke på en jämn väg, lagd på det förflutnas fasta grund. Den har blifvit förflyttad på ett lutande plan, hvilket, saknande en sådan grund, kan sägas vara såsom Semiramis' trädgårdar hängande i luften. Skall maskinens fart ej blifva hejdlös, skola dess gång och rörelse kunna bestämmas, fordras emellan styrets särskilda delar ett samband, hvaraf saknaden nyligen på ett beklagligt sätt åter framträdt, och hos de styrande en kraft, som vet att göra sig aktad. Jag vill ogärna begagna uttryck, som kunna anses för stränga, men jag måste uttala den mening, att ehuru svenska folket högt aktar sin frihet, älskar det ock att känna styrkan af de händer, i hvilka det med förtroende skall kunna lägga ledningen af sina öden. Det kan skänka den goda viljan, de ådagalagda insikterna, de redbara enskilda egenskaperna den aktning de förtjäna, men sitt förtroende skänker det endast den kraft, som vet att försvara icke blott sin *plats* men också sin *ställning*.

Äfven i andra kammaren föranledde dechargebetänkandet en lång diskussion, som Arvid Posse sökte gifva en mera högpolitisk lyftning, genom att servera ett uppkok på Hamiltons vid förra riksdagen framställda förutsättningar, huru det skulle se ut, *om* regeringen gjort sig förtjänt af landets förtroende.

1868 ÅRS MINISTERKRIS.

Förenämnda riksdagsbeslut, betraktade tillsammans, föreföllo flera statsrådsledamöter vara mer än man borde tåla, och i synnerhet ansåg Ugglas, att hela statsrådet borde afgå. Jag opponerade mig häremot och ville för ingen del en så beskaffad parlamentarism, att en ministär skulle afgå för vägrade anslag, i annat fall än då det var att antaga, att anslagen vägrats just för att framkalla en kris och att de skulle kunna erhållas med en annan ministär, hvilket nu alls icke var sannolikt. De öfriga ville icke heller taga saken så omfattande som Ugglas. Men Manderström förklarade, att hvad honom särskildt beträffade, ville han icke förvalta utrikesdepartementet på de villkor riksdagen erbjöd och hvaraf skulle blifva en följd, att aflöningarna måste minskas för flera ministrar, medan de dåvarande innehafvarne ännu kvarstode på sina platser. Lagerstråle sade sig icke behöfva smälta en sådan prickning, som andra kammaren hade gifvit honom, och Abelin fann sig så komprometterad i laboratoriefrågan, att han icke kunde stanna kvar, med mindre Adlersparre afskedades, hvarpå Platen icke ville ingå och hvilket äfven jag fann åtminstone icke omedelbart böra ske såsom ett straff för ett yttrande på riksdagen.

Schismen inom statsrådet uppstod, medan konungen var i Norge, och kunde ej biläggas, hvarför Manderström, Ugglas, Lagerstråle och Abelin omedelbart efter konungens återkomst, den 8 april, ingåfvo sina afskedsansökningar,

hvilka i Posttidningen publicerades. Jag med de fem öfriga statsråden förklarade, att vi vid sådant förhållande naturligtvis voro beredda att ställa våra platser till konungens förfogande.

Kungen tyckte illa om hela tillställningen och begagnade min penna för följande diktamen till statsrådsprotokollet, som publicerades:

»De nu på en gång anmälda afskedsansökningarna af fyra bland statsrådets ledamöter äga ingen anledning i bristande förtroende å min sida. Jag anser ej heller något hafva tilldragit sig under innevarande riksdag, som skulle utgöra tillräcklig grund för dessa statsråds afskedande och detta desto mindre, som andan af Sveriges regeringsform ej blifvit förändrad genom den försiggångna ombildningen af nationalrepresentationen. Jag finner därför ej skäl att för närvarande bifalla dessa afskedsansökningar, hvilka jag framdeles vill hvar för sig pröfva.»

Riksdagen fick därpå gå till sitt slut, innan något ombyte i konseljen skedde. Manderström och Lagerstråle läto sig emellertid icke öfvertalas att stanna kvar. Ugglas och Abelin voro mera medgörliga, under förutsättning, att något steg togs, hvarigenom det visades, att regeringen icke ville tillåta någon söndring inom sig själf; och då man tyckte, att regeringen var lika mycket komprometterad af Platens tystnad som af Adlersparres tal, ansågs det bäst att taga Platen för hufvudet, i synnerhet som Abelin i detta ögonblick var snart sagdt omistlig. Ugglas åtog sig då att hemställa till Platen, om han icke fann lämpligt att afgå, hvartill han ridderligt genast samtyckte.

Tre platser i konseljen blefvo således nu tomma; efter Manderström, Lagerstråle och Platen, och svårigheten af deras återbesättande var ganska stor.

Manderström kunde icke af någon fullt ersättas. Jag upprepar här några karaktersdrag af honom, som jag anmärkte i mitt svar såsom svenska akademiens direktör på Sundbergs förträffliga minnesteckning öfver Manderström:

»Hans största fel, både såsom offentlig och enskild man, var det rena guldets egenskap att vara alltför vekt — — Om det kan emot honom anmärkas, att han icke alltid nog försiktigt sökt undvika faran, så skall det lända honom till ära, att han aldrig kastade sig däruti af andra bevekelsegrunder än en ädel ifver att försvara hvad han ansåg vara rätt; och glömmas får ej heller den rådighet och det snille, hvarmed han ofta mellan farliga bränningar lotsade skeppet i hamn. Det må vidare kunna tillräknas honom att någon gång hafva misslyckats i sina bemödanden att göra alla till freds, men ingen kan räkna, huru många gånger han genom sin outtröttliga välvilja däruti lyckats. I detta afseende ägde han en stor betydelse för sin tid, en betydelse, som icke först började då han stod på undersåtens högsta trappsteg, utan som var kanske allra störst, då han såsom kabinettssekreterare kunde mera osynlig vara till råd och hjälp öfverallt, där något var på väg att gå sönder.

Ett litet drag må tilläggas, som var honom egendomligt. I hans ställning, icke minst såsom diplomat, blef det honom ofta nödvändigt att i ömtåliga ämnen säga hvad man väl visste icke gärna skulle höras eller till och med kunde innebära en viss fara att uttala. De flesta bemöda sig i sådana fall att lägga sina ord med synnerlig varsamhet. Grefve Manderström gjorde tvärt om. Icke nog, att han sade rent ut hvad som var svårast att vidröra; han sade det med så stark öfverdrift och i så lekande ton, att det svårligen kunde bemötas såsom annat än skämt, ehuru det var omöjligt att missförstå den allvarliga meningen. Också blef det ett ordspråk, att grefve Manderström ensam opåtaldt kunde säga hvad han ville.

Hvad som för öfrigt ingen minnesteckning kan fullt återgifva och som måste till en stor del gå förloradt för alla, som icke ägt lyckan af grefve Manderströms personliga umgänge, är intrycket af den friska glädje, som hos honom lik en klar källåder oupphörligt bröt sig fram äfven under de trägnaste göromål och den glänsande kvickheten, som likt elektriska gnistor framlockades vid hvarje vidrörande.

Manderström arbetade mycket och fort. Oaktadt han skref sina mesta depescher själf, deltog han ganska träget i statsrådsberedningens arbeten inom de andra departementen, och de långa timmarna där gingo alltid fortare. då han var närvarande och allt emellanåt upplifvade det tråkiga ämnet med ett infall eller en träffande anmärkning, på samma gång som han hastigt uppfattade sakens kärnpunkt och däruti ofta föreslog en god lösning. Många handlingar buro märken af Manderströms intresse, ty då han drog dem till sig för att själf se ordalagen, hände det, att han i ifvern glömde sin näsa och lät en snusdroppe falla på papperet. En gång, då han drog upp sin ostindiska silkesnäsduk och blottade ett stort hål på densamma, inföll han: »Jag säger som en gammal språkmästare i Upsala: jag har två sådana och tre som äro sämre.»

I utrikesdepartementet förekomma ofta internationella privaträttsliga frågor, som äro så invecklade, att jag brukade säga, då han bad mig förestå hans departement under hans ledigheter, att det var nästan omöjligt för en jurist, som icke var professor, att sköta utrikesdepartementet. Men han redde sig förträffligt med sitt goda förstånd utan juridik. Så hade en gång en af våra konsuler i orienten, med begagnande af den därstädes åt europeiska konsuler tillerkända domsrätt, afgjort en rättstvist; men den ena parten hade därmed funnit sig missnöjd och lämnat till konsuln en besvärsskrift, hvilken denne jämte handlingarna i målet skickade till vårt utrikesdepartement. Manderström kom nu och frågade mig, om han skulle låta inlämna besvärshandlingarna till Svea hofrätt eller hvart? Jag betviflade, att någon allmän domstol här skulle upptaga målet. Nå, då får jag väl ställa om på annat sätt, sade han och skref till konsuln, att han finge gärna döma, om han blott ställde om, att alla blefvo nöjda med hans dom, men om någon klagade, vore konsuln olycklig, hvarjämte besvärshandlingarna återsändes för tillämpning af denna instruktion. Konsuln förlikte målet.

Lagerstråle hade mera stål i karakteren än någon af oss andra i konseljen; därjämte ett okufligt mod och mycken envishet. Han var icke någon mycket beläst man men arbetade sig in i hvarje ämne som kom under hans behandling så grundligt, som han behöfde för dess praktiska lösning. Liksom de flesta duktiga män var han något despotisk, men sällan hade man skäl att ångra sig, om man underkastade sig hans vilja, ty han hade ett mer än vanligt godt förstånd. Hans rättrådighet var omutlig, men han var ändå en varm vän af sina vänner och släktingar, samt tålte icke, att någon af dem tillbakasattes orättvist. Han såg uteslutande på målet och hade icke öfverdrifven respekt för formen men var ändå en utmärkt skicklig ämbetsman. Såsom talare var han redig, klar och sakrik. Man måste umgås med honom försiktigt, ty han hade ett häftigt lynne. För hela sin släkt var han såsom privatman ett ovärderligt stöd, när någon kom i trångmål, och i allmänhet tycktes hans valspråk vara den gamla regeln i 1734 års lag för konungens befallningshafvande att »ingen hjälplös lämna».

Platen var en man af ädla tänkesätt och sant liberala åsikter, men han var ingen detaljkarl såsom departementschef och vägde icke tillräckligt sina ord såsom talare, då han också ofta trasslade in sig i mellanmeningar, ur hvilka ingen utgång fanns. Henning Hamilton anmärkte ock, att han vanligen började sina anföranden med att uttala sin tacksamhet mot motståndare, som klandrat honom. Han saknade måhända ett tillräckligt bestämmande öfver sina expeditionschefer, af hvilka den siste, Adlersparre, var radikalare, än som passade rätt i stycke med den dåvarande regeringen. Af alla var han omtyckt och uppburen icke blott för sin rikedom och frikostighet utan ock för sin personliga älskvärdhet.

Vid valet af utrikesminister accepterades utan tvekan Manderströms förslag om Karl Wachtmeister, då minister i Köpenhamn, såsom den kunnigaste af våra diplomater och dessutom en karakter af det renaste guld. Kungen skulle några dagar efter riksdagens slut resa till Skåne

bland annat för att öfvervara universitetets i Lund jubelfest; och det beslöts, att han då skulle kalla till sig Wachtmeister från Köpenhamn samt anmoda honom att öfvertaga utrikesportföljen.

Då jag skulle vara ordförande i regeringen under konungens frånvaro, kunde jag icke medfölja till Lund, ehuru jag där skulle kreeras till juris utriusque doctor. Kallelsen därtill var desto mera oförtjänt, som denna doktorsgrad afser lärdom i den romerska lagen och den kanoniska rätten men jag alls icke studerat någondera. Professor Schlyter, som var promotor, hade den vänligheten bedja att få skänka mig min doktorsring, hvilket jag mottog med så mycket större nöje, som jag hade föreställt mig, att han, som var känd för mycket konservativa tänkesätt, skulle i likhet med Lunds universitetslärare i allmänhet se mig med oblida ögon för representationsförändringens skull.

Som jag visste, att kungen ville göra några ombyten på de högre utländska ministerplatserna för att där kunna insätta personliga skyddslingar utanför den diplomatiska banan och jag var förvissad, att Wachtmeister icke därpå skulle vilja ingå, så skref jag till honom i förväg och bad, att om han icke härom kunde komma öfverens med kungen, han likväl icke skulle svara ett definitivt nej, förrän jag fått använda mina bemödanden att förmedla skiljaktigheterna. Denna personalfråga blef, då Wachtmeister kort därefter kom upp till Stockholm, ordnad till hans belåtenhet. Han framställde ock åtskilliga andra postulater, som från början gåfvo mig det intryck, att han var alltför mycket doktrinär för att vara fullt praktisk, i hvilken uppfattning jag sedan under mitt samarbete med honom fann bekräftelse. En af hans fordringar vid inträdet var, att man icke skulle röra vid biskoparnes myndighet, som han fann nödig för svenska kyrkans bestånd, hvartill jag förklarade mig icke heller hafva någon afsikt. Han skref väl och koncist samt förstod godt att iakttaga de förenade rikenas värdighet i förhållande till utrikes makter. På riksdagen förde han ett kraftigt och bestämdt språk. Till sin personlighet var han ett original.

Redan då han för underhandlingarna om utrikesportföljen kom upp till Stockholm och gick med mig öfver Norrbro, ådrog han sig allas förvånade blickar i sin ljusgula nankinsdräkt från topp till tå, med sitt stora gråspräckliga skägg, sina djupt liggande liksom inåt seende ögon och sin ostadiga gång. Det var likväl detta oaktadt någonting aristokratiskt i hela hans utseende, och ingen tog honom för att vara en obetydlig person. Han hade ock sina egna tycken om människors utseende. Då det var fråga om att Bildt skulle få en ministerplats, förklarade han, att det var omöjligt att skicka en person som såg så ut till Wien. I Berlin eller Paris kunde hans utseende däremot icke utgöra hinder. Bildt var som bekant en af de vackraste och ståtligaste män man kunde se, men Wachtmeister ansåg, att han skulle se ut som en parveny bland den högaristokratiska adeln i Wien. Vid riksdagspredikningarna i Storkyrkan, där statsministrarne voro placerade framför konungens tron, kastade Wachtmeister sig framstupa på knä på stengolfvet under bönerna, hvarför många trodde honom vara katolik. En söndag, då folket strömmade ur Blasieholmskyrkan, som han alltid kallade »S:t Blasii kyrka», lämnande en öppen väg emellan sina led för vagnar, såg jag Wachtmeister på hemväg från »S:t Jakob» öfver Blasieholmstorget, försedd med en röd käpp i form af en stridsyxa och fruktande halkan springa i kort galopp uppför backsluttningen emellan de gapande folkmassorna. Då han satt i konseljen, kunde han ibland sjunka ihop och sitta orörlig med slutna ögon. Kungen trodde, att han sof, och en gång då Carlson föredragit ett kyrkligt ärende, roade sig kungen med att hastigt vända sig till Wachtmeister och fråga hvad hans mening var. Genast afgaf han till kungens förvåning ett långt motiveradt yttrande, med en lärd historisk utredning af saken, som visade, att han följt med föredragningen i dess minsta detaljer.

Åt landshöfdingen i Halland, baron Alströmer, erbjöds civilportföljen, den han ock förklarade sig villig att emottaga; men få dagar därefter insjuknade han så häftigt, att

tanken därpå måste öfvergifvas; och kungen skulle då i stället på sin resa värfva presidenten i Göta hofrätt, Adlercreutz. Af kungen erhöll jag hans privatchiffer, på det vi skulle kunna meddela oss med hvarandra om underhandlingarna med Wachtmeister och Adlercreutz, hvilken senare utan att göra svårigheter mottog uppdraget, ehuru han varit motståndare till representationsförändringen.

Att finna en chef för sjöförsvarsdepartementet mötte en särskild svårighet däruti, att de mera framstående af flottans högre officerare voro fiender till den nyligen skedda fördelningen af stora flottan och skärgårdsartilleriet, hvilken icke rimligen kunde genast upphäfvas. Thulstrup, som icke hört till sjövapnet, lät då förmå sig att utbyta sin konsultativa plats emot sjöförsvarsdepartementet. Han behöll en liten tid Adlersparre såsom expeditionschef och beredde honom sedan en hederlig reträtt såsom chef för förvaltningen af sjöärendena. Thulstrup var en kunnig militär och insiktsfull i många andra stycken. Därjämte en klok, betänksam och fördomsfri man. Hans största brist i statsrådet var en alltför stor tystlåtenhet. Såsom konsultativ hörde han noga på föredragningen, men då han satt sig in i saken och stadgat sin mening, var han därmed belåten och brydde sig icke stort om att därom meddela sig med andra. Endast genom frågor kunde man utleta den, men då fick man också godt besked. Såsom departementschef fick han dock naturligtvis träda mera öppet fram.

Till konsultativt statsråd lyckades vi göra en synnerligen god ackvisition i justitierådet Berg, hvilken kan anses så nära som möjligt hafva motsvarat idealet af en sådan ämbetsman. Såsom stadsfullmäktig i Stockholm hade han genom sitt förstånd, sin sakkunskap och sin framställningsförmåga spelat en ledares roll, och jag hade särskildt påräknat stöd af honom såsom talare i kamrarna. En af de första gångerna han sedermera yttrade sig i första kammaren råkade han likväl omedvetet trampa på någon af dess ömma liktornar, och med den hastighet denna kammare ofta dömde efter första intrycket, var man en tid

nästan färdig att kassera honom, och han vann aldrig i denna kammare det gehör, som han förtjänade. Så mycket mera gjorde han sig framdeles gällande i andra kammaren; och i statsrådsberedningen vägde hans ord från början nästan tyngst af alla.

Sedan konungen återkommit från Skåne, skedde den 4 juni 1868 de fyra statsrådsutnämningarna, hvarigenom ministerkrisen afslutades.

ETT OCH ANNAT, OM HVARTANNAT.

Huru många de än voro, som ville, att äfven jag skulle följt de afgångna statsråden, tror jag dock, att de voro flera, som höllo mig räkning för att jag icke kastade yxan i sjön, och jag hade en känsla af att min ställning något förbättrats, i synnerhet utom riksdagen. Eljest är man i Sverige i allmänhet icke rädd för ministärförändringar, och våra förhållanden äro i allmänhet så stadgade och lugna, att i själfva verket icke mycket därmed äfventyras, så länge allmänna meningen, såsom hittills i Sverige, oafvisligt fordrar, att statsrådsämbetet icke får uppdragas åt andra än redliga och allmänt aktade män. Eget är också, som jag tror för Sverige, att om man mera allmänt vill hålla någon kvar i statsrådet, så är det en, som man vet gärna vill därifrån, hvaremot man sällan unnar någon att komma dit, hvilken man misstänker hafva stor lust därtill. Instinktmässigt synes man därvid tillämpa Platos grundsats, att den stat, där de, som äro bestämda till de styrande, hafva minsta lusten att regera, blir på det bästa och lugnaste sätt förvaltad, men den, som har på motsatt sätt beskaffade regenter, tvärt om.

Kort efter riksdagens slut fick jag kontrasignera de nya krigslagarna, som kostat mig icke obetydlig möda och däruti prygelstraffet var afskaffadt.

I början af juli 1868 for konungen åter till Skåne, och den 15 i samma månad fick jag följande telegram från Beckaskog: »Min dotter är förlofvad med kronprinsen af

Danmark. Detta i tidningen. Karl.» Efter den dagen voro vi i lugn för skandinaviska stämplingar.

Under hela 1860-talet var mitt sinne så upptaget af politiska tankar och bekymmer, att alla enskilda minnen från denna tid blifvit till stor del tillbakaträngda. Min hustru och jag deltogo i societetslifvet så litet som det med vår ställning var oss möjligt, och då vi icke hade råd, annat än i undantagsfall, att hyra oss landtställen invid Stockholm, tillbragte min hustru med barnen vanligen de tre högsommarmånaderna hos hennes mor på Hanaskog, dit äfven jag begaf mig under de korta semestrar, som jag kunde erhålla. I stället bodde min svärmor hos oss om vintrarna. Ehuru vi från början visst icke hade ställt vårt hus på någon öfverdrifvet stor fot, visade sig snart nödvändigheten att göra ytterligare indragningar. Sålunda afskedades jägaren. Kontraktet med hyrkusk om särskildt ekipage med eget livré uppsades, och allt ifrån det vi flyttade från ämbetsvåningen, gjorde vi under min första statsministersperiod icke mera än en kunglig bal och ett par större supéer med musik. Middagar fingo däremot gå sin jämna gång. Jag tillräknar mig såsom en förtjänst, men ännu mera min hustru, att vi rättade munnen efter matsäcken, och henne ensam förtjänsten, att vårt hus ändå var i yttre mening respektabelt. Af Adlercreutz hörde jag senare, att han icke kunnat lefva såsom justitiestatsminister för 30,000 kronor om året; och Carleson depenserade under det år han var statsminister 40,000, utan att deras lefnadssätt, som jag tror, ansågs mera storartadt än vårt, fastän vi lefde mera enkelt i hvardagslag för att få något öfver 20,000 att räcka.

Till kung Karls förtroligare umgängeskrets var jag lika litet som de öfriga statsrådsledamöterna någonsin räknad. Utom det, att ingen af oss disponerade tillräcklig tid för att deltaga i hans nöjen, fattades härtill sympati. Det torde dessutom ligga i sakens natur, att en konstitutionell kung i sina ansvariga rådgifvare snarare ser sina motståndare än sina vänner. En envåldskonung gör där-

emot ofta sina gunstlingar till ministrar. Med undantag af Bildt voro Karl XV:s gunstlingar inga egentligen politiska personligheter. Johan Liljencrantz blef det men icke förrän han förverkat konungagunsten. Eljest voro de mest glada, oförargliga själar, som genom sin kvickhet kunde roa kungen och hvem som helst samt voro honom uppriktigt tillgifna. Innan han blef kung, hade David Stierncrona och Fredrik Wrangel varit favoriter. Sedan blef det Louis Wrede, Sven Lagerberg, Fritz Dardel, Henrik Falkenberg, Bengt Schildt, Gyllenram m. fl. och i det intimare hvardagslaget Daniel Hvasser, Svante Hedin o. s. v. för att icke nämna de kvinnliga. Af dessa utöfvade måhända Dardel det bästa inflytandet, och Gyllenram visade kungen in i döden en trogen och rörande tillgifvenhet. De unga garnisonsofficerarne hade från början uppfostrat kungen, och sedan blef det han, som uppfostrade dem. En svart punkt i gunstlingsraden var greken Demirgian, som under Karl XV:s senare lefnadsår var hans onde ande och äfven benämndes »demiurgen». Oskyldigare var det, så länge han nöjde sig med »Bildten, Schildten och Pilten» (Gyllenram).

Som konung ville Karl XV aldrig lämna de rum, han begagnat som kronprins, i västra slottsflygeln, ehuru de voro låga och mörka, hvilket icke ens kunde afhjälpas genom frånvaron af gardiner, en sak, som dock i och för sig värderades af de flesta herrar men som endast en konung har makt att genomföra emot alla damers protester. Dessa sina smårum lät han förena med stora våningen genom en bred och vacker trätrappa, för hvilken lärer uppoffrats icke mindre än 15 rum och ansågs ganska eldfarlig. I de sålunda förenade lokalerna gåfvos synnerligen vackra fester, bland annat maskerader och kostymbaler. Kungen trifdes väl i Stockholms slott men ännu bättre på landet. Allramest älskade han Beckaskog och därnäst Ulriksdal, där han emellanåt under långa tider höll konseljerna, till icke ringa besvär för statsrådets ledamöter.

En gång, jag minnes icke säkert hvilket år, var jag från Hanaskog bjuden till middag på Beckaskog, då

Fredrik VII var där.[1] Bland alla andra skandinaviska planer, som sysselsatt kung Karl, var äfven den, som otvifvelaktigt innefattade den enklaste lösningen, att konung Fredrik skulle till förmån för kung Karl afsäga sig den danska kronan. När amiral Virgin var vår minister i Köpenhamn hade kung Karl låtit honom fråga kung Fredrik, om ryktet var sant, att han ämnade afsäga sig kronan, men därtill hade han svarat: »Nei, ikke for det förste.» Emellertid fortsattes att slå på denna sträng af skånska och danska vänner både på allvar och skämt. Nu såsom alltid hölls jag dock utanför dessa funderingar; men sedan jag på aftonen farit från Beckaskog, sjöngs det stycke ur Gluntarne. där det förekommer, att »jordens kungar ska abdikera och ministrarne resignera», därvid kung Fredrik yttrade: »Det vovede du ikke synge, naar din premierminister var her.»

[1] Sedan detta var skrifvet, har herr Emil von Qvanten i tidskriften *Ur dagens krönika* infört en uppsats om Karl XV:s unionsförslag, däruti det omtalas, att de svensk-norska och danska kungarne möttes personligen först på Skodsborg i Danmark den 22 juli 1863 och sedan i Malmö och på Beckaskog den 25 juli. Därefter förekommer följande: »Vid denna sammankomst emellan Karl XV och Fredrik VII lades planen till en ny skandinavisk union. Hvardera monarken hade hos sig sin premierminister, kung Karl friherre De Geer, kung Fredrik konseljpresidenten Hall.» Häraf skulle man kunna förledas att tro, att jag varit med både vid Skodsborg, Malmö och Beckaskog och deltagit i läggandet af planen till en ny skandinavisk union. Huru främmande jag varit därför, framgår af hvad jag ofvan sagt om det af von Qvanten burna förslag. Förhållandet är, att jag hvarken varit med kung Karl på Skodsborg eller i Malmö, att jag aldrig sett eller talat med excellensen Hall och aldrig talat ett ord politik med Fredrik VII. Det är möjligt, att den enda gång jag sammanträffat med honom på Beckaskog var den 25 juli 1863, hvilket jag icke minnes. Jag kom då dit kort före middagen och satt icke bredvid honom vid bordet. Omedelbart efter det vi stigit från bordet, där han råkade ut för en opasslighet, gick han upp på sina rum och återkom icke till sällskapet, förrän jag rest min väg. Det skandinaviska allliansförslaget uppgjordes emellan kungarne på Skodsborg i Halls narvaro, men jag har aldrig hört, att några underhandlingar därom fortsattes på Beckaskog, då åtminstone hvarken jag eller Hall, som icke var där, däruti deltogo.

En annan gång, då jag gjorde ett par dagars sejour på Beckaskog, seglade vi en dag till Karsholm, där hofmarskalken Stjernsvärd serverade en splendid middag. På hemvägen styrde kungen båten men improviserade tillika vers under hela tiden och lade därunder rodret åt ena sidan utan att tänka på verkningarna däraf, så att vår rodd beskref flera cirklar, och vi kommo icke hem förrän kl. 2 på natten. Rörande var att se kungens negers glädjesprång, då han åter fick se kungen, som han trott vara omkommen i sjön. Sedan åkte jag med kungen till Karlshamn, där ångkorvetten Thor var honom till mötes för att föra oss till Stockholm. Kungen sof så godt i vagnen, att han hvarken vaknade, när han tappade mössan eller när vi kommo till gästgifvargårdarna, där fullt af folk samlats för att få se honom, så att jag måste stöta honom i sidan för att få honom att hälsa. På sjön hade vi tämlig sjögång, då han kröp till kojs, men så snart det något lugnade, kom han åter upp på däck. Då han sade, att han hade en så ymnig poetisk ådra, att han när som helst kunde skrifva vers om hvad som helst, bad jag honom skrifva något om Gotland, hvars kust vi just fingo i sikte; och genast satte han sig och skref flera rimmade och välljudande strofer om Östersjöns öga.

Några år senare, då Karl Wachtmeister var utrikesminister och vi voro bjudna till Ulriksdal, kom efter middagen en liten kalesch fram, och kungen proponerade, att vi skulle åka omkring och se på hans grannställen. Själf satte han sig på kuskbocken och blef vår ciceron. Han hade låtit bygga flera villor på kungsgårdens mark och hyrde ut dem till folk, som han tyckte om. Vi skulle se deras inredning vare sig värdfolket var hemma eller icke, och måhända var frun i huset, då hon kom hem, mindre belåten med att erfara, att kungen och båda statsministrarne i hennes frånvaro hade inspekterat både barnkammare och sängkammare med mera. På ett ställe kom en betjänt ut och sade, att herrskapet nyss farit till staden. Det gör ingenting, sade kungen, vi vilja blott se rummen, hvarpå

han slog upp dörren till salongen, där värdinnan stod helt förlägen midt på golfvet. Sist förde han oss till Järfva, som arrenderades af Demirgian, hvilken likväl nu var i Egypten; och kungen sade sig hafva åtagit sig att under tiden vara Demirgians inspektor.

Demirgian hade först kommit till Sverige för att öfverbringa en skänk af några hästar till kung Karl från kediven, i hvars utrikesdepartement han varit anställd. Han blef genast omtyckt af konungen och kvarstannade för det mesta i Sverige, där han sökte medborgarrätt, innan han där tillbragt tre år, som enligt lag fordras för att vinna svensk medborgarrätt. Sådan kan dock tidigare beviljas åt den, hvars upptagande finnes för riket medföra gagn, och Demirgian bifogade vid sin af öfverståthållaren tillstyrkta ansökning, betyg af två kompetenta personer, att han genom sitt intresse för den svenska hästafvelns förbättring kunde medföra gagn för riket. Jag föredrog hans ansökning i konseljen och hade ingen anledning att afstyrka den, hvarför den beviljades med det vanliga villkoret, att han inställde sig inom viss tid hos öfverståthållaren för att aflägga tro- och huldhetsed, försedd med bevis, att han upphört att vara främmande makts undersåte. Demirgian inställde sig och presenterade ett bref från Nubar Pascha, Egyptens utrikesminister, af innehåll, att han var fri från sina förbindelser. Detta togs för godt, och han fick aflägga eden. Någon tid därefter uttog han, såsom bosatt på Järfva, stämning till Danderyds tingsrätt å sin hustru, som han uppgaf hafva förlupit honom, ehuru det i stället var han, som förlupit henne, och begärde skilsmässa. Rätten förelade henne att inom ett år komma till mannen och fortsätta äktenskapet, vid äfventyr af äktenskapets upplösning. Efter ett år ingaf Demirgian till rätten behörigt intyg, att dess protokollsutdrag blifvit fru Demirgian tillställdt. Hon hade sannolikt haft svårt att förstå meningen med detta svenska papper och lät sig icke afhöra, hvarpå rätten dömde till skilsmässa och henne till förlust af hela sin rätt i boet. Försedd med denna dom och ett af Upsala domkapitel ut-

färdadt skiljobref, underskrifvet af själfva ärkebiskopen, begaf sig nu Demirgian till Egypten och begärde att af polisen sättas i besittning af ett hus i Kairo, som var hustruns eget och där hon bodde, alldeles okunnig om hela skilsmässan. Det var så nära att lyckas, att Demirgian redan hade bjudit sina vänner till middag i detta hus för att fira dess besittningstagande. Men nu grep polismästaren in och förbjöd vidare exekutiv åtgärd. Häröfver förde Demirgian häftigt väsen och skref bland annat till mig med klagomål öfver att den svenske konsuln icke velat skydda en svensk undersåtes lagliga rätt. Men konsuln hade på sina föreställningar fått det svaret, att Demirgian fortfarande var egyptisk undersåte och alldeles icke svensk. Det bref, Nubar Pascha skrifvit, afsåg endast hans entledigande från utrikesdepartementet men kunde så mycket mindre afse hans undersåtliga ställning, som befrielse därifrån icke kunde beviljas af kediven utan var en akt, som berodde på sultanen i Konstantinopel. Sedan detta blifvit utredt, fick konsuln föreskrift att icke understödja Demirgians anspråk.

Men innan denna brytning i Egypten inträffade, spelade Demirgian äfven där en roll såsom stallmästare i Karl XV:s hof och af denne konung icke blott protegerad utan äfven försedd med uppdrag med ganska vidsträckta fullmakter. Med åberopande af ett sådant var det, som han hängde vasaordens storkors på kedivens moder, hvilket var ett faktum, ehuru det blef officiellt förnekadt. Från kediven hemförde ock Demirgian en gång ett helt parti af medjidieordnar för att utdelas i Sverige, därvid han föreslog, att riksmarskalken, justitiestatsministern och utrikesministern skulle få hvar sitt storkors. Men vi undanbådo oss alla denna ära.

På Ulriksdal trifdes kungen väl med sina konstsamlingar och sina grannar. Han var där älskvärdheten själf och förstod den hemligheten, att för att blifva populär är ingenting så angeläget som att icke eftersträfva det. Sökte han drottningen i parken, kunde han fråga en dalkulla, om hon sett till »Lovisa», och ville han blifva af med sin

cigarr, stack han den i munnen på en skyldrande soldat o. s. v. Hans naturligt enkla sätt gjorde dubbelt intryck genom hans kungliga utseende.

Vackra fester gåfvos ock stundom på Ulriksdal, framför allt vid främmande furstliga personers besök, hvilka vid den tiden icke voro så vanliga, som de i senare tider blifvit. Bland de besökande erinrar jag mig prinsen och prinsessan af Wales, storfurst Konstantin, prins Amadeo af Aosta och den öfver all beskrifning korpulente egyptiske prinsen Mehemed Ali, som kungen kallade sin »kära hederspascha», när han klappade honom på den stora magen. Äfven med honom, liksom med de flesta främmande, företogs en utfärd till Gripsholm. Jag observerade, att han aldrig lyfte sin blick för att se på omgifningarna eller ens på det gamla slottet, då han från ångbåten bars upp dit i en portchäs. Samma fullkomliga apati visade han under middagen, då jag satt bredvid honom, ända till dess han mot slutet af måltiden händelsevis slog upp ögonen och fick se porträtterna af Gustaf I:s samtida i naturlig storlek. Deras dräkter aftvingade honom ett utrop af förvåning.

Festligheterna vid prinsessan Lovisas och danska kronprinsens bröllop 1869 års sommar voro mycket lyckade och vackra. Ett egendomligt skådespel gaf brudskaran, då den for genom Stockholm till Haga i alla de gamla ståtliga sjuglasvagnarna. En bal gafs ock på Drottningholm, så storartad, som den kan blifva på detta slott, om man än sedermera ytterligare fullkomnat sig i att tillgodogöra ställets resurser. Mina angenämaste minnen af dessa dagar var den vänlighet, hvarmed jag bemöttes af danska drottningen och konseljpresidenten grefve Friis.

En utfärd företogs också till Gripsholm, men därtill blef jag icke inbjuden, ehuru utrikesministern och Sibbern, jämte många andra högtstående personer, däruti deltogo. Jag vet ej anledningen därtill. Möjligen var det rent af glömska men kanske också ett straff för det jag vid ett föregående tillfälle undandragit mig att medfölja, då prinsen och prinsessan af Wales voro här och jag förutsåg, att jag

skulle få och göra tråkigt, genom min bristande öfning i att tala engelska. Jag hade likväl då föreburit illamående, och min hustru hade varit med, så att, då grefvinnan Manderström af samma anledning som jag hållit sig undan, Manderström och min hustru ansågos utgöra ett par, och begåfvades med fotografiporträtter af earl Spencer och lady Spencer, såsom sådana. En annan anledning kunde sökas däruti, att min hustru icke var närvarande vid bröllopshögtidligheterna. Hon hade haft mässling på våren förut och därefter fått ett svårt exsem i ansiktet, som visserligen var nästan öfvervunnet men ändå togs till förevändning att icke komma, för att undvika de icke obetydliga kostnaderna för alla de toiletter, som behöfdes för att uppbära värdigheten vid bilägret. Detta togs så mycket sämre, som de svenska damer, hvilka voro tillstädes, uppträdde ganska tarfligt klädda och ådrogo sig uppseende därför vid jämförelse med de danska damernas granna toiletter. På grund af allt detta kände jag mig skyldig och ansåg mig icke befogad att göra några reklamationer. Men icke så Sibbern; han förde väsen öfver den skandalen, att Sveriges premierminister icke var bjuden, och vände sig till konungens kabinettskammarherre, Falkenberg, med sin klagan häröfver. Denne svarade, förmodligen efter inhämtande af nådig befallning, att saken nu ej kunde hjälpas, men att om jag ville komma utan bjudning, så skulle ingen säga någonting åt mig. Om han i stället sagt, att saken berodde på ett förbiseende, så hade jag inställt mig, men nu kunde det icke falla mig in att gå objuden. Efter återkomsten från färden ansattes jag af grefve Friis, för det jag icke varit med, och jag motsade icke hans förmodan, att jag haft andra göromål, som intresserade mig mera. Icke heller för någon annan beklagade jag mig öfver denna ovänlighet, som jag helst såg öfverlämnad åt glömskan, så mycket mera, som jag eljest aldrig haft anledning att finna mig icke vara höfligt bemött.

Under våren förut gingo alla mina barn igenom scharlakansfebern och mässlingen, och slutligen angreps också

min hustru af en svår mässling, som en tid var lifsfarlig. Efter tillfrisknandet for hon som vanligt till Skåne och efter bröllopet till Vernö kloster i Norge, dit de blifvit bjudna af Sibberns för att genomgå en badkur.

Senare reste äfven jag till Vernö kloster och gjorde därifrån med Caroline och gossarne en förtjusande tur i Ringerike och därefter en annan i Telemarken.

Det var första gången jag såg något af Norges storartade natur, och i första rummet nämner jag därvid det intagande Bolkesjö, dit vi kommo en kväll i det vackraste solsken. Där var allt förenadt. De gamla nordiska byggnaderna, med deras sällsamma snirklade inredning, de öfver all beskrifning fina gräsmattorna, de pittoreska folkdräkterna, utsikten öfver fjällsjöarna, bekransade af de höga Lidfjällen, och sist det majestätiska Gaustafjället, som tronade bakom, likt ett lejon, som med sina väldiga läggar krupit upp på en höjd och hotande blickade ut öfver hela nejden. Vidare den långa och smala Tinsjön med sina branta stränder, där ingen byggnad fanns nere vid stranden, men spridda gårdar här och där på höjderna, dit man icke kunde komma med vagn, och med sina små, långt från hvarandra odlade fält, så små att hela skörden bars därifrån i korgar. Öfverst syntes säterstugorna, och de oerhörda skogsvidderna voro afdelade af vattenfall och byggda rännor, i hvilka de fällda träden nedfördes till sjöstranden, stundom åtföljda af en arbetare, som förlorat fästet vid den farliga lastningen. Det hela var som kartor öfver landskapet, upphängda en på hvardera sidan, och gaf ett dystert intryck af den befolkning, som nödgades lefva där, så olikt med det glada intryck man får af nästan samma naturföremål i Schweiz. — En mera leende tafla erbjöd den vackra Månälfsdalen, med Gaustafjället på vänstra sidan, som här liknade en riksrådshatt, tills det slutligen bytte om skepnad och visade sig som en sockertopp. Rjukanfos var här en värdig afslutning, men jag längtade härifrån till vänligare trakter, och fann sådana på hemvägen förbi Hiterdals kyrka och städerna Porsgrund och Skien.

Gatuoroligheter voro förr icke alldeles sällsynta i Stockholm, men under de sista tjugu åren, eller alltsedan aftäckningen af Karl XII:s staty, har något uppenbart trots af folkhop emot ordningsmakten icke förekommit. Anordningarna för denna högtidlighet besörjdes af kommitterade, bland hvilka, efter hvad jag tror, Blanche var en, och de hade fått tillstånd att uppföra en läktare för åskådare på Karl XIII:s torg. Detta förtröt många, därför att läktaren skymde utsikten för den stora folkmassan, och häröfver slogs larm i tidningarna. Flera aftnar gjordes ock försök att rifva den ned med våld, och nu bådo kommitterade, att läktaren skulle nedtagas, men kungen tyckte icke, att en pockande folkhop skulle få diktera lagar, utan nekade och lät sätta fördubblad vakt, som med framgång levererade batalj och tillbakaslog de påträngande skarorna. Detta skall hafva grämt Blanche så djupt, att man ansåg det vara orsaken, att han just på aftäckningsdagen, sedan han gått de ankommande studenterna från Upsala till mötes, träffades af ett slaganfall och dog. Blanche var en verklig folkets vän med ett varmt hjärta, som knappt ville någon enskild människa något ondt, men såsom politikus ville han, att hela staten skulle i godo eller med ondo på en gång omstöpas i en radikal form. Såsom umgängesvän skall han hafva varit hänförande, och såsom skriftställare var han kvick och träffande men efter mitt omdöme icke något snille.

1869 ÅRS RIKSDAG.

Till 1869 års riksdag framlades Abelins första förtjänstfullt utarbetade härordningsförslag. Det gick ut bland annat på indelningsverkets bibehållande för stamtruppen med vissa förbättringar och med vissa lindringar för rust- och rothållare samt en betydligt utsträckt allmän värnplikt. Konseljens öfriga ledamöter hemställde, att Kongl. Maj:t, med gillande af förslagets grunder i allmänhet, för tillfället endast skulle begära riksdagens godkännande af dessa nämnda punkter och i afvaktan däraf låta med de öfriga detaljerna anstå. I öfverensstämmelse härmed affattades Kongl. Maj:ts proposition.

Det visade sig snart, att riksdagen icke ännu kunde enas om något arméförslag, och såsom skäl att afslå alltsammans användes bland annat, att riksdagens beslut icke blifvit begärdt om Abelins förslag i dess helhet.

För min del var jag däremot redan då öfvertygad och har varit det alltsedan, att det skulle vara ogörligt att i Sverige under fredstid på en gång genomföra en hel ny arméorganisation och att i denna sak, om någon, måste man gå med små steg, äfven om man har ett klart utstakadt mål, men ännu mer om man icke är ense om målet. Jag var därför en af dem, som ifrigt yrkade, att det abelinska förslaget icke skulle på en gång i sin helhet framställas till riksdagens afgörande för att genast sättas i verket, och jag är öfvertygad om att i det otroliga fall, att

man därtill kunnat få riksdagens bifall, skulle krigsstyrelsen omöjligen kunnat så hastigt utföra det, som det då behöfts. Och detta gäller ändå mindre det abelinska förslaget, där den gamla grunden behölls, än de vid senare riksdagar framlagda eller uppgjorda. Under hela den tid jag var ledamot af konseljen föreslog icke heller regeringen annat än förbättringar af vissa delar liksom vid 1869 års riksdag.

Riksdagens beslut blef så fullständigt lika med noll, att det icke ens gaf den ringaste ledning för att upptäcka den grund, hvarpå något nytt skulle kunna byggas.

Till denna riksdag föreslog Kongl. Maj:t också en hel föreningsakt emellan Sverige och Norge. Förslaget öfverensstämde väsentligen med det som blifvit utarbetadt af den redan 1865 tillsatta kommittéen, hvilken å svenska sidan var sammansatt af de framstående männen G. A. Sparre, G. Lagerbjelke, G. Bildt, K. J. Berg, A. J. Björck, V. E. Svedelius och Erik Ersson, samt af lika många norrmän, hvilka alla voro lifvade af den önskan att gifva en så stor utveckling åt föreningsförhållandena, som med någon utsikt till framgång kunde ifrågasättas. Det egentliga arbetet var med stor skicklighet och omsorg utfördt af svenskarne Berg och Björck samt norrmännen Vogt och Aschehoug. Alla kommittéens ledamöter blefvo slutligen ense, med undantag af Bildt, som ville mera hålla på Sveriges principala ställning. Så väl svenska som norska statsrådet tillstyrkte enhälligt den kungliga propositionen.

Riksdagen mottog densamma välvilligt om än tämligen likgiltigt. Bägge kamrarna antogo det att hvila till grundlagsenlig behandling vid nästa riksdag, andra kammaren utan votering och första kammaren med 89 röster mot 21. H. Hamilton, K. G. Mörner och Nordström yrkade afslag på tämligen underhaltiga formella skäl och L. Almqvist därför, att förslaget icke stadgade något unionsparlament.

Då förslaget sedermera af norska stortinget afslogs med en alldeles förkrossande majoritet, lät den påföljande svenska riksdagen detsamma här gå samma väg i all tysthet utan

votering eller ens diskussion. Från den stunden har jag uppgifvit hoppet, att föreningen någonsin i konstitutionellt afseende skall kunna blifva någonting väsentligen annat än hvad den är, och om förändringar komma att vidtagas, förutser jag, att dessa snarare blifva i en upplösande riktning. Man bör ej heller mycket undra på att ett folk med så utpräglad nationalitet och självständighetskänsla, som norrmännen hafva, icke frivilligt uppgifver ett grand af det oberoende, som det redan äger, och företrädesvis sträfvar att utplåna de föreningsvillkor, uti hvilka det finner sig icke njuta en fullkomlig likställighet med Sverige. Men å sin sida lärer väl Sverige näppeligen gå in på att två millioner norrmän skola i alla afseenden väga lika mycket som fem millioner svenskar. Offentliga handlingar visa, att jag på denna fråga nedlagt ganska mycket arbete och icke brustit i nitiska bemödanden, men det har allt varit förgäfves.

Grundskatternas omsättning i penningar föreslogs vid samma riksdag af regeringen och genomfördes utan mycken svårighet.

Andra kammaren hade, såsom jag förut omnämnt, vid 1868 års riksdag gjort ett häftigt anlopp för att afhända Kongl. Maj:t en half million kronor af handels- och sjöfartsfonden, och detta hade icke kunnat afvändas med mindre än att regeringen däremot uppställde en kabinettsfråga. Till förekommande af denna farliga frågas återupptagande under en eller annan form ansåg sig Adlercreutz, såsom civilminister, böra tillse, om regeringen icke kunde i någon man gå besparingsönskningarna till mötes, och det beslöts att proponera riksdagen, att Kongl. Maj:t skulle behålla den samlade fonden och erhålla ett mindre årligt anslag men afstå största delen af det årliga anslaget, mot det att riksdagen åtoge sig de ständiga utgifter, som voro å fonden anvisade.

Detta ansågs af första kammaren såsom ett bevis på svaghet hos regeringen, och förslaget blef där förkastadt. Jag deltog icke i debatten, då jag icke anade en sådan utgång, helst förslaget väl försvarades af Adlercreutz, som

förklarade, att han ansåg det vara svaghet, om man underlät att göra hvad man ansåg vara rätt af fruktan att blifva misstänkt för svaghet. Men då jag ansåg, att en sådan skymf mot regeringen, som kammarens afslag innebar, icke af mig kunde lämnas alldeles obemärkt, afgaf jag, från min plats såsom kammarledamot, en reservation emot beslutet, hvilken slutade med de alltför skarpa orden, att jag fann det »icke anstå en representation att afgifva ett sådant misstroendevotum mot sig själf, som det att då regeringen erbjudit riksdagen att deltaga i besluten om användande af en del statsmedel, representationen afslår detta af farhåga, att medlen då skola blifva sämre använda».

Härför fick jag ock min tillbörliga uppsträckning af Mörner, Hamilton och Nordström.

Mörner svarade genast, att det var regeringen som lämnat sig själf ett fattigdomsbevis, då den icke tilltrodde sig att, utan riksdagens medverkan, till landets nytta förvalta de medel den hade till sitt förfogande.

Vid protokollets justering gaf mig Hamilton en längre replik. Han förmenade, att första kammaren alldeles icke gifvit sig något misstroendevotum men visserligen icke heller regeringen något förtroendevotum. För öfrigt sade han, att »en sten, som faller, krossar icke alltid det föremål, som han träffar, endast därför att han faller från en betydlig höjd; är han för lätt och föremålet icke alltför bräckligt, efterlämnar han endast ett mer eller mindre vanställande märke»; och det var för att aftvå en sådan fläck, som han protesterade emot mitt yttrande.

Nordström instämde med Hamilton och beklagade, att jag icke tillkännagifvit, om jag talat såsom konungens rådgifvare eller såsom representant.

Jag svarade, att om i mina uttryck skulle finnas något stötande, så vore jag lika villig som skyldig att förklara, det sådant icke legat i min afsikt, men i sak vidhöll jag min uppfattning.

I gemensam votering bifölls Kongl. Maj:ts proposition.

Den så länge omtvistade frågan om riksdagens rättighet att utan konungens medgifvande nedsätta ordinarie anslag blef äfven under denna riksdag på det allvarsammaste bragt å bane.

Vid regleringen af fjärde hufvudtiteln hade andra kammarens samtliga ledamöter i statsutskottet uti en afgifven reservation yrkat, att anslaget till indelta arméens vapenöfningar skulle nedsättas till hälften. Jämte det jag i kammaren bestred denna nedsättning ur synpunkten af anslagets behöflighet, utvecklade jag min ståndpunkt i principfrågan sålunda: »Den konstitutionella monarkiens sanna väsende består, efter min uppfattning, däruti, att de bestående samhällsförhållandena äro betryggade emot hvarje mera ingripande förändring, som icke af båda statsmakterna erkännes såsom en förbättring. Vår grundlag uttalar fullständigt denna grundsats i fråga om den allmänna civila och kriminella lagstiftningen, likasom i fråga om många andra ämnen, som gjorts beroende af konungens och riksdagens gemensamma beslut. Men däremot innehåller grundlagen en afvikelse från samma grundsats i två viktiga ämnen, då den åt konungen ensam uppdrager den s. k. ekonomiska lagstiftningsrätten och åt riksdagen ensam beskattningsrätten. Visserligen tillkomma icke dessa rättigheter någondera statsmakten så uteslutande och oinskränkt som man kunde antaga, om man läser endast de §§ i regeringsformen, i hvilka dessa rättigheter konstitueras. Ty å ena sidan får icke konungen så utöfva den ekonomiska lagstiftningen, att han därmed träder grundlagen eller allmän lag för nära, likasom han är bunden af de medel, som riksdagen ställt till hans förfogande. Och å andra sidan får icke heller beskattningsrätten, så vida därmed förstås rättigheten att icke blott bevilja nya skatter utan ock att upphäfva gamla, begagnas af riksdagen i den utsträckning, att därigenom göres omöjligt att uppehålla de inrättningar, som af grundlag eller allmän lag påbjudas eller som af konungen genom ekonomisk lagstiftning med riksdagens bemyndigande blifvit införda. Men ehuru således gränser äro

förutsatta och måste finnas, så äro dessa icke i grundlagen med uttryckliga ord uppdragna. Här måste därför liksom i många andra fall den konstitutionella andan fylla, hvad som brister i grundlagen. Utan en sådan anda gör äfven den förträffligaste grundlag icke tillfyllest; men där denna anda finnes, kunna äfven stora brister i grundlagen göras jämförelsevis oskadliga. Och en lefvande konstitutionell anda har gjort sig gällande i Sverige. Den har inom den ekonomiska lagstiftningen visat sig däruti, att konungen i alla viktigare frågor rådfört sig med representationen; och den har visat sig vid utöfningen af riksdagens beskattningsrätt däruti, att riksdagen på ordinarie stat uppfört sådana fasta anslag, som den funnit nödvändiga för statens fortgående behof och som den därför beviljat en gång för alla, hvaremot den å extra ordinarie stat anvisat sådana anslag, som den velat förbehålla sig att vid hvarje sammanträde å nyo taga under ompröfvande. För min del kan jag åtminstone icke finna hvad annat man skulle kunna hafva åsyftat med en sådan anslagens fördelning i ordinarie och extra ordinarie. Jag tilltror mig visserligen icke därför att med grundlagen i hand bevisa, att riksdagen icke äger rätt att indraga ett anslag endast därför, att det blifvit uppfördt å ordinarie stat, men denna grundsats har utvecklat sig ur grundlagens anda och sakens egen natur samt blifvit med ytterst få undantag af representationen städse respekterad.»

Nedsättningen af det ordinarie anslaget till vapenöfningar blef likväl denna gång med stor majoritet af kammaren besluten men bibehölls vid sitt förra belopp genom gemensam votering.

Med första kammarens biträde blef däremot ett annat ordinarie anslag vid denna riksdag nedsatt. Det var i fråga om anslaget till båtsmännens durchmarschkostnader, uti hvilket första kammaren blott för att slå fast riksdagens rätt att nedsätta äfven ordinarie anslag med 23 rösters öfvervikt beslöt en minskning af endast 3,000 kronor. Några ultrakonservativa höllo här visserligen på grundsatsen om

de ordinarie anslagens oantastlighet, men många också af denna sida, såsom Mörner, grefve Ugglas och själfve Henning Hamilton yttrade sig för nedsättningen.

Efter min tanke hade man bort anse denna principfråga härmed en gång för alla afgjord. Regleringen är i alla fall så beroende af riksdagens extra anslag, att det för den vore föga vunnet med den ordinaries oföränderlighet, om den icke kan grundas på annat än att anslagen en gång blifvit uppförda såsom ordinarie. Den rätta praktiskt viktiga skillnaden emellan den ordinarie och den extraordinarie statsregleringen synes mig vara den, som af Mörner uppgafs, att om riksdagen upplöses innan den afslutat statsregleringen, så fortgår det föregående årets ordinarie stat men icke den extraordinarie. Regeringens fortsatta kamp emot riksdagens rätt att ensam förändra ordinarie anslag har blott ledt därtill, att riksdagen uppfört nya anslag såsom extraordinarie, ehuru de till sin natur rätteligen bort vara ordinarie.

1870 ÅRS RIKSDAG OCH MINISTERKRIS.

Till 1870 års riksdag kom regeringen icke heller med några stora förslag. Det abelinska härordningsförslaget hade nyss blifvit förkastadt, utan att riksdagen gifvit någon ledning, huru den ville hafva ett annat. Likaså var förhållandet med frågan om statsrådets organisation; och de centrala ämbetsverkens ombildning hade icke ännu till slut undergått sin kommittébehandling. Lika litet tog denna riksdag något fruktbärande initiativ, så att det med allt skäl kunde sägas i trontalet vid dess afslutande, att detta riksmöte »kommer att i häfden intaga sin plats bland dem, som icke verkat stora och genomgripande förändringar i statsskicket eller i den borgerliga lagstiftningen».

Omedelbart före riksdagens början skedde ett ombyte i konseljen, i det Thulstrup, efter uppnådd pensionsålder, tog afsked och fortifikationsgeneralen friherre B. A. Leijonhufvud utnämndes till chef för sjöförsvarsdepartementet.

Under hela detta riksmöte behöfde jag icke uppträda i andra kammaren för annat än anslagen till justitiedepartementet. I första kammaren talade jag för en genom enskild motion väckt fråga om en grundlagsändring, hvarigenom främmande trosbekännare skulle, utom i vissa fall, kunna utnämnas till statens ämbeten, och äfven angående statsbanornas sträckning.

Dechargebetänkandet från konstitutionsutskottet var fritt från alla anmärkningar och lades i andra kammaren utan

diskussion till handlingarna. Så var väl icke förhållandet i första kammaren, men friherre Jules Schwerins, Hamiltons och Wallenbergs anfall emot regeringen mötte denna gång, mot vanligheten, gensägelser från andra ledamöter i kammaren; och man kunde af denna debatt visserligen icke sluta, att ministärens ställning var så undergräfd, som den likväl snart visade sig vara. Hamilton uppräknade en mängd missnöjen med regeringen, som skulle försports från olika håll, hvilka han likväl alls icke förklarade sig för egen räkning dela, men själf ansåg han, att det onda, hvaraf vi ledo, var förnämligast, att man understundom icke visste, huru statsrådets ledamöter i viktiga frågor röstade; hvar och en handlade för sig, besluten fattades utan sammanhang, någon gång efter stundens intryck, och vi hotades af en fara, den största af alla, att både regering och riksdag förlora folkets förtroende.

Jag bestred, att regeringen lämnat representationen i okunnighet om sina tänkesätt, dem hon tvärt om ganska tydligt uttalat, om hon än icke alltid varit färdig att, då en ny fråga väckts inom riksdagen, genast uttala sin mening.

För öfrigt upprepades nu af alla angriparne påståendet om att regeringen icke tagit initiativ till några reformer; och Hamilton, som vid 1868 års riksdag talat om den ohejdade fart, hvaruti statsmaskinen skulle komma på sitt sluttande plan, undrade nu, om man gjort revolutionen blott för revolutionens skull och icke tänkte på reformer; och det var nu, som Wallenberg fällde det karakteristiska yttrandet, att det var ytterligt svårt att säga *hvad* som borde göras, men angeläget att *något* gjordes.

Denna debatt blef sedermera föremål för en liflig skriftväxling i pressen emellan general Hazelius, Gripenstedt och Hamilton.

Hazelius klandrade Hamilton för hans rollomkastning, då han nu efter utländskt mönster framställde yrkanden om regeringsprogram, regeringsparti och konseljpresident, hvilket allt förut yrkats af de liberala men bestridts af de konservativa och frågade, hvarför han framhållit alla olika

slags missnöjen emot regeringen, som skulle förefinnas, då han sedermera försäkrade. att afsikten ingalunda varit att uttala en beskyllning utan endast att framhålla en mer eller mindre allmänt rådande mening. Var det blott »for lyst»? Men i själfva verket var icke skillnaden stor mellan att *framhålla* missnöjen och *uttala* beskyllningar.

Hamilton fann, i sitt svar, det vara påkostande att icke i Hazelii uppsats hafva funnit *något* spår af ett mera än trettioårigt vänskapligt förhållande och tillbakavisade allt hvad Hazelius mot honom anfört. På beskyllningen om utländsk efterhärmning genmälde han, att den nya representationen icke vore någon svensk uppfinning; »men om man mot min vilja i mitt hus uppsatt en ångmaskin af utländsk modell, från hvilken man borttagit säkerhetsventilen», borde man icke beskyllas för efterhärmning, om man yrkade, att den utelämnade delen skulle insättas; och sådan var hans ställning till frågan om en konseljpresident, hvilken han för öfrigt, i motsats till de liberala, önskade för att gifva ökad kraft åt regeringsmakten i *konungens* hand men alldeles icke för att öka statsrådets inflytande. För öfrigt gaf Hamilton tämligen sväfvande förklaringar om hvad han menade med regeringsparti och regeringsprogram och tröstade sig öfver Hazelii missnöje med det bifall, han från mer än ett håll rönt.

I en ytterligare uppsats förklarade Hazelius, att det som satt pennan i hans hand var endast, att han ansåg regeringen vara orättvist angripen, då inga åtgärder ogillades utan endast med skärpa hennes brist på kraft och saknad af parti framställdes såsom en hotande fara, den största af alla, och då andra missnöjen, som underkändes, ändå framdrogos. Emot Hamiltons antydning om den gamla vänskapen citerade han »amicus Plato, sed magis amica veritas».

Nu uppträdde Gripenstedt, som hemställde, om icke, utom de af Hamilton uppräknade missnöjen, äfven funnes ett, som, kanhända omedvetet, hade sin grund i något bittert minne af en eller annan politisk motgång. Men om

utom dessa olika slags missnöjen, hvilka härflöto från mer eller mindre grumliga källor, något missnöje mot regeringen verkligen skulle förefinnas, så finge detta icke tillskrifvas några klart insedda skäl och än mindre några giltiga orsaker, hvilka i Gripenstedts tanke ej funnos, utan dels i bristande kännedom om rätta sammanhanget i många företeelser och dels i en sjuklig obestämd benägenhet att äfven under de lyckligaste omständigheter klandra allt och vara nöjd med intet. I öfrigt förklarade sig Gripenstedt vara lika stor vän som Hamilton af en stark konungamakt men icke af den *personella* utan den *kollektiva* eller konstitutionella konungamakten, men att konungens personliga makt skulle ökas genom en konseljpresident kunde han icke fatta.

Härpå svarade Hamilton, att han aldrig tänkt sig konungen utan statsrådet men ännu mindre statsrådet utan konungen; och om vattnet i den källa, ur hvilken hans fosterlandskärlek flöt, för ett ögonblick skulle synas grumligt, kunde det endast bero därpå, att en förbigående funnit för godt att däri »två sina händer»; hvarpå Gripenstedt i en slutförklaring genmälte, att han aldrig velat grumla vattnet i den källa, som han väl visste hade Hamiltons rena fosterlandskärlek till botten, men att han lika litet visste af någon smuts på sina händer, som behöfde aftvås.

I denna ordstrid, som väckte stort uppseende, uppträdde också Dalman förmedlande, och om än intrycket af det hela hos allmänheten blef mindre fördelaktigt för Hamilton, så kunde det likväl icke förtaga det allmänna omdömet, att regeringen saknade initiativ och kraft, hvilket också af Hazelius, som i öfrigt kämpade för regeringen, medgafs.

Riksdagen gaf eljest icke regeringen anledning till någon större missbelåtenhet. Väl försökte Arvid Posse att genom en i stort anlagd interpellation måtta ett hugg mot finansministern Ugglas, men han blef kraftigt tillbakaslagen, och statsregleringen blef icke ofördelaktigare än vanligt. Det var därför tämligen öfverraskande, att kungen emot

slutet af riksdagen, efter en konselj, bad Ugglas följa sig och knappt kommen inom sin dörr utan alla preludier sade honom, att det var bäst att han ginge ur konseljen, emedan andra kammaren vore missnöjd med honom; hvarpå Ugglas lika kort svarade, att han skulle genast lägga in om sitt afsked.

Redan i detta af konungen mig ovetande tagna steg såg jag ett tecken, att äfven min timme var slagen; och i samma vefva inställde sig hos mig friherre Stjernblad, som ansågs för den osynlige ledaren af majoriteten i första kammaren, och meddelade mig å sina liktänkandes vägnar att, för det goda förståndet emellan regering och representation, aktades en förstärkning af konseljens krafter nödig och att man i främsta rummet härmed afsåg kamrarnas talmän, Lagerbjelke och Sundberg. Jag underrättade kungen om detta samtal, som han fann böra behjärtas, men sade tillika, att han önskade, att jag skulle stanna kvar. Jag förklarade, att äfven jag skulle anse lyckligt, om Lagerbjelke och Sundberg kunde förmås att ingå i konseljen, och att jag för vinnande af detta mål gärna skulle lämna min plats eller, om de så önskade, tills vidare stanna kvar.

Konungen åtog sig själf underhandlingarna härom, och jag stod hela tiden utom det inre spelet i denna ministerkris. Man sade mig, att det hela var en intrig för att bereda Posse inträde i konseljen, men härom vet jag ingenting, och jag känner väl, huru föga kringlöpande rykten äro att lita på under dylika kriser. En dag sade mig kungen, att Lagerbjelke icke ville gå in men att han mente, att jag borde stanna kvar; dock vore kungen säker om att besegra Lagerbjelkes obenägenhet, om han finge säga honom, att villkoret för mitt kvarblifvande vore att jämväl få in Lagerbjelke. Jag tillät mig betvifla, att detta skulle hjälpa, men hade ingenting emot, att försöket gjordes, dock med uttryckligt förbehåll, att om mitt ord på det sättet begagnades, jag också finge hålla det, om det icke hade åsyftad verkan, hvilket kungen gillade.

Efter några dagar meddelade mig kungen, att Lagerbjelke, emot all förmodan, hade vägrat; och jag anhöll följaktligen om mitt afsked. Kungen tycktes nu hafva låtit alla planer om en ministärförändring för tillfället falla och skickade Bildt till mig för att försäkra mig om kungens önskan, att jag skulle kvarstanna på min plats, men jag svarade, att mitt beslut nu var oåterkalleligt. Ehrenheim bad att få följa mig, och, efter någon tvekan, äfven Carlson. Han hade känt sig för, om de kvarvarande, för hvilka Adlercreutz stod i spetsen, önskade behålla honom, men trodde sig hafva märkt, att de önskade hans afgång. I själfva verket var det också den allmänna uppfattningen, att Carlson var den minst populäre af alla konseljens ledamöter.

Ugglas hade erhållit afsked den 12 maj, och för att konstatera, att hans kolleger icke hade föranledt hans afgång, bjödo vi honom till middag på Hasselbacken; men emellan bjudningen och middagen hade händelserna utvecklat sig hastigt, så att samma dag som middagen hade jag, tillika med Carlson och Ehrenheim, anhållit om våra afsked. Vid skålen för Ugglas yttrade jag: »I vår tid måste hvarje kabinett vara konstrueradt som ett hvalf. Vårt kabinett är ett hvalf, hvilket just håller på att störta tillsammans. Sådana händelser kunna inträffa af mångahanda orsaker. Själfva hvalfvets beståndsdelar kunna vara för svaga att bära den tyngd, man lägger därpå. Det kan ock ske därigenom, att en hvalfsten inifrån spränges ut. Ett tredje slags orsak är också ofta, att stenarna icke äro väl sammanfogade och inpassade i hvarandra. Det tillkommer icke oss att döma öfver oss själfva; men *det* förklara vi högt, att felet i vårt hvalf *icke* var det, att stenarna ej passade väl tillsammans.»

Den 3 juni skedde ombytet. Adlercreutz blef min efterträdare såsom justitiestatsminister, Bergström öfvertog civildepartementet och Wennerberg ecklesiastikdepartementet, hvarjämte Alströmer kort därefter kallades att intaga Ehrenheims plats.

Om Carlson såsom statsråd har Rundgren i sin minnesteckning för svenska akademien intagit följande, honom af mig lämnade, karakteristik: »Carlson tog i allmänhet ej mera del än som var nödvändigt i andra ärenden än dem, som tillhörde hans eget departement; men dessa ville han ock sköta efter sitt eget sinne, och han ägde en beundransvärd förmåga att med den största foglighet och varsamhet göra sin vilja gällande. Hans sätt att icke forcera sin mening men icke heller någonsin släppa den, uppfattades stundom såsom brist på öppenhet, och hans skicklighet att kringgå de svårigheter, som han icke kunde öfvervinna, gjorde mången stött, som fann sig öfvervunnen, då han trodde sig segrare. Men aldrig fann jag honom dölja sin öfvertygelse, om man begärde uppriktigt få veta den.»

Han hade en djup statsmannablick, grundad på den omfångsrikaste kunskap i historien, och om jag någon gång skilde mig från hans uppfattning i den högre politiken, kände jag mig alltid litet osäker, om jag icke hade orätt. En gång, sedan vi båda voro ur konseljen, sade han mig, att när något oförmodadt inträffade, var hans första tanke alltid: Jag undrar, huru De Geer skulle tagit detta. Jag skulle rådgjort med Carlson, svarade jag.

Det sades icke illa, om än något elakt, om Carlson, att han, i motsats till Karl XII, »kunde icke falla, blott vika kunde han». Karl XV beundrade mycket hans finhet och öfvertalningsförmåga. En gång, då kungen kom upp i konseljen, berättade han för mig, att han den dagen hade föresatt sig, att han icke på något villkor skulle gifva vika för Carlson vid tillsättningen af två pastorater, utan nämna ett par af kungen själf utvalda kandidater, men innan Carlson gick ifrån honom hade han likväl lofvat att nämna just dem Carlson i stället föreslog. Då kungen om aftonen på frimurarlogen träffade den, åt hvilken han lofvat det ena pastoratet, sade han med sin vanliga godmodighet: »Det gick åt skogen för oss i dag i konseljen.»

Carlson var den finaste stilist och en talare af första rangen, men hans stämma var icke stark nog för att göra

honom hörd utan ansträngning för åhörarne. Oaktadt sin stora förmåga var han, åtminstone under sin första statsrådsperiod, knappt omtyckt på något håll, och jag bekänner, att det dröjde länge, äfven innan jag för honom fattade fullt förtroende. Hans öfverlägsenhet var så stor, att flera än kungen funno det omöjligt att stå honom emot, ehuru de icke blefvo öfvertygade, att han hade rätt. På denna grund kom man en gång, efter det han blifvit ledamot i första kammaren, till mig, som då hade med utskottslistornas upprättande att göra, och bad att slippa få honom in i statsutskottet, emedan man var öfvertygad, att skolfrågan då skulle komma att lösas i den riktning han önskade, hvilket ingen annan ville.

Bland de verkliga statsmän, med hvilka jag kommit i beröring, var Ehrenheim kanske den, för hvilken jag känt mest sympati. I de flesta ämnen hafva hans åsikter varit nära öfverensstämmande med mina. Dock hafva vi stundom skilts åt, bland annat i den viktiga frågan om grundskatterna. När man ser hans förbindliga och mjuka sätt att vara, skulle man knappt tro, att det finnes så mycken fasthet i hans karakter, som han alltid ådagalagt. Äfven han är en utmärkt talare med ett elegant föredrag och en påpasslig alltid slagfärdig riksdagsman, som, utan att någonsin begagna sårande uttryck, aldrig låter någonting daligt passera onäpst.

EFTER RETRÄTTEN ÅR 1870.

När jag 1858 utnämndes till justitiestatsminister, brände jag mina skepp och förbehöll mig icke rättighet att en gång återgå till presidentämbetet i Göta hofrätt. Då jag nu begärde afsked ur konseljen, hade jag väl icke att befara att icke åt mig skulle beredas någon reträttplats förr eller senare, men för tillfället fanns icke någon lämplig vara ledig. Att denna ovisshet på mig gjorde ett djupt intryck, kan jag bland annat sluta däraf, att jag ännu efter så många år stundom drömmer om nätterna, att jag är bekymrad för min utkomst och är villrådig, om jag skall söka ett revisionssekreterareförordnande eller en adjunktion i någon hofrätt. Åtminstone tjugo år efter det jag lämnat skolan hände det mig också ofta att drömma om att jag icke kunde min läxa, och lika lång tid efter det jag var gift kvarlefde i drömmar ett djupt bekymmer öfver att jag skulle komma att lefva och dö såsom ungkarl.

Almqvist, som var president i Svea hofrätt, kom emellertid nu såsom en deus ex machina och erbjöd sig att till mig afstå sitt ämbete, om han kunde få åter inträda i Högsta domstolen; och justitierådet Alexanderson, som tänkt att taga afsked ett par månader senare, när han fyllde sjuttio år, förklarade sig villig att genast afgå, så att jag blef nämnd till president i Svea hofrätt på samma gång, som jag entledigades ur konseljen.

Jag hade då varit justitiestatsminister i fulla tolf år, af hvilka de flesta varit förknippade med ganska stora svårigheter för regeringen, och som jag alltför väl insåg, huru föga mina krafter förslogo att utföra de storverk, som af mig fordrades för att sätta allt i förträffligt skick, så kändes det för mig såsom en obeskriflig lättnad att vara fri från ansvar för styrelsen; och detta desto hellre, som jag trodde, att, oafsedt mina personliga egenskaper, ministärens ställning till riksdagen skulle blifva bättre genom mitt aflägsnande, enär det ständiga naggandet på mig af representationsförändringens fiender måste, i synnerhet som det icke alltid saknade grund, i sin mån fortfarande verka, såsom det redan gjort, nedsättande för ministärens anseende.

Däremot gjorde det mig ondt, att min afgång skulle äfven för kungen kännas såsom en lättnad. Då han efter den konselj, uti hvilken jag fick afsked, gick ut för att promenera, mötte han på Norrbro en af sina vänner, till hvilken han lärer sagt: »Nu, skall jag säga dig, är det jag, som styr.» Under mina bemödanden att stadga en konstitutionell styrelse var jag måhända alltför litet undfallande för den personliga viljan hos en konung med 1809 års regeringsform. I många viktiga saker kunde jag måhända utan skada mera gifvit efter. Till min ursäkt kan jag blott anföra, att jag icke handlade af maktlystnad och att jag alltid var färdig att på minsta vink draga mig tillbaka och göra allt, för att icke min afgång skulle vålla konungen några svårigheter eller obehag. I alla händelser kan jag icke förtänka honom, om han fann mig tråkig i längden.

Pressen tog af mig ett i allmänhet välvilligt och aktningsfullt afsked, som den i allmänhet består statsrådsmedlemmar — när de gå sin väg. Det var visserligen för mig föga smickrande, att jag icke fallit på någon stor fråga för min öfvertygelse utan för en opinion om min allmänna oduglighet, men härför fick jag upprättelse, då vid de tre därefter näst inträffande ledigheter af justitie-

statsministerämbetet jag hvarje gång blef anmodad att åter träda i spetsen för ministären.

Sedan jag med dessa anteckningar nu hunnit till slutet af den period, som omfattar min första statsministerstid och ser tillbaka på innehållet, så finner jag, att detsamma till en del blifvit något annat än jag från början afsett och dessutom lider af mycken halfhet. Af önskan att göra mig läsbar äfven af dem, som icke företrädesvis sysselsätta sig med politik, har jag behandlat politiken så ytligt, att det icke kan tillfredsställa politici, hvilka med skäl kunnat vänta någonting djupare af en man, som varit i min ställning. Jag har nämligen icke allenast förbigått många af de viktigaste politiska tilldragelserna, så snart jag icke stått till dem i någon närmare personlig beröring, utan ock, i dem jag vidrört, företrädesvis framhållit min egen ståndpunkt. Men det värsta är, att trots min föresats att skrifva opartiskt och med sträng självpröfning, finner jag, att jag ofta uppträdt såsom advokat för mig själf och velat försvara mitt handlingssätt, så godt det låtit sig göra, i stället för att låta läsaren själf draga slutsatserna. Det kan tyckas, att då man i allmänhet blifvit så välvilligt bedömd som jag, så borde jag låta mig därmed nöja och icke försöka att få rätt i allting. Men det har varit mig snart sagdt omöjligt att icke lämna efter mig ett försök till försvar för hvad jag anser hafva orättvist blifvit lagdt mig till last, i synnerhet som detta stundom skett till följd af brist på kännedom om dithörande sakförhållanden. Jag är däremot skyldig att medgifva, att man i det mesta tillagt mig större förtjänster och mindre fel, än jag verkligen ådagalagt, och detta kommer nog en gång att af historien rättas. Emellertid kommer jag sannolikt att fortsätta såsom jag börjat, om än med öfverhoppande af längre tidrymder än förut varit fallet.

Efter afskedet tog jag genast mitt inträde i Svea hofrätt och reste därefter till Skåne för att njuta af min tre månaders semester. Nu var det icke längre politiken, som gjorde mig bekymmer, men i stället framträdde farhågor,

huru jag skulle slå mig ut med en lön, som var 9,500 kronor mindre, än den jag lämnat. Att bespara 3,000 kronor gick af sig själft, till följd af min förändrade ställning, och ytterligare 3,000 kunde lätt vinnas genom indragningar, som icke medförde några kännbara försakelser. Men att ytterligare minska utgifterna med mera än 3,000 var svårare. Till en början hyrde jag ut några rum, som jag förut begagnat själf, och utbjöd mitt hus till salu men fick först efter två år en antaglig köpare. Betjänten indrogs, och resorna skedde i andra klassen på järnvägsvagnar eller på ångbåt o. s. v. Förknappningen blef dock så småningom afhjälpt, då jag under mitt interregnum efter hand erhöll ett par inkomstgifvande befattningar, i det jag förordnades till ordförande i civilstatens pensionsinrättning och till kronans ombud i stora bergslagsbanans styrelse. Några månader, innan jag åter ingick i konseljen, blef jag också utsedd till ordförande i nya lagberedningen. Dessutom fick jag ett rätt betydligt honorarium för det jag gjorde arfsutredningen efter grefve Klas Wachtmeister på Tistad, som varit gift med min hustrus moster.

Det kan synas småaktigt, att jag så noga redogör för mina ekonomiska förhållanden, men jag tror, att man icke kan lägga nog vikt på, i synnerhet för en statsman, att han icke kommer i en ekonomiskt beroende ställning. Det är ganska svårt att vara fullkomligt själfständig, om man har ruinen framför sig, därest man icke får behålla sin plats eller kan utverka åt sig ett annat jämförligt lefvebröd. Rika statsmän hafva äfven i detta afseende en stor fördel framför fattiga, och den fattige måste hafva kraft att alltid lefva efter sina tillgångar, de må vara små eller stora, om han skall känna sig stå på säker botten. Att jag och min hustru haft denna kraft och att jag aldrig begärt någon grace för mig själf eller mina släktingar, tillskrifver jag väsentligen, att jag icke behöft göra några eftergifter mot min öfvertygelse. Det är icke lätt att säga nej till den, af hvilken man mottagit välgärningar. Å andra sidan har måhända

mitt undvikande att komma i enskild tacksamhetsskuld till konungarne hos dem verkat afkylande i förhållande till mig. Man tycker mest om dem, som man vet hafva stannat i förbindelser.

Men det är visserligen icke endast till konungar, som det är farligt för en statsman att stanna i enskild förbindelse. Det är nämligen icke alldeles ovanligt, att enskilda, som med någon uppoffring hjälpa en statsman ur ekonomiskt trångmål, sedan göra anspråk att få sin godtgörelse genom några offentliga åtgärder, som kunna ankomma på den, som blifvit hjälpt. Något sådant fruktade jag, kanske utan skäl, då jag afböjde ett erbjudande af Wallenberg att köpa fyra lotter i Stockholms enskilda bank för 10,000 kronor, mot förskrifning till honom utan ordres, på hvilken summa han ansåg sig kunna utan all öfverdrift antaga, att jag skulle få uppbära 15 procent. Jag bör dock tillägga, att detta var redan 1866, innan vi skurit ihop såsom politiska motståndare, och att han uppgaf, att enda anledningen till hans framställning var, att han skulle finna det roligt att få arbeta något litet för mig, som arbetade så mycket för oss alla.

Mina egna affärer har jag skött tämligen dåligt. Jag har haft en afgjord obenägenhet för att ingå i bolag och en verklig fasa för alla sorts spekulationer, som kunde medföra äfventyr; och en följd häraf har varit, att jag icke heller kunnat göra några stora vinster. Däremot har jag haft en viss lystnad att köpa fast egendom och låtit denna så till vida få makt med mig, att utom Truedstorp, hvars delar jag förvärfvat genom flera särskilda köp, och huset n:r 9 Nybrogatan i Stockholm, har jag under en senare tid än den hvarom jag nu skrifver, ytterligare lagt mig till ett landtställe Sandvik och gjort två husköp i Stockholm, det sista dock icke förrän jag gjort mig af med det första. Alla dessa, utom ett, hafva varit ofördelaktiga och medfört icke obetydliga förluster, i förhållande till deras storlek. Dessa hafva dock icke varit större, än att jag kunnat bära dem, och till en del har jag med öppna ögon gått dem

till mötes, för den trefnad jag af dessa besittningar väntat och funnit.

Med förtjusning slog jag mig 1870 års sommar ned på Truedstorp och njöt af landskapets mjuka linier och kvinnliga skönhet, som jag i tankarna jämförde med nordligare sträfva trakter och särskildt med det nyligen besökta Telemarkens manligt höghvälfda men djupt fårade panna. På Truedstorp tillämpade jag nu: »Hic inter omnes terrarum mihi angulus ridet.» Jag låg här och lyddes vid naturens hjärta och sökte i dagen framkalla all dess skönhet utan att borttaga något af dess individualitet: icke att skapa något nytt, endast att låta det förkväfda komma till sin rätt. Att se andra uppfatta dess skönhet har gjort mig lika stort nöje som att höra mig själf berömmas.

I medlet af juli gjorde jag en utflykt till Blekinge för att besöka anhöriga. Där träffade mig underrättelsen om det så plötsligt utbrutna kriget emellan Frankrike och Tyskland. Det kändes därvid besynnerligt för mig att nu stå utanför allt deltagande i vården om riket, då jag så nyss varit i dess medelpunkt. Jag gjorde genast ett besök i Karlskrona hos befälhafvande amiralen, Sundin, för att höra, huru han tänkte förfara, i den alls icke otänkbara händelse, att Tyskland, som väl kände kung Karls franska sympatier och hade att frukta, det Danmark för att få revanche kunde göra gemensam sak med Frankrike, skulle med vanlig hänsynslöshet falla på den tanken att i tid bemäktiga sig vår flotta. Sundin sade sig besluten att försvara Karlskrona, så godt han förmådde, äfven emot en afgjord öfvermakt. På hemvägen till Skåne hoppades jag träffa kungen på Beckaskog eller i Kristianstad på ett landtbruksmöte, men han hade då redan begifvit sig till Stockholm. Till Sibbern, som var i Norge, skref jag och bad honom enträget att genast begifva sig till Stockholm, emedan jag visste ingen, hvars råd om den utrikes politiken jag skattade så högt. Stormen gick oss den gången lyckligen förbi.

Efter återkomsten till Stockholm inträdde jag i tjänstgöring såsom Svea hofrätts president. Denna hofrätt var icke såsom Göta, vid mitt inträde där, delad i två partier, men i stället hade många här en stark och ömtålig själfständighetskänsla, som gjorde det nödigt för presidenten att gå varsamt till väga. Almqvist hade ansett, att då presidenten var Kongl. Maj:t ansvarig för ärendenas gång, borde han ock hafva ett bestämmande inflytande på tillsättningen af hofrättens tjänstemän, men han hade häruti i synnerhet vid ett tillfälle stött på ett så kompakt motstånd, att han kände sig komprometterad och förlorade hågen att fortfara med hela ämbetet. Han hade måhända rätt uti att presidenten borde äga det af honom fordrade inflytande, men visst är, att detsamma icke kunde stödjas på lag utan måste, om det skulle vinnas, förvärfvas genom personligt förtroende till att presidenten icke hade annat än den strängaste rättvisa för ögonen. För att icke törna emot samma klippa som Almqvist, förklarade jag redan i mitt inträdestal, att jag aldrig skulle finna mig förnärmad däraf, att vid min röst ej fästes mera afseende än lagen åt densamma tillerkänt. Jag fann också sedan alltid, att hofrätten så uteslutande ville vid alla tillsättningar vara rättvis, att jag icke hade anledning att skilja mig från dess mening. Men äfven i andra frågor än tjänstetillsättningar skulle den fasta republikanska domstolsorganisationen och den nedärfda traditionens makt i Svea hofrätt hafva gjort det till en vansklig uppgift för en president att söka med sin röst genomföra reformer, om han ansett sådana behöfliga. Då en ny arbetsordning för hofrätterna nyss förut blifvit med min kontrasignation utfärdad, hade jag också ingen anledning att yrka på reformer inom verket, och om min verksamhet som president är därför ingenting att säga, då den hufvudsakligen endast var kontrollerande; och jag fann att, med undantag af något pedanteri i skrifsättet, arbetet i denna hofrätt var snart sagdt mönstergillt, så väl i anseende till den plikttrohet och noggrannhet, hvarmed det i allmänhet utfördes, som med afseende å produktens beskaffenhet.

Svea hofrätt ansågs också vid den tiden och anses, efter hvad jag tror, ännu som den bästa skola för unga jurister. Här såsom annorstädes hade jag ock den lyckan att personligen mötas af en välvilja, för hvilken jag icke kan vara nog tacksam.

DE BÅDA RIKSDAGARNA ÅR 1871.

I trontalet till 1871 års lagtima riksdag framhöll konungen allvarligt nödvändigheten att ordna vårt försvar, då det alltför väl visat sig, att traktater förlorat sin helgd, och ett stort krig mellan Frankrike och Tyskland länge rasat; och regeringen framlade ett af Abelin utarbetadt förslag till en arméorganisation, med bibehållande af indelningsverket och utan alla lindringar i rust- och rotehållares bördor, samt för öfrigt en utsträckt värnplikt med 82 dagars öfning för de värnpliktige, som tilldelades infanteriet.

För behandlingen af denna kungliga proposition samt därmed sammanhängande anslagsfrågor tillsattes ett särskildt utskott, i hvilket jag blef ordförande.

I utskottet visade sig från första stunden, att på någon samstämmighet emellan kamrarna var ej heller vid denna riksdag att tänka. Dock kom man öfverens om värnpliktslagen men under villkor från andra kammarens sida, att det af majoriteten bland dess ledamöter föreslagna sätt för stamtruppens bildande också blef antaget. De ville nämligen, att indelningsverket skulle med en öfvergångstid af 15 år helt och hållet afskaffas och endast under denna tid en vakansafgift i mån af afgång erläggas med 100 kronor för hvarje rote.

Då det var alldeles uppenbart, att hvarken regeringens förslag eller det af andra kammarens förtroendemän i utskottet framställda kunde påräkna framgång hos riksdagens

båda kamrar, voro fem af första kammarens ledamöter i utskottet betänkta på ett förmedlingsförslag. Dessa voro, utom jag, Henning Hamilton, Stjernblad, öfverste Wijkander och öfverstelöjtnant Nisser. Jämte det vi insågo nödvändigheten att medgifva några lindringar i indelningsverket. hvilket af bägge kamrarna blifvit begärdt och af regeringen i 1869 års förslag accepteradt, ville vi dock söka rädda åt statsverket större delen af indelningsverkets finansiella värde. Vi trodde däremot icke på den indelta soldatens absoluta företräde såsom stam för en värnpliktsarmé men ville icke heller på en gång bryta stafven öfver indelningsverket. Vårt förslag gick därför därpå ut, att efter medelkostnaden i hvarje ort för en ryttare eller soldat skulle bestämmas en billig vakansafgift, och sedan skulle det stå fritt för rust- och rotehållare att vid inträffande ledigheter uppsätta karl eller erlägga vakansafgiften, i hvilket senare fall kronan skulle för all framtid bekosta rekryteringen och aflöningen samt befälet antaga rekryter med villkor, att de skulle vara bosatta inom det skvadrons- eller kompaniområde, som de tillhörde.

Ett sådant förslag blef ock utarbetadt, till största delen af Wijkander och Hamilton, hvilken sistnämnde med egen hand renskref detsamma och därvid var så noga, att då jag vid den slutliga justeringen gjorde ett par små anmärkningar eller tillägg, som godkändes och af mig skrefvos emellan raderna, skref han om hela konceptet, så att det kunde aflämnas till tryckeriet felfritt och utan att någon annans stil än hans egen därå syntes. Detta var det så kallade fem reservanternas förslag, som åtföljde utskottsbetänkandet till kamrarna. En annan reservant från första kammaren, förre krigsministern Björnstjerna, tillstyrkte bifall till den kungliga propositionen, som sålunda icke fick mera än denna enda röst.

Jag nedlade inom utskottet mitt mesta arbete på förslaget till värnpliktslag, som i många stycken tarfvade en revision. I några delar blefvo förbättringar af utskottet vidtagna, och utskottets förslag blef icke allenast vid denna

riksdag af båda kamrarna godkändt utan användes äfven hufvudsakligen utan vidare granskning vid alla följande förslag, ehuru det ur juridisk synpunkt fortfarande var behäftadt med flera brister, som först afhjälptes af lagutskottet under Bergströms ledning, då vid 1885 års riksdag den nu gällande värnpliktslagen antogs.

Till följd af den komposition emellan Hamilton, Stjernblad och mig, som kommit till stånd i de fem reservanternas förslag, och det militära anseende, som Wijkander åtnjöt, trodde man, att detta förslag hade utsikt att blifva antaget af första kammaren, då en sammanjämkning med andra kammaren varit tänkbar, ehuru jag icke trodde därpå. Adlercreutz förhörde sig också hos mig, huruvida jag ansåg mig säker om första kammarens bifall, i hvilket fall regeringen vore villig att acceptera och understödja förslaget, men jag kunde icke säga annat, än att jag tvärt om trodde det vara mycket osäkert; och ministären uppträdde då emot vår reservation och höll fast vid den kungliga propositionen, hvilken visserligen icke blef af första kammaren antagen men ändock så till vida af kammaren understödd, att kammaren enligt ett af Ehrenheim framställdt skrifvelseförslag uttalade sig för indelningsverkets bibehållande men med lindringar.

Utom i denna fråga var det endast angående lapplagen, som jag vid denna riksdag något vidlyftigare deltog i debatterna inom första kammaren. Förslag till en förordning angående de emellan Sverige och Norge flyttande lapparnes rättigheter hade nämligen, efter många unionella svårigheter, under min statsrådstid blifvit utarbetadt och af den adlercreutzska ministären för riksdagen framlagdt. Det blef nu af första kammaren bifallet men afslaget af den andra.

Kung Karl var under en stor del af riksdagen sjuk. Efter mitt afskedstagande hade jag varit mycket litet i beröring med honom. Ett undantag var dagarna före drottning Lovisas död den 30 mars 1871, då änkedrottning Josefina bedt mig söka tillvägabringa en familjöfverenskom-

melse angående de s. k. fideikommissjuvelerna. Karl XIV hade nämligen muntligen för grefve Magnus Brahe uttalat, att han ville, att en del förtecknade juveler, till värde af något öfver en half million. skulle utgöra ett fideikommiss för chefen för hans dynasti. Detta hade af hans arfvingar respekterats, men någon laglig akt var därom icke upprättad, och detta önskade änkedrottning Josefina nu skulle göras, då hon på samma gång ville själf komplettera något, som var förkommet. Jag uppsatte ett förslag, som underställdes den kungliga familjen och godkändes af kungen, medan kronprinsen och kronprinsessan af Danmark voro i Stockholm med anledning af drottning Lovisas sjukdom. men saken kom icke till något resultat före hennes död, och sedan bad jag att få öfverlämna fortsättningen af underhandlingarna till Adlercreutz, som skulle verkställa bouppteckningen efter drottning Lovisa.

Man hörde många berättelser från drottningens sjuksäng om de djuptänkta och uppbyggliga ord, hon under sina sista stunder uttalat. Den ena af hennes omgifning hade hört ett och den andra ett annat, och det hela lärer samlats af prinsessan Eugenie uti en liten tryckt skrift. Då jag efter dödsfallet besökte kungen, yttrade jag min glädje öfver de ädla tankar, drottningen på sitt sista uttalat. Men han svarade, att hon alls icke haft sans utan yrat de sista dagarna, hvilket jag äfven sedan hört af andra bekräftas. Sannolikt hade likväl icke ett ord lagts i hennes mun, som hon icke sagt, men man hade låtit allt det osammanhängande falla bort och hopbundit det som behållits till ett vackert helt. Detta är också en art af mytbildning. Hvad drottning Lovisa angår, var hon en både begåfvad och ädel kvinna, som säkerligen skulle vid full sans kunnat tala så vackert som man här föreställt henne hafva talat.

I trontalet vid riksdagens afslutande öfverraskades man af konungens tillkännagifvande, att han ämnade före årets slut sammankalla en urtima riksdag för försvarsfrågans lösning. Adlercreutz hade förut för mig framkastat denna tanke, som jag på det högsta afstyrkte att sätta i verket,

då ett nytt förslag efter så kort tid skulle hafva föga utsikt att vinna framgång och det i själfva verket måste ligga föga vikt på, om en ny härorganisation, som i alla händelser kräfde en öfvergångstid af många år, blefve antagen några få månader förr eller senare, hvaremot de svårigheter, som i hvarje fall förefunnos för att erhålla bifall till något som helst förslag, skulle icke obetydligt ökas af missnöjet hos riksdagsmännen öfver att sammankallas äfven på hösten.

Det sades ock, att tanken på urtima riksdag blifvit i det närmaste öfvergifven men i sista ögonblicket åter upptagits och att förkunnandet däraf i trontalet, som skedde utan stöd af något i statsråd fattadt beslut, till och med tillkommit utan flera statsråds vetskap.

Den urtima riksdagen sammanträdde den 11 september och fick uteslutande till uppgift att behandla en ny kunglig proposition, som gick ut på den förut godkända värnpliktslagen och bibehållande af indelningsverket i hufvudsakliga delar, men med betydliga lindringar, och rättighet för rust- och rotehållare att öfverlämna rekryteringen till staten, om soldat icke kunde erhållas för en bestämd måttlig lön.

Äfven nu blef jag ordförande i det utskott, som tillsattes för detta ärende. Den ena kammarens ledamöter kommo där att stå kompakt emot den andras. Vi voro tio ledamöter från första kammaren, som tillstyrkte bifall till Kongl. Maj:ts proposition i dess helhet. Två från första kammaren, Magnus Björnstjerna och Wijkander, tillstyrkte värnpliktslagen men afstyrkte det öfriga såsom medförande alltför stora rubbningar och lindringar i indelningsverket, under det alla ledamöterna från andra kammaren afstyrkte organisationsförslaget och fordrade indelningsverkets upphäfvande samt ville godkänna värnpliktslagen endast under det villkor, att så skedde. I utskottsbetänkandet insatte de dessutom ett skarpt misstroendevotum emot Abelin, af innehåll, att utskottet icke kunde hysa förtroende för de kungliga förslagen, enär de stodo i strid med hvad krigsministern

förut uttalat. Detta var så mycket mera ohemult, som Abelin obestridligt varit vida konsekventare än andra kammarens ledamöter i utskottet, bland hvilka t. ex. Arvid Posse flera gånger vacklat, icke blott såsom Abelin i fråga om några modifikationer utan om hela grunden för försvaret. Andra kammaren fann likväl icke lämpligt att sedan ogilla denna strof, om hvilken Henning Hamilton i första kammaren yttrade, att den lyckligtvis i våra riksdagshandlingar saknade motstycke.

I kammaren kom jag åter i motsatt läger med Henning Hamilton, hvilken liksom Stjernblad och Wijkander förkastade det kungliga förslaget, såsom en försämring af de fem reservanternas vid förra riksdagen. Jag åter försvarade det såsom en förbättring af den nuvarande organisationen.

Vid detta tillfälle antydde jag ock för första gången den ställning jag sedermera intog så väl till grundskatterna som till kompromisser. Man hade nämligen anmärkt såsom ett fel i den kungliga propositionen, att den inlåtit sig på en skattejämkning. Härpå svarade jag: »För min del nödgas jag bekänna, att jag icke är så absolut motståndare mot all sorts skattejämkning eller lindring, att om en reglering, som är nyttig, icke kan erhållas utan att göra något medgifvande i denna riktning, jag skulle vilja ovillkorligen förkasta hela frågan om en reglering. Grundskatterna, af hvilka de flesta från början varit bevillningar, äro visserligen gamla och häfdvunna, men de äro dock fortfarande skatter, och jag kan icke anse dem så heliga, att de skulle helt och hållet och under alla förhållanden undantagas från att följa beskattningens allmänna grunder; och till en rätt beskattningsgrund tror jag hör, att man söker, i den mån tillgångarna medgifva, undanrödja och jämka de orättvisor, som af förändrade tidsförhållanden uppstå.»

Och då Karl Göran Mörner, med anledning däraf, att de tio reservanterna själfva anmärkt flera brister i det kungliga förslaget, yttrat, att man i deras reservation igenkände den jämkningsanda, som på senare tider ofta fört oss på

villovägar, svarade jag: »Jag tror, att den politiska ställningen kan vara sådan, och jag tror den vara sådan nu, att man icke bör absolut vidhålla sin egen subjektiva mening utan att i ringaste mån foga sig efter andras. Om man finner den rakaste vägen stängd, kan man dock någon gång på en omväg, som därför icke behöfver vara en villoväg, komma närmare målet än genom att stå alldeles stilla. Det är visserligen sant, att utsikterna icke äro särdeles stora, att något mål nu skall vinnas genom det tillmötesgående reservanterna tillstyrkt. För min del ångrar jag dock icke att hafva deltagit i detta tillbjudande, då jag därigenom fritagit mig, så mycket i min förmåga stått, från ansvaret, att ingenting i denna viktiga fråga blifver gjordt.»

Första kammarens majoritet biföll i det väsentliga den kungliga propositionen, hvaremot densamma af andra kammaren den 2 och 3 oktober förkastades; och innan ännu frågan hunnit till formellt slut behandlas, blef riksdagen hastigt, den 7 i samma månad, upplöst. Jag undvek med afsikt att sammankalla utskottet till något slutsammanträde, därvid det varit svårt att icke till afsked säga hvarandra obehagliga saker.

1871 ÅRS MINISTERKRIS.

Redan den 3 oktober innehöll Posttidningen, att statsrådets samtliga ledamöter ingifvit sina afskedsansökningar samt att konungen vidtagit åtgärder för bildande af en ny konselj.

Som jag på nära håll bevittnade denna ministerkris, under alla dess olika skeden och därom dagligen gjorde anteckningar, meddelar jag här några detaljer, som visa med hvilka svårigheter det denna gång var förenadt att få ett kabinett till stånd.

På förmiddagen den 3 oktober, medan ännu debatterna om försvarsfrågan inom riksdagen pågingo, kom Ludvig Almqvist och begärde att få tala vid mig i första kammarens läsrum. Han berättade, att kungen anmodat honom att blifva justitiestatsminister men att han rådt kungen att i stället vända sig till mig och slutligen fått kungens tillstånd att härom tala med mig. Jag svarade, att hvarken ville jag eller trodde jag, att *kungen* önskade detta. På eftermiddagen samma dag kom Manderström till mig och sade, att han blifvit anmodad att åter öfvertaga utrikesministeriet men svarat nej och rådt kungen att rådgöra med mig. Kungen hade visat Manderström en komplett lista på den tillämnade konseljens ledamöter, med Almqvist såsom justitieminister. På aftonen fick jag ett par rader från kungen att komma upp till honom följande dag kl. ½ 1.

Kungen yttrade då, att han naturligtvis helst skulle velat hafva tillbaka mig, som var gammal och van, men om jag vore bestämd att säga nej, ville han bedja mig öfvertala Almqvist. Jag svarade, att detta troligen ej skulle lyckas och att jag dessutom ansåg icke honom utan Lagerbjelke nu vara rätte mannen. Kungen bad mig då söka förmå Lagerbjelke att åtaga sig uppdraget, hvilket jag lofvade försöka, men tillade att det nog för vinnande af ändamålet vore nödvändigt att gifva Lagerbjelke fria händer att föreslå sina kolleger. Vid ministärbildningar gör det nämligen ofta en stor svårighet, då kungen själf, utan tillräcklig personalkännedom och kunskap om personliga sympatier och antipatier, på förhand gör upp en komplett lista för att öfvertyga världen och sig själf, att det är han och ingen annan, som bildar sin konselj.

Med Lagerbjelke satte jag mig på eftermiddagen i beröring. Han var som vanligt mycket obenägen men sade, att om Sundberg ville följa med honom, vore saken möjlig; dock hade både han och Sundberg rådt kungen att taga en fackministär utan politisk färg. Nu talade vi om åtskilliga kandidater, såsom Oskar Björnstjerna till utrikes, Almqvist justitie, Hamilton krigs, Bergström civil och Sundberg ecklesiastik. Han ansåg nödigt hafva någon med ur landtmannapartiet. Jag föreslog Charles Emil Piper. Han syntes mera böjd för Arvid Posse, dock endast till konsultativ.

På hemvägen från Lagerbjelke sökte jag förgäfves Almqvist, som kom till mig på aftonen och förklarade sig ämna svara bestämdt nej.

Den 6 oktober var ett kort bordläggningsplenum i kamrarna, då Stjernblad berättade mig, att han varit uppkallad till kungen endast för att gifva råd och att han rådt till Lagerbjelke. Kungen hade frågat honom, om han fått detta från De Geer, som gifvit samma råd, men Stjernblad hade härtill nekat. Stjernblad trodde, att både Lagerbjelke och Sundberg skulle låta öfvertala sig.

Den 7 oktober, då riksdagen afslöts, sade mig Lagerbjelke, före uppgången från plenum till kyrkan, att hans

inträde berodde på Sundberg och att de skulle tillsammans upp till kungen kl. 3. På aftonen kom han till mig och berättade, att Sundberg sagt nej, och frågade, om jag icke kunde själf eller åtminstone gifva anvisning på någon annan, som kunde öfvertala Sundberg, ty de skulle ännu en gång upp till kungen, söndagsförmiddagen kl. $^1/_2$ 11. Jag svarade mig icke kunna något härvid uträtta.

På tisdagen därefter gick jag till Bergström af nyfikenhet. Han berättade, att underhandlingar pågingo hos konungen med Lagerbjelke, Sundberg och Hamilton samt att Lagerbjelke slutligen förklarat sig villig att gå in, äfven utan Sundberg, om han finge Hamilton och Bergström med sig; men Bergström hade nekat och sagt, att de gamla måste alla gå eller stanna. Vid middagstiden träffade jag Lagerbjelke på gatan. Han sade, att både Hamilton och Bergström voro omöjliga och att Lagerbjelke således ingenting förmådde göra, hvarför han såg ingen annan utväg för kungen än att åter vända sig till mig. Dock skulle underhandlingarna ännu en gång fortsättas kl. 6 på aftonen hos kungen.

Vitterhetsakademien hade sammankomst på aftonen, dit Hamilton kom kl. $^1/_2$ 8, och vi följdes åt därifrån. Han slog då fram, att sedan allt annat nu strandat, kom turen till mig. Dagen därpå, den 11 oktober sökte han upp mig i hofrätten och sade, att kungen skulle skicka efter mig och att jag måste hjälpa honom, emedan konungamakten eljest skulle lida ett ohjälpligt nederlag. Jag frågade, hvarför icke han själf och Lagerbjelke ville hjälpa. Han fann det orätt af Lagerbjelke, men hvad Hamilton själf beträffade, så var han inom riksdagen nästan alltid i minoriteten, och dessutom hade han icke något ansvar för det nya statsskicket, som han alltid förutsett skulle gå illa. Jag svarade, att den närvarande situationen ej hade det ringaste med representationsförändringen att skaffa utan berodde af regeringens missgrepp att sammankalla urtima riksdag, hvilket lika väl och med samma följder kunde skett under ståndsrepresentationen, samt att jag, som understödt regeringen, minst be-

höfde ansvara för följderna af afslaget på dess förslag. Min ställning vore oförändradt sådan, som då jag året förut drog mig tillbaka, hvilket skedde därför att hela representationen, *äfven de mest konservativa* i första kammaren, uttalade sin missbelåtenhet med att icke reformer skedde, med anspråk, som jag lika litet nu som då kunde uppfylla. Jag skulle nu icke kunna åter gå in starkare utan blifva svagare än då, helst all rekrytering för en ny konselj ur den gamla, genom dess sammanhållning, var stängd och de största kapaciteterna i första kammaren dragit sig undan och jag icke ville verkställa rekryteringen ur andra kammarens majoritet. Dessutom vore situationen nu icke farlig, om än obehaglig. Kungen kunde, efter hvad ledamöter af statsrådet för mig antydt, få de gamla kvar, om han ville konstatera omöjligheten att få nya. Saken kunde blifva allvarsammare vid nästa riksdag och situationen möjligen då blifva sådan, att både Hamilton och jag kunde finna oss uppkallade af fosterlandskärlek att spänna oss för, men ännu vore icke den tiden inne.

En liten stund därefter, kl. 1, fick jag bud att genast komma upp till kungen. Han sade, att alla hans försök att få Lagerbjelke eller Almqvist till justitieminister hade misslyckats och att jag måste taga mig på det. Jag upprepade hvad jag sagt till Hamilton och tillade, att det i alla händelser vore omöjligt för mig och hvem som helst att under förhandenvarande förhållanden med framgång gå in uti en ministär utan att förut göra sig förvissad, att man åtminstone från den ena sidan inom representationen kunde påräkna något stöd. En fackministär af personer utan politisk betydelse vore troligen omöjlig att få ihop och skulle i alla fall genast störtas af riksdagen. Kungen kunde dessutom icke begära, att jag skulle gå in med personer, som jag knappt kände till utseendet. Ett försök att nu bilda en ny ministär skulle endast vara ett palliativ för några månader och den nuvarande situationen sedan återkomma ändå värre. Lagerbjelke vore den enda, som skulle kunnat bilda en koalitionsministär nog stark, men då han icke ville,

såg jag ingen annan utväg än att behålla de gamla, hvilket jag trodde dem icke skola motsätta sig, om kungen ville konstatera till hvilka han vändt sig förgäfves. Kungen sade sig då skola tänka på den saken och lät mig gå.

Hela audiensen räckte en kvart, och den lätthet, hvarmed kungen tog mitt nej, ingaf mig den tanken, att han gjort framställningen för att kunna säga, att den varit gjord, men att han i sitt hjärta var rätt nöjd, att han fått nej. Under samtalet nämnde han flera, som han ämnat mig till kolleger, bland andra O. Björnstjerna för utrikesärendena och Carlson för finans. På min fråga, om Björnstjerna vore att få, svarade han ja, men kl. 1/2 4 kom Björnstjerna till mig och berättade, att han på morgonen varit uppkallad och anmodad att blifva utrikesminister med mig eller Almqvist såsom justitieminister men att han svarat nej.

På aftonen kom Carlson och berättade, att han varit uppkallad kl. 1/2 4 och då anmodad att blifva finansminister eller konsultativ, då kungen tillika uppgifvit, att Almqvist på morgonen samma dag lofvat blifva justitieminister samt att Björnstjerna skulle blifva utrikesminister.

För att fånga den ene med den andre synes kungen hafva begagnat den lilla krigslisten att säga, att han hade samtycken på åtskilliga håll, där förhållandet var tvärt om.

Emellertid hade jag samma dag kl. 1/2 3 varit hos Adlercreutz i hans departement och omtalat mitt nej samt sagt honom, att jag nu trodde kungen bragt till att pressa de gamla kvar. Såvidt jag kunde fatta Adlercreutz, skulle däremot icke möta något synnerligt hinder, blott kungen ville förkunna sina misslyckade försök och möjligen ytterligare vända sig till Stjernblad. Han satte ock i fråga, om icke af Arvid Posse skulle begäras hans program, i händelse det skulle bjudas honom att ingå.

Dagen därpå talade jag några ord med Hamilton i svenska akademien. Han fann lika med mig, att kungens procedere icke kunde leda till något resultat och att enda utvägen väl blefve att vända sig till de gamla.

Påföljande dag, den 13, berättade mig Almqvist, att båda talmännen jämte Hamilton varit hos honom, skickade af kungen, för att öfvertala och att de därvid förklarat, att om de gamla stannade kvar, skulle de blifva så illa mottagna af riksdagen, att kungamakten därpå komme att lida. Almqvist hade dagen förut varit hos kungen, som sagt, att de gamla statsråden i dagens konselj bestämt vägrat återtaga sina platser, hvarefter Almqvist slutligen svarat, att om nio andra, som han kunde gilla, stode att få ihop, ville han åtaga sig att fylla den tionde platsen. Han hade sedan frågat både Adlercreutz och Bergström, om det var sant, att de svarat ett absolut nej, hvilket de vitsordat, men äfven Almqvist hade fått den uppfattningen, att sådant berodde däraf, att kungen hade gjort en naken fråga utan att afgifva något förklarande i den syftning statsrådet fordrade; och enligt hvad Sibbern sade sig hafva hört af ledamöter i konseljen, hade kungen frågat dem endast, hvar för sig, om han ville stanna kvar, men icke satt i fråga, att alla skulle stanna. De hade svarat nej, med undantag af Wachtmeister, som velat stanna, om man erkände, att han vore att anse såsom gemensam för båda rikena, hvarpå kungen hänvisat honom till grundlagen, som säger, att utrikesministern är svenskt statsråd.

Den 14 oktober kom Hamilton till mig i ett annat ärende och sade då, att krisen måste förlängas några dagar, medan Almqvist skref och hörde sig om efter personer. Själf hade Hamilton eventuellt lofvat att gå in såsom konsultativ. Kungen hade velat hafva Bildt till utrikesminister, men Hamilton hade tillstyrkt Björnstjerna.

Samma dag kl. 8 på aftonen fick Wachtmeister slag på gatan och föll död ned. Han hade haft klen hälsa och varit mycket upprörd och orolig under ministerkrisen.

Den 19 oktober berättade mig Manderström, att han mött Stjernblad på gatan och att denne sagt sig nu skola resa hem efter att hafva afslagit finansportföljen. Samma dag förklarade kungen i statsrådet, att alla hans bemödanden att bilda en ny konselj hade totalt misslyckats, hvarför han bad de gamla stanna kvar.

Ännu den 20 hade likväl, efter hvad kungen uppgaf för Bergström, Hamilton erbjudit Erik Sparre till justitieminister och sagt sig benägen att med honom bilda en konselj, men kungen hade bestämdt afvisat detta.

Den 26 oktober förkunnade Posttidningen, att »sedan det visat sig, att de allvarliga bemödanden, hvilka med anledning af samtliga statsrådsledamöternas begäran om afsked blifvit gjorda för bildande af en ny konselj, icke ledt till det åsyftade målet, hafva statsrådets nuvarande medlemmar, på uppmaning af Hans Maj:t konungen, åtagit sig att vid sina hittills innehafda befattningar kvarstå, statsrådet Abelin dock, i anseende till försvagad hälsa, endast för någon kortare tid.»

Härmed var den egentliga ministerkrisen slutad; men det återstod att få en utrikesminister efter Wachtmeister. För detta ändamål hade friherre Hochschild blifvit hemkallad från London. Han framställde villkor för sitt inträde, hvilka icke antogos, efter hvad Adlercreutz berättade mig den 1 november, då jag var bjuden till honom på barndop. Det funderades då i stället på Carlson eller Lave Beck-Friis. Ugglas hade ock satts i fråga men förkastats af konungen.

Hochschild kom ett par dagar därefter till mig och sade, att han både genom bref från Wachtmeister och samtal med personer här i Sverige kommit till den uppfattning, att hvad ställningen kräfde, var ombyte af cheferna för landt- och sjöförsvarsdepartementen. Om Hochschild skulle gå in, ville han därför fordra, att jämte Abelin, som själf fordrade att få afgå, äfven Leijonhufvud skulle följa med eller åtminstone utbyta sjöförsvarsdepartementet emot landtförsvaret.

Slutet blef, att Adlercreutz reste till Örbyhus och öfvertalade Platen att blifva utrikesminister, hvartill han nämndes den 10 november, och en kort tid därefter erhöll Abelin afsked samt fick till efterträdare öfverste Weidenhjelm.

Abelin gick ifrån krigsportföljen med all heder. Han hade förtjänstfullt sträfvat att utveckla och förbättra indel-

ningsverket och har blifvit sin kärlek till denna institution trogen. Genom sin redbarhet och humanitet tillvann han sig alla partiers aktning och var den af rådgifvarne, som stod bäst hos Karl XV.

Ett efterspel af ministerkrisen utfördes först i tidningarna och sedermera i åtskilliga broschyrer, såsom: *Ministerkrisen af G. N.; Ännu ett ord om ministerkrisen af J. A. G.; Svenskt statsmanskap af Spectator* och *Hvar ligger felet? af Tityrus.* Största uppmärksamheten ådrogo sig de båda förstnämnda, måhända icke så mycket för det positiva innehållets skull som för det pikanta skrifsättet och framför allt för de författarnamn, hvarmed man ansåg sig utan fara för misstag kunna ifylla bokstäfverna —g —n med namnet Henning Hamilton och J. A. G. med Gripenstedt. Hamilton sökte väl att bevara anonymiteten, men de inre bevisen om hans författarskap voro alltför påtagliga, och till slut lärer han medgifvit, att han ägt kännedom om broschyren före dess tryckning, men förnekat, att han skrifvit den, hvilket man tolkade så, att han begagnat en annans hand för skrifningen af konceptet, som han själf likväl dikterat. Såsom vanligt snärtade han åt alla håll, icke minst representationsförändringen. Gripenstedt åter tog Hamilton i en ytterligt skarp upptuktelse, i det han kallade broschyrens författare för Hamiltons »alter ego», men tillika gjorde han ett utfall mot kungen personligen, förnämligast såsom han afspeglade sig i sin dagliga omgifning och hofvet. Jag sade Gripenstedt, att han i en punkt måste hafva oriktigt uppfattat Hamiltons skrift, då han såsom ett klander emot mig angifvit hvad Hamilton uttalat såsom en allmän reflexion, och att jag för öfrigt icke kunde gilla hans offentliga afstraffande af kungens person. Men i denna punkt ville Gripenstedt alls icke medgifva, att han haft orätt, utan förklarade tvärt om, att så länge han kunde föra pennan, skulle han bemöta hvarje försök att på representationsförändringen hvälfva skulden för konungamaktens försvagande i Sverige, hvilket han ansåg vara att helt och hållet tillskrifva konungens eget missvårdande af

den makt, han kunde och borde hafva. Det måste, sade han, göras klart för nationen, att felet just ligger hos personen och hvarken i den monarkiska principen eller i statsförfattningen, emedan missnöjet eljest vänder sig emot själfva institutionen och då blifver vida farligare.

DET SISTA ÅRET AF KARL XV:s LEFNAD.

Medan den svenska ministerkrisen pågick, lämnade Sibbern sin plats såsom norsk statsminister i Stockholm i november 1871 och flyttade till sin egendom Värnökloster i Norge. Kungen, som icke kunde fatta eller ogillade den finkänslighet, som föranledt hans begäran om afsked, då stortinget afslog den af unionskungen föreslagna föreningsakten, tog af honom ett kallt afsked. Men alla de, som varit medlemmar af svenska statsrådet under hans statsministerstid, jämte deras fruar, gåfvo för Sibbern och hans fru en fest på Hasselbacken, därvid jag fick uppdraget att i en skål tacka både honom för hans unionsvänliga statsmannaverksamhet och dem båda för den storartade och älskvärda gästfrihet, som utmärkt norska ministerhotellet under deras tid.

Efter deras flyttning förde han och jag en tämligen flitig och förtrolig brefväxling. Jag har sedan af honom återfått mina bref, och ur dessa kan jag upphämta många minnen från den tid, som nu följer i ordningen, utan att löpa så stor fara som förut att blanda ihop tid och rum.

Den 20 december 1871 bevistade kung Karl för sista gången svenska akademiens högtidsdag. Därvid förekom en episod, som väckte mycken munterhet. En af pristagarne vid detta tillfälle var nämligen en 66 år gammal prästman, som ett par år förut fått ett litet pastorat i skärgården men förut lefvat i största fattigdom såsom kommi-

nister med stor familj. För att roa hustru och barn utan kostnad öfversatte han Terentius och fick af någon tidning den idéen att skicka in till akademien en af sina öfversättningar, som befanns ypperlig. Vid prisets emottagande röjde han lika mycket sin obekantskap med världen som en oskuld, hvilken ej ens förstod sig på att vara blyg. Sedan namnsedeln blifvit öppnad, hade Manderström, som var akademiens sekreterare, skrifvit till honom och bedt honom komma in till högtidsdagen. Han kom ock på utsatt timme och blef helt förvånad öfver att af sekreteraren blifva framledd inför de kungliga och få en harang af akademiens president men tyckte höfligheten fordra, att man svarade, då man blef tilltalad, hvarför han helt obesväradt uttryckte sin förvåning öfver att man fästat en så välvillig uppmärksamhet vid hans »lilla opus». Manderströms mimik härvid var obeskriflig; den ena mungipan var lika mycket skandaliserad öfver det oerhörda afvikandet från det akademiska ceremonielet, som den andra var road åt prästens naivitet. Under allt detta ryckte han prästen i rocken, och då denne likväl icke var benägen att sluta så snart, tog han honom vid handen och ledde bort honom, medan prästen än fortsatte att tala.

Sibbern, för hvilken jag beskref denna scen, svarade: »Det skader ikke herrer akademici at faae et saadant hvift af naturlig friskhed ind i sin forsamling, som det der nu bragtes lige fra 'skärgården'.»

Kungen bar redan inom sig fröet till den sjukdom, som skulle lägga honom i grafven, men under första delen af vintern var han dock ännu så frisk, att han kunde göra upp plan för ett nytt giftermål. Det är numera allmänt bekant, att hans val fallit på en i Paris bosatt polsk fröken Krasinsky, tvifvelsutan genom Demirgians bemedling. Saken togs af kungen på fullt allvar, ehuru han aldrig sett fröken Krasinsky, och Platen meddelade mig och Manderström sina bekymmer för sättet att afvärja fullföljandet. Vi tillrådde de starkaste protester jämte förklaring af Platen, att om de ej hjälpte, han skulle nedlägga sitt ämbete.

Kungen temporiserade, och hans sjukdom gjorde slutligen hela saken om intet. Om detaljerna i denna bedröfliga historia anser jag icke lämpligt att orda.

Knappt tre månader efter urtima riksdagens slut började 1872 års lagtima riksdag, som man trodde skulle nedkalla hämndens åskor öfver den kvarvarande ministären.

I första kammaren hade under de föregående riksdagarna de båda olika hufvudpartierna, det konservativa och det s. k. skånska, röstat till utskottsvalen efter olika listor, och för uppgörande af dessa listor hade hvartdera partiet utsett sina förtroendemän på särskilda sammankomster. Nu kommo båda partiernas ledare, hvar för sig, till mig och ville hafva mitt namn på en inbjudning till sammanträde för val af sådana förtroendemän, men jag, som icke ville sluta mig till någotdera partiet, nekade att härmed taga någon befattning, om man icke ville komma öfverens om gemensamma listor. Efter åtskilliga underhandlingar gaf man mig också en försäkran, att båda partierna skulle rösta på samma femton personer till förtroendemän, och jag utfärdade då en inbjudning till ett allmänt sammanträde, som hörsammades från båda sidor. Jag blef ordförande för förtroendemännen, och utskottsvalen förrättades därefter utan all splittring.

Någon synnerlig hätskhet emot ministären visade sig icke i riksdagens allmänna stämning, ehuru besluten nu såsom alltid fattades utan synnerligt afseende på regeringens önskningar; och regeringen fick nu uppbära lika skarpa förebråelser för overksamhet som under min tid.

Konstitutionsutskottet framställde i dechargebetänkandet blott en enda anmärkning, som närmast rörde den redan afgångne Abelin. Vid debatten i första kammaren föllo Wallenberg och Hamilton icke ur sina roller. Wallenberg var grof och Hamilton till den grad fin, att många icke uppfattade det hvassa, som låg bakom de lena orden, och Tornérhjelm kom fram till honom, sedan han slutat tala, och sade: Du har svikit kammarens förväntan; vi hoppades få höra dig säga sanningen, men så kommer du i stäl-

let med ett grannlåtstal; hvarpå Hamilton svarade, att han hoppades, att statsrådsledamöterna icke voro så utan omdöme, att de skulle taga hans ord såsom grannlåter. Emellertid fann sig Hamilton uppmuntrad att sjunga ut tydligare och begärde ännu en gång ordet, då han, efter en pik åt konseljens ledamöter, för det de funno diskussionen så utan all betydelse, att ingen af dem fann det löna mödan att höra på, slutade med det förklarande, att då han yrkat, att betänkandet skulle läggas till handlingarna, han därmed *endast* ville hafva uttryckt, att han icke fann *den* regeringsåtgärden, som utskottet anmärkt, böra föranleda till en hemställan om de dåvarande rådgifvarnes entledigande.

Adlercreutz hade några dagar förut nämnt för mig, att han ansåg konseljen icke behöfva sitta och höra på ovett samt därför icke ämnade vara tillstädes vid dechargedebatten. Jag afrådde allt, som kunde tydas till en missaktning mot kamrarna, och påminte om att på riddarhuset ministrarne alltid voro på sina platser vid dechargedebatterna; och åtminstone vore det nödvändigt att afgifva någon förklaring, hvarför man frångick ett så gammalt bruk. En sådan afgaf också Bergström i andra kammaren, hvarvid han uttalade de sedan bevingade orden: »Gagnar det staten, så slå till.» Sannolikt hade Adlercreutz ämnat göra en förklaring i första kammaren, ty han hade före plenum anmält sig att erhålla ordet. Men sedan strök han ut sitt namn på uppropslistan och gick sin väg.

Jag understödde vid denna riksdag en af Ehrenheim väckt motion om att en statsminister skulle blifva främste ledamoten i statsrådet, hvilket förslag likväl den gången icke vann pluralitetens bifall. Jag uppträdde vidare i den viktiga formfrågan, huruvida statsverkets ordinarie inkomster skulle, i händelse af kamrarnas skiljaktiga beslut, kunna göras till föremål för gemensam votering. Andra kammaren hade nämligen beslutit mantalspenningarnas afskaffande men första kammaren deras bibehållande, och det var härom som andra kammaren ville hafva gemensam votering. Jag utdelade en litografierad uppsats häremot till statsutskottets

ledamöter, hvilken likväl hade ingen verkan på andra kammaren. Det märkligaste i denna fråga var, att häradshöfding Dufva, genom sitt talangfulla försvar för voteringen, höll på att taga ledningen af landtmannapartiet ur Arvid Posses händer, därför att denne vacklade, huruvida votering borde äga rum eller ej. En trovärdig ledamot af statsutskottet berättade mig, hvad som äfven allmänt omtalades, att då votering härom skulle ske, hade Posse tagit en *ja*-sedel; men detta märktes af Karl Ifvarsson, som skalkaktigt sade till honom, att »det tyckes som voteringspropositionen blifvit otydligt framställd, då ordföranden själf kan taga miste, det är *nej* som vi skola rösta», då Posse rättade misstaget och därmed troligen äfven räddade sin ställning i kammaren. Emellertid blef det ingen gemensam votering, ty talmännen vägrade att därom framställa proposition. Frågan har emellertid flera gånger återkommit, och jag har hvarje gång kämpat för min åsikt, som hittills alltid delats af talmännen. Första kammarens maktställning är väsentligen beroende däraf, att samma åsikt förblifver gällande.

Mitt betydelsefullaste uppträdande vid denna riksdag var likväl att öppet taga bladet från munnen i grundskattefrågan, ehuru jag väl insåg, att denna fråga ännu var långt ifrån mogen för handling. Jag yrkade därför för tillfället afslag på de framställda förslagen angående grundskatternas aflösning eller afskrifning. Men jag uttalade den åsikten, att de voro *skatter*, om de än verkade som *räntor*, och att de såsom varande högst ojämnt fördelade skatter borde, då tillgångarna medgåfve skattenedsättningar, äfven däraf blifva delaktiga, genom en successiv afskrifning och icke genom aflösning. Detta var första gången, som afskrifning ifrågasattes i första kammaren, och uttalandet ådrog mig af kammarens konservativa del nästan lika mycken ovilja som representationsförslaget, emedan man i denna kammare alltid antagit såsom en helig trosartikel, att grundskatterna endast vore statens i jordegendomen intecknade räntor, hvilkas bortskänkande vore oförsvarligt. Något mildrades dock stämningen emot mig däraf, att ingen kunde miss-

tänka, att jag framställt min åsikt i något partisyfte, enär jag så kraftigt häfdat hvardera kammarens rätt till veto i fråga om förändring i de ordinarie inkomsterna. I andra kammaren gingo mitt debet och kredit ungefär ihop till följd af mitt uppträdande, emedan man lika mycket gladdes öfver att frågan om afskrifning vunnit min röst i första kammaren, som man förtörnades öfver att jag ville hindra den andra att ensam sätta sin vilja i verket.

Under nästan hela riksdagen var konungen sängliggande sjuk. Jag begärde och fick se honom en gång i mars månad, då han tog vänligt emot mig. Hans utseende var ännu mera affallet än då jag senast sett honom, och med ett resigneradt uttryck sade han, att han själf icke kunde märka den förbättring, som läkarne sade honom hafva vunnit, sedan han lagt sig inne, men krafterna och aptiten voro hjälpliga och det ansågs tillfredsställande, att han icke förlorat mera än ett halft skålpund i vikt sedan han stängt in sig. Men då hans vikt förut gått ned från 11 till 7 lispund, så voro äfven de halfva skålpunden dyrbara.

Några dagar innan han i maj flyttades ut till Ulriksdal var jag uppe hos honom och tog afsked. Detta var sista gången jag såg Karl XV. Döden hade då, syntes det mig, tryckt sin stämpel djupare på hans förtärda gestalt, men på Ulriksdal blef han sedermera så mycket bättre, att han i juli kunde begifva sig till Aachen. På genomresan af Skåne yttrade han dock själf, att han aldrig mera skulle återse Sverige. Som bekant var det ock med knapp nöd som han på hemvägen hann till Malmö.

För den, som så älskat lifvet, var det en större pröfning än för de flesta att vid unga år steg för steg långsamt gå förgängelsen och upplösningen till mötes. Sitt långa lidande bar han likväl med tålamod och en rörande undergifvenhet.

Sommaren tillbragte jag med de mina på Truedstorp, därifrån vi gjorde en utflykt till Köpenhamn under expositionen, och den 1 september återvände vi till Stockholm. Där deltog jag, emot min vana, i några förberedelser till

riksdagsmannavalet för Stockholm till andra kammaren och förde ordet på ett talrikt sammanträde af valmän på börsen. Ett af mina syftemål var att bereda Bergström en plats i kammaren och ett annat att afböja mitt eget inval dit, hvilket önskades af många, som hade fått i sinnet att åt kammaren förvärfva ett talmansämne. Dessa mina båda syftemål vunnos också, och mötets kandidater gingo igenom. Jag hade blott önskat, att bland dem upptagits Dufva, för att få någon ledare inom landtmannapartiet, med hvilken en underhandling och komposition varit möjlig.

Det länge väntade dödsbudet om kungen kom plötsligt och väckte om icke bestörtning dock en allmän sorg, som visade, huru verkligt populär han varit. Jag bedömde honom under hans lefnad, såsom jag efteråt funnit, icke blott strängt utan till och med orättvist. Ännu under det oändliga lofsjungandet af den nyss hädangångne erfor jag, såsom jag skref till Sibbern, en främmande känsla, då jag tänkte på huru allt, som skedde under hans regering af någon betydenhet, skedde mot hans vilja, t. ex. i den utländska politiken, i representationsfrågan, i strafflagsreformen, i befordringsväsendet o. s. v.; och då han häruti gaf efter, icke af god vilja utan af brist på kraft att strida för eller att själf fasthålla en grundsats, hade jag svårt att fatta, hvaruti hans storhet såsom regent bestod, ty den var i själfva verket, liksom hans frejdade väns, Fredrik VII:s, blott svaghet. Däremot kunde jag förstå, att han blef älskad för sin person, ty han hade en i botten älskvärd natur. Den stora allmänheten tycker dessutom icke om några helgon. Det smickrar den tvärt om att se sina egna fel och laster vara kungliga. Uppriktighet och öppenhet älskas däremot af alla, och ingen hade med större fallenhet än han spelat öppen. Hans fullkomliga liknöjdhet att skyla, hvad man tyckte han borde vara mest angelägen att dölja, gjorde det nästan omöjligt att tro honom dölja någonting annat, och man skulle hafva sett honom på mycket nära håll för att i detta afseende känna honom rätt; — men det hade icke allmänheten. En annan sak, som vann hjärtan,

var, att allt var hos honom personligt; själf en människa af kött och blod, betydde för honom sak intet men person allt. Om någon, för hvilken han hade personlig vänskap, föreslog en sak, så fick den genast hans sympatier, som den alldeles skulle saknat, om den blifvit satt i fråga från annat håll.

På samma gång, som jag nedskref ett sådant omdöme, tillade jag dock, att man icke får döma en kung strängt såsom människa, då ingen är utsatt för större frestelser; och de flesta människor duka under för stora frestelser.

Oaktadt denna min dåvarande uppfattning må vara objektivt sann, finner jag numera icke blott en ursäkt utan ock i viss mån ett försvar för Karl XV:s hela hållning i de konservativa tänkesätt, som han delade med så många ärans män, och i hans poetiska sinne, som för honom framställde riddarväsendet såsom samhällsidealet. Han kunde icke annat än med ovilja underkasta sig allt, som därifrån aflägsnade honom, men han insåg fruktlösheten af att söka spjärna emot det moderna samhällets udd, och därför sökte han taga det så lätt som möjligt.

För öfrigt anmärker jag, huru olika man, eller åtminstone jag, ofta bedömer en människa under hennes lefnad och efter hennes död. Och oftast framstår bilden för mig fördelaktigare, när jag har den framför mig såsom ett afslutadt helt, än då jag endast ser spridda drag däraf. Har man dessutom haft att strida med någon, så är det naturligt, att man under stridens hetta är fientligare mot sin motståndare än man blir, sedan striden är slut och man med lugn ser tillbaka därpå.

Öfver Karl XV:s bild kommer alltid att falla en vacker dager från hans goda hjärta, hans vänsälla väsende och hans konstnärliga ande. Han är mig kärare såsom ett minne, än han var under sin lefnad; och jag tror, att min senaste uppfattning är den sannaste.

De flesta af de personer, om hvilka jag hittills i dessa anteckningar nedskrifvit omdömen, äro döda, men ju längre

jag kommer fram i tiden, dess flera äro ännu lefvande bland dem, som mest varit med mig i beröring. Redan den omständigheten, att jag själf känner mig ovissare vid bedömandet af en människa, hvars lefnad ännu icke är afslutad, manar mig att härefter iakttaga större varsamhet, åtminstone i de afseenden, där jag icke kan afgifva gillande omdömen. Härtill kommer den naturliga känslan att icke vilja såra någon personligen. Och som jag velat försöka skrifva så, att om mina anteckningar finnas förtjänta att meddelas allmänheten, detta skulle kunna ske så snart, att de icke såsom föråldrade förlora alltför mycket af sitt intresse, måste jag blifva förbehållsammare om allt personligt, som icke framgår af kända handlingar. Men om jag sålunda kommer att stundom tiga med hvad jag ogillar, skall jag icke nedlåta mig att berömma det.

1873 ÅRS RIKSDAG OCH KOMPROMISSEN.

Konung Oskar II började sin regering klokt och försiktigt, utan något braskande, samt tycktes vilja behålla sin aflidne broders ministär, mot hvilken många riksdagsmän äfven af landtmannapartiet voro betänkta på omstörtningsplaner. Enligt hvad Manderström berättade mig redan före riksdagens början, var jag af Posse påräknad att låna mitt namn åt hans ministerlista, såsom den *nominellt* främste, men med listan i öfrigt skulle jag icke få något att skaffa.

Det enda ombyte som skedde i konseljen var, att då konungen likmätigt sin alltid uttalade åsikt ville åter sammanslå de båda flottorna och det beslöts att härom göra framställning till riksdagen, begärde Platen sitt afsked, och Oskar Björnstjerna efterträdde honom mot slutet af 1872 såsom utrikes statsminister.

1873 års riksdag öppnades af konungen med ett synnerligen vackert trontal, påtagligen af honom själf författadt. Vid alla andra tillfällen, såsom under sina resor i landet, då han hade anledning att hålla tal, aflade han ock prof på en lysande vältalighet och förstod därjämte att med osökta häntydningar på hvarje orts historia och särskilda förhållanden gifva sina tal en lokalfärg och individuell prägel, som gaf dem ett högre värde än vanliga vackra fraser. Såsom svenska akademiens direktör på det nästpåföljande årets högtidsdag, kunde jag utan smicker säga: »På den svenska väl-

taligheteus himmel se vi åtminstone *en* stjärna af första storleken stråla i ständigt ökad glans. Hvem är talaren med de höga tankarna och de ädla orden, som eldar fosterlandskänslan i alla bröst och binder nya kransar af minnets och hoppets skönaste blommor i hvarje bygd? På hans skuldra hänger purpurmanteln; det är konungen själf.»

Riksdagen visade genast i början oroande tecken till allvarsamma brytningar så väl emellan båda kamrarna som särskildt inom den första, ehuru det där lyckades att likasom vid förra riksdagen få eniga utskottsval.

Jag gjorde till min uppgift att arbeta för möjligheten af en samverkan och en öfverenskommelse emellan kamrarna i de viktigaste frågorna, enär den olika uppfattningen och hetsigheten hotade att icke allenast sönderslita dessa frågor utan äfven snart sagdt alla andra.

Karl Ekman och Stjernblad voro de första, som uppmanade mig att jämte dem sätta mig i spetsen för enskilda sammankomster af deras meningsfränder i ändamål att sedan öppna underhandlingar med andra kammarens förtroendemän om en lösning af grunderna för försvars- och grundskattefrågorna, som kunde hafva utsikt att antagas af bägge kamrarna. Med min obenägenhet för partibildningar yrkade jag, att hela första kammaren skulle inbjudas till dessa sammankomster, och jag rådgjorde med bland andra Hamilton och K. G. Mörner, som jag fann icke alldeles omöjliga att vilja försöka en uppgörelse.

Därefter inbjödos kammarens samtliga ledamöter till ett sammanträde på hotell Rydberg, där jag förde ordet och framlade såsom utgångspunkt ett förslag, hvartill jag ännu har konceptet och enligt hvilket riksdagen, under förutsättning, att den hade att emotse från Kongl. Maj:t förslag till en betryggande försvarsorganisation, som medgåfve indelningsverkets upphörande, skulle anhålla, att Kongl. Maj:t ville i sammanhang därmed afgifva förslag till stadganden, hvarigenom rustnings- och rotebesvären komme att småningom minskas och efter 40 år alldeles upphöra, emot det att skattejorden åsattes sådan bevillning, som af frälsejord ut-

går; hvarjämte riksdagen i *särskild* skrifvelse skulle anhålla, att Kongl. Maj:t äfven ville framställa förslag, huru grundräntan och kronotionden kunde, genom småningom skeende afskrifning, samtidigt med rustnings- och roteringsbesvären försvinna, under villkor, att bevillningen för jordbruksfastigheter bestämdes till samma belopp som för annan fastighet.

Vid detta möte begärde Hamilton och Gustaf Ugglas uppskof för att betänka sig, och till nästa sammankomst hade de tillika med K. G. Mörner utarbetat ett motförslag, som gick ut dels på indelningsverkets successiva afskrifning och dels på grundskatternas kapitalisering. På det andra mötet accepterades Hamiltons förbättrade redaktion i afseende å försvarsfrågan och indelningsverket, hvilken redaktion sedermera hufvudsakligen inflöt i riksdagens skrifvelse; men i afseende på grundskatterna fingo motförslagets författare icke mera än tre med sig af de femtio deltagarne i mötet. Grundskatternas oafkortade utgörande under fyrtio år, med löfte att de sedan skulle på en gång helt och hållet efterskänkas, tillfredsställde icke flertalet af de närvarande, och man var fullt viss om att ett sådant förslag icke heller skulle antagas af andra kammaren. Emellertid skilde sig nu det hamiltonska partiet från vårt och höllo möten för att samla folk kring sitt program.

I mitt första förslag gjordes sedermera på våra möten den väsentliga förändringen, som sedermera blifvit föremål för så mycket klander, att frågorna om indelningsverkets och grundskatternas afskrifning oskiljaktigt sammanknötos med hvarandra. De flesta i första kammaren ville göra till villkor för grundskatternas efterskänkande, att vi skulle få ett betryggande försvar; och landtmannapartiet var icke emot en sådan sammanknytning, emedan de provinser, som mest trycktes af indelningsverket, icke ville medgifva, att de, som mest trycktes af grundskatterna, ensamt finge en lindring. Jag, som gärna skulle bidragit att lösa båda frågorna, hvar för sig och oberoende af hvarandra, hade föga emot att sammanknyta dem, om deras framgång därigenom kunde befrämjas.

Regeringens ställning till denna fråga, som erhöll en allt annat dominerande betydelse, var mycket oklar och gaf vapen i händerna åt de många, som arbetade på en ministerkris. Under det Björnstjerna tvingade Wærn att ur statsrådsprotokollet utstryka hvarje bestämdt uttalande angående grundskatternas upphörande, så tryckte Weidenhjelm en broschyr, däruti han antog, att indelningsverk och grundskatter skulle samtidigt afskaffas. Adlercreutz kom till mig en dag i senare hälften af februari och sade, att han från andra kammaren hört, att bönderna icke hade förtroende till regeringens benägenhet att lösa grundskattefrågan, med mindre än att De Geer ginge in i konseljen, och ehuru deras misstroende vore alldeles ogrundadt, ville likväl Adlercreutz gärna göra hvad på honom ankom för att återställa det goda förhållandet emellan regering och representation och förklarade sig därför benägen att afgå, om jag ville träda in i hans ställe, hvarigenom måhända större brytningar kunde förekommas. Jag svarade, att jag icke under närvarande förhållanden ansåg mig kunna motsvara det förtroende, som sattes till mig, eller åstadkomma en regering, som kunde tillgodose anspråken, och att jag därför till de riksdagsmän, som talat till mig om ministärombyte, förbehållit mig att icke blifva påräknad. Jag bemyndigade honom att, såsom han begärde, säga till hvem som helst, att jag var alldeles främmande för hvad som förehades i afsikt att åstadkomma en sådan förändring och ännu mera för all önskan att själf träda in.

Landtmannapartiets endast af sparsamhetsskäl föranledda försök att med anledning af tronombytet få konungens civillista något nedsatt misslyckades och likaså försöken att åstadkomma misstroendevota af hela riksdagen mot ministären; därvid dock föga fattades, att framgång vunnits för en plan att förnärma Adlercreutz genom att neka begärdt anslag åt en under justitieministerns omedelbara ledning ställd lagbyrå och att i stället gifva anslag åt en af honom oberoende lagberedning.

Till stöd härför åberopade man, liksom under min tid, regeringens fullkomliga overksamhet i lagstiftningen. Adlercreutz yttrade härom i första kammaren, att skäl kunde förefinnas för en fristående lagberedning endast i det fall, att man kunde tro riksdagens hetsighet att få lagförslag i alla möjliga ämnen framlagda därigenom skola minskas, ty lagbyrån kunde komma i en ställning att lik en jagad hind blifva nödgad för lifvets bevarande att framkomma med förslag hastigare än som med den mogna pröfningen läte sig förena. Alltid försvarade sig Adlercreutz vid riksdagarna manhaftigt och tvekade aldrig att återgifva lika skarpa hugg, som han fick. Någon sade om honom, att han var liten och modig som en vessla. Själfva Hamilton, som var van att behandlas med stor aktning och undfallenhet, syntes någon gång helt flat, då Adlercreutz knäppte till honom för hans pikar. Under öfverläggningen om sjöförsvaret i andra kammaren yttrade han, att det kunde vara regeringen tämligen likgiltigt, om Kongl. Maj:ts förslag väckt förundran hos en friherrlig ledamot af statsutskottet (Ericson) och icke förundran hos en greflig ledamot af samma utskott (Posse), såsom de yttrat, och med ringaktning betraktade regeringen äfven de af vissa ledamöter flera gånger gjorda försöken att framställa regeringen, såsom om inom densamma icke rådde fullkomlig öfverensstämmelse i grunderna för försvarsväsendets ordnande. Posse gaf emellertid icke tappt utan framhöll åtskilliga yttranden från regeringen, som han ansåg innehålla motsägelser, och sade, att han kunde trösta sig öfver dess ringaktning.

Då jag beklagade den hätska tonen i andra kammaren, svarade mig Adlercreutz, att det var endast de »besegrades sista vanmäktiga sprattlingar». Med sin oförskräckthet och sin naivitet gick han också tämligen helskinnad genom riksdagen oaktadt alla försök, som gjordes att rifva honom ihjäl.

Det var landtmannapartiet en god läxa att få erfara, att det ännu icke hade hela makten, icke ens i penningepungen. Något stäfjades måhända ock dess ifver för en ministärförändring af en aning, att en ministär Hamilton

då kunde komma i fråga. För att göra en sådan omöjlig, vidtogs emot honom den hårdhända opinionsyttringen att utesluta honom ur riksgäldskontoret, hvars ordförande han varit.

Med landtmannapartiets ledare förde jag jämte Ekman, Stjernblad och Carlson enskilda underhandlingar om kompromissprogrammet. Dessa ledare voro mycket uppbragta öfver utgången af de gemensamma voteringarna i anslagsfrågor och sade, att de icke litade på första kammaren utan ville drifva igenom grundskattefrågan vida radikalare medelst gemensam votering och för sådant ändamål sammanbinda henne med ett anslag. Jag afbröt då underhandlingarna. Sedan ångrade de sig och började taga skeden i den vackra handen.

Vid ett nytt sammanträde med våra vänner i första kammaren medgafs att pruta ned de 40 åren för afskrifningen till 33 1/3, och sedan öfverlämnades saken åt statsutskottet, där både Ekman, Stjernblad och Carlson voro ledamöter och där Carlson utvecklade en utmärkt förmåga att förekomma, det icke alltihop åter gick sönder.

I samma mån som utsikterna ökades för vårt parti att komma till en uppgörelse med andra kammaren, ökades också animositeten emot oss hos motståndarne i den första, som voro ungefär lika talrika som vi. Man kallade Ekman, Stjernblad och mig för *listen*, *lättsinnet* och *godtrogenheten*. Jag var dock alldeles icke dupe af mitt parti och gjorde nu samma erfarenhet som under striderna om representationsförslaget, att mina personliga sympatier till en öfvervägande del följde mina motståndare, och jag tyckte mig alltför väl märka, att åtminstone för Stjernblad var hvad skåningarne och skaraborgarne ville viktigare än grundsatserna. Men jag fann saken för viktig för vårt lands hela politiska framtid för att icke till en viss grad underkasta mig den känsla af förödmjukelse, som jag tror nästan alltid vara förknippad med rollen af en partichef, enär det, såsom det är sagdt, i partier oftast är svansen, som styr hufvudet. Vid detta tillfälle trodde jag mig göra den nyttan att hindra hälften af

första kammaren att på nåd och onåd kasta sig i landtmannapartiets armar och på samma gång slå en brygga, på hvilken båda kamrarna möjligen kunde mötas.

Statsutskottets betänkande blef i hufvudsak öfverensstämmande med vårt förberedande förslag. I utskottets enskilda öfverläggningar var jag ett par gånger adjungerad, men under det slutliga afgörandet där var jag frånvarande på en resa till Göteborg i bergslagsbanans angelägenheter. Redaktionen af betänkandet ombesörjdes af Carlson, och det fordrades hans smidiga penna för att lotsa sig fram emellan alla svårigheter och olika meningar. Man har synnerligen skarpt klandrat denna redaktion och bland annat kallat den en »råttfälla», därför att den i fråga om arméorganisationen lämnade rum för olika tolkningar. I min tanke var detta klander alldeles orättvist, ty det var icke möjligt att få ordalagen bestämdare, om man icke ville låta hela saken falla. Man bör ock ihågkomma, att statsutskottet icke var något militärutskott och att, då här endast var fråga om en skrifvelse till Kongl. Maj:t, det hade varit en tvetydig förtjänst, om utskottet velat framställa en bestämd militärorganisation. Utskottet utgick väl från den förutsättningen, att Kongl. Maj:t skulle finna indelningsverket kunna upphöra och arméen i stället grundas på en utsträckt värnplikt, men de närmare bestämmelserna härom måste i alla händelser öfverlämnas till Kongl. Maj:ts pröfning. I afseende å den finansiella sidan af saken, som egentligen föll inom utskottets befogenhet, lämnade dess betänkande icke något i fråga om tydlighet att önska.

Andra kammaren biföll, efter endast en förmiddags sammanträde, utskottets förslag med 128 röster emot 54. I första kammaren debatterades betänkandet två hela dagar, den 15 och 16 maj, därunder äfven jag utvecklade min ståndpunkt; och slutligen voterades emellan utskottets förslag och friherre Funcks reservation, som gick ut på att grundskatterna skulle oafkortade utgöras under 40 år, under hvilka en sjettedel skulle hvarje år afsättas till bildande af ett räntebärande kapital, som vid de 40 årens slut skulle

motsvara grundskatternas värde; och då skulle grundskatterna upphöra.

Utskottets mening segrade med 57 röster mot 54, som afgåfvos för sistnämnda reservation; och därmed hade 1873 års kompromiss med knapp nöd kommit till stånd.

Min uppfattning af utgången uttalade jag ett par dagar senare i ett bref till Sibbern sålunda: »I själfva verket är det vunna resultatet icke mera än fredspreliminärer mellan båda kamrarna, med oviss utsikt till definitiv fred. Inbördeskrig inom första kammaren är den beklagliga biprodukten; och för andra gången har jag fått blifva hufvudföremålet för det konservativa hatet. Om man afräknar talmannens och de båda statsrådsledamöternas röster, som ej afgåfvos, så lära 63 af ledamöterna varit emot förslaget och 62 för detsamma, så att det endast varit en tillfällighet, att ej resultatet blef motsatsen. Ställningen hade då blifvit bekymmersam för regeringen. Nu har den åtminstone en grund, hvarpå den kan försöka att bygga i våra båda viktigaste frågor, försvaret och grundskatterna. Kungen insåg också vikten häraf och tvingade sina statsråd att yttra sig mera för än emot. Hade de velat främja saken af hela sitt hjärta, så kunde de nog hafva stärkt majoriteten med 20 röster. Då det gick ändå, är det kanske bättre för dem att hafva varit neutrala, för att hafva händerna fria till modifikationer, men nog utsatte de sig för en stor fara att äfventyra sakens fall. Nu hänger allt på om krigsstyrelsen har tillräcklig förmåga att utarbeta ett antagligt arméförslag, därpå man i allmänhet tviflar. — Andra kammaren är förtjust, och jag får därifrån uppbära så många tacksägelser, som om jag ensam hade gjort alltihop.»

En öfvervägande allmän mening har, likasom de hittills skrifna historiska arbeten öfver denna tid, uttalat en sträng dom öfver detta 1873 års riksdagsbeslut. Särskildt fick jag känna många taggar. Gripenstedt sade mig dagen efter: »Du har i går påtagit dig ett stort ansvar.» Jag har likväl hört sägas, att han mot slutet af sin lefnad skall ha yttrat, att han icke vidare så mycket ogillade det, men med mig

talade han icke mera därom. — Baron Funck skref häröm i ett bref, som finnes intaget i Möllers bok om första kammaren: »Jag skulle ej för allt godt i världen vilja dela det dryga ansvar, som den styrande *trion* åsamkat sig.» Och mycket i samma anda fick jag uppbära både offentligt och enskildt.

Många hafva trott sig anföra tillräckliga grunder för sitt fördömande endast genom att stämpla detta riksdagsbeslut med de båda slagorden *kompromiss* och *köpslagan*. För min del tror jag, att samtidens dom härom skall af framtiden ändras och att så i viss mån redan skett. Jag har i riksdagen åtskilliga gånger förfäktat den åsikten, att en kompromiss icke i och för sig själf kan vara absolut förkastlig inom politikens område utan att allt ankommer på hurudan kompromissen är; och såsom exempel har jag anfört, att hela vårt statsskick icke är något annat än en kompromiss emellan de absolut monarkiska och de republikanska styrelsegrundsatserna. Jag har också citerat Macaulays ord, att »logiken tillåter ingen kompromiss, medan politikens kvintessens är kompromissen; man kan därför icke förundra sig öfver att några af världens viktigaste och nyttigaste politiska dokumenter äro de mest ologiska ting, som någonsin äro skrifna». Man har velat gifva ordet kompromiss den bemärkelse, att man kompromissat med sitt eget samvete och medgifvit hvad som är orättfärdigt; men i fråga om jämkning af intressen finnes det icke alltid något, som är absolut rätt, utan man måste nöja sig med hvad som är billigt.

Den *köpslagan*, som man lägger 1873 års kompromiss till last, skulle bestå däruti, att man med grundskatternas eftergifvande betalte bönderna för det de utsträckt den allmänna värnplikten, som drabbade andra än dem. Men härvid är att märka, att den drabbade bönderna lika mycket som alla andra och att någon orättvisa icke ligger uti att ålägga en *allmän* värnplikt. Orättvisan skulle således ligga i grundskatternas efterskänkande. I nästan alla europeiska stater hafva funnits grundskatter, hvilka lika mycket som de svenska iklädt sig egenskapen af statens räntor,

och likväl har man i alla funnit det billigt och riktigt att antingen på ett eller annat sätt utjämna dem eller alldeles borttaga dem. Vid efterskänkandet af skatter får man icke uteslutande fasthålla den grundsatsen, att hvarje eftergift skall komma alla skattdragande till del. Man får ock se till, huruvida specialskatter och klass-skatter trycka alltför ojämnt och huruvida icke eftergiften *medelbart* är nyttig för det hela, om den än mest är till fördel för en särskild näring.

Mig föreföll det länge betänkligt att röra vid grundskatterna, men vid 1873 års riksdag var detta icke blott för mig utan för hela riksdagen en öfvervunnen ståndpunkt. I första kammaren voterade man alls icke, om grundskatterna skulle bibehållas, utan om de skulle afskrifvas småningom under 33 år eller på en gång efter 40. Men var det nu ett önskvärdt mål att på ett eller annat sätt aflyfta grundskatterna, så var det väl icke mera orimligt att aflyfta bördan af indelningsverket, som lika rättvist eller orättvist tryckte dem, som minst trycktes af grundskatterna; och i finansiellt afseende var det visst icke obefogadt att taga dessa båda frågor i ett sammanhang. Indelningsverket åter kunde icke aflyftas, utan att man kom in på den militära frågan. Däremot är det nog sant, att militärfrågan skulle kunnat företagas utan att komma in på finansfrågan, om man blott behöft tänka på den bästa arméorganisation och icke på möjligheten att få den längre än på papperet. Det hade man ock gjort vid flera föregående riksdagar, men försöken hade misslyckats, och det fanns icke den ringaste utsikt, att det framdeles skulle lyckas bättre, om man icke på samma gång gick böndernas, såsom de uppriktigt trodde, rättvisa anspråk till mötes. Det är också svårt att helt och hållet underkänna giltigheten af det resonemang, att då knektekontrakten försäkra rust- och rotehållare om frihet från all vidare utskrifning, det är orättvist, att en stående armé skall utskrifvas, till hvilken de skola lika med alla andra bidraga, utan lindring i indelningsverket. Tvifvelsutan voro bönderna alltför hårdnackade att stå på sin förmenta rätt, då det var fråga om foster-

landets försvar, men man kan säga, att det var lika litet fosterländskt å andra sidan att hellre låta hela försvaret ligga nere än underkasta sig villkoret för dess förbättring, om än detta villkor var förenadt med någon uppoffring.

En annan fråga är, om denna kompromiss verkat skadligt eller nyttigt. Ofta har hela skulden för försvarsfrågans stillastående blifvit kastad på den »olycksaliga sammanblandningen» af två ämnen, som icke hade något sammanhang. Men det har visat sig, att upplösandet af sammanblandningen alls icke har hjälpt. Jag har själf varit med om sådana försök både 1877, då visserligen både lindringar och ökad värnplikt af regeringen föreslogos men utan att bifall till det ena gjordes beroende af bifall till det andra, och 1880, då regeringen framställde förslag endast till en värnpliktslag utan ökade öfningar i fredstid; och svårligen lärer väl någon på allvar tro, att försvarsfrågan blifvit skyndsammare eller mera tillfredsställande löst, om icke 1873 års kompromiss kommit emellan. Men däremot torde kompromissen kunna tillerkännas den nyttan, att en ganska viktig utveckling af försvaret just på kompromissens grund blifvit vunnen vid 1885 års riksdag. Utan den hade nog grundskatteafskrifningen gått fortare men icke försvarsorganisationen; och förhållandet emellan kamrarna hade blifvit, om icke olidligt, åtminstone hämmande för utvecklingen i andra riktningar. Löneförhöjningarna för de civila ämbetsmännen och armébefälet hade t. ex. då efter all anledning icke kunnat genomdrifvas.

Lika litet som jag ångrar min verksamhet för representationsförändringen, lika litet ångrar jag den del jag tagit i 1873 års kompromiss, ehuru jag i denna vida mindre än i representationsförslaget kunde göra min egen mening gällande.

EMELLAN RIKSDAGARNA 1873 OCH 1874.

I början af mars 1873 hade prins August aflidit, och jag fick i uppdrag att förvalta änkehertiginnan Tereses affärer, med den mest obegränsade fullmakt att ställa allt så som jag ville, utan att fråga någon. Jag kom då under fund med huru svårt det är att med någon sparsamhet ordna en kunglig persons hushållning, ty det var med största svårighet jag kunde bringa ned den ensamma prinsessans årliga utgiftsstat till 70,000 kronor, däraf dock 10,000 åtgingo till pensioner, ärfda till större delen efter drottning Desirée. Att afsätta hofmän, kassörer, kammarfruar och lakejer var just icke något nöje, då de själfva ville stanna kvar och hade kungliga gynnare; men reduktioner måste ske. — Till följd af detta uppdrag kom jag att stundom få samtala med kungen, som då äfven inlät sig på politiken, hvilket han förut sällan gjort med mig, sedan han blef kung. Efter ett par år undanbad jag mig denna rätt besvärliga och lönlösa befattning, som sedan uppdrogs åt en särskild hofmarskalk.

Kröningen förrättades under riksdagens sista dagar, därvid jag fick sätta kronan på drottningens hufvud, och festerna pågingo samtidigt med att kompromissen ventilerades i kamrarna. Såsom alltid kunde man nu iakttaga det för Sverige hedrande draget, huru samma personer kunde ena stunden på dagen vara inbegripna med hvarandra i de hetsigaste politiska strider och den andra uppträda såsom de välvilligaste umgängesvänner.

Jag hade på våren blifvit vald till preses i vetenskapsakademien för ett år och fick såsom sådan till åliggande att författa en minnesteckning öfver Hans Järta. Justitierådet Södergren, som var Järtas hängifne beundrare, hade med stor flit och möda samlat allt af hvad Järta tryckt och skrifvit, som kunnat åtkommas, och bundit det tillsammans i nio digra volymer. Jag besökte nu min gamle politiske motståndare och frågade honom, om han ville tillåta mig att ösa ur denna rika källa, och med den mest förekommande välvilja erbjöd han mig att medtaga hela samlingen till Skåne, där jag under sommaren undangjorde en stor del af arbetet. Vid mina resor till Göteborg i bergslagsbanans affärer uppsökte jag också Hans Järtas son, f. d. hofrättsrådet Fredrik Järta för att erhålla materialier till minnesteckningen. Han bodde i Alingsås men begagnade nu baden i Marstrand, där jag träffade honom. Jag hade förut varit bekant med denne utmärkte och högst intressante man, men genom den närmare beröring, hvari vi nu kommo till hvarandra, uppstod oss emellan en verklig vänskap, som tog sig uttryck i en liflig brefväxling, hvilken jag nu äger hel och hållen, sedan jag efter hans död återfått mina egna bref, dem jag förvarar tillsammans med hans.

Såsom ledamot i Svea hofrätt hade han gjort sig känd såsom en ovanligt framstående jurist och hade med lätthet, om han så önskat, kunnat få en plats i Högsta domstolen. Högt uppburen i Stockholms förnäma värld, hade han där varit en mycket anlitad juridisk rådgifvare och utredningsman i rika sterbhus. Han hade gjort sig en icke obetydlig förmögenhet och med ett uppöfvadt sinne för konst för jämförelsevis ringa penningar förvärfvat dyrbara samlingar af gamla taflor och konstsaker, framför allt porsliner, hvaraf i Sverige vid den tiden funnos så rika förråd af oförstådt värde. Han hade köpt ett litet hus vid Jakobsgatan, där han i en smakfullt anordnad våning mottog utvalda af den högre societeten och corps diplomatique. Under somrarna besökte han Karlsbad, Paris och andra utrikes orter. Beskow satte honom så högt såsom stilist och litterärkritiker, att han

ofta sade, att om han endast kunnat förmå Järta att utgifva en enda skrift, skulle han föreslagit hans inväljande i svenska akademien; och hans konversation var lika kvick som hans omdömen träffande.

Ett tu tre ledsnade han vid stockholmslifvet och slog sig ned i Alingsås, där han köpte ett af stadens bättre hus och en park, som han sedan skänkte till staden. Här uppsatte han sina konstskatter i öfre våningen och sitt bibliotek i den nedre, där han höll sig inkrupen såsom i ett skal under största delen af året. Han sade sig trifvas förträffligt och hade ingenting annat emot Alingsås, än att hans umgängeskrets var för stor (tre personer). Men han var därför icke alldeles afstängd från den öfriga världen. Han satt såsom en spindel i medelpunkten af ett korrespondensnät, hvars trådar sträckte sig åt alla håll, så att få voro bättre underrättade än han om allt hvad som tilldrog sig när och fjärran. Manderström skref till honom många år minst en gång i veckan, Beskow, Adelsvärd, minister i Paris, hans bror August, minister i Wien och sedan i Berlin, Karl Wachtmeister i London och Köpenhamn och hans kusin Hochschild voro hans ordinarie korrespondenter. Dessutom strömmade till honom bref från många ungdoms-, affärs- och hofrättsvänner. På hans äldre dagar, då korrespondensen med mig började, minskade likväl något den öfriga frekvensen.

Nästan hvarje år drack han brunn i Karlsbad och badade i Marstrand. Där var han åter den forne Järta, som glad och sällskaplig deltog i alla nöjen och var öfverallt gärna sedd. Sådan såg jag honom ock i Göteborg, dit han ett par gånger följde mig.

Af Fredrik Järta erhöll jag icke allenast värdefulla bidrag till minnesteckningen öfver hans fader, utan han hjälpte mig ock att granska utkastet därtill, när jag fick det färdigt. Äfven Södergren läste det på min begäran och gjorde sina anmärkningar.

Då Manderström dog i augusti 1873, skref mig Järta till, att han nästan kommit till det beslut att förstöra alla hans bref under en förtrolig nära tjuguårig korrespondens,

hvarigenom ett och annat af allmännare värde väl skulle gå förloradt men på samma gång mycket, som aldrig borde komma längre än inom det första förtroendet. Jag skyndade mig att häremot göra en insaga och yttrade, att om alla Manderströms bref finge samma öde, skulle jag nästan vara färdig att tillstyrka detsamma. Men då Henning Hamilton hade deponerat i allmän vård en samling bref från Manderström och jag hade anledning tro, att äfven andra vilsekomna bref från honom förvarades, hvilka skulle kunna bidraga att sätta honom i en ofördelaktig dager, ansåg jag angeläget för hans minne, att så mycket som möjligt af hans korrespondens skulle i händelse af behof kunna framvisas. Med kännedom om huru hastigt han följde ögonblickets ingifvelser och huru ofta han »for ut» i tal som skrift, ansåg jag möjligt, att ett och annat utplockadt bref skulle kunna skada hans minne, men däremot var det min öfvertygelse, att om *alla* hans bref komme fram, så skulle redligheten i hans karakter icke kunna sättas i fråga; och om där kunde spåras någon dubbelhet, så skulle det visa sig, att den härledde sig från begäret att ställa till rätta och ej att göra skada.

Järta lofvade, att då han slutligen genomgick hvarje skrifvelse, skulle han pröfva, om den borde bibehållas. Men svårigheten var att ämnena i Manderströms bref, liksom i hans lifliga samtal, förekommo i sådan blandning, att hvad som kunde vara af värde att bevara, omedelbart föregicks eller efterföljdes af ett helt annat slags notiser och omdömen, som lofligen kunde yttras under brefhemlighetens skydd men som aldrig borde komma längre. För öfrigt skref han, att Manderström, som var uppfostrad i de gamla diplomatiska traditionerna, sorgfälligt höll på *sekretessen* i utrikesdepartementets förhandlingar. Några reflexioner och uppgifter af icke hemlig natur förekommo stundom men ingenting, som kunde tjäna till historisk upplysning eller vindikation om hans egen offentliga verksamhet t. ex. i danska frågan, hvaremot han om inre angelägenheter varit mindre förbehållsam.

Från Gösta Posse hade jag på hösten åtskilliga bref, däruti han enligt uppdrag af fyra andra personer, hvilka han icke fick namngifva men bakom hvilka stodo som en sluten trupp omkring 140 representanter, ville utforska, »huru långt jag tålde kallt stål». Han ställde i utsikt för mig, att jag skulle få situationen i min hand och spela den mest framstående roll, om jag ville acceptera deras program, som i mer eller mindre tydliga ord gick ut på att icke bevilja några löneförhöjningar åt ämbetsmännen, förrän genom ett förenkladt skattesystem och ett förbättradt arbetssätt en mängd tjänster kunde afskaffas, och att alla anslag till arméen skulle begränsas inom det då utgående beloppet 20 millioner, åtminstone till dess indelningsverket och grundskatterna voro upphäfda.

Jag svarade, att jag alls icke tålde något kallt stål och att jag icke ville deltaga i något program för den kommande riksdagen, förrän jag sett hvad regeringen komme att framställa. Härmed var Gösta Posse mycket missnöjd och framhöll de stora inre olyckor, som hotade oss, därvid mycket kunde komma att bero på uppträdandet af mig, som därför hade ett större ansvar än någon annan i landet.

Gösta Posse, med hvilken jag från ungdomen varit bekant, hade ett äregirigt lynne, ehuru han ofta sade sig vara uppledsen vid politiken, och han spelade en icke obetydande roll, mest bakom kulisserna, såsom en landtmannapartiets målsman i första kammaren, om än denna roll icke var af fullt så stor betydelse, som han själf trodde och utgaf.

Han var i början en anhängare till representationsförslaget och satte till och med i fråga att för den afgörande riksdagen arbeta för att samla ihop den självständiga adeln till ett mäktigt parti, som skulle understödja reformen. Han sade mig dock uppriktigt, att han då ville blifva min *högra* hand — till den vänstra dugde han icke — men tog ej illa, att jag i afseende härpå ej kunde ingå någon förpliktelse. Tvärt om tackade han mig på det varmaste, för det jag på hans fråga, om jag ansåg honom lämplig för högre politiska värf, därpå svarat ett ärligt nej.

Vid representationsförslagets afgörande på riddarhuset uppträdde han emot detsamma, emedan det ej innehöll garantier för ett konservativt element och försvagade konungamakten. Härom hade han förut underrättat mig, likasom han offentligen tillkännagaf, att hans åsikt blifvit förändrad. Han intog dock alltid sedermera en vänskaplig ställning till mig och erbjöd mig vid mångfaldiga tillfällen sina bona officia. Det hufvudsakliga syftet med alla hans bref och besök tycktes emellertid vara att på förhand få veta, hvad jag tänkte göra, i all synnerhet de tider, då jag satt i regeringen; och då jag icke var benägen att häruti gå honom till mötes, gjorde han ständigt nya försök att afpressa mig bekännelser med en enträgenhet, som nästan kom mig att utbrista om honom, som Manderström yttrade om en annan efterhängsen, att han plågat mig värre än satan plågade Job. Jag har sällan och ogärna varit ohöflig, men slutligen förlorade jag tålamodet och skref till honom, att då vår fleråriga korrespondens ej ledt till något resultat, hemställde jag, att densamma måtte upphöra. Härpå tackade han väl för nådigt straff och sade sig skola ställa sig min befallning till efterrättelse, men det dröjde icke två månader, förrän han åter kom med en förfrågan, på uppgifvet uppdrag af några framstående landtmannapartister, om han finge framlägga ett förslag för mig oaktadt det munlås, jag satt på honom, hvilket han hoppades, då munlåset ju gällt honom personligen men det nu vore fråga om *sak* och icke om *person*.

Härpå svarade jag, att sedan vi kommit öfverens att upphöra med all politisk korrespondens, syntes det mig besynnerligt, att han ville börja å nyo på den grund, att det nu skulle gälla sak och icke person. Jag frågade, om hans föregående bref då hade afsett person och icke sak, samt sade, att jag hade svårt att föreställa mig, att framstående män inom landtmannapartiet skulle anse sig behöfva genom Posse framställa en förfrågan, huruvida jag skulle vilja från dem mottaga ett meddelande i ett eller annat ämne.

Detta hjälpte för nära ett år men icke längre. Nu skref han och bad mig säga uppriktigt, om munlåset ännu ägde gällande kraft. Han hade nämligen på den sista tiden kommit till visshet om att hämnden på mig för december-dagarna arbetade lifligare än någonsin men från ett helt annat håll än det, som var honom närmast; och om munlåset blefve upphäfdt, ville han tala öppet med mig härom. Detta var i juli 1878.

Mitt svar härå blef, att jag icke var så blind, att jag icke märkte, att åtskilliga krafter voro i rörelse emot mig, men då jag icke ämnade låta sådant inverka på mitt handlingssätt, var jag icke synnerligen nyfiken att därom få veta mera, än hvad som lades i uppenbar dager. Munlåset hade jag satt på mig själf och icke på Posse. Han finge gärna skrifva, blott jag sluppe svara.

Äfven i afseende på Gösta Posse har det inträffat såsom med flera andra, att jag fått en bättre tanke om honom efter döden än förut. Då jag efteråt genomläst de bref från honom, som jag har i behåll, har jag sett såsom en röd tråd genomgå dem en önskan, att jag skulle komma till godt förstånd till landtmannapartiet, och denna önskan ser ut att vara ärligt menad, om han än ville hafva sin del däri såsom biprodukt erkänd.

1874 ÅRS RIKSDAG OCH MINISTERKRIS.

Denna riksdag ingaf mig redan före sin början en känsla af otrefnad. Jag hade vid föregående riksdag uppträdt såsom ett slags partichef för de s. k. skåningarne, ehuru det uttryckligen skett under förbehåll, att programmet icke skulle omfatta något annat än de båda stora frågorna om indelningsverket och grundskatterna samt att jag i allt annat ville vara obunden. Nu önskade emellertid denna sida, att en fastare organisation af partiet skulle tillvägabringas och att man, efter föregående enskilda öfverläggningar, skulle i snart sagdt alla frågor underkasta sig flertalets beslut vid omröstningar i kammaren. Icke utan skäl framhöll man, huru landtmannapartiet i andra kammaren just från ett sådant förfarande hämtade sin styrka. För min del ville jag å ena sidan gärna verka för att sammanhålla partiet i de båda stora frågorna, men å andra sidan ville jag icke binda mig vid något program för andra ärenden och allra minst vid ett program, som hufvudsakligen gick ut på att bilda ett mäktigt parti, som man borde följa men som, så vidt jag visste, icke uppställt något program i sak utan borde handla efter sig företeende omständigheter, så framt icke innersta meningen var, såsom jag misstänkte, att åstadkomma en ministärförändring. Jag afböjde därför ganska enträgna uppmaningar att sätta mig i spetsen för partiet och höll särskildt fram, att jag skulle anse för en stor oklokhet att frambringa en ministerkris, innan man

ännu sett regeringens under utarbetning varande förslag till arméorganisation, samt att jag i ingen händelse vore att påräkna för en rekonstruering af konseljen.

Då det sådant oaktadt af tidningarna utspriddes, att jag stod i spetsen för ett oppositionsparti, som ville störta ministären, riktigt längtade jag efter ett tillfälle att få visa, huru ogrundad denna uppfattning var. Mera än ett sådant erbjöd sig snart.

För att åt den påtänkta nya arméorganisationen gifva samma orubblighet, som indelningsverket äger enligt 80 § regeringsformen, hade regeringen föreslagit ett tillägg till samma §, af det innehåll, som nu finnes däruti intaget. Många i första kammaren hyste emot detta förslag betänkligheter och funno det icke nog betryggande, om icke däruti bestämdt utsades, att alla till arméen gifna anslag skulle vara fastslagna under samma skydd som själfva arméorganisationen och således icke kunna ändras af riksdagen utan konungens samtycke. Jag delade icke dessa betänkligheter utan talade för bifall till den kungliga propositionen. Motståndet kom egentligen från det konservativa hållet, och utskottets utlåtande blef återremitteradt.

När saken åter kom in till kammaren, beslöt Adlercreutz att göra den till en kabinettsfråga, hvilket den i min tanke alldeles icke förtjänade, i synnerhet som förslaget med lätthet skulle kunnat, med någon jämkning, framläggas till nästa riksdag, utan att denna grundlagsfråga därigenom blifvit senare bragt till slutligt afgörande, än om den nu antagits att hvila. Härvid förekom också den besynnerligheten, att det var den regeringsvänliga sidan af kammaren, som opponerat sig emot förslaget; och utgången kunde därför svårligen komma att utgöra något tillförlitligt uttryck vare sig af kammarens förtroende eller misstroende. Emellertid ansåg sig Adlercreutz säker om bifall, sedan Ehrenheim, som vid första tillfället talat emot förslaget, nu lofvat att understödja det för att icke bidraga till en ministerkris. Adlercreutz framställde i sitt yttrande icke så tydligt sin afsikt, att alla fattade hela innebörden af hans ord. »Om

nu ett afslag», sade han, »blefve kammarens beslut, skulle väl då regeringen, eller åtminstone jag för min del, kunna fortsätta arbetet på en ny organisation af försvarsverket i den angifna riktningen, eller skulle regeringen afbryta arbetet på en sådan organisation, fastän icke det ringaste däraf ännu blifvit för riksdagen synligt eller underställdt dess bepröfvande?»

Flera talare, med Hamilton i spetsen, fortsatte sitt yrkande om afslag och sade sig antaga, att regeringen icke kunde taga detta illa, då därigenom endast afsågs att bereda större fasthet åt det förslag, som väntades.

I voteringen afslogs regeringens förslag med 46 röster mot 43.

Detta nederlag tillfogades Adlercreutz hufvudsakligen af dem, som mest voro hans vänner. Skåningarne, liksom jag, röstade med honom, dock lära ett par af dem hafva kastat om, då de af Adlercreutz' yttrande fingo förhoppning, att en ministerkris möjligen skulle kunna utan vidare besvär framkallas. Stjernblad tackade Gud, att han motstått denna frestelse.

Jag hade erhållit kallelse att efter plenum inställa mig hos kungen. Han sade, att han ville hafva ställningen klar. Att andra kammaren ville hafva en ministärförändring, visste han; och om den första ville det också, vore han färdig att göra ett ombyte; men ville den icke, så fordrade han, att den skulle understödja ministären, som nu komme att välja någon fråga, uti hvilken den skulle begära ett förtroendevotum. Utgången däraf skulle bestämma konungen. Fölle ministären, fordrade han, att jag skulle gå in. Jag svarade, att jag skulle obetingadt hafva tillstyrkt, att ministären finge stå kvar till nästa riksdag, om icke dagens händelse i första kammaren möjligen förändrat ställningen, därom väl Adlercreutz själf komme att gifva sin förklaring, men att jag icke kunde tänka mig någon kombination, uti hvilken jag under nuvarande förhållanden kunde eller borde gå in, samt förklarade bestämdt, att jag icke ginge in med Arvid Posse, hvilket tycktes förvåna kungen. Vårt samtal

afbröts nu. då Adlercreutz anmäldes, och kungen ville höra hvad han hade att säga, och det var, att han begärde sitt afsked.

Dagen därpå var Lagerbjelke uppkallad. Jag har anledning tro, att han rådt kungen att skicka efter Posse och Stjernblad, för att, utan att kasta sig i deras armar, höra sig för huru de skulle vilja ställa till, om de finge råda. De voro ock en dag senare tillsammans uppe hos kungen, som, efter hvad Stjernblad berättade, sagt, att så snart statsregleringen var slut, skulle han taga sitt parti. Men jag misstänker, att kungen äfven sagt dem, att de icke kunde räkna på mig; ty jag bestormades efteråt med böner, att jag icke skulle säga nej, om jag kom i fråga. Tornérhjelm uttalade nog den innersta tanken, då han sade till mig: »Du måste gå in för att representera moralen och Possen för att representera skickligheten.»

Min uppfattning af ställningen uttalade jag i ett bref till Sibbern af den 15 mars, hvaraf jag här meddelar ett utdrag: »Emellertid är första kammarens öfvervägande majoritet så uppskrämd och rädd att få en landtmannaministär, att regeringen hädanefter sannolikt kommer att vinna alla voteringar. Det har hela tiden varit skåningarnes stora misstag, att de trott sig äga majoritet i första kammaren, därför att de tillhört majoriteten i fråga om en enda stor sak, nämligen grundskatterna och indelningsverket. Det säkra är, att jag icke skulle tillsammans med Posse reda mig i första kammaren; långt bättre utan Posse i andra kammaren. Men äfven om jag kunde påräkna majoritet i båda kamrarna, skulle jag finna det under min värdighet att gå in i konseljen med en kollega, som uttalat sig i snart sagdt alla frågor såsom riksdagsman på ett sätt, som vore omöjligt att vidhålla för hvilken regering som helst. Men det är alldeles icke för min skull utan för sin egen, som skåningarne vilja ha in mig, och långt hellre se de, att jag säger nej, än att jag går in utan Posse. Det har också bjudits mig att gå in i Adlercreutz' ställe med bibehållande af den gamla konseljen, d. v. s. en af dess medlemmar har

slagit fram detta såsom af sig själf. Men jag afböjde äfven detta bestämdt. Äfven om jag finge alldeles fria händer, vet jag icke, huru jag nu skulle kunna sammansätta en ministär, som icke afgjordt komme att stupa strax vid nästa riksdag, då ett arméförslag skulle framläggas. Ett förslag finnes nu uppgjordt, som är stämpladt såsom godt af en generalskommitté. Det lärer taga sig godt ut ur militärisk synpunkt, men ingen finansminister skulle kunna lägga fram en statsreglering med tillräckliga medel för dess genomförande. Det hela är ju då blott ett spektakel. Men att komma fram med ett sämre ur militärisk synpunkt skulle sätta hela första kammaren i harnesk. Konsten är nu blott att söka en modus vivendi till dess man får nya val efter nästa riksdag. Första kammaren blir nog då så purifierad från de orimliga, att sedan ett samarbete med andra kammaren kan blifva en möjlighet.»

Den 20 mars blef jag åter efterskickad af kungen, som sade, att han, efter att hafva samtalat med framstående personer af olika politiska tänkesätt och efter moget öfvervägande, kommit till den öfvertygelsen, att en större förändring af konseljen borde ske och att han därför vände sig till mig för att därmed hjälpa honom. Af de nuvarande rådgifvarne önskade han behålla några, men i öfrigt ville han lämna mig fria händer att föreslå, ehuru alla hade sagt honom, att det vore en politisk nödvändighet att taga in Arvid Posse för att köpa fred med andra kammaren, äfvensom troligen Stjernblad och Karl Ekman ur den första. Då jag började framställa mina betänkligheter, fordrade han, att jag icke genast skulle gifva mitt svar utan därpå betänka mig några dagar och därunder samtala med dem jag önskade.

Under de följande dagarna kommo Lagerbjelke och Hamilton hvar för sig till mig på konungens uppdrag. Lagerbjelke ansåg, att nu erfordrades en koalitionsministär och att därför, jämte Posse ur andra kammaren, måste tagas någon ur det motsatta lägret för att försona första kammaren och att endast med mig vore det möjligt att

åstadkomma en sådan koalition. Han bad mig åtminstone tala med Arvid Posse, som han trodde skulle afgifva lugnande försäkringar.

Hamilton föreslog också Posse jämte mig och Stjärnblad eller Ekman med flera mindre utpräglade politici. Måhända skulle hans ord på mig haft större verkan, om jag icke hade hört, att han sagt åt andra, att nu måste man ha in en landtmannaministär, ty nu kunna vi knäcka den genast, men om den dröjer, kunna vi kanske icke sedan rå på den, och jag antog, att han sannolikt icke skulle mycket sörja, om jag vore med i denna ministär, när den knäcktes.

Jag kände mig för hos Ehrenheim och andra af första kammarens majoritet, för hvilka jag hade förtroende, och kom däraf till den mest bestämda uppfattning, att om jag ginge in utan Posse kunde jag påräkna understöd, utom i frågorna om arméen och grundskatterna, men med Posse vara lika säker om den häftigaste opposition från första kammaren.

Mina personliga vänner, såsom Lagerstråle och Carleson, afrådde mig också på det ifrigaste från att gå in i en ministär tillsammans med Posse.

Med skåningarne talade jag icke, dels emedan jag visste förut hvad de tänkte och dels därför, att jag var besluten att icke nu gå in med dem. Icke därför, att jag hade någon personlig ovilja mot Posse, hvars raska och öppna väsende tvärt om alltid varit mig sympatiskt. Jag insåg också väl, att hans förmåga och förbindelser kunde vara till stort gagn, och jag fruktade icke, att han i konseljen skulle vidhålla de alltför långt gående åsikter han såsom partichef förfäktat. Men jag ansåg honom omöjlig för det hat, han ådragit sig hos de ledande i första kammaren och snart sagdt hos hela ämbetsmannaståndet. Hans inkallande i konseljen skulle dessutom innefatta ett helt landtmannaprogram, och under ett sådant ville jag alldeles icke sätta mitt namn, då däruti ingingo alltför många punkter, i hvilka jag hyste andra åsikter; och de lifsfrågor däruti, till hvilkas

framgång äfven jag ville bidraga, ansåg jag helst böra genomföras af en regering, som hvarken handlade eller kunde misstänkas handla endast ur ett partis synpunkt, därvid möjligen lämnande det helas bästa mer eller mindre ur sikte.

Af Oskar Björnstjerna, till hvilken jag också vände mig, erfor jag, att han icke ansåg ministärens ställning ohållbar, oaktadt det streck Adlercreutz spelat den, och förmodade, att om kungen så önskade, skulle den kunna komplettera sig inifrån eller utifrån.

Ännu viktigare än alla personliga betänkligheter var för mig den så ytterst olägliga tidpunkten för ett ministärombyte. Jag har i juli samma år i Möllers biografiska skisser om 1867 års första kammare härom skrifvit följande: »De förslag till arméorganisation och grundskatternas afskrifning, som regeringen lät utarbeta, voro ännu icke färdiga, och ingen möjlighet fanns att beräkna, huru de skulle af allmänna tänkesättet mottagas. Innan meningarna hunnit sammanjämka sig, kunde *intet* förslag påräkna *båda* kamrarnas bifall. Det var nämligen alldeles påtagligt, att af den ringa majoritet, som biträdt riksdagens skrifvelse om indelningsverkets och grundskatternas upphörande men endast i sammanhang med antagandet af ett mera betryggande försvar, ställde vida flera, än som behöfdes för att förvandla majoriteten till minoritet, så höga anspråk på detta försvar, att de af andra kammaren icke skulle godkännas. Att erhålla någon klarhet om hvad en gång stode att vinna syntes knappt möjligt, förrän *ett* förslag blifvit diskuteradt och fallit. Men förkastandet af regeringens förslag i så viktiga ämnen kunde lätt framkalla en ny kris, och denna var på intet sätt aflägsnad genom den nu inträffade.»

Efter samvetsgrant öfvervägande afgaf jag den 23 mars till konungen det svar, att redan i den omständigheten, att konseljen icke begärt sitt afsked, låg för mig en tillräcklig anledning att svara nej, då hvarken kungen eller jag ville, att jag skulle gå in med den gamla i öfrigt oförändrad. Men oberäknadt detta hade jag redan haft tillfälle yttra,

att jag icke ville gå in i konseljen tillsammans med ledaren för landtmannapartiet, hvilken ju skulle inkallas icke för hvad han kunde blifva utan för hvad han varit. Första kammaren skulle däraf retas till ytterlighet och andra kammaren skulle svika Posse, så snart han öfvergaf någon del af dess program. Mitt råd vore därför, att kungen förordnade statsrådet Berg att tillsvidare förestå justitiedepartementet. Om allt sedan gick sin gilla gång, så kunde statsministersplatsen mot riksdagens slut tillsättas med honom eller någon annan. Ginge det åter så, att alla, äfven rådgifvarne, insåge nödvändigheten af en ny ministär, vore en sådan då lättare att åstadkomma än nu.

Kungen vidhöll dock sitt kraf på mig och antydde, att då jag var fader till representationsförändringen, vore det min skyldighet att gå in i ministären, när det behöfdes. Jag skulle komma att stå till svars för mitt nej, icke blott för honom utan för hela landet, ty han ämnade sätta in i Posttidningen, att han enträget uppmanat mig och gifvit mig fria händer men att jag ändå vägrat. Jag erkände, att jag icke hade rätt att häremot för egen del göra någon invändning, men vågade hemställa, om sådant icke kunde försvåra möjligheten att få behålla den nuvarande ministären, om detta slutligen skulle befinnas vara det bästa, samt om icke ett officiöst uttalande af kungen i detta fall skulle uppfattas såsom ett erkännande af parlamentarismen. Kungen svarade, att han nog skulle veta att skrifva försiktigt, och därpå skildes vi.

Aftonen därpå innehöll Posttidningen följande: »Sedan h. ex. herr justitiestatsministern Adlercreutz, såsom bekant är, till H. M. konungen öfverlämnat sin underdåniga afskedsansökan, lärer H. M:t till presidenten i Svea hofrätt, friherre L. De Geer, med afseende å dennes särskilda ställning till den nuvarande representationen och hans omfattande kännedom om personer och förhållanden inom riksdagen, framställt sin önskan, att herr friherren måtte emottaga herr Adlercreutz' plats inom konungens råd, samt därvid förklarat sig vilja, så vidt möjligt, tillmötesgå de fram-

ställningar, hvilka friherren i följd af detta uppdrag kunde finna sig föranlåten att göra. Friherre De Geer skall emellertid hafva afböjt emottagandet af det honom sålunda erbjudna justitiestatsministersämbetet.»

När skåningarne i första kammaren fingo reda på mitt afslag, tillkännagåfvo de sitt skarpa ogillande. Stjernblad förde ordet och sade, att jag störtade hela partiet ned i ett ohjälpligt fiasko. Jag erinrade, huru jag under hela den föregående riksdagen, liksom vid denna, predikat för dem att icke röra vid ministären, förrän de fått se dess förslag om arméen och grundskatterna, samt att de i intet fall kunde räkna på mig. Stjernblad menade, att de trott mig tala så endast af personlig obenägenhet att åter träda fram men att de alltid hoppats, att jag skulle gifva vika, när det gällde, hvilket i alla fall var min skyldighet såsom representationens upphofsman. Härpå genmälte jag, att det icke var mitt fel, att de ej trott på mina ord, som de nu fingo se varit allvarligt menade; och hvad min skyldighet beträffade, frågade jag, om den nuvarande situationen efter deras uppfattning var riksdagens eller ministärens fel. Stjernblad svarade obetingadt: Ministärens. Nåväl, frågade jag, är jag då skyldig att ansvara för både riksdagens och ministärens alla fel?

Dagen efter min vägran skickade kungen efter Ludvig Almqvist och anmodade honom att blifva justitiestatsminister. Huru fria händer han fick, vet jag icke, blott att han icke svarat absolut nej och omedelbart därefter trädt i underhandlingar med Posse och Stjernblad. De båda sistnämnda reste kort därpå till Skåne öfver påsk, i den tro att vid sin återkomst finna allt klart för sitt inträde.

Samma dag, som Almqvist erhöll sitt uppdrag, hade emellertid ställningen i kamrarna ytterligare tillspetsat sig. Statsutskottet hade föreslagit indragning af ett belopp i kommerskollegiets anslag, som motsvarade presidentslönen. Bergström opponerade sig häremot och bestred riksdagens rätt att göra en sådan indragning på ett ordinarie anslag. Han förklarade i båda kamrarna, att om ett sådant riks-

dagens beslut skulle af honom för konungen anmälas, skulle han häfda kronans prerogativ och tillstyrka, att Kongl. Maj:t med ogillande af beslutet måtte anbefalla statskontoret att fortfarande uppföra anslaget till Kongl. Maj:ts disposition.

Härtill svarade Karl Ekman: »Då ett sådant yttrande här blifvit fälldt, vill jag icke draga i tvifvel, att herr departementschefen skulle tillstyrka en dylik åtgärd; men hvad jag högeligen betviflar, det är att statskontoret skulle kunna verkställa en sådan Kongl. Maj:ts befallning. Är ett anslag en gång af riksdagen bestämdt, tror jag icke, att statskontoret kan göra någon ändring däri.»

Af detta yttrande gjordes ett förskräckligt väsen. Man ansåg, att Ekman hade predikat uppror. Han hade dock hvarken sagt eller menat, att statskontoret skulle *vägra* att lyda, utan endast, att det icke skulle *kunna* verkställa en sådan befallning. Emellertid utmålades detta såsom ett attentat emot konungen och användes både hos första kammarens majoritet och hos kungen för att göra Ekman omöjlig såsom ministerkandidat, ehuru han utom all fråga var den största förmågan inom hela det s. k. skånska partiet, hvilket han äfven ofta modererade i dess framfart.

Jag understödde Bergström i kammaren och motsatte mig nedsättningen af anslaget, hvilket eljest icke synnerligen väl lämpade sig för att häfda de ordinarie anslagens oantastlighet, enär dels presidentsämbetet icke på länge varit tillsatt eller var ämnadt att tillsättas, och dels nedsättningen icke var större än de dyrtidstillägg, som gifvits åt kommersekollegium men icke tillhörde den ordinarie staten.

Första kammaren afslog med 4 rösters pluralitet statsutskottets förslag, som däremot med stor majoritet antogs af den andra och slutligen segrade i gemensam votering.

Vid bibelsällskapets sammankomst, onsdagen före påsk, tog mig kungen afsides och sade till min öfverraskning, att då jag visste, att underhandlingar varit inledda med Almqvist, ville han underrätta mig, att han fann det nedsättande för den kungliga värdigheten att vända sig till

personer, hvilka gjort ett sådant ingrepp på konungamakten som indragning af presidentslönen i kommersekollegium, och att han därför nu beslutat att bibehålla sin gamla konselj. Jag skattade mig lycklig att icke hafva inlåtit mig i aftal med personer, till hvilka jag i sådant fall nu måste gått med återbud.

Härefter inleddes underhandlingar med Edvard Carleson om att öfvertaga justitiedepartementet, men dessa drogo ut på tiden, och sedan man besegrat hans obenägenhet, ansåg man att utgången af dechargebetänkandet borde före utnämningen afvaktas, för den händelse, att hela ministärens upplösning häraf kunde föranledas. Dessförinnan fick dock Adlercreutz sitt afsked, i det han den 5 april utnämndes till landshöfding i Malmöhus län. Äfven nu ådagalade han sitt aldrig sviktande mod, då han icke tvekade att slå sig ned i själfva getingboet bland de skånska aristokraterna, som voro honom ganska gramse.

Konstitutionsutskottets majoritet hade i dechargebetänkandet hemställt, att riksdagen skulle gå in till Kongl. Maj:t med anhållan, att han måtte från statsrådet skilja statsråden Berg, Leijonhufvud och Wærn, därför att de tillstyrkt, att Åtvidabergs bruk skulle få åtnjuta frihetsår, och denna hemställan blef af andra kammaren bifallen men förföll genom första kammarens afslag. I reservationer voro dessutom många anmärkningar mot regeringen framställda, och bland dessa fäste sig första kammaren mest vid en, som afsåg upphäfvandet af ståthållarämbetet i Norge. Svenska statsrådet hade medgifvit, att denna fråga fick afgöras genom sanktion å stortingets beslut i norskt statsråd, allenast svenska statsrådet förut fick i sammansatt norskt-svenskt statsråd uttala, att från svensk sida icke förekom någon betänklighet emot ståthållarämbetets upphäfvande. I denna ordning hade också frågan blifvit afgjord, men de norska statsråden hade tillåtit sig att gifva de svenska statsråden en skarp tillrättavisning, för det de understått sig att i det sammansatta statsrådet göra ett uttalande i själfva saken, hvilken normännen ansågo icke angå någon svensk.

Såsom vanligt gick Hamilton i spetsen för attacken mot ministären vid dechargebetänkandets föredragning i första kammaren. »Då justitiestatsministern», sade han bland annat, »nyligen sökte ett tillfälle att erhålla sitt entledigande, framkallade väl detta en allmän öfverraskning, mindre likväl genom själfva saken än i anseende till tiden och den uppgifna orsaken, som man svårligen kunde godkänna. I alla händelser tyckes icke denna öfverraskning hafva särdeles angripit riksdagens nerver, hvilka möjligen kunde utan olägenhet fördraga ännu en skakning af samma slag.»

Vidare anföll han sättet för ståthållarfrågans afgörande; och då jag tog detsamma i försvar, sade han, att vi båda varit ense 1860 om formen men att om jag då hade tillstyrkt att tillvägagå så som nu skett, skulle han påföljande dag hafva ingifvit sin afskedsansökning.

Detta ljöd något besynnerligt i mina öron, då jag erinrade mig, att Hamilton endast med svårighet gick in på att jag fick uppträda för att påstå, det icke frågan var uteslutande norsk, hvarom jag ännu har svart på hvitt af Hamiltons egen hand.

I mitt anförande nu apostroferade jag ganska skarpt de på kammarens läktare sittande norska statsråden för deras protest emot ett förfaringssätt, som knappt kunde antagas hafva blifvit begagnadt utan föregående öfverenskommelse med dem själfva.

Den 4 maj utnämndes Edvard Carleson till justitiestatsminister, och den 22 i samma månad afslöts riksdagen.

UNDER MELLANAKTEN 1874.

Då många lade mig till last, att jag vid den genomgångna krisen undandragit mig att betala med min person, ville jag gärna försvara mig och på samma gång klarera min ställning till partierna. Jag begagnade härtill det tillfälle, som erbjöd sig i von Möllers bok om första kammaren, och då han enträget bedt mig om några andra biografiska bidrag än blott de torra data, skref jag på sommaren en uppsats om min ställning till den sista och de föregående ministerkriser, i hvilka det varit fråga om mig. Onekligen var det en ömtålig sak att skrifva om så nyss inträffade tilldragelser, och bland andra Sibbern uttalade däremot sina betänkligheter. Då detsamma i någon mån kan gälla om senare delen af dessa anteckningar, anför jag här, huru jag då bemötte Sibberns invändningar: »Jag kan icke fullt instämma i dina betänkligheter mot att en offentlig man gör allmänheten bekant med sina motiver för de steg han tagit med hänsyn till sin politiska ställning. De engelska statsmännen synas hafva sig särdeles angeläget att göra sådana uttalanden, ofta vid middagsbordet, men i akt och mening att få dem införda i tidningarna. Thiers och andra hafva icke heller underlåtit att afgifva dylika förklaringar. Hvad mig angår har jag haft särskilda uppfordringar att vid detta tillfälle taga till ordet. Då kungen låter i officiella tidningen införa ett diktamen, som i fullkomligt genomskinliga ordalag innefattar en beskyllning,

att jag svikit min plikt mot det allmänna, och då denna uppfattning har gjort sig hos mängden gällande, måste jag äga rätt att försvara mig, om jag kan. Härtill kommer angelägenheten för mig att klarera min ställning till landtmannapartiet, så att därmed icke vidare skall kunna drifvas ofog å ömse sidor. Under sådana förhållanden syntes det mig vara en fördel att begagna herr von Möllers bok, som skall komma ut till riksdagen men icke utlämnas i bokhandeln utan endast utdelas till vänner och kammarens ledamöter. Jag nödgades visserligen härigenom gå tillbaka till föregående kriser, men äfven om dem hade jag ett ord otaldt med en och annan, och ämnet var dessutom vida mindre grannlaga redan behandladt af sådana statsmän som H. Hamilton och Gripenstedt. Jag kan därför icke se något orätt däruti, *att* jag tagit till ordet. En annan fråga är, *huru* detta skett; och jag håller icke osannolikt, att sättet kommer icke allenast att stöta många utan också att göra mig mindre möjlig för framtiden. Detta bekymrar mig dock föga. Jag vill, att alla skola veta, hvar de hafva mig, och först därefter må de för sig afgöra, om de vilja hafva mig sådan jag är eller icke.»

Sedan jag nedlagt mitt presidium i vetenskapsakademien med ett tal öfver naturvetenskapernas sammanhang med estetiken, hvaraf jag sedan använde en del i några »naturbetraktelser» i Litterärt album för år 1878, utkom på sommaren min på akademiens högtidsdag föredragna minnesteckning öfver Hans Järta. Den innehåller ingenting, för hvars sanningsenlighet jag icke tror mig kunna innestå, men bär några spår af att de af mig begagnade hufvudsakliga källor varit mig tillhandahållna dels af hans son, som var full af pietet för fadern, och dels af hans störste beundrare, Södergren, som dessutom i sina mig meddelade anmärkningar med skäl framhöll, att då jag talade i akademiens namn, hade jag ingen rättighet att framställa egna omdömen om Järta, som icke kunde delas af alla, och detta

desto hellre, som jag icke var ojäfvig domare öfver Järtas konservatism, då jag tillhörde en annan linie, och då historiens domslut ännu icke fallit öfver våra åsikter. En följd häraf är, att minnesteckningen icke innehåller *hela* mitt omdöme öfver Järta, som jag i vissa delar icke kan frånkänna en viss fallenhet för advokatyr och orimlighet, ehuru de betyda föga i jämförelse med hans snille och ädla karakter.

Äfven om man icke behöfver hysa de konsiderationer, som föranledas af uppgiften att författa ett äreminne, är det en stor svårighet, som sällan helt och hållet öfvervinnes för en författare, som fått ett värdigt föremål att skildra, att icke så gripas af sitt ämne, att han åt sin bild gifver större dimensioner än de naturliga och verkliga, eller hvad Geijer kallar att »förbåla» sitt föremål. Det är liksom vi se, huru de, som afbilda lejonet, vanligen teckna det större än det i verkligheten är, så att den, som sett endast målade lejon, finner sig otillfredsställd, då han får se ett lefvande och är färdig förklara, liksom bonden, att lejonen på Lejonbacken äro mycket »naturligare». I mina senare lefnadsteckningar öfver Höpken och Platen, har jag, så mycket i min förmåga stått, sökt undvika detta fel.

Under 1874 års sommar var jag tämligen mycket i rörelse. Förut tillbragte jag med de mina några dagar på Tistad, där jag hade att upprätta arfskifte efter grefve Klas Wachtmeister, och sedan besökte vi på nedresan till Skåne Sparreholm, där jag hade affärer såsom förmyndare för baron Sprengtportens wrangelska barnbarn. Så hade jag de vanliga resorna till Göteborg för bergslagsbanan, och på en resa dit från Skåne hemsöktes jag af ett njurstenslidande, för hvars botande Malmsten skickade mig till Karlsbad.

Dit kom jag mot slutet af augusti samtidigt med att nästan alla brunnsgäster reste därifrån; och snart indrogs till och med brunnsmusiken. Jag tillbragte här en månad,

nästan mera isolerad än jag någonsin känt mig. En af de få, som drucko brunn vid samma källa som jag, var den bekante socialisten Karl Marx. Vi gingo emellan glasen och blängde på hvarandra utan att formera bekantskap. Han liknade till utseendet mycket vår aflidne utrikesminister Karl Wachtmeister. Det sades, att en kongress med den ena afdelningen af internationale då var samlad i Karlsbad under Marx' ledning. Hela förmiddagarna promenerade jag ensam i de djupa skogarna omkring staden, där man icke mötte en människa och knappt hörde en fågel kvittra. Men ett djupt intryck gjorde det, då man passerade något af de många små katolska kapellen i denna ödsliga nejd, att där ofta finna en knäböjande kvinna, som förrättade sin tysta bön. Invånarnes vänlighet var också värmande. Jag bodde äfven denna gång på Insel Malta, och hela värdens familj tycktes vara bosatt i portgången. Jag kunde aldrig gå ut, utan att de högljudt önskade mig en god promenad eller god aptit, allt eftersom de tyckte att timmen därtill lämpade sig; och som de sett min ifriga längtan efter bref hemifrån, kom ofta vid min hemkomst någon af familjen mig till mötes ett långt stycke på gatan och höll triumferande ett bref högt i luften med utropet: Ein Brief, Herr Baron! Min uppasserska var rörd nästan till tårar af medlidande, då hon såg, att jag, som lade patience, icke hade någon att spela med.

Det kändes som om jag blifvit fri, efter att hafva genomgått en månads fängelse, då jag ändtligen fick återvända kortaste vägen till Stockholm.

Vid min hemkomst dit, pågick en partiell ministerkris. Riksdagen hade föreslagit en lag om ungskogens skydd i Norrbotten, hvilken Wærn vägrade att kontrasignera. Men som kungen och konseljen i öfrigt ville bifalla lagförslaget, måste en ny finansminister anskaffas. Sedan man förgäfves vändt sig med förfrågningar till Carlson, J. Ekman, Wijk, Skogman och Gustaf Ugglas, kom ordningen till Gustaf Åkerhjelm, som varit ordförande i det utskott, hvilket föreslagit lagen. Han tyckte, som han sade mig, att kungen

efter så många afslag var i fara. »Frälsas kan han med en bonde: Den är gjord att offras upp.» Och så mottog han finansportföljen.

Med Åkerhjelms inträde slogs dörren upp för en frisk landtvind att blåsa in i det tämligen byråkratiska kabinettet, som väl icke heller förut var alldeles dragfritt men dock i det hela hölls tillstängdt af Bergströms kraftiga hand. Åkerhjelm fordrade, att landtmannapartiet icke skulle behandlas såsom fiender, under det Bergström visserligen ansåg dem såsom sådana men knappt ville ens erkänna dem såsom krigförande makt.

För mig, som var nära bekant med flera af konseljens ledamöter och framför allt med Carleson, blef det snart tydligt, att den till följd af sina olikartade beståndsdelar skulle falla sönder af sig själf, äfven om riksdagen icke gjorde något därtill.

Carleson hade med verklig själfuppoffring intagit främsta platsen, endast för att förekomma en landtmannaministär, som han ansåg för en riksolycka. Han var en man af den redligaste och ridderligaste karakter, utomordentligt skarpsinnig jurist och lagstiftare, kunskapsrik och med omfattande politisk blick, men tämligen hetsig och kort om hufvudet. Han och jag hade från ungdomen varit de närmaste umgängesvänner och kommo sedan i nära släktskapsförhållande, då han gifte sig med min systerdotter. Icke en dag blef vår vänskap någonsin afbruten eller förminskad, ehuru våra åsikter i många fall voro de mest motsatta och våra politiska dispyter ofta blefvo så högljudda och häftiga, att fruntimren i rummen bredvid trodde, att vi voro dödsfiender. Långt ifrån att dessa dispyter ledde till något resultat att närma våra åsikter till hvarandra, flyttade han vanligen sin ståndpunkt under striden ännu längre bort från min. Det förundrade mig därför, att han såsom justitiestatsminister kunde utveckla en så sammanhållande och förmedlande verksamhet, som han gjorde och utan hvilken upplösningen af denna konselj skulle inträffat ännu förr. Men Carleson är icke det enda exempel jag sett på huru stats-

rådsselen förmår göra äfven de ystraste fålar spakare. Carleson gjorde sig aldrig räkning på någon framtid i konseljen. Hela hans diktan och traktan gick endast ut på att hålla ihop den, till dess riksdagen kom tillsammans, då han på den kunde kasta ansvaret för hvad som vidare skulle ske.

Regeringen hade redan under Adlercreutz' tid gifvit tämligen tydligt på hand, att den ville acceptera 1873 års kompromiss, om åt den gafs en tillfredsställande tolkning, och alla regeringens vidare åtgärder hade allt bestämdare sedan gått i samma riktning. Kammarrådet Andersson hade enligt erhållet uppdrag upprättat ett förslag till grundskatternas och indelningsverkets afskrifning i närmaste öfverensstämmelse med riksdagens skrifvelse. Detta förslag hade af regeringen blifvit utdeladt till riksdagen, och Andersson blef nu utnämnd till expeditionschef i finansdepartementet. Arméförslaget utarbetades ock på samma basis med fullständigt upphäfvande af indelningsverket.

Carleson ville i själfva verket aldrig för egen del gå in på grundskatternas afskrifning men tyckte sig kunna stå kvar på sin plats, ända till dess en formlig proposition härom beslöts, och lät därför arbetena fortgå. Häruti handlade han efter min tanke icke rätt. Det var att låta slå blå dunster i ögonen på allmänheten; och omöjligt hade det väl varit för regeringen, om dess arméförslag antagits under förutsättning af grundskatternas afskaffande, att sedan komma och säga, att nu får frågan om grundskatterna förfalla. Björnstjerna var af samma mening som Carleson, ehuru han var mera lifvad än Carleson för arméförslaget. För min del ansåg jag dem moraliskt medansvariga för regeringens accepterande af kompromissen, hvilket jag ock vid ett senare tillfälle, emot deras protester, i första kammaren uttalat.

Konseljens mest betydande man var Bergström, som otvifvelaktigt ännu är, icke blott i kroppsligt afseende, en af sin tids mest »storslagna» personligheter i Sverige. Han är dock efter mitt omdöme ännu mera utmärkt som juriskonsult, ämbetsman och talare än som statsman. I sist-

nämda hänseende har han nämligen i viktiga punkter stundom förändrat grundsatser, åtminstone i deras tillämpning, t. ex. i fråga om grundskatterna, om protektionismen och om unionen med Norge. Men om detta må vara en brist hos statsmannen, så är det däremot en förtjänst hos människan. Ty då han förändrat ståndpunkt, har det aldrig skett för att vända kappan efter vinden utan till följd af en på inre grunder samvetsgrant pröfvad annan öfvertygelse. Ingenting kan förmå honom att vika från sin öfvertygelse, men viker öfvertygelsen ifrån honom, tvekar han icke att erkänna det och handla därefter. Därtill är han en man af godt hjärta och ett okufligt mod att icke sticka under stolen med hvad han tänker; begåfvad med ett synnerligen klart hufvud och omfattande kunskaper, understödda af ett aldrig svikande minne. Såsom talare är han framstående genom sakrikheten i sina yttranden och sin slagfärdighet, äfven då han är alldeles oförberedd. Till formen äro hans anföranden vårdade men med någon anstrykning att vilja lysa med lärdom och synnerligen med latinska citater, äfven då i dessa icke ligger någonting upplysande. Med stark själfkänsla af sin öfverlägsenhet är han likväl i sina offentliga tal helt urban, men i enskilda samtal undfalla honom stundom föraktliga uttryck, som höras alltför vidt omkring, emedan hans stämma, äfven då han tror sig hviska, ljuder starkare än mången talares från talarstolen.

För att om möjligt stämma Arvid Posse och hans parti blidare emot regeringen beslöts det, att han skulle anmodas att blifva talman i andra kammaren. I den härom aflåtna skrifvelsen inlade man det villkor, att han skulle tolka grundlagen partifritt. Posse svarade, att han icke ansåg lämpligt att försöka åvägabringa någon kompromiss emellan honom och spillrorna af 1871 års ministär men att i ingen händelse borde regeringen vända sig till någon talmanskandidat, för hvilken de icke hade det förtroende, att sådant kunde ske utan villkor.

Ekman och Stjernblad arbetade med mig för att få mig att ställa mig i spetsen för det liberala partiet i första

kammaren och framhöllo nödvändigheten af sammanhållning. Jag ville icke svärja deras fana men slog fram, att jag kunde vara hågad att bilda en center, som kunde hålla balansen emellan dem och regeringen. Därifrån bådo de mig dock afstå, och slutligen kommo vi öfverens, att jag när riksdagen började skulle inställa mig på deras första partisammankomst men undandraga mig ordförandebefattningen på den grund, att min tid icke skulle tillåta mig att annat än undantagsvis bevista deras sammankomster. Jag ville icke nu fullständigt bryta med dem, då jag snart sagdt ägde visshet om att ministerkris, oberoende af dem, skulle inträffa, och jag började känna som en plikt, att, om nya kraf då skulle ställas på mig, icke ovillkorligt afvisa dem.

Under sista halfåret 1874 var jag direktör i svenska akademien och höll såsom sådan tal på högtidsdagen den 20 december, hvarjämte jag hade att emottaga Sundberg, som blifvit invald till ledamot efter Manderström. Publiken fann det pikant att se Henning Hamilton och mig, som voro den tidens mest uppmärksammade politiska motståndare, placerade vid hvar sin ände af de adertons bord, han såsom sekreterare och jag såsom direktör, under det Sundberg i minnestalet öfver Manderström gjorde sina reflexioner öfver danska frågan och representationsförändringen. Men båda skördade vi beundran för det episka lugn, hvarmed vi åhörde äfven det för oss mest ömtåliga.

MINISTERKRISEN 1875 ELLER DEN SÅ KALLADE BERGSPRÄNGNINGEN.

Slitningarna inom ministären fortgingo ända till riksdagens början, och krigsministern, påverkad af militärpartiet, eller de s. k. generalerna, gjorde till en afgångsfråga för sig, att det definitiva arméförslaget genast lades fram till riksdagens antagande, fastän hvarken öfvergångsförslaget eller förslaget om grundskatterna var färdigt. Alla de andra ledamöterna ville, att därmed skulle dröjas, så att riksdagen fick det hela på en gång, men vågade icke möta riksdagen utan krigsminister, helst dröjsmålet då säkerligen skulle tillskrifvits konseljens brist på god vilja att lösa skattefrågorna, som man starkt misstrodde. Det var emellertid påtagligt, att riksdagen icke skulle göra annat än uppskjuta afgörandet till dess den fått se fortsättningen. Weidenhielm kunde då finna en anledning att afgå, men de andra statsråden, som reserverat sig mot framläggandet, blefve då snarare fastspikade; men hvarken Carleson eller Björnstjerna ville vara med om fortsättningen och måste således skaffa sig en anledning att afgå. Ställningen inom konseljen var därför hopplös.

Trontalet kunde svårligen uppfattas annorlunda än såsom en fullständig anslutning till kompromissen. Det sades nämligen däruti, att Kongl. Maj:t låtit utan dröjsmål företaga de arbeten, hvilka oundgängligen fordrades till utredning af de båda af riksdagen sammanbundna frågorna om

försvarsverkets ordnande och grundskatternas afskaffande och att förslag till det förra voro uppgjorda och slutligen granskade men det af Kongl. Maj:t offentliggjorda betänkandet om grundskatterna ännu beroende på vederbörande ämbetsverks beredning; och då förslaget om försvarsverkets ordnande icke vore afsedt att bringas till verkställighet, innan frågan om grundskatterna förut blifvit afgjord, tvekade Kongl. Maj:t icke att redan vid denna riksdag framlägga de fullbordade delarna af den vidt omfattande angelägenheten.

I själfva den kungliga propositionen var värnplikten utan stamtrupp uteslutande lagd till grund för försvaret och fordringarna på arméen så högt tilltagna, att de tillfredsställde generalerna. Dessutom var såsom villkor uppställdt ett tillägg till 80 § regeringsformen, enligt hvilken ej blott själfva grunderna utan ock de för deras tillämpning oundgängliga anslag skulle fastställas genom lag.

Uti det propositionen åtföljande statsrådsprotokoll hade Carleson och med honom fem statsråd uttalat sina betänkligheter emot att framlägga förslaget utan öfvergångsförslag och andra behöfliga utredningar; och finansministern Åkerhjelm rent af afstyrkte hela propositionen, enär han vore oviss, om landet skulle förmå att bära de däraf härflytande kostnader.

Redan vid remissen af dessa propositioner framhölls det i första kammaren såsom betänkligt, att statsrådets ledamöter stannat i skiljaktiga meningar angående en så viktig angelägenhet. Härpå svarades från statsrådets sida, att skiljaktigheterna endast rörde tidpunktens läglighet. Bergström tillade, att grundlagen förutsätter, att olikhet i åsikter kan förefinnas emellan konungens rådgifvare, då den ålägger dem, att hvar för sig framlägga sin mening, på det att han må kunna välja den han finner bäst; och Bergström kunde ej tro, att riksdagen skulle anse det rätt af konungens rådgifvare att sammanrota sig för det tomma nöjet att hafva *en* mening.

Hos mig och flera andra väckte det bekymmer, att man sålunda ville föra tillbaka hela vår konstitutionella ut-

veckling till utgångspunkten 1809 och sålunda vindicera statsrådens frihet äfven från politiskt ansvar för annat än sin egen mening, så att de icke behöfde vidare bekymra sig om huru konungen förde rikets styrelse, för hvilken han ensam finge bära ansvaret. Många voro dock förtjusta af ett sådant häfdande af den monarkiska personlighetsprincipen; och då i samma dagar gafs en middag för Bergström af pristagarne vid wienerexpositionen, höll Erik Sparre ett grant tal om att svenska folket älskade den man, som oförfäradt ställde sitt breda bröst midt i breschen, därvid fabrikörerna hurrade ursinnigt. Mig föreföll det däremot, som Bergström dragit sitt eget breda bröst från breschen och ställt dit konungen i stället.

För försvarsfrågans behandling tillsattes äfven vid denna riksdag ett särskildt utskott, och jag blef däruti invald, dock endast med 60 röster, under det de främsta fingo 97. Det var skåningarne och ett par generaler, som röstat på mig. Jag åberopade, att jag nyss åtagit mig att vara ordförande i lagberedningen och att detta uppdrag icke lät sig förena med ledamotskap i utskott, och anhöll därför att få afsäga mig detta senare. Häremot protesterades från skåningarnes sida, men genom votering blef jag befriad, sedan Carleson till deras harm förklarat, att jag lättare kunde umbäras i utskottet än i lagberedningen.

I fråga om tillägget till 80 § regeringsformen öfverensstämde Kongl. Maj:ts till denna riksdag aflåtna förslag ordagrant med det beslut, som första kammaren vid nästföregående riksdag hade fattat. Men nu antog konstitutionsutskottet i stället Adlercreutz' förslag, hvars förkastande hade föranledt hans afgång. Jag vidhöll samma mening, som jag förra gången uttalat om antagligheten af det adlercreutzska förslaget, hvaremot Carleson naturligtvis stridde för regeringens. Tvärt emot sitt beslut vid förra riksdagen godkände första kammaren nu, den 3 mars, med stor majoritet det adlercreutzska förslaget, som äfven af andra kammaren antogs. Det vill synas, som regeringen icke behöft taga sig detta nära, då riksdagens beslut öfverensstämde

med ett förra riksdagen framlagdt förslag af en ministär, som till största delen bestod af samma personer som nu; och då den jämkning, som skett i det senare förslaget, åtminstone icke kunde misstyckas af första kammaren. Carleson begärde emellertid, i anledning af utgången, genast sitt afsked. Påtagligen begagnade han med begärlighet denna händelse till förevändning för att komma ur en ställning, som han ansåg i alla afseenden ohållbar.

I öfverensstämmelse med Carlesons råd, vände sig nu konungen till Arvid Posse med anmodan, att han skulle blifva justitiestatsminister. Carleson hade nämligen nu kommit till den uppfattning, att en possesk ministär var ett oundvikligt ondt, som borde undergås ju förr desto hellre, på det man sedan skulle få ro. — Kungen och Posse blefvo ense om en ministerlista med respektabla namn och däribland icke något af partifärg, med undantag möjligen af den dock moderate Karl Ekmans. Men olyckan var, att allesammans svarade nej, när Posse kom till dem med sina anbud. Då Posse rapporterade detta, sade honom kungen, att om han misslyckades att bilda en konselj, ämnade kungen vända sig till mig. Posse kom då till mig och föreslog, att jag skulle gå in såsom justitieminister och han själf taga civildepartementet.

Jag var nu i den tron, att en koalitionsministär skulle vara den lyckligaste lösningen af den invecklade ställningen och att en sådan möjligen skulle kunna åstadkommas af mig lättare än af någon annan, och svarade därför ej Posse ett bestämdt nej. Men då jag visste, att konseljens kvarvarande ledamöter i ingen händelse ämnade begära sina afsked förrän efter dechargebetänkandets afgörande, och det kunde hända, att detta för dem blefve en triumf i stället för ett nederlag, i hvilket fall hela ministärförändringen kunde blifva obehöflig, förklarade jag, att jag för tillfället måste afslå Posses framställning, men om dechargebetänkandet föranledde till en kris, ville jag taga frågan i öfvervägande.

Då konungen sedermera talade med mig, upprepade jag hvad jag sagt till Posse, med tillägg, att om verkligt

behof uppstode, ville jag icke undandraga mig att gå in i en ministär, med eller utan grefve Posse, men ovisst vore, om tio personer kunde sammanbringas, hvilka tillfredsställde både konungen och mig.

Min föresats var att icke gå tillsammans med Posse, med mindre han ville öppet räcka handen till försoning emellan partierna och såsom bevis därpå medgifva, att äfven någon af motsatta partiet, mera prononcerad än jag, finge plats i konseljen. Jag insåg dock svårigheten både att få Posse och någon framstående konservativ att underkasta sig samarbete och för mig att sedan sammanhålla så olika elementer. Och visade sig detta omöjligt, var jag bestämd att söka bilda ministären af aktade män, som alla stodo utom dagens politiska partier. Posse visade sig i början icke alldeles omöjlig i fråga om en verklig koalisationsministär.

Emellertid antog riksdagen en helt annan fysionomi. Det visade sig nu, såsom ofta förut, att man väl varit road af att leka med elden men blef helt förskräckt, då lågan slog ut. Andra kammaren lämnade Posse i sticket vid åtskilliga voteringar, och man och man emellan hörde man till och med framkastas, att många af bönderna ville lika gärna hafva Bergström till civilminister som Posse. Första kammaren visade sig lika bestämd att svika Stjernblad och Ekman vid hvarje tillfälle, som därtill kunde lämpa sig.

Två dagar före dechargedebatten innehöll Dagligt allahanda en ljungande artikel, som gjorde ett oerhördt uppseende. Den framhöll, att riksdagen alldeles icke önskade någon ministärförändring men att, efter hvad det sades, det gjorts otroliga ansträngningar, utan att lyckas, för att nybilda en ministär *Posse*, hvarefter man i sin yttersta nöd måst taga sin tillflykt till *De Geer*, som jämväl villkorligen skulle lofvat att låna glansen af sitt namn åt den nya ministären. Man kunde dock icke bländas af denna glans, ty kattguldet i infattningen förtoge dess sken; och om en ministär *Posse* vore ett politiskt missfoster, skulle en ministär *Posse—De Geer* blifva en politisk-moralisk vidunderlighet.

Vidare uppmanades de ännu kvarvarande ministrarne att icke begära afsked utan hellre låta sig afsättas och uttalades en önskan, att konungens goda genius i afgörandets ögonblick måtte vaka öfver honom, så att icke historiens dom skulle blifva ett eko af den dom, som afkunnades, då, efter slaget vid Sikajoki, »major Furumark tog ordet...»

(Härmed syftades på dessa ord hos Runeberg:

»Det är kungen, som har felet.
Hvarför har han satt i nåder
denna lumpna trumf i spelet?»)

Dechargedebatten ägde rum den 7 april. Konstitutionsutskottet hade till behandling jämlikt 107 § i regeringsformen anmält en anmärkning emot statsrådets ledamöter, därför att de tillstyrkt Kongl. Maj:t att icke bifalla riksdagens beslut om indragning af lönen för presidenten i kommersekollegium utan i stället anbefalla statskontoret att i sin hufvudliggare fortfarande upptaga samma lön till oförminskadt belopp. Andra kammaren lade betänkandet till handlingarna men med tillägg af en icke synnerligen stor majoritet, att kammaren gillade de af utskottet uttalade åsikter. Första kammaren lade betänkandet till handlingarna sans phrase och utan votering.

Jämte många andra talade äfven jag i frågan och sökte visa, att regeringen i själfva verket, om än med protest, låtit bero vid riksdagens beslut, och slutade med. att jag hvarken kunde gilla det sätt, hvarpå riksdagen handlat eller chefen för civildepartementet talat; och jag skulle icke heller kunna gilla, om man sökte att för några ords skull åstadkomma en opinionsyttring mot en ledamot af konungens råd, som däruti inlagt så stora förtjänster som statsrådet Bergström.

Utgången af dechargefrågan kunde icke motivera någon kabinettskris; och de förut bildade partierna inom riksdagen började att helt och hållet falla sönder. så att någon skymt af en riksdagsmajoritet icke mera stod att upptäcka på något håll.

Det hade snart visat sig, att Posse och jag tänkte alldeles för olika om både saker och personer för att kunna

uppträda tillsammans, ehuru vi båda uppriktigt arbetade på en öfverenskommelse. För mig var det en verklig lättnad, då han framställde ett ultimatum, att ingen af 1871 års män skulle få stanna kvar i konseljen. Härpå ville jag så mycket mindre ingå, som jag framför alla andra önskade behålla den ende, som ännu fanns kvar från min förra statsrådstid, nämligen Karl Johan Berg. Vi upplöste då i all vänlighet vår kombination, och Posse förklarade sig vilja föreslå konungen en ny konselj, mig förutan.

Så skedde ock, och kungen accepterade, att Almqvist skulle blifva justitiestatsminister, men Almqvist sade nej, likasom andra hvilka nu blifvit ifrågasatta. Då sade sig Posse vilja bjuda på ett nytt försök, som liknade det allraförsta, med Posse själf till justitieminister, Karl Ekman finans o. s. v. Men då Posse icke kunde meddela, att Ekman återtagit sitt förra nej, förklarade kungen sig icke vilja löpa cirkeln omkring ännu en gång. Posse var häröfver förtjust men ville hafva konstateradt, att han icke förklarat sig bankrutt, det han i självfva verket var, utan att det var kungen, som återtagit sitt uppdrag.

Nu vände sig kungen till mig och gaf mig samma vidsträckta fullmakt som året förut. Jag framställde då, att något riksdagens beslut borde afvaktas, som påtagligen motiverade den gamla konseljens afgång, så att nödvändigheten däraf blefve klar både för dess egna ledamöter och hela landet. Om detta inträffade, ville jag försöka att öfvertala ansedda män utom partierna att med mig träda in. Både kungen och jag trodde, att frågan om ett nytt ämbetsverk, som af Kongl. Maj:t blifvit föreslaget att ersätta kommersekollegium, skulle komma att framkalla en sådan kabinettsfråga; och vi blefvo därför öfverens, att dessförinnan ingenting skulle företagas, men jag skulle vara betänkt på rekryter, att konungen föreslås.

Den 28 april förekom i kamrarna frågan om det nya ämbetsverket. Fjorton dagar förut skulle regeringens förslag icke fått 30 röster i första kammaren, men under trycket af fruktan för en possesk ministär, fick det nu 61

och sålunda 10 rösters majoritet. I andra kammaren afslogs visserligen propositionen men erhöll dock 20 röster mera än man förut beräknat.

Då Bergström af första kammaren erhållit ett så öfverraskande förtroendevotum, hemställde jag till konungen, att han ville låta den gamla konseljen komplettera sig. Efter det underhandlingar härom blifvit förda, meddelade mig både kungen och Bergström, att den sistnämnde var fast besluten att afgå, om det föreslagna nya ämbetsverket fölle i den gemensamma voteringen, och som detta kunde med visshet på förhand antagas inträffa, började nu mitt arbete på allvar. Uppgiften var icke lätt. De politiska passionerna voro uppdrifna och sinnena så hetsiga, att ingen var frestad att söka sin trefnad på taburetten. Hvart jag vände mig, drog man sig undan med förskräckelse; och mer än en gång var jag nära att gå upp till kungen och anmäla omöjligheten för mig att någonting uträtta. Min räddning blef Karl XV:s gamla garde, mina förra kolleger i statsrådet. Lagerstråle, Thyselius och Carlson ställde sig till kungens disposition. Ställningen fordrade, att de egentligen representativa af den carlesonska konseljen ombyttes, men jag hoppades, att Berg icke skulle räkna sig dit, och använde alla mina bemödanden att få honom att stanna kvar. Men till min stora ledsnad lyckades det ej. Han jämte Bergström och Wennerberg blefvo de tre *bergen*, som sprängdes och gåfvo krisen sitt namn. Man sade, att Åkerhjelm varit sprängsatsen, som själf följde med och flög i luften. Fem af de gamla voro villiga att stanna kvar, nämligen Björnstjerna, Weidenhielm, von Otter, Alströmer och Lovén. Lagerstråle ville icke taga något departement, men Thyselius åtog sig civil- och Carlson ecklesiastikdepartementet.

Svårast var att få en finansminister. Jag ville helst haft Olof Wijk, men han befanns omöjlig. Äfven andra försök voro förgäfves. Slutligen fäste jag mig vid Hans Forssell, som då var en helt ung man och endast sekreterare i riksbanken men en talangfull och kunnig författare, som väckt allmän uppmärksamhet och hvars åsikter öfver-

ensstämde med mina, bland annat om kompromissen. Det var nämligen två synpunkter, som jag icke kunde släppa vid bildningen af denna ministär; den ena var kompromissen, uti hvilken Thyselius, Lagerstråle och Carlson med mig deltagit, och den andra var frihet från partiförbindelser. Då det nämligen icke fanns något parti, som hade majoritet inom riksdagen, och det visat sig omöjligt att sammansätta en konselj med medlemmar, tagna ur de motsatta partierna, såg jag ingen annan utväg än att alldeles utesluta dem, hvilket också mest öfverensstämde med mitt skaplynne. — Kungen delade min uppfattning och gillade slutligen äfven mitt äfventyrliga förslag om Forssell. Själf blef Forssell något förbluffad, då jag till honom framställde anbudet, men det fattades honom icke mod, och han antog det efter en dags betänketid.

Ministerlistan var färdig, då kungen den 3 maj reste till Norge, därifrån han återkom den 9. Dagen förut hade den gemensamma voteringen om det nya ämbetsverket för handel och näringar ägt rum, därvid afslaget segrade; och den 11 fingo Carleson, Bergström, Wennerberg, Berg och Åkerhjelm sina afskedsansökningar beviljade. Till deras efterträdare utnämndes på samma gång: Jag, Thyselius, Lagerstråle, Carlson och Forssell.

Å NYO STATSMINISTER.

(1875—1876.)

Den nya konseljen rönte i allmänhet ett ganska kyligt mottagande. Alla politiska grupper, som icke kommit med, voro onda och mest Bergströms och Wennerbergs många vänner, som ansågo dem bortkörda. Thyselius fann man för gammal, Forssell för ung o. s. v. Af hufvudstadspressens flertal hade Bergström alltid varit mycket uppburen, och man kunde icke finna något hållbart skäl för det gjorda ombytet. Hvad jag ansåg för en stor fördel, eller att regeringen stod fri från alla partiförbindelser, ansågs ock af många som dess största svaghet.

Två dagar efter ministärförändringen förekom den kungliga propositionen om landtförsvaret till afgörande i kamrarna, och utgången blef den i denna fråga vanliga. Genom en skrifvelse anmälde riksdagen för Kongl. Maj:t, att dess förslag icke kunnat antagas och att rörande de grunder, hvarpå ett nytt förslag borde fotas, kamrarna stannat i olika beslut, hvilka icke kunnat sammanjämkas.

För mig blef det nu klart, att man icke kunde komma ur fläcken i försvarsfrågan på en mycket lång tid, så framt man icke nöjde sig med att beträda de partiella reformernas väg.

I den brännande frågan om kommersekollegium, som närmast hetsat partierna inom riksdagen emot hvarandra, gjorde regeringen nu, på Thyselii förslag, ett för tillfället

lyckligt schackdrag, i det Wærn förordnades till president i kollegiet, med uppdrag att uppgöra förslag, huru dess göromål ändamålsenligast borde ordnas, och honom tillades fyllnad till full presidentslön af medel, som ostridigt stodo till Kongl. Maj:ts disposition. Båda de motsatta sidorna ville tyda detta, såsom om regeringen gifvit dem rätt i konfliktfrågan, och jag tydde detta så, att man å ömse sidor var benägen att låta hela frågan dö bort, om det blott kunde ske med bibehållen krigsära.

Redan innan riksdagen slutat, anträdde konungen en utländsk resa, och som kronprinsen då ännu ej var myndig, måste det otympliga tjugumannaråd, som kallas interimsregeringen, öfvertaga statsrodret. De norska statsråden voro lika angelägna som de svenska, att lotten till ordförande icke skulle falla på en norrman, då just vid denna tid den svenska riksdagen skulle afslutas och en mängd svenska ärenden afgöras. Med någon liten maskopi kom excellensen Kierulf, som skulle draga lotten, under fund med huru han skulle välja för att undgå ordförandeskapet, som tillföll mig. Ett senare år fick jag sitta i konseljen, då kronprinsen såsom myndig regerade med full kunglig makt och myndighet, hvilket gaf mig en påminnelse om huru gammal jag var i gården, enär jag såsom redan justitiestatsminister hade varit närvarande vid hans födelse.

Vid mitt återinträde i konseljen bodde jag i en hyrd våning vid Drottninggatan men hade nyligen af excellensen Sparre köpt en fjärdedel af bondeska huset vid Strömgatan. Den våning däruti, som jag förbehållit mig, blef likväl icke ännu på två år ledig. Min hustrus broder, Axel Wachtmeister, lät oss nu för denna mellantid för godt pris hyra en stor våning i hans hus vid Västra Trädgårdsgatan, dit vi på hösten flyttade.

Om min ekonomi skref jag till Sibbern: »Af gammalt vet jag, att justitieministerslönen knappt räckte till de löpande utgifterna och alls icke till någon uppsättning. Lönens belopp är visserligen oförändradt, men penningarna förslå vida mindre nu än för fem år sedan. Det är litet hårdt

att få uppoffra den ställning jag hade med 16,000 r:dr sammanräknad inkomst och utan andra pretentioner än en hofrättsmiddag, som kostade 1,000 kronor. Nu får jag 18,500. Det ökade tjänstfolket och den större våningen slukar hela skillnaden. Intet återstår att möta anspråken med, som alltjämt ställas på representation. Det kännes alltid litet förödmjukande att icke kunna lefva på samma sätt som dem man lefver med, men jag har funnit sanningen af Washington Irvings ord: 'Have the courage to appear poor, and you disarm poverty of its sharpest sting.'»

Efter den utgång arméfrågan fått vid 1875 års riksdag, ansågs det alldeles lönlöst att genast framlägga ett organisativt förslag, och regeringen beslöt sig därför att till nästa riksdag endast begära anslag till mindre förbättringar af det befintliga försvaret jämte några utvidgningar af flottan.

Däremot ville regeringen med allvar taga ihop med skattefrågan, och en stor skatteregleringskommitté af framstående män, som voro vänner af en skattereform, utsågos — på papperet. Lagerbjelke åtog sig ordförandeskapet; Posse afböjde uppdraget; Karl Ekman, Erik Schwartz och Dufva gåfvo motvilliga löften, och andra undandrogo sig, så att det hela stannade i stöpet.

Under sommaren bröt jag upp mitt hem på Truedstorp och arrenderade ut stället på flera år. Mot hösten gjorde jag ett besök hos Karl Ekman på mitt gamla fädernehem Finspong. Jag vet icke, om det var en förtjänst eller ett fel hos mig, att jag kunde återse det utan ringaste känsla af missmod, ehuru det varit i mina förfäders ägo i två hundra år och nu tillhörde en oskyld. Men jag fann, att jag icke är skapad för vare sig stora slott eller stora fabriker. För öfrigt vårdade Ekman De Geerska släktens minnen med den största pietet, och knappast har detta verkliga furstendöme under denna släkts tid någonsin varit så fullständigt i ordning och välskött som i Ekmans händer. Själf var han icke allenast den älskvärdaste värd utan äfven vänligt stämd emot regeringen. Dock fortsatte han alltid sitt yrkande, att regeringen måste bilda ett fast slutet parti, och förgäfves

invände jag, att ingen ville tillhöra ett sådant parti. Bästa beviset därpå gaf han själf, då han uttryckte sin önskan att blifva befriad från sitt löfte att gå in såsom ledamot i den stora skattekommittéen, emedan han trodde sig därigenom på förhand blifva så stämplad till en regeringens anhängare, att han skulle förlora sitt inflytande i statsutskottet.

Regeringens förnämsta arbeten för den stundande riksdagen afsågo ämbetsverkens organisation, därvid man iakttog två hufvudsyften, att minska personalen genom indragning af så många befattningar, som befunnos umbärliga, och att åt dem, som bibehöllos och fingo strängare sysselsättning, bereda en väl behöflig löneförhöjning på ordinarie stat i stället för de dyrtidstillägg, hvarmed man under de senaste åren sökt hjälpa sig fram. Närmast i ordningen kommo nu på mitt departement hofrätterna och justitierevisionen, och samtidigt bereddes af Forssell statskontorets ombildning och förenkling, sedan han gjort en resa till Berlin för att taga kännedom om denna förvaltningsgren i Preussen.

Sedan andra kammarens förre talman, landshöfding Asker, undanbedt sig vidare fortsättning af uppdraget, erbjöds detsamma nu åter åt Arvid Posse och denna gång med bättre framgång. Möjligen bidrog detta i sin mån till en vänligare stämning emellan landtmannapartiet och regeringen.

1876 års riksdag var i allmänhet den fredligaste, som infallit under min konseljtid. Regeringens propositioner blefvo i allmänhet välvilligt behandlade, och anslagsfrågorna fingo likaledes en tillfredsställande lösning.

Den enda fråga bland dem, uti hvilka jag tog del, som behandlades med något större hetsighet, var det hvilande grundlagsförslaget om en statsminister såsom den främste i statsrådet. Jag hade vid föregående riksdagar, medan jag var utanför konseljen, talat för denna förändring och bad nu kungen att få vidhålla min åsikt, hvartill han också efter någon tvekan samtyckte, under villkor bland annat, att den

nye statsministern i allmänhet icke skulle ställas högre än justitiestatsministern eller förses med högre lön, hvilket helt och hållet öfverensstämde med min egen åsikt.

När detta förslag nu förekom i kamrarna, anfölls det af icke mindre än sex före detta statsråd och däribland häftigast af Wennerberg, hvaremot det understöddes af Hamilton. Landtmannapartiet hade öfverenskommit, att hvar och en i denna fråga skulle få följa sin egen mening, och i första kammaren hade majoriteten alltid varit knapp, utom vid sista riksdagen, då man velat gifva statsråden en läxa för deras oenighet, som visade behofvet af en konseljpresident. Jag hade tänkt yttra endast några få ord i första kammaren för att visa, att jag icke bytt om skinn med uniformen och säga, att jag fann förslaget antagligt endast under den förutsättning, att man icke ställde så stora anspråk på statsministern, som förslagets siste motionär, Wallenberg, med flera velat på honom ställa. Men under debatten fick jag flera bud från andra kammaren, att om jag icke kom in och lugnade deras farhågor, så skulle saken falla med stor majoritet. Jag gaf vika för frestelsen att icke låta slå mig och talade för saken äfven i andra kammaren, där den sedan gick igenom med stor majoritet.

Bergström, som var vid dåligt lynne hela denna riksdag och redan förut pikat landtmannapartiet för deras smekmånad med mig, yttrade också nu, att det var naturligt, att kammaren skulle i detta fall lystra till hvad jag behagat yttra.

I första kammaren var Wennerberg synnerligen pikant. Han befarade af det från England importerade förslaget, att då det nya statsskicket ännu icke var tio år gammalt och ännu icke fullt manbart, det plötsligen skulle få ett för stort hufvud, — han fruktade för »den engelska sjukan». Emot Hamilton vände han sig med ett timeo Danaos et dona ferentes, hvarpå denne svarade, att Wennerberg själf torde en och annan gång erfarit, att Hamilton icke tvekade att rent ut säga sin mening. Då någon yttrat, att Wennerberg såg spöken på ljusa dagen, erkände han, att han verkligen såg dem men fann dem icke behagligare för det.

Äfven i denna kammare bifölls förslaget, med 11 rösters majoritet.

Sedan riksdagen fattat sitt beslut, gjordes försök att förmå kungen att vägra sanktion, och Erik Sparre lär till och med i sådant ändamål gjort knäfall. Kungen stod likväl fast. Då det förespeglades honom, att jag ställt till hela saken blott för min egen upphöjelse, bad jag honom utnämna Lagerstråle till statsminister. Men nu förklarade Björnstjerna, att han icke kunde underkasta sig en sådan degradering, som det innebar, att han, hvilken såsom utrikesminister enligt grundlagen hittills haft lika rang med justitiestatsministern, nu skulle komma att sättas under den nye statsministern. Han ville därför före sanktionen begära sitt afsked. Jag trodde, att härunder låg förborgadt, att äfven Björnstjerna ville afgifva en opinionsyttring mot grundlagsförändringen, hvilken knappt tålte flera opinionsyttringar, än den redan fått, och var dessutom bekymrad för förlusten af en duglig utrikesminister. Men det visade sig, att rangfrågan var det verkliga skälet, och saken afhjälptes med det något oegentliga förklarandet af Kongl. Maj:t, att Björnstjerna så länge han stod kvar vid utrikesministersämbetet skulle bibehålla benämningen statsminister för utrikes ärendena.

I sammanhang med sanktionen föreslogs af regeringen, att statsministern skulle åtnjuta samma lön som justitiestatsministern förut uppburit. Men nu väckte Wallenberg en motion, att lönen skulle bestämmas till 24,000 kronor. Jag opponerade mig häremot, dels på den grund, att Kongl. Maj:t utgått från den uppfattningen att statsministern icke borde i något afseende sättas i högre ställning än justitiestatsministern, och dels därför, att den föreslagna högre lönen skulle ställa anspråk på en representation, som icke kunde motsvaras, då den i alla fall icke kunde möjliggöra en täflan med en rik godsägare eller en stor industriidkare; och om än det att »föra stat» ännu kunde i viss mån vara ett medel att vinna inflytande, vore ett sådant inflytande icke af något sant värde. Vid afgörandet af denna fråga

i första kammaren genom votering var det likväl med knapp nöd, som den kungliga propositionen om lönen bifölls.

Den 20 mars blef jag utnämnd till statsminister med bibehållande af chefskapet för justitiedepartementet.

Emot statsministersinstitutionen anfördes onekligen många tänkvärda skäl, och jag vill icke heller bestrida, att, åtminstone under *en* sedermera blifven statsminister, vissa olägenheter däraf också visat sig i tillämpningen. Men det är min öfvertygelse, att platsen af en premierminister icke kan undvaras i en konstitutionell monarki, hvarför den också öfverallt de facto existerar, äfven där den icke är stadgad genom lag, såsom i England. I ungefärlig likhet härmed kan saken hos oss sägas vara ordnad, då statsministern icke i grundlagen fått sig tillagda några vissa funktioner utan det beror af konungen och statsministerns egen personlighet, om hans betydelse skall blifva större eller mindre. Jag hade visserligen icke såsom justitiestatsminister någon håg att uppträda såsom konseljpresident, men jag kunde icke motstå omständigheternas tvång, och på samma sätt var det med Adlercreutz och Carleson. Det är omöjligt för en kung att hålla alla trådarna inom konseljen i sin hand, men i någons hand måste de vara samlade. Därmed menar jag alldeles icke, att departementscheferna skola böja sig för eller taga order af statsministern. Tvärt om påkallas eftergifvenhet af konseljpresidenten för den större fackkunskapen, men för den politiska begränsningen af hvad som bör ske måste statsministern i främsta rummet vara ansvarig. Allra oumbärligast är hans plats vid ministerkriser och vid kollektiva underhandlingar och meddelanden emellan regeringen och riksdagen.

För ändamålsenligheten af att statsministersämbetet icke skall vara ovillkorligen fästadt vid justitiedepartementet torde i någon mån tala, att af de fyra statsministrar, som efter mig beklädt ämbetet, har ingen varit chef för detta departement.

Redan vid början af riksdagen 1876 hade Karl Ifvarsson framställt en interpellation till mig, huruvida från re-

geringens sida benämningen *ordinarie* eller *extra* anslag ansågs inverka på riksdagens rätt att ensam bestämma beloppen.

I öfverensstämmelse med hvad jag förut uttalat, svarade jag, att då grundlagen icke omnämnde ordinarie anslag, kunde icke ensamt den omständigheten, att ett anslag var uppfördt på ordinarie stat, utgöra ovillkorligt hinder för riksdagen att ändra detsamma, hvartill riksdagen däremot icke ägde rätt med en gång bestämda anslag, som äro nödvändiga för upprätthållande af institutioner, hvilka voro bestämda i grundlag eller allmän lag eller eljest tillkommit genom konungs och riksdags gemensamma beslut, eller sådana, som icke kunde indragas utan kränkning af enskild rätt.

Med detta yttrande förklarade sig Karl Ifvarsson tillfredsställd, och landtmannapartiet visade sig under hela riksdagen mig bevåget, hvaremot de högkonservativa af min förklaring togo anstöt. Majoriteten i båda kamrarna var dock ganska regeringsvänlig.

Änkedrottning Josefina hade på våren insjuknat, och hennes sjukdom tog snart en farlig vändning. Den 6 juni på aftonen, då jag till följd af oroande underrättelser var på väg till slottet för att efterhöra hennes tillstånd, mötte jag hennes hofmarskalk, friherre Leijonhufvud, som skulle söka mig för att framföra hennes önskan, att jag ville komma och hjälpa henne med sitt testamente. Framkommen fick jag genast inträde.

Drottningen talade med mycket svag stämma och med någon svårighet, ehuru icke egentligen otydligt. Hon sade, att som jag var van vid förrättningar, hade hon bedt mig komma, då hon icke hunnit afsluta ett af henne påbörjadt egenhändigt skrifvet testamente. Då hon såg min rörelse, tillade hon, att hon väl icke komme att dö förr, för det hon ville hafva allt i tid ordnadt. Det påbörjade testamentet hade förut blifvit mig visadt. Det omfattade icke

flera af de förnämsta stipulationerna, som Leijonhufvud sagt mig, att hon förklarat sig vilja göra och till en del antecknat sig till minnes. Hon hade emellertid nu icke krafter att själf redogöra för allt detta, och jag var i stor tvekan, om jag genom frågor skulle utleta hennes vilja, emedan ett sådant sätt icke i regeln är en riktig grund för ett lagligt testamente. Då jag emellertid nämnde, att jag hört, att hon ämnade gifva något åt de tre yngre prinsarne, sade hon genast »en million fem hundra tusen» och på samma sätt gaf hon de mest rediga och bestämda svar på de öfriga punkter, som Leijonhufvud eller jag framkastade.

Jag bad slutligen att få gå ut i rummet bredvid för att skriftligen få uppsätta min uppfattning och sedan återkomma med vittnen för att uppläsa hvad jag skrifvit, därtill hon samtyckte.

Det var icke så lätt att i ett ögonblick sammanfatta alla de punkter, som härvid borde iakttagas, i synnerhet som professor Malmsten oupphörligt oroade mig med uppmaningar att skynda, emedan drottningen vore död eller åtminstone mållös inom en halftimme.

Då jag efter en liten stund, åtföljd af vittnena, gick in med det skrifna och uppläste det, föreföll hon mig likväl nästan starkare än förut, och vid hvarje punkt förklarade hon, att den öfverensstämde med hennes vilja. På min fråga, om hon ville hafva något tillagdt, uppgaf hon själf åtskilliga förordnanden, och då jag vid ett par af dem anmärkte, att de innefattades i hvad som redan var skrifvet, förklarade hon, att det ändå skulle särskildt utsättas. Jag gick därför ut ännu en gång och fattade detta i pennan. Vid min återkomst, sade jag, att om hon icke orkade skrifva under, vore det tillräckligt, om hon för vittnena förklarade, att hvad jag uppläst var hennes yttersta vilja, men hon sade sig vilja själf skrifva under och satte sig med ansträngning upp i sängen. Papperet lades framför henne på en pärm; hon tog pennan, frågade mig hvar hon skulle sätta sitt namn och började skrifva men kunde icke teckna mera än ett stort, tämligen oläsligt J. Detta syntes göra henne

ledsen, men på min och lifmedikus Wästfelts bön, att hon icke skulle anstränga sig mera, lade hon sig åter ned; och jag afträdde.

Få timmar därefter var hon död.

Jag tecknade mig sedan genast till minnes allt hvad som tilldragit sig vid testamentets upprättande för att i händelse af behof kunna göra noggrant reda därför. En omständighet tillkom, som gjorde mig något orolig, nämligen att jag först efteråt fick höra, att änkedrottningen hade samma dag, på förmiddagen, som hon på aftonen gjorde testamentet, förordnat om andra betydliga dispositioner till förmån för katolska välgörenhetsinrättningar, och detta hade icke skett under iakttagande af formen för testamente, ehuru därmed afsågs donationer, som först efter hennes död skulle utfalla; och dessa förordnanden hade icke heller blifvit omnämnda i det af mig uppsatta testamentet. Det var mig därför klart, att det skulle komma att bero på arfvingarnes goda vilja, om änkedrottningens vilja i denna del skulle respekteras.

Änkedrottning Josefina var den enda af den kungliga familjen, hos hvilken jag förmärkt spår af någon personlig tillgifvenhet för mig. Det gjorde mig en stor glädje, att hon i ett äldre testamente, som hon skrifvit, sedan jag lämnat konseljen men innan jag andra gången däruti ingick, hade uttalat en önskan, att jag skulle få ombesörja verkställigheten af hennes yttersta vilja, om sådant läte sig göra, fastän jag icke var justitiestatsminister.

Jag erhöll nu också uppdrag att hålla bouppteckningen och utreda hela boet, hvilket var ett lika mödosamt som grannlaga arbete. Kvarlåtenskapen, som värderades till mera än nio och en half millioner kronor, bestod, utom af juveler m. m. och ett oerhördt rikt lösörebo, uti värdepapper, som funnos dels i Sverige, dels till största delen deponerade i London och München och utgjordes af alla möjliga slags obligationer, såsom ryska, holländska, tyska, turkiska, egyptiska, brasilianska, indiska m. fl., jämte en mängd järnvägsaktier och dylikt, hvilket allt änkedrottning Josefina ärft

efter sin syster kejsarinnan af Brasilien. Att på fördelaktigaste sätt realisera allt detta var en kinkig uppgift, men i synnerhet förorsakade mig de engelska formaliteterna mycket besvär, innan jag fick fria händer att lyfta de mera än två millioner, som förvaltats af huset Knowles & Foster. Engelska lagen förutsätter nämligen, att i hvarje testamente skall nämnas en executor testamenti, men en sådan fanns här icke nämnd. Slutligen löstes svårigheten på det sätt, att kungen fick tillstånd att lyfta arfvet, mot det han ställde borgen af friherre Knut Åkerhjelm och mig för dubbla beloppet. En lycka var det, att icke äfven Åkerhjelms och min vederhäftighet för fyra millioner behöfde styrkas. Sedan fick jag kungens fullmakt att handla efter behag, och från denna stund hade jag allt skäl att vara belåten med den beredvillighet och det förtroende, hvarmed de engelska bankirerna gingo mina önskningar till mötes. Det lyckades mig att inom ett år hafva alla värdepapperen tillfredsställande sålda. Det som därvid föreföll mig märkvärdigt var, att före utbrottet af det förutsedda kriget emellan Turkiet och Ryssland stego de turkiska papperen, under det de ryska föllo.

Många tvistefrågor, så vanliga vid delning af arf, skulle här lätt kunnat uppstå. Sålunda var godkännandet af de katolska dispositionerna en öppen fråga. Likaså måste jag fästa uppmärksamheten på att om allt det bortgifna skulle utgå, vore arfvingarnes laglott för nära trädd o. s. v. De tre arfvingarne, kungen, kronprinsessan af Danmark och prinsessan Eugenie, ådagalade emellertid uti allt den största generositet och sämja och hade de mest välvilliga ombud, nämligen kungen sin hofmarskalk baron Knut Åkerhjelm, kronprinsessan danske ministern Bille, och prinsessan Eugenie presidenten Berg. Till följd häraf uppstodo inga svårigheter med delningen, och allt godkändes i öfverensstämmelse med hvad som kunde antagas hafva varit änkedrottningens vilja utan afseende på bristfälligheten i formen. Kungen tog också på sin lott de gamla husen på Norrbro, som kung Oskar I eventuellt hade skänkt till

Stockholms stad. Änkedrottningen hade förklarat sig vilja honorera hans löfte, och det var att förutse, att kungen skulle få fullgöra det, ehuru laglig förbindelse därtill icke ägde rum.

De legater, som skulle utgå, innan återstoden fick delas mellan arfvingarna, voro högst betydliga. Sålunda erhöll Dona Amelias hospice på Madeira en million francs till grundfond utom andra kostnadsbidrag för att komplettera anstalten. Konung Oskar I:s minne och Josefinahemmet fingo tillsammans mera än 600,000 kronor; de tre yngre prinsarne 1,500,000 kr.; pensionsfonden för hoffolket 1,000,000, utom ofantliga pensioner utrikes, ärfda efter kejsarinnan af Brasilien. Jag häpnade, då jag fick se pensionslistan blott för Portugal belöpa sig till nära 4½ millioner reis årligen; men jag lugnade mig något, då jag erfor, att 1,000 reis icke motsvarade mera än 3 kronor.

Hvarje arfslott blef omkring 1,400,000 kronor, hvarjämte kungen fick Gallierafideikommisset, 600,000 kr., samt juveler till värde af omkring 300,000 kronor.

Var min möda stor, så blef den ock rikligen belönad, då jag efter arfskiftet i maj 1877 erhöll ett honorarium, som efter afdrag af alla omkostnader lämnade mig mera än 60,000 kronor i behåll.

Efter änkedrottningens begrafning fick jag med hela min familj tillbringa fyra angenäma veckor hos Sibberns på Värnökloster. Lefnadssättet där var på engelskt maner, komfortabelt i alla afseenden och med fullkomlig frihet för gästerna att sköta sig själfva. Stället var ock lika vårdadt som väl beläget, en fjärdedels mil från Moss. Trakten liknar Sverige, med vackra fält, ekdungar och furuskogar. Från fönstren ser man på afstånd Kristianiafjorden, och när man går ned till stranden, har man tjusande utsikter. Värdens fina, poetiska sinne och fru Sibberns stora förmåga att skapa trefnad omkring sig satte kronan på verket.

Från Norge for jag direkte till Stockholm men familjen till Hanaskog, där den tillbragte återstoden af sommaren.

Mot slutet af oktober begaf jag mig på befallning med tre kolleger till Helsingborg för att deltaga i en konselj, som kungen höll på Sofiero, där han gjorde sig ett nöje af att visa oss det vackra stället. Efteråt voro vi inbjudna till stor fest under ett par dagar till Tornérhjelm på Vrams Gunnarstorp. Där voro, utom vår kung med uppvaktning, kungen och kronprinsen af Danmark med följe, prins Vilhelm af Glücksborg, de fyra svenska statsråden och en mängd skånska possessionater och jägare ex professo från hela landet, som alla stannade minst öfver en natt, de flesta två, och alla såsom jag tror väl logerade. Tafflar och ekipager voro ock i stor stil. Storartade voro ock jakterna »à la Louis katorsk». Till hjortjakten for man ut med tre fyrspann o. s. v. Drefvet utgjordes af 250 man, hvar med sin »krikkrik», som på afstånd lät som kvittrande fåglar men voro tillräckliga att sätta hjortarna i rörelse. Jag såg flera vackra skott men njöt allramest af utsikten från högsta höjden af Skånes söderås, där man, inbäddad i bokskogar, hade horisonten mot norr begränsad af Hallandsås, Kullaberg och hafvet samt åt söder såg Malmöhus läns rika slätter ända till Romeleklint. Tornérhjelm själf satt outtröttlig till häst och ordnade allt vid jakten. Det skjutna villebrådet hängdes sedan efter medeltidsbruk upp i rader på slottsborggården.

En afton anställdes en sällsam räfjakt. I bokskogen utställdes ett par hundra fackelbärare i en stor ring, och jägarne togo plats i en lång rad, upplyst med stora bloss. Effekten af de sålunda belysta högstammiga träden med sina ännu täta löfhvalf, omgifna af det djupaste mörker, var underbar. Ett dussin fångade räfvar utsläpptes nu inom ringen, och skulle drifvas af fackelbärarne mot skyttarne. Men räfvarna, förbryllade af den nyss återvunna friheten, eldskenet och den för dem obekanta trakten, sprungo härs och tvärs, snart sagdt mellan benen på folket. Stundom såg man en fackelbärare drifva en räf framför sig, under

utrop »skjut, skjut», utan besinning af den fara, han själf därvid kunde löpa. Många af skyttarne voro mycket ifriga att skjuta, men kungen af Danmark, hvilken jag stod bredvid utan bössa, hade lugn nog att taga ut patronen på sin, sägande: Här kan man lätt skjuta människor.

Både kungen och kronprinsen af Danmark gjorde på mig ett mycket fördelaktigt intryck. Den senare, som stadigt hade mig till granne vid måltiderna, var mycket muntrare än jag hade föreställt mig honom. Tornérhjelm föreslog för de bägge kungarne en skål, som från en annan skulle förefallit ytterst taktlös men nu framställdes med så mycken bonhomie, att den fick passera onäpst. Han beskref, huru de höga herrarne länge betraktat hvarandra med mycken misstro, men han var öfvertygad, att sedan de nu lärt bättre känna hvarandra, skulle misstron vika för en sann vänskap.

Kungen af Danmark, som icke utan särskildt vidtagna anstalter fick vara borta från sitt rike mera än ett visst antal timmar, ville lämna Vrams Gunnarstorp förrän de afsedda festerna voro slut, och man försökte till en början förgäfves att förmå honom ändra föresats och kommendera en dansk ångbåt till svenska kusten, men slutligen gaf han vika för värdens ifriga böner. »Kuns Tornérhjelm kan bugte Far», sade kronprinsen skämtsamt till mig.

Tornérhjelm förtjänar ett särskildt blad i Sveriges inre historia för denna tid. Han var en helt och hållet »selfmade» man, utan all boklig underbyggnad men med ett mer än vanligt godt hufvud och ganska mycken skarpsynthet. Genom egen drift och klokhet hade han förvärfvat en betydlig förmögenhet. Med en stor förmåga att tränga sig fram öfverallt, stod hans håg allramest till kungliga omgifningar, utan att han därför af högfärd stötte någon tillbaka. Han stod på lika förtrolig fot med både de svenska och danska hofven och såg snart sagdt alla de kungliga personerna ej sällan hos sig såsom gäster. Men äfven med alla enskilda politiska personer odlade han bekantskap utan afseende på det läger, till hvilket de hörde. Hans

specialitet var att hjälpa till vid ministerkriser, hvilka han på förhand vädrade med den finaste näsa. Han gick då från den ene till den andre och uppsnappade en antydan här och en annan där, hvarigenom han snart kom in i situationen. Sedan ställde han sig tjänstaktigt till förfogande och begagnades ofta såsom en mellanhand, som icke komprometterade någon, emedan han alltid uppträdde såsom för egen räkning. Dels för att själf komma under fund med allt, och dels för att underlätta utförandet, utvecklade han en otrolig verksamhet icke blott på högsta ort och hos afgående eller tillämnade ministrar utan också bland kamrarnas ledamöter och på tidningarnas byråer. Hans närgångenhet tillbakavisades sällan såsom oförskämdhet, emedan välviljan lyste igenom och man aldrig fann hos honom någon lust att ställa till ondt. När en gång ministerkris samtidigt var å bane i Stockholm och Köpenhamn, for han som en skottspole emellan de båda städerna, på det ingenting skulle undgå honom.

Själfve Bismarck hade en gång gästat honom på Vrams Gunnarstorp, och när kriget hotade att utbryta emellan Danmark och Tyskland, reste Tornérhjelm till honom för att höra, om saken icke skulle kunna på något sätt ställas till rätta. Efter hvad han berättade, hade Bismarck i början bemött honom något afvisande och sagt sig ej vilja gifva råd, men Tornérhjelm släppte honom icke, förrän han antydt på hvad sätt Danmark skulle kunna undvika krig. Genast bad Tornérhjelm honom skrifva upp detta. Nu tyckte Bismarck det gick för långt, men Tornérhjelm sade sig vilja vara säker på, endast för egen räkning, att han icke missuppfattat Bismarcks ord, och slutligen gaf Bismarck honom en liten ounderskrifven blyertsanteckning, som Tornérhjelm visat mig. Händelserna hade emellertid utvecklat sig så hastigt, att Tornérhjelms lapp icke kunde göra någon nytta.

I sitt sätt att vara hade Tornérhjelm ingen värdighet men ännu mindre något af parveny, och hvar han kom, behandlade man honom såsom en grand seigneur, och detta

med rätta. Jag var händelsevis bjuden af honom till middag på hotell Rydberg samma dag som jag utnämndes till statsminister, och det roade honom mycket, att den siste justitiestatsministern hos honom ätit sin sista middag och den förste statsministern sin första.

Såsom politiker för egen räkning hade han alltid känsla af hvad klockan var slagen och rättade sig stundom därefter. I början var han emot representationsförslaget, men likt många andra öfvergick han sedan till dess befrämjare. Då han ej långt därefter blef utnämnd till hofstallmästare, sade hans forna bundsförvanter i harmen, att detta var för hans skicklighet att »sadla om».

ÅRET 1877.

I anseende till Lagerbjelkes sjukdom måste en ny talman för första kammaren väljas. Ingen var därtill mera kompetent än Henning Hamilton, som varit landtmarskalk. En stor fördel skulle det också vara för regeringen att hafva honom på talmansstolen i stället för i spetsen för oppositionen, liksom det var att hafva Arvid Posse till talman i andra kammaren. Hamilton lät ock öfvertala sig men fogade vid sitt samtycke det villkor, att ingen före utnämningen skulle få veta därom, med det besynnerliga tillägg, att om något före utnämningen därom transpirerade, ansåg han sig löst från sitt åtagande. Hemligheten bevarades också så väl, att när första kammarens deputation gick upp på slottet för att begära talman, visste knappt någon hvem det skulle blifva.

Vid 1877 års riksdag blef åtskilligt uträttadt, dock ingenting i de stora frågorna om arméen och grundskatterna, därom likväl regeringen framlade förslag, som borde, om möjligt, hafva förenat meningarna.

Från mitt departement utgingo två större författningsförslag, det ena till utsökningslag och det andra till lag om äganderätt till skrift, för hvilka båda jag måste i kamrarna respondera med ett detaljeradt försvar och som båda vunno framgång. Likaså fortgick organisationen af flera ämbetsverk. Den viktiga frågan om arméens pensionering blef ock på ett tillfredsställande sätt löst. Den häftigaste

oppositionen mot regeringen vid denna riksdag gällde sjöministern von Otter, som i sitt kraftiga nit för flottans bästa gått något våldsamt till väga och fått flottans officerare och deras vänner emot sig. Så godt jag kunde sökte jag täcka honom vid ett ytterst hetsigt anfall i andra kammaren för hans åtgärder med amiralitetskrigsmanskassan.

Angående propositionerna om landtförsvarets ordnande yttrades i trontalet: »Vi äga icke rätt att, på grund af skilda meningar om sättet för det slutliga ordnandet, uppskjuta att vidtaga äfven sådana åtgärder, som för hvarje försvarsplan äro oundgängliga. Å alla sidor erkännes, att en utsträckning af värnplikten är nödvändig. Det är i främsta rummet till en sådan utsträckning, som jag begär edert bifall genom antagande af en lag om den allmänna värnplikten, så affattad, att den, med en framdeles tillräckligt förlängd vapenöfning för de värnpliktiga, kan utgöra grunden för en härordning, uteslutande byggd på värnplikt. I sammanhang härmed anser jag någon lättnad i rust- och rotehållares besvär kunna medgifvas.»

Förslaget till värnpliktslag öfverensstämde hufvudsakligen med det af riksdagen förut godkända. Det upptog 62 dagars öfningstid, och lindringarna voro beräknade till något mera än 10 procent af hela indelningsbördan men lämnade i öfrigt indelningsverket oberördt.

Det var förenadt med någon svårighet att förmå Weidenhielm, som kontrasignerat 1875 års storartade förslag, att framlägga något så anspråkslöst som detta. Måhända hade det varit lyckligare för framgången vid riksdagen, om han icke underkastat sig, ty hans kvarstannande underhöll den föreställningen, att regeringen i tysthet vidhöll 1875 års förslag såsom sitt slutliga mål; och med undantag för några militärer hade detta förslag icke de ringaste sympatier inom riksdagen. För min del skulle jag aldrig velat tillstyrka framläggandet af detta förslag, som jag ansåg öfverstiga landets krafter och som jag trott icke böra framtvingas utom i det fall, att en ögonskenlig fara hotat vår självständighet. Jag var färdig att instämma i ett yttrande af Ha-

milton, jag minnes icke om det var just i anledning af 1875 års förslag, då han sade, att om vi antoge ett dylikt förslag, så skulle vi snart blifva så utarmade, att fienden kunde taga oss med blotta händerna.

Regeringen framställde ock en proposition om tio procents afskrifning af grundskatterna, men i ovisshet om, huruvida riksdagens majoritet ville fasthålla 1873 års kompromiss, och för att äfven i motsatt fall kunna komma till ett resultat, sattes denna proposition icke i något oupplösligt sammanhang med arméfrågan, utan det öfverlämnades åt riksdagen själf att sammanhålla eller åtskilja de båda frågorna efter behag.

Dessa propositioner blefvo ganska välvilligt mottagna i första kammaren, till och med af generalerna. Bönderna voro väl tvehågsna, men i det särskilda utskott, som tillsattes för försvarsfrågan, invaldes likväl äfven från andra kammaren ledamöter, som voro gynnsamt stämda för det kungliga förslaget. Utskottet ökade likväl de föreslagna lindringarna i indelningsverket, så att de skulle motsvara 20 procent, hvilket af regeringen äfven accepterades.

Första kammaren biföll med stor majoritet Kongl. Maj:ts förslag, sådant det blifvit af utskottet modifieradt. Inom andra kammaren var utgången däremot ända till kort före afgörandet oviss. Jag hade dock i det längsta godt hopp. Herr Emil Key, som var en af landtmannapartiets koryféer och munvigaste talare, sade åtta dagar före föredragningen sig vara benägen att rösta för utskottets förslag, och själfve Karl Ifvarsson syntes icke alldeles omöjlig att med en modifikation gå in därpå. Men de skånska bönderna voro absoluta motståndare, och slutligen fingo de öfverhand på landtmannapartiets enskilda sammankomst, där partiets hållning bestämdes.

Samma morgon, som frågan skulle förekomma, skickade partiet Key till mig med uppdrag att säga, att man var mycket ledsen att göra mig emot men att frågan var så stridande emot partiets hela föreställningssätt, att de icke ens för att få behålla mig kunde gå in på förslaget

men på det enträgnaste bådo, att jag icke skulle göra deras afslag till en afgångsfråga. De uppgåfvos vara 110, som förbundit sig att förkasta förslaget och i stället antaga ett skrifvelseförslag, däruti, med vidhållande af 1873 års kompromiss, lämnades närmare föreskrifter om en värfvad stam med stark begränsning af de värnpliktigas öfning.

Utan att härpå lämna något bestämdt svar, beklagade jag, att våra vägar skildes, enär jag ville göra allt hvad i min förmåga stod för att bereda framgång åt förslaget.

Under diskussionen i andra kammaren, som räckte tre dagar, däraf en långt in på natten, sökte jag i tre anföranden framhålla vikten af förslagets antagande äfven särskildt för landtmannapartiet; och sedan första kammaren afslagit landtmannapartiets äfven där framställda skrifvelseförslag, som således var förfallet, hemställde jag, om icke detta kunde rubba partiets öfverenskommelse, och yttrade bland annat: »Jag skulle icke hafva yttrat mig härom, om jag icke trodde mig äga något anspråk att få anses såsom en vän af den del af svenska folket, som närmast representeras af landtmannapartiet. Jag har efter min förmåga arbetat för ett tillmötesgående af många bland de önskningar, som ligga ägarne af Sveriges skattejord mest om hjärtat. Med omsorgen om det helas väl kan icke vara förenligt att hastigt ombilda gamla och djupt inrotade institutioner, som utgöra hinder för vinnande af det mål man åsyftar. Men utsikten synes för närvarande ganska god för den jämna och icke alltför långsamma fortgången mot ett sådant mål, så framt icke någonting inträffar, som gör ett störande afbrott i den eniga samverkan emellan regeringen och riksdagens båda kamrar, hvilken utgör ett oeftergifligt villkor för framgången i dessa bemödanden. — — — Det är min öfvertygelse, att ett välvilligt bifall af landtmannapartiet till det förslag, som nu föreligger, skulle vara af en omätlig vikt icke allenast för framgången af landtmannapartiets särskilda sträfvanden utan ock för den framtida lösningen af försvarsfrågan i sin helhet samt hela landets lugna och lyckliga utveckling.»

Ingenting hjälpte emot landtmannapartiets fasta hållning. Endast sex röster af de 110 föllo ifrån i den första voteringen, som afsåg Kongl. Maj:ts förslag, med undantag af värnpliktslagen, som denna kammare beslutit att företaga särskildt och sist. Keys skrifvelseförslag antogs nu med 104 röster emot 86.

Återstod själfva värnpliktslagen, uti hvilken icke var intagen någon tidsbestämning för vapenöfningarna under fredstid och som således var i sig själf föga betungande och mest afsåg en ordnad redovisning af de värnpliktiga. Jag var emellertid öfvertygad, att andra kammaren ändock icke skulle antaga densamma, och hade knappt ämnat inställa mig i kammaren. Men Arvid Posse hade förespeglat kungen, att det fanns en möjlighet att få fram värnpliktslagen ensam, emedan detta alternativ icke hade varit föremål för öfverenskommelse inom landtmannapartiet; och kungen anbefallde mig därför enträget, att jag här skulle uppbjuda all min förmåga. Jag uppträdde därför under öfverläggningen och slutade mitt anförande med följande ord: »Man har visserligen hört talas om politiska partier, som hafva velat såsom medel för att genomdrifva sina afsikter använda en sak, som kallas *skattevägran*, ehuru jag icke alls anser detta såsom något önskvärdt sätt att gå till väga; men jag har aldrig hört talas om att ett parti upptagit på sin fana ett sådant ord som *försvarsvägran*, och jag önskar, att landtmannapartiet icke skrifver ett sådant ord på sin. Jag har emellertid redan trott mig erfara, att min stämma icke förmår att göra sig hörd hos majoriteten i denna kammare, sådan den var i lördags, och jag skall därför icke nu onödigtvis upptaga kammarens tid.»

Omedelbart sedan jag sagt detta, lämnade jag kammaren. Det var icke min mening att göra utgången af denna votering till en kabinettsfråga, hvilket jag skulle ansett vara ett förbiseende af den stora majoritet i första kammaren och den stora minoritet i andra kammaren, som skänkt mig sitt stöd och hvilka tillsammans utgjorde riksdagsmännens flertal. Men jag lade med flit mina ord så,

att de skulle uppväcka någon ovisshet om följderna af ett afslag, — för den händelse, att detta möjligen skulle kunna inverka på en eller annan.

Stämningen i kammaren blef af mina ord ganska upprörd. Två anmälda talare afstodo i anledning däraf från ordet, men Karl Anders Larsson från Östergötland hemställde, om jag ägt skäl till ett förklarande, att jag icke rönt något förtroende af kammarens majoritet. »Om han endast pekat på en sak», sade han om mig, »har han ju genast erhållit densamma. Alla af honom begärda anslag, om de än varit aldrig så orimliga, hafva vi genast beviljat för hans skull, och det så beredvilligt, att landtmannapartiet blifvit föremål för misstroende i landet, just därför, att det gått regeringens önskningar i allt till mötes.»

Genom votering afslogs värnpliktslagen med ungefär samma majoritet som förslaget i öfrigt.

Andra kammarens förhållande väckte mycken förbittring på många håll inom hela landet, allramest inom pressen; och regeringen fick sin släng med. Såsom vanligt talades det om dess brist på kraft, som lät sig nöja med ett sådant bemötande. Om de kraftåtgärder, som bort eller borde vidtagas, kunde man dock icke gifva någon klar föreställning. Somliga ansågo det oförsvarligt, att icke hela ministären på förhand uppställt bifall till Kongl. Maj:ts proposition såsom en kabinettsfråga. Andra tyckte, att åtminstone jag, efter hvad jag yttrat, borde gå min väg. Några yrkade på upplösning af andra kammaren och några, att regeringen genast skulle begära ökade anslag till beväringens öfningar med den gamla värnpliktslagen.

I Posttidningen infördes nu en officiös artikel, författad af Forssell, efter samråd med mig, hvaruti man sökte något reducera frågans proportioner, med anmärkande dels, att om det äfven varit lämpligt att begära ökadt beväringsanslag, så vore det för sent vid denna riksdag, då detta anslag redan var fastställdt, och dels, att en upplösning af kammaren vore föga lämplig, då fråga endast var om en partiell öfvergångsreform, som blifvit beslutad af första

kammaren icke i enlighet med regeringens förslag utan efter ett utskottsutlåtande, som regeringen icke utan tvekan accepterat; hvarjämte det framhölls, att försvarsfrågan icke kunde lösas annat än på den lugna utvecklingens väg.

Häraf blef pressen ännu mer förgrymmad och utgöt sin vredes skålar öfver regeringen, som nu stämplades såsom landtmannapartiets ödmjuke tjänare. Inom riksdagen var däremot sinnesstämningen icke så häftig, hvartill mycket bidrog, att alla frågor, som återstodo att afgöra, gingo förunderligt efter regeringens önskan, såsom Karl Anders Larsson antydt; och militärerna ansågo den lyckliga utgången af arméens pensionering ännu viktigare än det fallna förslaget i försvarsfrågan.

I fråga om den föreslagna afskrifningen af grundskatterna förenade sig båda kamrarna i det uttalande, att någon sådan icke borde äga rum utan i sammanhang med införande af en för landets försvar betryggande härordning; och sålunda blef 1873 års kompromiss af riksdagen ytterligare vidhållen.

I sitt afsked till första kammaren yttrade Hamilton vid nedläggandet af talmansbefattningen, att frågan om värnpliktslagen »fallit framåt» och att grundad anledning funnes till den förhoppning, att »om vid en kommande riksdag af konungen ett förslag till lag angående den allmänna värnplikten framlägges af sådan beskaffenhet, att regeringen icke anser sig i någon väsentlig del kunna därifrån vika utan att svika sin plikt, skall ett sådant förslag icke inom riksdagen sakna understöd». Orden voro sväfvande men uppfattades allmänt såsom en pik åt ministären för det den vid denna riksdag vikit från värnpliktslagens framtvingande.

Emanuel De Geer hade bjudit mig och de mina att tillbringa sommaren på det De Geerska fideikommisset Väsby, en timmes väg från Stockholm, och vi funno där mycken trefnad. Efter en slutad brunnskur gjorde jag en liten resa i Södermanland och besökte därunder mitt barn-

domshem Stjernholm, som nu ägdes af den gamle hertigen af Otrante, Fouchés son. Stället hade icke i det yttre undergått stora förändringar, och likväl hvilken skillnad! De långa korridorerna, som förr genljödo af en talrik barnskaras stoj och musiklektioner, voro nu försänkta i den djupaste tystnad. Den gamle ägaren satt i den stora våningen, ensam och nästan orörlig, förmodligen af gikt, som han ådragit sig under ett kringirrande jägarlif, bland annat i Nordamerikas vildmarker, där han på flera månader icke legat i säng. På de fordom så fullsatta väggarna fanns nu icke en tafla, på borden hvarken en bok eller en blomma. Högar af utländska tidningar och duschapparater spelade däremot en roll i möbleringen. Middagsbordet i salen, som i min barndom vanligen var dukadt för omkring 20 personer i hvardagslag, hade nu endast två kuverter, en för värden och en för mig. Men i rätternas antal var förhållandet omvändt. Själf var hertigen den mest älsklige och förbindlige värd. Han ställde till min disposition ett litet ekipage, med hvilket jag kunde färdas äfven på smala skogsvägar och därför också besökte nästan hvarje vrå af egendomen, där jag hade något barndomsminne fästadt. Skogarna hade ansenligt ökat sin höjd, ty liksom villebrådet voro de fullständigt fridlysta. Ehuru hertigen icke längre kunde hoppas att själf få jaga, roade det honom att tänka på att fågel och harar fingo växa till i fred. Om trädgårdarna, som han låtit omhägna med stängsel af ovanlig höjd, hyste han en synnerlig omvårdnad, och då någon gjorde anmärkning emot att han midt under skördetiden lät köra ofantliga kvantiteter vatten för att under en svår torka uppehålla körsbärsträden, svarade han, att han satte mera värde på att rädda sitt favoritträd af hvita bigarråer än ett års inkomst af Stjernholm. Jag lämnade mitt ungdomshem med den känslan, att jag där ville gärna lefva och dö.

Senare på sommaren gjorde jag och Caroline en utflykt till Dalarne, som ingen af oss sett förut och hvaraf vi erforo ett stort nöje. Blott på ett ställe råkade vi ut för en

liten missräkning. Resplanen var icke på förhand uppgjord, och ännu mindre några förberedelser vidtagna, ty det ingick just i vår beräkning att alldeles obemärkta efter behag få ströfva omkring i en del af landet, där vi icke hade några bekanta eller skyldighetsbesök att aflägga. Första nattkvarteret skulle tagas i Falun, och som jag händelsevis vid affärden från Stockholm på järnvägsstationen fick se riksdagsmannen Liss Olof Larsson, frågade jag honom, hvar man bäst kunde taga in i Falun. Vår bestörtning blef stor, när vi vid ankomsten dit funno på perrongen oss till mötes landshöfdingen, regementschefen, borgmästaren och gruffogden med flera och af dem inbjödos att först bese det nya lasarettet och grufvan m. m. samt sedan intaga supé på stadshotellet. Mitt samtal med Liss hade hörts af någon, som därefter telegraferat om vår resa till Falun. Vi hade tänkt tillbringa vår afton med att läsa högt en medtagen bok, men det blef annat af. Våra värdar voro dock så vänliga och hyggliga, att vi snart försonade oss med vårt öde. Vid dylika tillfällen har det också alltid varit min tröst, att det vore ändå värre att vara kung. Sedermera under vår resa fingo vi ock göra många intressanta bekantskaper icke blott bland dalallmogen utan ock med sådana högdjur som »Leksandskungen» och Bröms Olle. Efter en färd på Siljan med ångbåt från Leksand, som var vårt hufvudkvarter, till Rättvik och Mora, vände vi åter hem, synnerligen uppfriskade af hvad vi sett af Dalarnes land och folk.

På hösten voro vi också i Upsala vid universitetets imposanta jubelfest, där jag gjorde flera intressanta bekantskaper, såsom med Madvig, de Laveleye och Geffroy. På hemvägen utförde kungen och jag ett attentat emot general Rosensvärd. Det fanns nämligen önskvärdt att göra ett ombyte af krigsminister, dels för att blifva mera obunden af föregående arméförslag och dels för att Weidenhielm ansågs för vek emot främmande påtryckningar; och han var själf icke ovillig att lämna sin plats. Han

var för öfrigt ett godt hufvud, en verklig vältalare, om än något sirlig, och en angenäm kamrat, samt skall varit en framstående militär på fältet. Valet till hans efterträdare hade fallit på Rosensvärd, men han var alls icke hågad att öfvertaga befattningen. Då vi nu åkte i den kungliga järnvägsvagnen, skickade kungen först in honom och mig i ett enskildt rum, där jag började stormlöpningen. Jag har förvärfvat en viss erfarenhet i jakten efter statsråd. På den första frågan till en person, om han vill blifva statsråd, får man i regeln nej till svar, och denna vägran är i de flesta fall uppriktig, men snart kommer man under fund, om den är absolut oöfvervinnelig eller om man icke i den tillfrågades eget inre har en hemlig bundsförvant, som förmår honom till hälften önska att blifva besegrad. Man har då att söka undanrödja misstron till egna krafter, politiska och ekonomiska betänkligheter o. s. v., och får man sedan till slut, visst icke ett bestämdt ja, men en begäran om betänketid, så kan man vara viss om framgången. Men hos Rosensvärd fanns påtagligen icke den ringaste håg att blifva krigsminister. Han insåg fullkomligt klart, att under för handen varande omständigheter någon tillfredsställelse icke stod på denna plats att vinna, och som jag trodde detsamma, gjorde jag mig nästan samvete af att vara enträgen. Någon måste likväl mottaga ämbetet, och jag visste ingen kompetent, åt hvars händer man med mera trygghet kunde anförtro det. Till slut fick jag honom också tveksam, och då bad jag kungen fortsätta. Strax före framkomsten till Stockholm hade han kapitulerat, och den 11 september nämndes han till chef för landtförsvarsdepartementet. Han var detsamma vuxen både i dess militära, administrativa och kamerala delar men måhända något envis i detaljer och såsom talare tröttande genom sina sakrika anförandens längd.

Landtmannapartiet lade mera på sinnet, än man skulle trott, allt det hån och klander, som det fått uppbära i anledning af sitt förhållande i försvarsfrågan. Delegerade af partiet sammanträdde på hösten i Stockholm och ut-

arbetade med tillkallade sakkunniga biträden samt icke utan kostnader ett snart sagdt fullständigt och ingalunda förkastligt arméförslag på de grunder, som voro framställda i partiets skrifvelseförslag vid den förflutna riksdagen.

ÅREN 1878 OCH 1879.

I motsats till landtmannapartiet hade regeringen för tillfället lagt ned försvarsorganisationen, och i trontalet till 1878 års riksdag sades det, att ytterligare meningsbrytningar syntes oundvikliga, innan den enighet i tänkesätten vore att emotse, utan hvilken det stora målet — ett starkare försvar — icke kunde vinnas.

Lagerbjelke hade åter insjuknat kort före riksdagens början, och Sundberg, som åtagit sig att blifva vice talman i första kammaren, blef nu i stället dess talman. Hamilton återgick till sin ledamotsplats i kammaren, hvars oppositionella falang likväl icke därigenom återfick hela sitt forna skaplynne, sedan K. G. Mörner och Nordström voro borta.

Vid remissen af statsverkspropositionen började dock Wallenberg dansen i vanlig tonart med en klagan öfver lagstiftningens stillastående och lagskipningens oerhörda långsamhet, hvarför han önskade, att regeringen måtte förstärkas med en *effektiv justitieminister*, som kunde mottaga portföljen ur mina påtagligen trötta händer.

Jag svarade, att lagskipningen här gick icke långsammare än i andra länder och att man för dess påskyndande nyligen klyft domsagor, förkortat hofrätternas semestrar och utfärdat en ny utsökningslag. Hvad åter lagstiftningen beträffade, var jag mera orolig, att under min tid för många lagar, och dessa för hastigt, tillkommit, än att med lagstiftningsarbetet gått för långsamt.

Vid föredragningen af ett konstitutionsutskottsbetänkande om förstärkning af det ministeriella statsrådet, var jag icke närvarande i första kammaren utan i stället på vetenskapsakademiens årshögtid. Jag fäste vid förslaget icke synnerlig vikt, och regeringens ståndpunkt uttalades af utrikesministern Björnstjerna. Detta förtröt grefve Oskar Mörner, som yttrade, att han »varit emot införande af statsministersvärdigheten men trodde dock ej, att denna ämbetsmans tillvaro skulle så komplett, som nu skett, försvinna ifrån det allmänna medvetandet, utan att man skulle få se något spår af hans verksamhet. Men här afhandlas och afslås de viktigaste frågor, utan att statsministern säger ett enda ord utan låter saken hafva sin af honom ostörda gång».

Detta föranledde mig att taga ordet i andra kammaren, när saken där förekom, och oförbehållsamt uttala min uppfattning om statsrådets ställning till konungen, ehuru ämnet var ömtåligt och mitt yttrande måste väcka ett visst uppseende på mera än ett håll. Jag sade bland annat, att enligt min åsikt förefunnes en så genomgående brist i regeringsformens föreskrifter om statsrådets ansvarighet, att föga vore vunnet genom antagande af utskottets förslag. »Vår regeringsform», fortsatte jag, »fordrar nämligen icke någon solidaritet vare sig emellan konungen och hans statsråd eller emellan statsråden inbördes. Statsrådets ledamöter äro endast hvar och en för sig ansvariga för sina till statsrådets protokoll antecknade meningar; och blott de icke förgäta att reservera sig, kunna utan brott emot regeringsformens anda och bokstaf i konungens råd sitta män af de mest olika tänkesätt, hvilka icke behöfva bekymra sig om huruvida konungen ena gången följer den enes och en annan gång en annans mening. Ansvarighetslagen för statsrådets ledamöter förklarar nämligen uttryckligen, att det icke kan läggas statsrådets ledamöter till last, om mot deras råd utgången i något fall utan deras förvållande skulle blifva olycklig; och det är endast om konungen vill företaga något, som innefattar ett brott emot regeringsformen, som den före-

dragande departementschefen har plikt att vägra sin kontrasignation och nedlägga sitt ämbete. Den allmänna konstitutionella utvecklingen i vår tid godkänner emellertid alldeles icke ett sådant förhållande, och oberoende af den juridiska ansvarsfrihet, som må tillkomma statsrådets ledamöter, gör den allmänna meningen dem politiskt ansvariga, icke blott för rådslagen utan äfven för besluten, i det man tillämpar den grundsats, som i den danska grundlagen fått ett bestämdt uttryck, då där säges, att ministrarne äro ansvariga för regeringens förande. Häruti gör man, enligt min åsikt, äfven rätt så till vida, att en statsrådsledamot icke bör anses skyddad för politiskt ansvar blott genom en reservation, så framt densamma ej åtföljes af en afskedsansökning. Ett steg i riktning att åstadkomma solidaritet inom statsrådet har jag trott ligga i införandet af statsministersämbetet, då jag ansett, att den, som af konungen nämnes att vara statsrådets främste ledamot, därigenom äfven fått i uppdrag att arbeta på statsrådets sammanhållning till en politisk enhet, och jag kan ej föreställa mig, att någon statsminister skulle underkasta sig att stanna kvar på sin plats, därest någon eller några af hans ämbetsbröder förhandlade viktiga statssaker bakom ryggen på honom eller statsrådets öfriga ledamöter. Men finnes en konstitutionell anda inom statsrådet, så behöfves icke i själfva verket ett sådant stadgande, som konstitutionsutskottet här föreslagit. Finnes åter icke denna konstitutionella anda i konseljen, så är det fara värdt, att ett dylikt stadgande föga hjälper. Det skulle vara lätt nog att kringgå detsamma eller göra det overksamt, och i ingen händelse lärer man vilja eller kunna förbjuda konungen att personligen afhandla med personer utanför statsrådet och tala om vare sig inländska eller utländska angelägenheter. Det vore detsamma som att vilja förbjuda en riksdagsman att tala om allmänna angelägenheter annat än till kammarens protokoll eller genom sin röstsedel. Icke heller lärer man kunna förhindra, att det fästes vikt vid konungens uttalade ord och mening, äfven om detta icke skett i legalt bindande form, då hvar och en vet, att konungen äger rätt

och makt att genomföra sitt beslut, såvidt detsamma ej är stridande mot grundlagen. Det konstitutionella bandet på konungen måste bestå däruti, att han vet, att i händelse han skulle vilja sätta i verket något beslut, som konseljen ej finner öfverensstämma med det allmänna bästa, konseljen afgår och han måste vara beredd att skaffa sig ett nytt statsråd.»

Den hetaste dust, som regeringen vid denna riksdag hade att bestå, var i fråga om skjutsskyldigheten, hvars aflyftande från jordbruket regeringen hade föreslagit. Propositionen, kontrasignerad af Thyselius, försvarades af honom i andra kammaren på ett utmärkt sätt samt af Ahlströmer och mig i första kammaren. Här förespeglades, att ett bifall till propositionen skulle genom dess orättvisa framkalla ett bittert missnöje i landet, och på samma gång uttalade man misstroende till regeringens beräkning af kostnaderna samt tyckte att resandes bekvämlighet icke blifvit nog tillgodosedd. Hetsigast yttrade sig min vän Carleson, som kallade förslaget ödesdigert och däraf förutspådde de betänkligaste följder. Förslaget antogs med 65 röster emot 59, och utgången hade således berott på rösterna af de sju statsråd, som tillika voro ledamöter af kammaren.

I andra kammaren fördes regeringens talan af Thyselius och Forssell. Framgången där var icke oviss, men anfallen desto skarpare. Nästan alla landshöfdingarne i båda kamrarna uppträdde emot förslaget och i den andra Adlercreutz med mycken häftighet, ehuru han såsom landshöfding förut afgifvit ett utlåtande, som för förslaget var gynnsamt. Han ansåg nu förslaget så orimligt, att han icke kunde tro, att civilministern allvarligt menat att få det antaget. Detta höll på att stå Adlercreutz dyrt, ty det sattes starkt i fråga, att han skulle mista tjänsten, hvilket likväl afböjdes af Thyselius och mig, med afseende dels å Adlercreutz' stora förtjänster, och dels å betänkligheten att straffa ämbetsmän för deras yttranden såsom riksdagsmän, hvaraf följden kunde blifva, att inga ämbetsmän vidare blefve valda till riksdagsmän.

Sedan förslaget blifvit lag, har man knappt hört en halfdragen anda om alla de olyckor och missnöjen, som man däraf förutspått.

Thyselius gaf kort efter afgörandet i kamrarna en middag för landshöfdingarne. En liten dotterdotter till honom roade sällskapet efter måltiden med sitt naiva prat men väckte på en gång en allmän förstämning, då hon med djupt allvar utropade: »Dusse lof, att sussen gick.» Ännu i dag instämmer jag med flickan.

Det af landtmannapartiets delegerade utarbetade förslaget till försvarsväsendets ordnande undertecknades af 104 medlemmar af partiet och framlades för riksdagen såsom motion. Efter behandling i ett särskildt utskott, som i förslaget gjorde åtskilliga förbättringar, föredrogs saken den 6 maj i kamrarna. Vid debattens början förklarade jag i andra kammaren, att regeringen måste iakttaga en tillbakadragen och afvaktande ställning, då det var i fråga, att riksdagen skulle taga initiativet i ett ämne, om hvilket, efter hvad i trontalet yttrats, regeringen trott ytterligare meningsbrytningar oundvikliga, innan enighet kunde vinnas, hvarjämte jag framställde åtskilliga anmärkningar emot det föreliggande förslaget men erkände, att det ägde verkliga förtjänster, och förbehöll Kongl. Maj:t dess rätt till fri pröfning af frågan i hela dess vidd.

Hamilton yttrade i första kammaren, att »i hela den civiliserade världen utom Sveriges gränser icke finnes en ministär, som en enda dag skulle kvarstanna på sin plats, om representationen visade honom den missaktning att till hans upplysning och vägledning kasta till honom en skrifvelse med det ursprung, som det föreliggande förslagets». Dessa ord hade mera sin grund i Hamiltons missaktning för både ministären och landtmannapartiet än i det förevarande sakförhållandet. Landtmannapartiet ville utan någon missaktning mot regeringen uttala, huru långt det ville gå på den af regeringen antagna grunden af 1873 års kompromiss, och om detta fanns antagligt, borde ursprunget från landtmannapartiet alldeles icke utgöra något skäl till för-

kastelse. Men visserligen vore det ett fullgiltigt skäl för en ministärförändring, om ett sådant förslag af hela riksdagen antagits, emedan det visat, att regeringen alldeles misstagit sig i sin uppfattning, att något resultat omöjligen kunnat så snart uppnås, och att de krafter, som förmått åstadkomma resultatet, också borde få utföra verkställigheten. Men det lät också tänka sig, att riksdagen förhastadt kunde antaga sådana grunder, som icke läto sig tillämpas utan fara för rikets ekonomiska ställning eller som afsågo inrättandet af ett försvar, som vore sämre än det vi ägde, och det kunde då blifva ministärens fosterländska plikt att stanna kvar för att underkänna riksdagens beslut. Först om förslaget befanns möjligt, vore tiden inne för ministärens afgång. Inom konseljen voro vi ock ense om att icke på förhand framställa förslagets öde såsom en kabinettsfråga, desto hellre som det i själfva verket knappt fanns någon, som trodde på att kamrarna skulle komma att förena sig om samma beslut. Tvärt om beslöto vi att intaga en neutral ställning och icke deltaga i omröstningen.

Under debatten yttrade Hamilton bland annat: »Hade regeringen vid förra riksdagen med verkligt allvar och kraft drifvit på frågan, hade vi nu haft den beväringslag, som då af Kongl. Maj:t föreslogs, och därigenom ägt en fast grund, på hvilken man sedan kunnat bygga.»

Härpå svarade jag: »Grefve Hamilton har ingen rätt att betvifla regeringens allvar men har rätt att döma om dess kraft, huru han behagar. Att döma af det yttrande den värde grefven fällde vid sitt afsked från kammarens talmansstol, skulle den kraft regeringen underlåtit utveckla bestå däruti, att ministären borde hafva gjort värnpliktslagens antagande till en kabinettsfråga. För min del har jag aldrig kunnat finna, att det skulle erfordras någon kraft för att framställa en kabinettsfråga. Tvärt om vill det förefalla mig, att detta är ett af de lättaste sätt för en regering att lösa en svår uppgift, — om den lösningen annars kan anses tillfredsställande, ty antingen vinner regeringen därigenom sitt mål och saken får framgång, då det alltid kan

vara en tillfredsställelse för densamma att hafva vunnit, eller också misslyckas det, och regeringen får då afgå; och i mina ögon kan det icke anses annat än för en lycka att få falla för en sak och få afgå från en föga afundsvärd plats på en så fullt berättigad grund, som det är, sedan en kabinettsfråga är framställd. Jag tror likväl, att i ett konstitutionellt land och Sverige i synnerhet det är en skyldighet för en ministär att icke framställa sådana frågor utan att tänka på de konsekvenser, som däraf skulle följa. Jag tror, att man icke känner landtmannapartiets skaplynne riktigt, om man antager, att det i sådana frågor skulle böja sig för en ministärs förklaring. att den skulle afgå, därest den icke vann bifall. Jag tror tvärt om, att det partiet går sin egen väg, utan afseende på de personer, som sitta i konungens konselj. Men skulle det, därför att en fråga fallit, efter någon vanlig konstitutionell uppfattning vara berättigadt, att en ministär, som i den ena kammaren fått bifall till sitt förslag och en så stor minoritet i den andra kammaren, att den hade en numerisk öfvervikt af riksdagens personal i sin helhet, afginge endast till följd af ena kammarens majoritets beslut?»

Detta svar, som afgafs ögonblickligt efter Hamiltons yttrande, lärer uttalats med en hos mig ovanlig ton af harm, som ännu icke hunnit lugna sig, och det uppstod därför en stor nyfikenhet om huru Hamilton därpå skulle svara. Han anmälde sig ock genast men hann icke få ordet samma förmiddag, och till aftonens plenum voro både kammarens och läktarens bänkar fullsatta.

Denna gång föll Hamilton undan. Han erkände, att ordet *allvar* var illa valdt. Han hade begagnat det endast såsom ett uttryck af sin öfvertygelse, att om jag till försvar för det nämnda förslaget användt hela den förmåga och hela det stora inflytande, som jag ägde, så trodde han. att jag hade kunnat besegra motståndet af de ganska få röster, som inom representationen röstade emot detsamma. Tillika förklarade han, att det var långt ifrån hans tanke att med de afskedsord, han vid förra riksdagen yttrat, syfta

på en kabinettsfråga. Om Hamilton hade sagt, att min förmåga och mitt inflytande voro för små för att vinna ett resultat, så hade han kommit sanningen närmare, men mitt samvete fritog mig för att icke hafva användt hvad jag däraf ägde.

Landtmannapartiets förslag erhöll i första kammaren uti en punkt icke mindre än 56 röster mot 64 men skulle efter all anledning icke nått till samma röstetal uti åtskilliga andra punkter, som efter den förstas utgång afslogos utan votering. I andra kammaren bifölls det af 102 röster och hade sålunda icke förvärfvat flera röster än motionärernas egna.

Riksdagen i öfrigt aflopp tämligen fredligt. I andra kammaren fick Hedin till mig framställa en interpellation om anledningen till regeringens overksamhet i fråga om lagstiftningen för försvarslösa, hvilken jag besvarade i ett längre anförande, visserligen icke till Hedins belåtenhet men efter hvad jag tror till kammarens i öfrigt.

Statsrådet Alströmer, som var sjuklig och uppnått pensionsåldern, fick sitt afsked beviljadt den 4 juli och efterträddes af expeditionschefen i ecklesiastikdepartementet von Steyern. Alströmer var en erfaren ämbetsman, lika klok som redbar, en sant frisinnad statsman, och skulle varit en god talare, om han haft en kraftigare stämma. Hans förlust blef fullt ersatt genom Steyern, som i alla afseenden är en första klassens man.

Omedelbart efter riksdagen hade äfven Carlson tillkännagifvit sin önskan att lämna det högst betungande ecklesiastikdepartementet. Han uppgaf därför ingen annan anledning, än att han kände sina krafter tröttas. Han lofvade likväl att stanna kvar öfver årets kyrkomöte men var angelägen, att icke hans anmälda önskan om afsked dessförinnan skulle blifva bekant, emedan detta skulle betaga hans ord vid mötet hela dess vikt. Underhandlingar inleddes emellertid om efterträdare, först med landshöfding Edelstam, som vägrade, och sedan med frihetstidens häfdatecknare, professor K. G. Malmström i Upsala. Honom kände

jag af gammalt från studenttiden till följd af mitt umgänge med hans broder skalden, och han hade varit informator på Stjernholm för mina yngre bröder. Där hade han fått en ögonsjukdom, som tvingade honom att lägga bort boken. Med en ovanlig energi grep han sig då an med landtbruk och blef inspektor på Stjernholm till min fars fulla belåtenhet. Efter ett par år blefvo ögonen bättre, och han återgick då till studierna, som han med känd framgång bedref. Malmström var äfven ganska obenägen att blifva statsråd, men med tillhjälp af Carlsons och Forssells öfvertalningsgåfvor, lät han slutligen därtill förmå sig. En plikttrognare människa har jag icke känt. Carlsons afsked och Malmströms utnämning skedde icke förrän den 1 november och väckte då en stor öfverraskning hos allmänheten, som ingenting anat och nu mycket undrade öfver anledningen, då man hade den föreställningen, att Carlson älskade makten. Han ansågs så slug, att han förutsåg ministärens fall och därför, likt en huskatt, öfvergaf huset före eldsvådan.

I juli månad, medan kungen var i Norge och jag förestod utrikesdepartementet, fick Stockholm besök af Förenta staternas förre president Ulysses Grant. Rykten hade föregått om, huru han i Europa på förut besökta ställen hade uppträdt med anspråk på att behandlas såsom en kunglig person, ehuru han numera var blott general och i sitt hemland säkerligen icke kunde bemötas annorlunda. I England skulle man dock hafva gått honom till mötes efter önskan. Men då han kom till Paris ville man icke härpå ingå. Då han blef bjuden till middag af utrikesministern, lät han svara, att han skulle komma men med villkor, att han placerades framför alla ambassadörerna, hvilket hade till följd, att inga ambassadörer bjödos. I Köpenhamn vägrade han att göra första visiten hos utrikesministern och reste därifrån utan att hafva gjort dennes bekantskap. Kungen förbjöd mig, före sin afresa till Norge, att göra Grant första visiten, hvilket jag eljest gärna skulle gjort

såsom en hyllning åt en man, som spelat en världshistorisk roll i kriget för slafveriets afskaffande.

Emellertid kom han nu till Stockholm, och hvarken gjorde han eller jag den andre visit. Men amerikanske ministern gaf en supé för Grant, till hvilken äfven jag blef inbjuden, och där blefvo vi förestållda för hvarandra. Vår bekantskap kunde dock icke blifva förtrolig, redan af det skälet, att han icke talade annat än engelska, hvaruti min öfning var snart sagdt ingen. Han gjorde för öfrigt icke på mig något sympatiskt intryck, och ännu mindre hans fru. Vid uppbrottet tog han sin fru under armen och gjorde sin rund med nådiga afskedsnickar till hvar och en af sällskapet.

Dagen därpå skref jag en biljett till honom och bjöd honom på middag. Han svarade, att han var ledsen, att han måste resa just den dagen, som middagen var utsatt, och skickade mig jämte brefvet sitt kort. Jag hade således fått hans kort först och kunde med godt samvete skicka mitt tillbaka.

Min hustru och jag, som detta år icke tagit något sommarställe, gjorde i stället under augusti och halfva september en resa. Med ångbåt foro vi först i det härligaste väder till Lybeck. Därifrån till Köln, hvarest vi påträffade upsalasångarne, som firat sina triumfer i Paris och nu skulle göra en färd på Rhen. Vi gingo sedermera tillsammans med dem ett stycke uppför floden på en af de stora ångbåtarna, med 600 passagerare, bland hvilka entusiasmen blef stor, då studenterna i de hvita mössorna slöto sig tillsammans och började sjunga. Bland annat ägnade de mig en sång och en hälsning, som jag besvarade. Detta väckte mycken uppmärksamhet hos de andra passagerarne, af hvilka många, i synnerhet amerikanska familjer, sedan sökte vår bekantskap. Några förklarade sig ovillkorligen skola resa till Sverige för att ännu en gång få höra något så vackert och skaffade sig uppgift, huru de skulle kunna från den svenska musikhandeln erhålla de förtjusande sångerna.

En fru skickade sedan till Caroline från Amerika en af henne författad bok till minne af denna dag. Vi trodde, att den skulle innehålla hennes senaste reseintryck, men funno i stället en roman, med titeln Seola, som var förlagd i tiden före syndafloden.

Från Rhen foro vi till Schweiz, och efter besök i Luzern och Interlaken stannade vi åtta dagar hos Carolines ungdomsvän, friherrinnan Ramel, född Dardel, och bodde i hennes châlet nära Neuchâtel. Härunder gjorde vi som hastigast bekantskap med en del af Neuchâtels aristokratiska familjer, hvaraf många öfver sommaren bodde uppe i Jurabergen. Hos dem alla förmärktes en stark animositet emot det radikala partiet, som då var vid makten. Så vidt jag kunde utröna, var likväl deras missnöje till en stor del af personlig art och grundade sig mera på att vara uteslutna från deltagande i styrelsen än på några vidtagna regeringshandlingar, af hvilka flera föreföllo mig både energiska och kloka. Sedan begåfvo vi oss till Lausanne och Ouchy. Därifrån hade vi ämnat oss till Vevay och landvägen öfver S:t Maurice och Chamounix till Genève men fingo en så vild längtan efter våra bref från Sverige, som skulle ställas till Genève, poste restante, att vi styrde kursen direkte dit. Vi ankommo sent en lördagsafton till Genève och underrättades på söndagsmorgonen, att man den dagen icke kunde få ut några bref. Jag kunde icke tro detta vara absolut omöjligt och gick därför själf till posten, där jag slutligen fick reda på en posttjänsteman, som var mycket höflig men försäkrade mig, att om jag ville betala 100,000 francs kunde jag icke få ut mina bref på söndagen. Emellertid togo vi platser på en diligens, som afgick på måndagen en timme efter postens öppnande, men fingo då icke ut några bref. Man lofvade att skicka dem efter oss till Chamounix senare på dagen, men icke heller där fingo vi några, lika litet som vid återkomsten till Genève. Medelst telegramväxling fingo vi dock reda på att flera bref blifvit skickade dit från Sverige och däribland ett, som var angeläget för underhandlingarna om ny ecklesiastikminister.

Någon tid efteråt bars i Stockholm till mig ett bref, adresseradt till dåvarande ryske ministern härstädes »de Giers», och då jag öfverlämnade det till honom, sade han, att en familj med mitt namn hade gjort honom mycken olägenhet, till följd däraf, att den ofta fått sig tillsända, på landet långt från staden, Giers' bref, medan han var rysk minister i Genève. Möjligen hade nu våra bref gått samma väg, men sannolikast hade de stannat i Chamounix. Detta var den enda gång, som jag icke riktigt fått mina bref. Hela vår resplan i Schweiz hade emellertid blifvit förryckt genom denna breffråga.

Från Genève foro vi till Paris och bodde där i fjorton dagar hos Sibberns. Ingen af oss hade förut varit i Paris, och vi hade således mycket att se men beklagade, att vi icke fingo se det i hvardagslag utan uppfylldt af främlingar under den stora världsexpositionen Den politiska och diplomatiska världen fick jag se på en storartad mässa i Notre Dame årsdagen efter Thiers' död.

På hemvägen från Paris stannade vi i Liège, därifrån jag tänkt göra en utflykt till Tongres, i hvars grannskap skola finnas ruiner efter ett slott Geer, beläget vid floden af samma namn och därifrån släkten De Geer hämtat sitt. En öfverväldigande värme förmådde mig likväl att afstå från nöjet att besöka den gamla stenhögen efter mina förfäder, som jag kanske i alla fall aldrig kunnat finna. I stället sökte jag i den antikvariska bokhandeln samla minnen från släktens forntid. Till Stockholm återvände vi sedan sjöledes från Lybeck, nöjda både med resan och att hafva kommit hem.

Vid denna tid började en svår ekonomisk kris inträda i Sverige. Orsakerna voro bland annat dåliga konjunkturer för järn och skogsprodukter men allramest det omåttliga byggandet af enskilda järnvägar, som slukat alla penningetillgångar. Bankerna hade bundit sina kapitaler i dessa dåliga valutor, som icke kunde realiseras. Alla affärsmän vände sig nu till staten med anspråk om hjälp och

ville, att den skulle inköpa snart sagdt alla enskilda järnvägar eller åtminstone låna dem behöfliga penningar på billiga villkor. 1879 års riksdag blef till följd häraf företrädesvis en finansriksdag. Redan statsregleringen var i anseende till minskade statsinkomster förenad med stora svårigheter, dem Forssell med mycken skicklighet sökte besegra, hvilket dock icke kunde ske utan förhöjning af vissa indirekta skatter. Det var för öfrigt han, som under denna riksdag spelade regeringens första stämma, och jag sekunderade honom efter bästa förmåga. Forssell var en afgjord motståndare mot förslagen, att staten skulle träda emellan för att hjälpa de skuldsatta storindustrimännen och ännu mera emot att staten skulle köpa de enskilda järnvägarna. Han ådrog sig härigenom hos majoriteten i första kammaren mycken förbittring, hvilken ännu mera ökades af hans förslag att indraga privatbankernas rätt att utgifva femkronesedlar. Denna sista åtgärd gjorde honom däremot populär i andra kammaren, som alltid haft ett horn i sidan till privatbankerna. Indragningen af femkronesedlarna blef ock genomförd, men trycket af den förtviflade ställningen blef slutligen så starkt, att regeringen måste bekväma sig till att föreslå dels inköp af Hallsbergs—Motala—Mjölby järnväg och dels anvisande af en järnvägshypotekslånefond, dock så ordnad, att staten därpå ingenting gärna kunde förlora.

Den med fruktan blandade oviljan emot Forssell var så stark, att flera af första kammarens mest betydande ledamöter kommo till mig och sade, att det var nödvändigt att aflägsna Forssell ur konseljen, om regeringen skulle finna något tillmötesgående af representationen. Jag svarade härpå, att då Forssell, åtminstone offentligen, icke gjort något utan efter samråd med mig och med mitt fullkomliga gillande, så kunde jag icke bidraga till att skilja Forssell ur konseljen utan att själf följa med.

På vanligt sätt ville landtmannapartiet underlätta statsregleringen med att nedsätta det ordinarie vapenöfningsanslaget för indelta arméen med en hel million men

interpellerade försiktigtvis mig, om jag skulle upptaga detta såsom ett misstroendevotum, och då jag svarade, att jag gjorde så, lät man frågan falla.

Från mitt departement utgingo under denna riksdag ett lagförslag om afledning af vatten, som vann riksdagens godkännande, och två af kyrkolags natur, det ena om tillsättning af prästerliga tjänster och det andra om förbrytelser af präst. Båda dessa förföllo genom afslag af andra kammaren, som fann dem alltför hierarkiska. Vid en senare riksdag blefvo likväl lagar af nästan samma innehåll antagna.

Jag fann 1879 års riksdag allt igenom otreflig, till följd af de oblygt framträdande enskilda intressena. Men den slutade bättre än jag vågat hoppas. De motsatta anspråken togo ut hvarandra, såsom vid förkortning af bråk i aritmetiken, och man lyckades bereda den allra nödvändigaste hjälpen utan att inleda staten i någon äfventyrlig finanspolitik. Det egna intresset är det, som innerst styr alla klasser såsom sådana; och detta må vara i viss mån berättigadt, men orätt är att vilja fritaga sin egen klass från egennytta, då man därför debiterar de andra. Man sparar icke på klander af böndernas egennytta, som likväl inskränker sig till att de vilja befrias från de bördor, hvarmed staten företrädesvis trycker dem, under det de högre klasserna såsom sin rätt yrka, att staten skall lämna dem positiva förmåner och ersätta dem deras på enskilda spekulationer förlorade rikedomar. Detta var den reflexion, som för mig utgjorde behållningen af 1879 års riksdag.

Jag hade länge önskat att blifva justitiedepartementet kvitt, emedan jag fann mig icke hinna med att jämte statsministersämbetet så som sig borde sköta ett departement, där stora lagstiftningsfrågor förekommo. De kandidater, till hvilka jag vändt mig, såsom Berg, Almqvist och justitierådet Rabe, hade emellertid afböjt att åtaga sig befattningen, hvarför jag måst tillsvidare behålla den. Men vid ett tillfälligt sammanträffande med Almqvist fann jag, att han ändrat åsikt, och då nu Lagerstråle efter riksdagens slut fullföljde sitt gamla beslut att afgå, så snart han uppnått

pensionsåldern, så lät Almqvist den 6 juni 1879 sig utnämnas till justitieminister, och jag öfvertog Lagerstråles konsultativa statsrådsplats, med bibehållande af statsministersämbetet.

En del af sommaren fick jag nu åter tillbringa med familjen på Truedstorp, som blifvit ledigt från sin hyresgäst. Här tog jag ännu en gång upp min vittra penna, som varit nedlagd omkring trettio år, med undantag af en uppsats i Literärt album för 1878. Nu sköt min gamla kärlek för teatern ett nytt skott, och jag författade ett dramatiskt stycke under titel: *Grefve Lillie*, som någon tid legat mig i tankarna. Det hade nämligen fallit mig in att dramatiskt behandla representationsförändringen och de sinnesstämningar, som densamma uppväckte hos personer inom olika fraktioner af adeln och andra samhällsklasser. Under den djupaste anonymitet lät jag genom F. A. Dahlgren erbjuda denna pjes till uppförande åt kungl. teaterstyrelsen, men den blef icke antagen, hvarefter jag påföljande året lät utgifva den på trycket. Kritiken yttrade därom vidt skilda omdömen, liksom gissningarna på olika författare voro många, såsom på kungen, Henning Hamilton och mig m. fl. Sedan har jag sett R. von Koch i bokkataloger uppgifven såsom den sannskyldige. Jag var själf så nöjd med mitt verk, att jag ansåg det icke hafva blifvit tillbörligen uppskattadt, och tillskref detta dels att det skildrade specifikt adliga känslor, som icke utom ståndet kunde rätt uppfattas, och dels att en tidningsskrifvare var framställd i en ogynnsam dager och man oriktigt föreställde sig, att jag därmed afsett en typ för pressens män i allmänhet.

1880 ÅRS RIKSDAG OCH AFSKEDET FRÅN STATSMINISTERSBEFATTNINGEN.

Kungen hade, i öfverensstämmelse med Hamiltons och flera militärers råd, satt i fråga, att värnpliktslagen skulle åter framläggas så väl till 1878 som 1879 års riksdag, men jag hade lyckats afböja det, öfvertygad som jag var, att landtmannapartiet icke skulle vika från sin föresats att icke gå in på någon förändrad organisation af arméen, med mindre än att på samma gång definitivt beslöts, att indelningsverket och grundskatterna skulle upphöra. Förrän landtmannapartiets eget arméförslag hade fallit vid 1878 års riksdag, skulle det i alla händelser varit fruktlöst att lägga fram en isolerad värnpliktslag, och föga gynnsammare var tidpunkten 1879, då förbittringen öfver detta förslags förkastande ännu var liflig och den ekonomiska krisen upptog alla tankar. Jag kunde emellertid icke helt och hållet förneka giltigheten af konungens åsikt, att det var regeringens skyldighet att för riksdagen framlägga samhällets oundgängliga behof och låta riksdagen bära ansvaret, om de icke tillgodosåges. Sedan Lagerstråle och Carlson, som bestämdt motsatt sig en proposition om värnpliktslagen, lämnat konseljen, förklarade jag därför för kungen, att ehuru jag hade föga förhoppning om framgången, vore jag beredd att göra ett ytterligare försök och sålunda tillstyrka en lag, hvarigenom beväringsåldern men icke fredsöfningen utsträcktes, dock under förbehåll att få afgå, i händelse för-

söket misslyckades. Kungen medgaf detta och sade sig hoppas framgång, om jag gjorde mitt kvarstannande till insats. Chefen för landtförsvarsdepartementet gick därefter i författning med att revidera det gamla lagförslaget.

Genom denna lag, som nu föreslogs 1880 års riksdag, skulle inga större uppoffringar än förut under fredstid utkräfvas, men åt arméen skulle beredas en högst betydlig förstärkning i krigstid, med fullt vapenöfvadt manskap, genom dem som varit soldater men före den långt utsträckta värnpliktsålderns slut återgått till andra yrken.

Regeringen blef sedan klandrad för det den icke på förhand rådgjort sig med riksdagsmän och känt sig för, huruvida förslaget hade att påräkna någon framgång, i stället för att låta det komma som ett åskslag från en klar himmel. Detta hade varit befogadt, om regeringen icke varit besluten att gå fram med förslaget, äfven om det icke hade utsikt att antagas. Men nu var det att förutse, att om man frågat riksdagsmän af andra kammarens majoritet till råds, så skulle de på det lifligaste hafva afstyrkt förslagets framläggande; ty att de helst önskade slippa det, var otvifvelaktigt, och trycket på dem skulle naturligtvis förminskas, om dess ledande män kunde åberopa, att de på förhand varit tillfrågade men afstyrkt.

Ehuru inga åtgärder vidtagits för att förhemliga regeringens plan, tycktes det vara en öfverraskning för den stora allmänheten, då beslutet i trontalet förkunnades. Det väckte dock till en början icke något utomordentligt uppseende, och efter hvad jag kunde förmärka hoppades andra kammarens ledande män, att man tyst och stilla skulle kunna förkasta förslaget, utan att däraf skulle uppstå andra följder, än att möjligen krigsministern afginge, hvaruti man icke såg någon stor skada. För att förekomma, att landtmannapartiet med en sådan uppfattning skulle på någon sammankomst utan tvekan fatta beslut om afslag på lagen, hvarefter jag väl visste, att allt vidare ordande tjänade till ingenting, beslöt jag att redan vid remissen af den kungliga propositionen framhålla frågans politiska betydelse.

Denna tanke fick jag emellertid icke förrän om natten förut. Det framstod då för mig, huru viktigt det var, att allt, som möjligen kunde bereda framgång åt värnpliktslagen ensam, nu försöktes, så att, om detta ändå misslyckades, det skulle blifva klart för första kammaren, att om man önskade arméfrågans lösning, så var det nödvändigt att antaga landtmannapartiets grundvillkor. Jag fick nu knapp tid att öfvertänka lydelsen af den kabinettsfråga jag ville framställa och som jag på förmiddagen före plenum meddelade kollegerna i statsrådsberedningen. Däremot hann jag icke att på förhand jämväl underrätta konungen, hvilket jag icke heller ansåg nödvändigt, då han visste, att saken tidigare eller senare på riksdagen skulle af mig förklaras för en afgångsfråga. Jag skulle icke heller därifrån kunnat afstå, ifall kungen i det afgörande ögonblicket fått betänkligheter, enär jag ansåg rättigheten för en statsminister att själf bedöma, huruvida ett riksdagens beslut bör föranleda hans afgång, icke kunna honom af konungen frånhändas.

Mitt förslag till yttrande gillades af alla statsrådets ledamöter, som förklarade sig vilja följa med mig upp i plenum för att därmed ådagalägga, att de ville stå och falla med mig. Jag sökte afvända detta och framhöll, att saken i sitt närvarande skick icke vore af så stor betydelse, att den borde föranleda till hela ministärens afgång, och att en af de fördelar jag påräknat af statsministersinstitutionen var, att ombytena för politiska frågors skull i allmänhet skulle kunna inskränkas till statsministern och vederbörande departementschef. Man ville dock ej gå in härpå, utan alla följde med mig upp i andra kammaren, med undantag af Almqvist och Steyern, som hade förhinder, dock icke politiska.

Efter att hafva fått ordet i kammaren och framhållit värdet och vikten af värnpliktslagen, slutade jag med följande ord: »Försmås nu emellertid äfven denna utväg och förkastas detta af Kongl. Maj:t nu framlagda förslag, så måste jag bekänna, att det är slut med min uppfinningsförmåga i afseende å hvad som i rikets viktigaste ange-

lägenhet under nuvarande förhållanden är att företaga. Och att alldeles nedlägga hela saken och låta den hvila till en obestämd framtid, anser jag, efter allt hvad som däri passerat, vara hvarken regeringen eller riksdagen värdigt. Jag anser det icke heller vara förenligt med den omsorg, som de äro skyldiga att ägna åt rikets trygghet och själfständighet.»

Detta väckte stor uppståndelse och beklagades genast af ett par talare ur landtmannapartiet.

Till middagen var hela statsrådet bjudet till kungen på slottet. Så snart kungen kom ut till gästerna, gick jag honom till mötes, och med en känsla, att jag brustit i skyldig grannlagenhet, som icke förut underrättat honom om hvad jag ämnade göra, berättade jag nu hvad som passerat i andra kammaren. Han syntes öfverraskad men icke obelåten och sade ingenting till mig om att han borde fått veta det förut.

Det spridde sig snart, att bönderna voro alldeles obenägna att antaga värnpliktslagen. Jag ville då försöka att underhandla med dem, och som jag bland dem alla hade största förtroendet till Karl Ifvarsson, af hvilken jag alltid fått öppet och ärligt besked, då jag vändt mig till honom, skref jag nu en biljett och bad honom om ett samtal samt öfverlämnade till honom själf att afgöra, om han ville taga flera med sig. Han kom ensam och sade, att han talat med ett par af sina vänner och bland dem den betydande skåningen Ola Andersson i Burlöf men funnit dem ännu mera omöjliga än han själf. Han förklarade, att ingen af landtmannapartiet skulle kunna förmås att rösta för förslaget och därmed öfvergifva partiets en gång intagna ståndpunkt. Själf vore Karl Ifvarsson visserligen icke så ifrig att blifva af med grundskatter och indelningsverk, men han var desto mera rädd för värnpliktens ökande och visste, att samma fruktan var allmänt utbredd i landet. Mina invändningar, att regeringens förslag icke skulle medföra någon ökad tunga i fredstid och att man med bifall därtill kunde köpa några års ro för vidare anspråk, voro förgäfves, och på

samma gång som han var döf för alla öfvertalningsförsök, uttalade han sin och sina vänners ledsnad, att jag fäste en så afgörande vikt vid frågan, emedan de ogärna och med ledsnad såge, att anledningen till min afgång skulle kunna läggas landtmannapartiet till last, ehuru de väl eljest kunde hafva skäl att önska en regering, för hvilken de icke ansågo sig behöfva hafva så mycket undseende som för mig i frågor om anslag.

Jag fann snart Karl Ifvarssons uttalade uppfattning bekräftad från flera håll och blef öfvertygad, att om icke några under riksdagen inträffade händelser och påtryckning från andra samhällsklasser kunde verka till något förändrade åsikter, vore icke att hoppas på framgång, hvars enda möjlighet således berodde på ett uppskof med afgörandet. Jag bad därför Lagerstråle, som var ordförande i lagutskottet, att motverka ett omedelbart företagande af denna fråga, likasom jag framhöll önskvärdheten, att de, som icke ville bifalla förslaget, dock hellre än om ett rent afslag ville förena sig om några modifikationer däruti, t. ex. genom att något inskränka beväringsklassernas antal. Ett sådant förslag, antaget af riksdagen, skulle kunna slå en brygga för mig att kvarstanna, i händelse man fann detta önskligt. Lagerstråle framkastade ock något i denna riktning endast såsom sin egen tanke; men det uppfattades genast såsom en förkänning af regeringen och väckte ond blod inom första kammaren, som alls icke ville höra talas om några emot andra kammaren tillmötesgående modifikationer.

Under tiden gingo de öfriga riksdagsärendena sin jämna gång. Med Almqvist hade konseljen onekligen fått förstärkning af en effektiv justitieminister. Han grep verket an med lika mycket kraft som mod och var vida mindre undfallande än jag varit för Högsta domstolens kritik och andra fina juristers teoretiska betänkligheter. I synnerhet var detta fallet med hans förslag till lag om inteckning i järnväg, som satte mig i någon förlägenhet, emedan det till en del hvilade på grunder, som blifvit underkända i ett

af mig kontrasigneradt och till 1879 års riksdag framlagdt förslag. Jag måste nu emellertid foga mig efter Almqvist, hvars förslag löste frågan på ett synnerligen praktiskt sätt och gick igenom vid riksdagen, utan att den i öfverensstämmelse därmed utfärdade lagen sedan visat sig medföra den af juristerna befarade oredan.

Ännu kinkigare var frågan om civilt äktenskap för dem, som till namnet tillhörde svenska kyrkan men icke begått nattvarden. Flera så väl kyrkliga som juridiska auktoriteter, dock icke Högsta domstolens pluralitet, ansågo en lag härom vara af kyrkolags natur, och ecklesiastikministern yrkade, att kyrkomötet därom skulle höras, men härpå ville Almqvist icke ingå. Båda hotade med att afgå. För att undvika en konflikt föreslog jag att uppskjuta hela frågan eller ock göra en formell ändring i förslaget, hvarigenom kyrkomötets hörande ostridigt skulle erfordras, men icke heller härom ville Almqvist höra talas. Jag ansåg, att Almqvist hade rätt, och kunde därför icke annat än instämma med honom. Proposition afläts i öfverensstämmelse med hans mening, sedan jag förmått Malmström att åtnöja sig med en reservation till statsrådsprotokollet. Riksdagen antog förslaget, ehuru regeringen inom första kammaren hotades med riksrätt, om den promulgerade lagen utan kyrkomötets samtycke.

Vidare fick Almqvist fram en lag om vattenrätten och en ny växellag.

I fråga om vattenrätten drabbade jordbrukarintresset och vattenverksintresset i strid mot hvarandra. Det förra hade öfvervikt i andra kammaren och det senare i första kammaren, men slutligen antogs lagen med någon försämring af Kongl. Maj:ts proposition.

Växellagen var ett stycke praktisk skandinavism, för hvilken jag intresserat mig. Riksdagen hade, med anledning af en Bergströms motion vid 1876 års riksdag, i en skrifvelse uttalat önskan om åtgärder för att åstadkomma en gemensam handelslag för de tre skandinaviska rikena, och efter en vidlyftig korrespondens med danske justitie-

ministern Nelleman, hade vi kommit öfverens, att jag skulle taga initiativet med att till en början föreslå en gemensam växellag. En kommitté tillsattes därefter i hvartdera landet, och Bergström blef själen i den svenska, som sammanträdde med den danska och norska. Resultatet vanns, och lika lydande växellagar för Sverige, Norge och Danmark kommo till stånd, utan större svårigheter vare sig hos regeringarna eller representationerna.

Ett par af Almqvist utarbetade lagförslag, om vatten och brödstraffets afskaffande och om offentlighet vid underrätter, hunno icke af Högsta domstolen granskas så tidigt, att de kunde framläggas vid denna riksdag. Almqvist var icke lika slagfärdig i debatten som vid skrifbordet, och detta plågade honom så, att han, innan riksdagen var halfgången, brann af lust att komma ifrån ämbetet.

För att vrida ett af skälen ur händerna på dem, som ville afslå värnpliktslagen, framlades på min tillskyndan en kunglig proposition om en grundlagsändring, hvarigenom riksdagen erhöll rättighet att deltaga i den militära kriminallagstiftningen, hvilken förut varit konungens ensak.

Sedan riksdagsmännen varit hemma öfver påsk, återkommo bönderna, om möjligt ännu mera bestämda att förkasta lagen, hvilken de påstodo skulle väcka en allmän och farlig ovilja i landet.

Några dagar före afgörandet kom Liss Olof Larsson till mig och sade, att inom landtmannapartiet fanns knappt någon enda, som ej önskade, att jag skulle stanna kvar, och att han därför varit betänkt på någon form för ett afslag, som gjorde det möjligt att få behålla mig, såsom att lagen antogs med förbehåll, att den icke fick träda i verket förrän frågan om indelningsverket blifvit löst, eller ock att afslaget motiverades på ett sätt, som visade riksdagens goda vilja; men han tillade, att föga utsikt funnes att få majoritet för ett sådant förslag. Jag svarade, att på den punkt sakerna nu kommit, måste regeringen yrka ett rent bifall till sitt förslag, med de modifikationer lagutskottet däruti gjort, men att jag i alla fall, för landtmannapartiets egen skull,

skulle anse det fördelaktigt, att partiet icke stannade vid ett enkelt afslag.

Jag beredde mig nu blott på att falla med ära. Det var ingen lätt uppgift att i denna fråga tala i båda kamrarna. Helst hade jag velat uppträda först i den andra, emedan det i själfva verket var där, som slaget skulle vinnas eller förloras. Men genom en manöver och emot öfverenskommelsen i talmanskonferensen satte sig andra kammaren i efterhand och beslöt att företaga värnpliktslagen en plenidag senare än första kammaren för sig utsatt. Möjligen hoppades man, att äfven första kammarens majoritet skulle afslå lagen till följd af sin ovilja mot 1873 års kompromiss, och andra kammaren undginge då att ensam bära tadlet för att hafva framkallat en ministärförändring. Däremot var man öfvertygad, att om andra kammaren förut hade förkastat lagen, skulle första kammaren otvifvelaktigt bifalla den.

Jag måste således först uppträda i första kammaren och sökte därvid att så litet som möjligt beröra 1873 års skrifvelse, om hvilken nu alls icke var fråga och som jag visste i denna kammare hade så ifriga vedersakare, att regeringen skulle förlora många röster, om den förklarade sig ännu vidhålla kompromissen. Jag tvingades likväl af flera talare att slutligen bekänna kort och förklara, att jag stod kvar på 1873 års grund. Detta oaktadt biföll första kammaren värnpliktslagen med betydlig majoritet, efter en fyra dagar lång öfverläggning. Innan diskussionen ännu i andra kammaren var afslutad, men sedan det var uppenbart, att frågan där skulle falla, begärde jag ännu en gång ordet i första kammaren och yttrade:

»Sedan första kammaren nu har godkänt den föreslagna värnpliktslagen, så anhåller jag att få afgifva en förklaring, som måhända kan vara behöflig för att mitt handlingssätt icke må kunna missförstås. Man skulle nämligen kunna föreställa sig, att jag icke fäster lika stor betydelse vid ett bifall af första kammaren som vid ett afslag af andra kammaren, då jag, i händelse slutet blifver sådant,

kommer att begära entledigande från den förtroendepost jag bekläder. Så är icke förhållandet. Jag har flera gånger med handling visat, att jag i likartade fall icke funnit anledning att nedlägga mitt ämbete och att jag i allmänhet icke låtit mig ledas af någon öfverdrifven ömtålighet. Men en djupare anledning finnes nu. Mitt bemödande har städse varit att främja en lugn utveckling med att ställa regeringen utanför partierna och lika mycket söka stöd hos riksdagens båda kamrar genom att mellan dem medla. Men om kamrarna nu uti en fråga, som så djupt ingriper i landets viktigaste angelägenhet, ännu en gång stanna mot hvarandra i oförenliga beslut, så ser jag mig nu ur stånd att längre till någon båtnad vidhålla detta program. Möjligen kan det utföras af någon annan. Hvarom icke, så torde det vara nödvändigt, att regeringen mera än hittills närmar sig den ena sidan eller den andra; men i ett konstitutionellt land kräfver både rikets och ministrarnes värdighet, att ett ombyte af personer föregår ombytet af grundsatser.»

I andra kammaren öppnade jag debatten med ett långt tal, däruti jag framhöll, att landtmannapartiets motstånd mot alla partiella förbättringar knappt kunde förklaras annorlunda, än att partiet gjorde sig säkert om att kunna på en gång taga allt hvad det ville och själft bestämma villkoren, men häruti kunde ligga en missräkning. Ett hänsynslöst utöfvande af makt kunde framkalla ett oväntadt motstånd. Städernas växande folkmängd komme att minska landets öfvervikt; och regeringen kunde icke behöfva frukta ett missnöje i landet genom att begagna sitt veto i en sådan fråga. Genom ett bifall till förslaget skulle landtmannapartiet däremot förvärfva berättigade anspråk på välvilja och tillmötesgående mot sina önskningar, hvilka säkerligen icke skulle svikas, om än debet och kredit icke på hvarje sida i räkenskapen kunde gå ihop. Jag påminde vidare, att ungefär samma värnpliktslag blifvit godkänd af fyra riksdagar, i sammanhang med olika arméförslag, och blifvit framlagd af landtmannapartiet själft vid 1878 års riks-

dag. Men ännu viktigare än den militära vore den moraliska betydelsen af ett bifall. »Vi skulle då icke längre inför utlandet erbjuda det ömkliga skådespelet af ett folk, som i femton år fört på tungan nödvändigheten af att stärka sitt försvar men ännu icke kommit öfverens om något. Att ådagalägga inför Europa, att vi vilja och ämna försvara oss, är likväl redan värdt en half armé. Och för ett lands inre förhållanden kan knappast något vara af högre värde än att det, under dagens kif och split i små frågor, någon gång känner sig genomströmmas af enighetens och gemensamhetens anda, då det gäller något fosterländskt stort.»

Mitt anförande föreföll landtmannapartiet såsom bäska piller, och A. P. Danielsson förklarade, att jag förstört min historia, därför han dock senare gjorde en ärlig ursäkt med förklarande, att han alltid skulle vörda min person och de lagrar jag skurit i svenska folkets historia samt att han skulle uppmana sina barn att göra detsamma.

Sent på aftonen andra dagen, då kammarens nästan alla ledamöter hade tillkännagifvit sin mening, begärde jag för sista gången ordet i andra kammaren och tog afsked i dessa ordalag:

»Den långa öfverläggningen har, såsom här redan blifvit sagdt, antagit egenskapen af en öppen votering, hvars utslag redan fallit. Med tanken på det inflytande, utgången sannolikt kommer att utöfva på den politiska ställningen, kan jag icke undertrycka en känsla af vemod. Men för min person känner jag mig lättad från en tung börda.

Om regeringen hade mött ett så stort förtroende, att detta förslag blifvit antaget, skulle jag ansett mig förpliktad att ägna mina återstående krafter till att föra framåt de stora svårlösta frågor, som ligga oss alla om hjärtat. Inom några ögonblick är jag väl löst från en sådan förbindelse, och jag skall då begära att få nedlägga ett ämbete, i hvilket jag ingenting förmår uträtta.

Det är mig kärt att bland mina intryck från denna kammare få medtaga minnet af en personlig välvilja, hvarpå

jag härstädes och senast i dag fått mottaga bevis. Historiens dom skall icke heller fälla mig att icke hafva menat väl med Sveriges allmoge, och jag vet med mig självf, att jag menat bäst, då jag sagt dess målsmän, hvad jag trott vara *sanningen.*»

Med anledning däraf, att en talare yttrat, att jag, som störtades just af dem, som jag hjälpt fram och understödt, hade skäl att med Cæsar utropa: Äfven du, min Brutus, afslöt Karl Ifvarsson debatten med den försäkran, att om jag blefve personligen anfallen, skulle Sveriges bönder icke vara de sista att värna mig. De voro tacksamma för hvad jag gjort, men om icke hvar och en ägde handla efter sin öfvertygelse, helst i en stor fosterländsk fråga, så vore representationsreformen icke mycket att tacka för, och i en så maktpåliggande sak som denna finge man icke af konsiderationsskäl falla undan, huru högt man vördade mig personligen. Men »i alla fall uttalar jag högt *min* vördnad för hvad herr statsministern gjort för Sveriges folk».

Därpå företogs voteringen, och värnpliktslagen afslogs med 121 röster mot 75.

Detta var den 12 april 1880, och dagen därefter ingåfvo alla statsråden sina afskedsansökningar. Men kungen, som redan förut i bref från Kristiania satt i fråga andra kammarens upplösning, i händelse af ett afslag å värnpliktslagen, fordrade nu formligen i en till mig ställd skrifvelse, att statsrådet skulle afgifva yttrande, huruvida icke en sådan upplösning borde ske, enär han förmodade, att svenska folket, riktigt upplyst om sakens beskaffenhet, skulle sända en annan riksdagsmajoritet, men i hvarje händelse kunde då hvarken kungen eller statsrådet med fog klandras för att de icke uttömt alla till buds stående konstitutionella medel att bereda framgång åt en stor fosterländsk angelägenhet.

Ett par af statsrådets ledamöter voro benägna för denna åtgärd, men jag var från början däremot, emedan jag var fullkomligt öfvertygad, att syftemålet icke skulle vinnas utan att landtböndernas opinion skulle visa sig vara ännu starkare emot allt slags utsträckning af värnplikten än riks-

dagsböndernas. Jag trodde därför, att man snarare borde förminska vikten af afslaget än tillerkänna det en så utomordentlig betydelse; hvartill kom, att om kungen vädjade till folket men fick samma svar, hade han sedan knappt någon annan utväg än att helt och hållet kasta sig i armarna på landtmannapartiet. När det nu kom till definitivt afgörande, afstyrkte också samtliga statsråden upplösningen, och då en sådan icke gärna kunde äga rum, utan att vi togo tillbaka våra afskedsansökningar, lät kungen frågan förfalla utan att tagas till protokoll men begärde tillbaka sin skrifvelse till mig i ämnet för att taga en afskrift för sitt familjearkiv, hvarefter originalet återställdes till mig.

I den sista konselj jag bevistade förekom ett ovanligare ärende. Genom den nya riksdagsordningen hade adeln såsom sådan förlorat sin politiska betydelse, men någon inskränkning gjordes icke i konungens rättighet att förläna nya adliga värdigheter. Hittills hade likväl denna rättighet icke efter representationsförändringen blifvit begagnad, ehuru kungen därpå någon gång varit betänkt. I slutet af 1879 utvecklade kungen i en utmärkt väl motiverad, till mig lämnad promemoria sina skäl, hvarför han icke ville låta detta kungliga prerogativ så helt och hållet gå ur bruk, att själfva rättigheten kanske en gång kunde blifva bestridd för hans efterträdare, som kunde vilja utöfva densamma, och då ett lämpligare tillfälle för dess tillämpande icke kunde tänkas än att åt de män, som utfört Asiens kringsegling och af hvilkas lof hela världen nu genljudade, gifva en belöning, som icke blott fästes vid den lefvande personen utan tillika förmådde fortplanta glansen af en världshistorisk tilldragelse till senaste efterkommande, ville konungen upphöja professor Nordenskiöld i friherrligt stånd och tilldela adlig värdighet åt herr Oskar Dickson och löjtnant Palander.

Tillfället var oneckligen väl valdt, och inom statsrådet gjordes ingen invändning, ehuru jag inom mig ansåg saken såsom en anakronism. Meningen var, att promotionen skulle ske, sedan Vega anländt till Stockholm, men då detta icke

inträffade, förrän den nya ministären skulle utnämnas, och kungen icke var säker för möjligt motstånd från dennas sida, så blef ärendet företaget, innan den gamla blifvit afskedad.

För min del ansåg jag, att Arvid Posses tid nu var kommen att efter mig inträda såsom statsminister. Han hade såsom talman i andra kammaren, åtminstone i viss mån, varit ställd utom sitt parti och vunnit erkännande såsom en duglig och oväldig talman. Det kunde antagas. att politiska motståndares bitterhet emot honom skulle under tiden något förmildrats äfvensom att han själf skulle kommit till mera sansade tänkesätt. Jag var emellertid icke fullt säker, att han nu mera än förra gången skulle lyckas att bilda en ministär, och som jag dessutom tänkte mig möjligheten, att kungen kunde vilja emot landtmannapartiet uppställa en kampministär, så kände jag mig för hos Ehrenheim, om han skulle tilltro sig, om det kom i fråga, att gå in med en ministär ur första kammarens majoritet, men han förklarade, att han icke kunde det i anseende till kammarens obestämda ståndpunkt och oberäknelighet. Den ende, som han trodde skulle kunna möjligen lyckas sammanhålla kammaren, vore Gustaf Ugglas, men Ugglas var omöjlig och bad mig för all del icke sätta någonting sådant i fråga.

Då kungen några dagar före afgörandet frågade mig, om jag hade något emot, att han öppnade eventuella underhandlingar med Arvid Posse, svarade jag därför. att jag icke hade något bättre råd att gifva och lofvade kungen min medverkan, att Posse skulle få behålla så många af mina kolleger som möjligt, på det han icke skulle nödgas rekrytera allt för långt till vänster.

Arvid Posse fick därpå formligt uppdrag att föreslå kungen en ministär och förklarade sig därtill villig. Han sade sig vilja så mycket som möjligt gå i de gamla fotspåren och hoppades kunna få köpa en billigare arméorganisation än 1878 års förslag genom en förstärkning af flottan. Han vände sig eget nog icke till någon enda af landtmannapartiet, som därpå icke heller gjorde anspråk.

Almqvist och Thyselius hade han bedt kvarstanna men funnit dem omöjliga, och till min glädje visade han sig angelägen att få behålla Forssell, för hvilket ändamåls vinnande han påkallade min hjälp, som jag gärna gaf. I Forssells kvarstannande såg jag nämligen en garanti, att icke Posse skulle köpa första kammaren med att låta staten öfvertaga de enskilda järnvägarna, hvarjämte jag i en kombination emellan Posse och Forssell såg en trygghet både emot den faran, att reformen af privatbanklagstiftningen skulle helt och hållet skjutas åt sidan, och att regeringen skulle emot dessa banker gå alltför bröstgänges till väga, hvartill Forssell efter mitt omdöme var benägen. Det var dock endast med möda, som Forssell lät sig öfvertalas att stanna kvar, under förbehåll att genast få bryta upp, om hans och Posses vägar för mycket skildes åt. Steyern och Lovén hade inga betänkligheter mot att fortsätta, och Malmström, som för sin hälsas vårdande erhållit tre månaders tjänstledighet, förklarade sig villig att under denna tid icke fordra sitt afsked, då Posse ansåg detta vara att göra honom en tjänst.

Den 19 april beviljades afsked åt mig, Björnstjerna, Thyselius, Almqvist, von Otter och Rosensvärd; — och den posseska ministären trädde in.

EFTER AFSKEDET.

(1880. 1881, 1882.)

Presidentämbetet i Svea hofrätt hade stått reserveradt för min räkning under min senare statsministersperiod, och det var min mening att däruti nu åter inträda. Men omedelbart efter det jag ingifvit min afskedsansökning, kom Lagerstråle och berättade, att fråga om en pension åt mig varit å bane vid en enskild sammankomst af inflytelserika ledamöter af båda kamrarna, där man blifvit ense om att väcka motioner, att jag skulle få behålla hela statsministerslönen, och att Lagerstråle fått i uppdrag att förvissa sig, att jag icke skulle undanbedja mig. Jag svarade, att om detta kom från båda kamrarna så enhälligt, att det icke kunde komma att anses såsom en belöning af endast en fraktion af riksdagen, skulle jag med tacksamhet mottaga en pension, men fann det ifrågasatta beloppet alltför högt för att jag trodde det kunna vinna någon allmännare anslutning. Lagerstråle upplyste, att från första kammaren hade i början föreslagits att sätta beloppet till 15,000 kronor, men att då bönderna sagt, att det skulle vara hela lönen, så hade alla gått in därpå. Sådana motioner väcktes omedelbart därefter i första kammaren af vice talmannen Ehrenheim och i den andra af åtta landtmannapartiets förtroendemän. Statsutskottet afgaf genast ett enhälligt tillstyrkande, och motionen bifölls af första kammaren med acklamation och utan att ens andra gången bordläggas.

I andra kammaren rönte den däremot åtskilliga motsägelser. Det hade till en början väckt ovilja, att förslaget blifvit förberedt i en enskild konklav inom landtmannapartiet, utan att kammarens öfriga ledamöter tagits till råds. Men äfven i själfva saken yttrades af några betänkligheter emot pensioner för politiska förtjänster, som kunde urarta till majoriteternas partibelöningar. Erik Sparre anmärkte ock, att den ifrågasatta belöningen väl egentligen skulle vara för representationsreformen, men denna vore ett medel och icke ett ändamål samt hade hittills icke verkat något godt. Däruti instämde äfven Rundgren. Å andra sidan uttalade sig flera, som ej tillhörde landtmannapartiet, för bifall till motionen, hvilket också utan votering blef kammarens beslut.

I skrifvelsen härom heter det, »att riksdagen, såsom en gärd af det erkännande svenska folket ägnar f. d. statsministern friherre Louis De Geers förtjänster om det allmänna, anvisat ett belopp, motsvarande hela den lön, han såsom statsminister uppburit, eller 18,500 kronor, att årligen, från och med den dag friherre De Geer icke längre uppbär statsministerslönen, till honom under hans återstående lifstid af allmänna indragningsstaten utgå.»

Utan tvifvel låg det sanning i betänkligheterna mot att gifva nationalbelöningar åt politiska personer, och jag skulle ansett det orätt att mottaga den mig nu beviljade pensionen, om den blifvit mig gifven af en partimajoritet. Men då första kammaren beslöt den utan ringaste invändning från något håll och jag alldeles icke uppträdt såsom någon anhängare af landtmannapartiet, hvilket jag tvärt om under de sista åren med all makt bekämpat, tyckte jag mig kunna med godt samvete mottaga hvad som bjudits mig, ehuru det efter diskussionen i andra kammaren visserligen icke skedde med oblandad tillfredsställelse. Utan att såra riksdagen skulle jag icke heller kunnat efterat afsäga mig pensionen, sedan jag förut på förfrågningar förklarat mig vilja mottaga den.

Emellertid hade jag skilts från ministerbänken i godt förhållande till båda kamrarna; och äfven kungen förklarade

mig sitt välbehag samt lofvade mig vid afskedsuppvaktningen sitt porträtt, det jag någon tid efteråt fick mottaga. I olikhet med de af kungen vanligen bortgifna oljefärgsporträtten, var han på detta icke iklädd uniform, och på ramen var tecknadt: »Af Oskar II till friherre Louis De Geer», hvilket jag tolkade så, att han velat gifva ett erkännande åt mig såsom enskild man men icke såsom statsman.

På samma gång jag erhöll afsked från statsministersämbetet, medgafs mig fjorton dagars tjänstledighet från presidentsämbetet i Svea hofrätt, men så snart som pensionen blifvit mig beviljad, begärde jag, ehuru något sådant villkor därvid icke var fästadt, afsked äfven från presidentämbetet, som jag erhöll den 30 april, hvarmed jag återgick till privatlifvet vid 62 års ålder, efter att hafva varit 42 år i statens tjänst och däraf 17 på den främsta platsen i konungens råd.

Jag drog mig dock icke helt och hållet från det politiska lifvet, i hvilket jag fortfarande deltog såsom riksdagsman; och ännu en gång skulle jag till och med blifva anmodad att åter ingå i konseljen.

Posse ville genast lägga beslag på mig och anmodade mig att blifva ordförande i den stora kommitté, som skulle tillsättas för försvarets ordnande. Jag svarade, att om jag tilltrott mig att lösa denna fråga, så hade jag icke lämnat konseljen, och hemställde, huru det skulle taga sig ut, om regeringen satte till ordförande just den, som offentligen förklarat, att hans uppfinningsförmåga i ämnet var slut.

Med lätt hjärta reste jag efter riksdagens slut med de mina till Truedstorp. Dessförinnan hade jag köpt ett landtställe vid Mälaren på vägen åt Upsala, benämndt Sandvik. Vi tyckte nämligen, att flyttningarna till Skåne hvarje sommar skulle blifva för besvärliga, sedan vi blifvit gamla, och dessutom ville vi vara närmare våra söner. Stället, som var väl byggdt i villastil och hade en areal af 125 tunnland, mest skog och berg, kostade med yttre inventarier 35,000 kronor. Det kan sägas vara typiskt för Stockholms

omgifningar, icke saknande någon af dess skönheter och dessutom prydt af en hög, åt sjösidan nästan lodrät, granitklippa, afstängd från landsidan af ofantliga med människohand uppförda stenmassor, som fordom utgjort en med naturens tillhjälp väl befästad borg, hvars inre utgöres af en liten högslätt, liknande en krater, med en rik vegetation af träd, buskväxter och blommor. Från de höga kanterna har man en vidsträckt utsikt öfver norra segelleden i Mälaren med dess stränder, och åt nordväst utbreder sig en fjärd, en mil lång och en half bred, kransad af en mängd holmar och uddar. Mellan berget och sjön leder en romantisk bergstig öfver väldiga remnade klippblock. Vår förtjusning öfver stället blef dock snart förgiftad, genom Stockholms stads inköp af det i grannskapet liggande Riddersvik, i ändamål att bereda en upplagsplats för latrin och orenlighet. Det behöfdes flera år, innan erfarenheten öfvertygat oss, att vi icke skulle få någon olägenhet däraf, och sannolikt kommer det att försvåra försäljningen, i händelse vi därtill få lust.

För att få sysselsättning åtog jag mig, efter återkomsten till Stockholm, att författa en minnesteckning åt svenska akademien öfver riksrådet Höpken. För den, som icke är historicus ex professo, kräfves för ett sådant företag mycket arbete, enär man måste först studera sig in i hela det tidehvarf, som utgör omfattningen till den bild, som skall tecknas. Jag hade dock förbehållit mig god tid och började med att läsa det mesta, som fanns tryckt om frihetstiden. Besvärligare var det att uppleta hvad som i handskrifter fanns af och om Höpken i riksarkivet, i allmänna bibliotek och enskilda arkiv och brefsamlingar. Arbetet intresserade mig allt mera ju längre det fortskred, och Höpken framstod för mig såsom en af Sveriges djupaste tänkare, kunnigaste statsmän och största stilister. Minnesteckningen upplästes i sammandrag, sedan den länge varit färdig, på svenska akademiens högtidsdag 1881 och vann erkännande äfven af kompetenta domare, såsom Malmström och Odhner.

Inom konseljen gick det snart sönder emellan Posse och Forssell, och båda vände sig till mig för att få biträde till oenighetens utjämnande. När Posse nyss inträdt i styrelsen, hade han fordrat, att Kongl. Maj:t skulle vägra sanktion, i händelse riksdagen åsatte tull på majs, och uppmanat Forssell att uppträda i kamrarna emot den föreslagna tullen, hvilket denne också gjort, ehuru utan framgång. För att sedan få stöd för en sanktionsvägran, hade Forssell remitterat frågan till utlåtande af kommersekollegium, landtbruksakademien och generaltullstyrelsen samt planerat med dem att få ett afstyrkande svar, hvilket också erhållits. Men nu förklarade Posse, att han ändrat mening och ville hafva riksdagens beslut godkändt. Detta kunde Forssell icke smälta utan ämnade afgå, om ej Posse gaf med sig. Jag fann, att Forssell härtill kunde vara befogad, men ställde mig i saken på Posses sida och hemställde, om man i detta ögonblick, för en jämförelsevis mindre viktig tullsats, borde uppröra sinnena med utöfvandet af konungens rätt att nedsätta tullar. Men det visade sig nu, att det innersta skälet till schismen låg djupare, nämligen i Posses hela uppfattning af statsministerns ställning, som Forssell icke ville underkasta sig. Han hade förhandlat med andra om ärenden, som hörde under finansdepartementet, och giffvit löften härutinnan, utan att hafva rådgjort med departementschefen. Detta vidgick Posse och medgaf till och med, att han i *en* fråga haft orätt, men uppgaf, att Forssell allt ifrån början velat strida med honom om makten, hvaremot han icke haft någon svårighet med de andra departementscheferna till följd af sin uppfattning, att departementscheferna fingo styra i departementsärenden, men i politiska frågor skulle statsministern hafva beslutanderätten. Jag menade, att de politiska frågorna jämväl vanligen voro departementsärenden och att statsministern och departementschefen därför måste vara ense i frågor af vikt samt att departementschefen borde vara den synlige utföraren.

Då någon komposition icke befanns möjlig, tillrådde jag, att Forssell såsom skäl för sin afgång hellre, såsom

han ämnat, uppgaf tullfrågan, som var af principiell natur, och hvaruti de flesta troligen skulle ställa sig på Posses sida, än att en personlig eller ännu djupare oenighet skulle uppgifvas såsom orsak. I det längsta trodde Posse icke, att Forssell hade allvar med sitt hot om afgång utan därmed blott ville tilltvinga sig något, och en lustig episod i våra samtal föreföll, då Posse lät undfalla sig: »Det ligger någonting annat bakom, antingen det nu är Hamilton eller De Geer... Ugglas, vill jag säga.» Jag smålog såsom åt en missägning och sade, att man svårligen kunde misstänka Hamilton att intrigera med Forssell och att Ugglas säkerligen vore oskyldig.

I början af december fick Forssell afsked, och Posse öfvertog själf finansportföljen.

I 1881 års riksdag tog jag knappt någon annan synlig del, än att jag, för första och enda gången af min riksdagsmannabana, väckte en motion. Den afsåg en nedsättning af bevillningen för de lägst beskattade, som af bevillningsutskottet erkändes vara påkallad af rättvisans fordringar och behöflig för hela den klass af kroppsarbetare, som endast med svårighet kunde tillfredsställa lifvets nödtorft vid sidan af statens anspråk på skattebidrag, men likväl afstyrktes. då frågan därom borde behandlas i sammanhang med andra skattefrågor. Härtill lades i första kammaren det skäl, att genom bifall till motionen skulle på en omväg jämväl beredas en nedsättning af strecket för valrätt till andra kammaren. Vid mitt försvar för motionen hände, hvad som icke händt mig vare sig förr eller sedan, att jag kom af mig; dock icke så, att det af någon annan märktes, men så, att jag tappade bort just det förnämsta af hvad jag velat säga och hvarpå jag särskildt beredt mig. Jag hade nämligen ämnat framhålla, att det väl låter sig försvaras, att man från deltagande i lagstiftningen utesluter en del medborgare, så länge man är öfvertygad, att äfven dessas sanna väl blir bättre tillgodosedt af dem, åt hvilka lagstiftningen är förbehållen, än det skulle blifva af dem själfva, men att om man med bevillningsutskottet erkände, att rättvisans

fordringar icke i afseende å de uteslutna voro uppfyllda, så innebure deras afvisande från lagstiftningsarbetet ett oförsvarligt förtryck. Motionen bifölls af första kammaren men afslogs af den andra och föll i gemensam votering. Det dröjde dock icke länge, förrän motionens syfte vann tillämpning i en ny bevillningsförordning.

Den inverkan, min motion skulle haft på de valberättigade, inskränkte sig till att borttaga anledningen för dem, som hade en inkomst af 800 kronor, att icke låta sig så högt uppskattas, i det att det beskattningsfria minimum höjdes. Detta hade varit fullt berättigadt och borde alldeles icke uppfattas såsom ett kringgående af grundlagen för att få strecket nedsatt. Dessutom hade vid stiftandet af riksdagsordningen syftemålet förnämligast varit att upplösa ståndsförfattningen och bereda inträde för kategorier, som stodo utanför riksstånden, fastän de kunde anses med dem sidoordnade, men något behof af valrättens utsträckning nedåt antogs då ännu icke hafva gifvit sig till känna. Men sedan har småningom inträdt ett sådant behof, som jag tror böra snart tillgodoses, om representationen fortfarande skall kunna anses utgå ur hela den politiskt tänkande delen af nationen och på det man icke genom dröjsmål må äfventyra att framdeles få medgifva en större utsträckning af valrätten, hvilken på en gång satt i verket kunde blifva menlig för samhällets lugna utveckling.

Det lärer icke kunna nekas, att den bildning, som är nödvändig för ett politiskt omdöme, under de senaste åren nedträngt i djupare samhällslager, än som tillförne ägt rum, och att till följd häraf många, som nu sakna rösträtt, och bland dem förnämligast en stor del kroppsarbetare, måste känna såsom en orättvisa att vara beröfvade politiska rättigheter. Genom deras inrymmande till sådana skulle dessutom de särskilda intressena inom samhället komma att i representationen betraktas från mångsidigare synpunkter och tillika bereda en viktig klass medborgare en klarare upplysning om de nu icke fullt insedda svårigheterna att genom lagstiftning bota alla brister i samhället.

Däremot finner jag rösträtt vid val af riksdagsmän icke rimligen kunna medgifvas andra än dem, som äga rösträtt inom sina kommuner, och yrkandet om allmänna val finner jag lika principvidrigt som betänkligt. En konsekvent tilllämpning af personlighetsprincipen låter hvarken förena sig med ett olika röstetal för städernas och landets representanter eller med kvinnans uteställande från rösträtt; och troligen skulle samhällets konservativa och religiösa intressen blifva väl så godt bevakade af kvinnorna som af obildade män.

Hvad som under denna vinter ådrog sig allmänna uppmärksamheten nästan mera än hela riksdagen var tragedien: *Henning Hamilton.* Han var redan vid årets början insjuknad i en ytterst plågsam nevralgi, som oafbrutet höll honom vid sängen, så att han ingen gång kunde intaga sin plats i första kammaren. Då jag en gång i början af februari besökte honom, föreföll han både mig och sig själf döende. Sakta hviskande tog han formligen afsked af mig och sade bland annat, att vi tänkt olika i många ämnen men att han alltid värderat mig personligen och varit öfvertygad, att jag menat väl med fäderneslandet. Han blef väl sedan något bättre, men bruten till kropp och själ kunde han icke längre uppehålla sin alldeles undergräfda affärsställning eller ens vidtaga sådana åtgärder, som kunnat förmildra den oundvikliga katastrofen. Han var af naturen fallen för högt spel, och början till hans obestånd härledde sig från misslyckade spekulationer i brännvin, dem han bedrifvit tillsammans med kapten J. af Geijerstam.

Då denne sistnämnde slutligen måste göra konkurs, blef Hamilton, som då var landtmarskalk, jämväl nära däran men räddades af sin rike vän baron Set Adelsvärd, som försträckte honom en större summa penningar mot förskrifning, på hvilken han under sin lifstid icke fordrade någon ränta. Men i bouppteckningen efter Adelsvärd fanns upptagen en fordran hos Hamilton på 200,000 kronor, för hvilka han sedan fick ansvara både till kapital och ränta.

Hamilton hade visserligen alltid haft goda inkomster och hade äfven nu, sedan han tagit afsked, genom en mängd arfvoden från olika håll, en årlig inkomst af omkring 18,000 kr. samt hade alltid lefvat förståndigt och hushållsaktigt, men hans inkomster kunde dock icke räcka till att dessutom förränta 200,000 kronor jämte andra skulder, hvilka under årens lopp ökades, slutligen med hastigheten af en lavin. Försök att anlita spellyckan i Homburg lära äfven förgäfves blifvit gjorda. Ändtligen brast hela bubblan sönder under vintern 1881. Det uppdagades nu, att skulden belöpte sig till omkring 760,000 kronor och att Hamilton för att betäcka en del af dessa, hade lämnat förbindelser, med sin brorson Wathier Hamiltons falskeligen skrifna namn, till ett belopp af 280,000 kronor. Wathier, som var djupt fästad vid sin farbror, hvilken också varit hans förmyndare, tyckte likväl i början, att det var för mycket för honom att ensam åtaga sig hela skuldbeloppet, och reste därför till Stockholm för att söka förmå några af släkten att biträda honom med att rädda Hennings ära. Dessa rådgjorde med sina affärsmän, som afstyrkte, och underhandlingarna hade ingen annan följd, än att ryktet om de falska förbindelserna, hvilka redan förut voro misstänkta af åtskilliga banker, som en blixt spridde sig öfver hela Stockholm. Man kan tänka sig, hvilket intryck det skulle göra, att Hamilton, som säkerligen var, åtminstone af de högre klasserna, den mest uppburne man i riket och betraktad såsom ridderlighetens själfva blomma, hvilken oegennyttigt offrat allt för fäderneslandet och sin öfvertygelse, — beträddes med ett vanärande brott! Brorsonen skyndade nu att erkänna alla de i hans namn utfärdade förbindelser och ikläddc sig betalningsskyldighet äfven för de öfriga, från hvilka icke fordringsägarne själfva afstodo. Men nu var det för sent. Wathier Hamilton lyckades väl med sin oerhörda uppoffring att befria Henning från rättsligt åtal, men hans ära var tillspillogifven.

Under sin första förtviflan begärde Henning Hamilton afsked från kansleriatet för universiteten och en del andra befattningar samt beslöt att bosätta sig utrikes, undangömd

för hela världen; men sedan brorsonen öfvertagit skulderna, växte modet, och han blef betänkt på att behålla de inkomstgifvande uppdrag, som icke redan blifvit lämnade. Detta gick dock icke för sig, och förbittringen emot honom ökades, då man hörde, att han icke fallit till föga. Honom aftvingades nu den ena afsägelsen efter den andra, till och med af serafimerorden, och slutligen äfven hans ledamotskap i alla akademier och lärda samfund.

Den 20 april fick jag från honom en biljett, däruti han bad, att jag, »såsom ett sista prof af en ofta visad vänskap», ville samma dag skänka honom ett kort besök. Jag gick till honom, och vårt sammanträffande var en af de pinsammaste stunder i mitt lif. Den forne stolte Henning Hamilton med det högburna hufvudet, de kvicka ögonen och det intagande sättet stod där nu en utmärglad försagd gestalt, med utseende af en ödmjuk brottsling. Likväl var det mera rädsla än ånger, som stod att läsa i hans drag, och under hela vår samvaro yttrade han ingenting i ord, som kunde sägas utgöra någon bekännelse. Hans ärende till mig var blott en bön, att jag ville säga honom min tanke om en förklaring, som han uppsatt och tänkt insända till tidningarna, i anledning af en uppgift i Börsen Halle, att han skulle skrifvit falska *växlar*, hvilket han med en öfverflödig utförlighet förnekade, helst han knappt skrifvit eller begagnat sådana. Jag sade, att jag icke trodde detta skola gagna hans sak utan upptagas blott såsom ett försök att genom ordrytteri blanda bort saken, emedan man här i Sverige icke lade honom till last, att han förfalskat *växlar* men väl andra skuldsedlar; och detta hade utan vederläggning blifvit sagdt från så många trovärdiga håll och äfven offentligt, att knappt någon människa funnes, som icke trodde på sanningen däraf. Ville han skrifva något till allmänheten, så borde han icke söka försvara sig utan bekänna, att han dukat under för frestelsen af dåliga affärer, och att då han blifvit skonsamt bedömd af dem det rörde, hoppades han, att allmänheten icke heller skulle bedöma honom alltför strängt eller tro honom vara ändå sämre, än han vore.

Under det jag talade i denna anda, satt han alldeles orörlig med nedslagen blick och sänkta händer men svarade icke ett ord. Sedan beklagade han sig öfver en förfärlig officiös artikel i Schwedisch Norwegische Korrespondenz, hvarpå jag svarade, att den var ändå mildare än hvad som sagts i de flesta andra så väl inländska som utländska tidningar. Han ämnade dagen därpå resa till Hedenlunda och på första öppet vatten med ångbåt direkt till Bordeaux.

När vi skildes, sade han, att han var af sina plågor så nedsatt äfven till sina själskrafter, att han icke rätt visste hvad han gjorde eller borde göra, tackade mig och bad mig tro, att hans frestelser varit svåra.

Man kan knappt förklara hans uppförande genom annat än hans af sjukdom förmörkade tankekraft. Han hade blott behöft i tid yppa sin ställning för sin brorson och bedja honom om hjälp, för att denne med uppräckta händer skulle räddat honom. Men om han, då detta icke skedde, gjort konkurs, så hade han däruti fått en giltig anledning att genast nedlägga alla sina befattningar, och allmänheten hade insett omöjligheten af något åtal, då inga åklagare och inga bevis framkommo. Nu trodde man i stället, att det var genom mannamån för honom personligen och för hans höga samhällsställning, som han undgick rättvisans straff, och förbittringen häröfver, i synnerhet hos de lägre klasserna, var utomordentlig. Om ett åtal emot honom anställts, hade han dock sannolikt frikänts från allt ansvar. Utan ett sådant fick han dock nu det strängaste straff, som *han* gärna kunde få, — att falla så djupt från en sådan höjd!

Med sin trofasta maka lefde den olycklige sedan, sjuk och landsflyktig, flera år i sydligaste delen af Frankrike, där de båda gjorde sig älskade af hela sin omgifning. Samma dag, som underrättelsen om hans död kommit, besökte jag Sibbern, som vid den tiden bodde i Stockholm, och han lämnade mig då följande nyss nedskrifna vackra verser, i hvilka jag af allt hjärta instämde:

»Hvad formörket var i Livet
Döden klarner med sit Haab
om den himmelske Forsoning
i en ny forklaret Daab.

Paa et Liv med stærk Belysning
faldt en Skygge mörk og bred;
og et Levnet, værd at mindes,
faldt, som Straf i Glemsel ned.

Skyggen skal nu mildt forsvinde
for en bedre Morgen klar:
Mindet skal igjen faa Ret til
at bevidne, hvad han var.»

Jag blef Hamiltons efterträdare såsom universitetskansler, hvartill jag valdes af Upsala konsistorium enhälligt och af Lunds med 21 röster emot 8, hvilka gåfvos åt Oskar Björnstjerna, såsom det sades, dels till följd af den åsikt, att det skulle vara fördelaktigare för Lund att hafva en särskild kansler än att hafva en gemensam med Upsala, och dels af ovilja emot mig för representationsförändringen.

Riksdagen år 1882 aflopp, liksom den 1881, lugnt och stilla. Man hvilade på geväret i afvaktan på regeringens förslag i de stora frågorna. Jag var ledamot af talmanskonferensen och ordförande för de förtroendemän, som uppgjorde utskottsförslagen åt första kammaren. Med någon svårighet undgick jag att själf inväljas i utskott och deltog endast sällan i debatterna. Kammaren hade nu åter sin gamle talman, Lagerbjelke, lika oförsvagad på sin plats som före hans sjuklighet. Han hade från början på kammaren inympat den stränga ordning, som det svenska riddarhuset med sin under århundraden vunna erfarenhet småningom utbildat till betryggande af ordets frihet och rättigheten att få sin mening pröfvad. Arbetssättet hade ock under hans säkra ledning utvecklats till allt större fullkomlighet; och det är till väsentlig del Lagerbjelkes förtjänst, att första kammaren troligen icke af någon parlamentarisk

församling öfverträffas i ett noggrant iakttagande af lagstadgade former, i aktning för allas rätt och i ärendenas lugna behandling. Litet tråkigt föreföll det visserligen ibland, att icke den minsta, äfven den mest oskyldiga, frihet fick tagas.

Hvad ledamöterna i de båda kamrarna angår, kan man icke undgå att tillerkänna i allmänhet åt andra kammarens ett bestämdt företräde i plikttrohet och vana att taga sitt riksdagsmannakall på allvar.

Somrarna fingo vi nu tillbringa på Sandvik, med längre och kortare utflykter. Så blef min hustru år 1882 ordinerad att dricka Karlsbad, och vi begåfvo oss dit, så snart vi hunnit utrusta vår son Gerard för en expedition till Spetsbergen, dit han och geologen Nathorst reste i vetenskapliga ändamål, sedan de i Tromsö förhyrt en liten norsk fångstbåt, på hvilken de gjorde öfverresan, hvarefter vi icke fingo någon underrättelse om dem på hela sommaren.

Till Karlsbad togo vi vägen öfver Berlin, som på mig förut gjort intrycket af en tråkig stad men som nu bytt om skepnad och föreföll mig såsom en intressant världsstad. Jag bevistade ett riksdagssammanträde i hopp att få höra eller åtminstone se Bismarck. Men detta lyckades icke. I stället fick jag höra Richter och några andra talare, som icke tycktes mig öfverlägsna våra egna i kamrarna. Ett drag af tysk gemytlighet, som jag knappt väntat mig finna i Berlin, var, att då vi en afton superade i matsalen på vårt hotell, anvisade man oss ett litet bord vid sidan af ett stort, som var fullsatt af en mängd herrar, hvilka efter afslutad middag sutto kvar och drucko champagne, ömsom politiserande och ömsom skrattande. Sedan de gått, frågade jag hvilka de voro och fick till svar, att det var en del deputerade, som före hemresan hade en kollation för att taga ett hjärtligt afsked af ministern Puttkammer.

Medan vi voro i Karlsbad, inföll kungens och drottningens silfverbröllopsdag, som firades af ett hundratal

svenska och norska herrar och damer med en middag. Tillställarne hade sagt värden, att min hustru och jag skulle hafva främsta platsen, hvilket han hade uppfattat så, att det var vårt silfverbröllop, som skulle firas, och han hade därför dekorerat med blommor och emblemer för oss såsom sådana. Vi voro under denna sejour mycket tillsammans med Bildt, då minister i Berlin, och trifdes godt med honom.

RIKSDAGEN OCH MINISTERKRISEN ÅR 1883.

1883 års riksdag var af större betydelse än de båda föregående. Posses ministär gick den ganska väl rustad till mötes. Utom allt annat voro förslag till arméens och flottans organisation utarbetade med verklig sakkunskap, sparsamhet och praktisk blick, så att svårligen en så stor försvarsstyrka kunnat åstadkommas för billigare pris, då man måste beakta nationens bestämda motvilja mot en större utsträckning af värnplikten och emot lottning. Likaså var skattefrågan väl behandlad med ett varsamt tillmötesgående af landtmannapartiets önskningar, på samma gång som andra lättnader voro föreslagna i de fattigare klassernas bördor. Carlson hade på sista tiden varit själen i skattekommittéen och satt form på det hela.

Men allt ifrån början af Posses ministär fanns emot honom en stark opposition i första kammaren, som fordrade hans störtande, såsom en nemesis, påkallad af rättvisa och den politiska moralen.

Hela uppmärksamheten koncentrerades från början vid de så kallade stora frågorna, och valet af ledamöter i det för dem afsedda särskilda utskottet blef det första stridsämnet. Jag var äfven nu ordförande för förtroendemännen i första kammaren, och enighet vanns om de andra utskotten, men i fråga om särskilda utskottet delade sig kammaren emellan två olika listor. af hvilka den ena upptog sådana, som ansågos för regeringsförslagens vänner, och

den andra dess motståndare. Abelins, Rosensvärds och mitt namn voro likväl upptagna på båda listorna, men i fråga om de öfriga segrade hvardera listan med ungefär lika många namn; och häraf blef det genast klart, att utgången var högst oviss i första kammaren, och såsom sannolikast antog man, att arméförslaget skulle gå igenom men alltsammans falla på det därmed oskiljaktigt sammanbundna skatteförslaget.

I andra kammaren visade sig meningarna lika delade. Det eljest så eniga landtmannapartiet skilde sig i fråga om tillsättningen af det särskilda utskottet; och på samma sätt gjorde centern, så att slutet blef äfven här, att motsatta meningar fingo sina representanter.

Till ordförande i utskottet blef jag enhälligt vald, ett uppdrag, som var föga tillfredsställande med den ohjälpliga splittring, som ägde rum i tänkesätten. Fyra ledamöter af första och tre af andra höllo på indelningsverket och afslogo därför det kungliga förslaget. De öfriga från andra kammaren ville väl bygga på den kungliga propositionens grund men endast med stora nedsättningar i försvarsstyrkan; och egentligen voro endast 8 af utskottets 24 ledamöter, och däribland jag, väl stämda för det kungliga förslaget. Det erhöll likväl inom utskottet i allt väsentligt en skenbar pluralitet, ty indelningsverkets vänner röstade med förslagets vänner, när böndernas prutningar kommo under omröstning, och bönderna för förslaget, då det voterades om indelningsverkets bibehållande.

Ett rykte hade allmänt spridt sig inom riksdagen, att Posse under hand låtit bönderna förstå, att de gärna kunde pruta på arméförslaget, blott de antoge grunderna; han skulle nog, sedan andra kammaren fattat sitt beslut, förmå den första att foga sig därefter. Det var naturligt, att härigenom försvann allt tryck på bönderna att gå längre än de själfva ville. Ingenting kunde skada saken mera i första kammaren, och det hjälpte hvarken, att Posse inför ledamöter af första kammaren och slutligen offentligt inför kammaren förklarade, att han höll på det kungliga för-

slaget oförändradt, eller att krigsministern förde ett mycket bestämdt språk emot alla prutningsplaner.

Hvad som äfven bidrog att afskräcka bönderna från att antaga förslaget utan högst betydliga reduktioner, var de från folkmöten i alla landsorter ingående opinionsyttringar emot alla ökade bördor, vare sig af skatter eller värnplikt. Inom utskottet hörde man också framställas det skäl, att så länge vi hade en liten och svag armé, så skulle kungen icke inledas att omfatta en politik, som kunde inblanda oss i krig med andra makter, och då man bemötte detta skäl med att en sådan politik åtminstone icke vore att frukta från våra kungar, som visserligen icke kunde komma att önska krig, yttrade en bonde, att så länge de nyttjade Karl XII:s vagga vid sina prinsars dop, trodde han dem icke mera än jämnt.

Så snart utskottets betänkanden voro färdiga och man fick läsa landtmannapartisternas reservationer, togs detta till förevändning af många ledamöter i första kammaren att affalla från de kungliga förslagen. Man sade sig nämligen frukta, att ett bifall af första kammaren skulle göras till föremål för en sammanjämkning med andra kammarens prutningar och ett otillfredsställande resultat däraf komma till stånd. Sedan andra kammaren antagit reservanternas förslag, proklamerade också flera i första kammaren offentligt sitt affall, och däribland så betydande män som Oskar Björnstjerna och Thyselius.

Posse var tämligen matt i försvaret, och efter sex dagars debatt afslog första kammaren den först föredragna paragrafen med sju rösters pluralitet, och sedan sopades de andra paragraferna bort utan diskussion.

Många af dem, som höllo fast vid det kungliga förslaget intill slutet, drogo likväl en suck af lättnad, när det föll, utan att de hade dess fall på sitt ansvar. Landtmannapartiet sköt nu emellertid skulden på första kammaren, och flera af dess ledare förklarade, att meningen med kammarens beslut icke var att utgöra dess ultimatum utan att i sammanjämkningsväg gå in på hela det kungliga förslaget

endast med inskränkning af de värnpliktiges öfning i fredstid till sextio dagar, men sannolikt var detta icke de djupa ledens mening. Af det hela fick jag den uppfattning, att i försvarsfrågan funnos bland riksdagsmännen vida flera nihilister, än som ville bekänna det. Äfven bland indelningsverkets vänner voro ganska få benägna att gifva det någon större utveckling, utan de nöjde sig helst med hvad som fanns.

Och om sinnesstämningen var sådan hos riksdagens flertal, så var den det ännu säkrare inom landet. Så stora förändringar, som vid denna riksdag voro föreslagna, kunna svårligen, och böra knappt, genomföras utan att hafva ett säkert stöd i den allmänna meningen; och det var därför måhända lyckligt, att de icke vunno riksdagens bifall. Jag arbetade likväl för dem i den öfvertygelse, att en billigare och varsammare uppgörelse af frågorna om indelningsverket och grundskatterna i en framtid svårligen kunde vinnas och att, om förslagen nu föllo, föga utsikt fanns, att en lika god härordning skulle komma till stånd, förrän vi lidit svåra nederlag eller förlorat vår själfständighet. Vårt förnämsta hopp måste därför hvila därpå, att vi alltjämt få lefva i fred eller att ingen af de oss omgifvande grannarne unnar oss åt den andre.

Omedelbart efter dessa frågors afgörande innehöll Posttidningen den för många öfverraskande underrättelsen, att hela statsrådet begärt sitt entledigande.

Efter min uppfattning, som jag meddelade åt Posse, då han kom till mig för att tala om situationen, var en konseljförändring icke påkallad. De stora frågorna hade fallit på ett sådant sätt, att sannolikt ingen annan ministär skulle omedelbart vilja våga försöket att lösa dem; och om ingenting stod att uträtta, kunde lika väl de gamla ministrarne stanna kvar. Dock fann jag svårigheterna för kvarstannandet ökas däraf, att konseljens afskedsbegäran blifvit publicerad. Jag ansåg det visserligen riktigt, att konseljen hemställt till kungen, huruvida han icke ville göra någon annan kombination, men detta borde tillsvidare för-

blifvit en sak emellan konungen och hans råd. Då Posse gick ifrån mig, var jag i den tro, att han skulle stanna kvar, och samma uppfattning hade andra personer fått vid samtal med honom kort därefter. Men då han dagen därpå for upp till konseljen, hade han funnit kollegerna förut samlade och mötts af det förklarandet, att de samtligen kommit öfverens att afgå; och Posse hade då ej annat val än att göra sällskap. En timme senare hade han med alla sina kolleger till konungen aflämnat skriftliga och ovillkorliga afskedsansökningar.

Kungen skickade nu efter många inflytelserika riksdagsmän för att höra deras tankar om ställningen, och då äfven jag slutligen uppkallades, framställde kungen formligen till mig en anmodan, att jag skulle ingå såsom statsminister. Hans mening vore att till nästa riksdag framlägga samma förslag med några förändringar, som icke skulle försvaga försvarsstyrkan, eller också att något afpruta både på värnplikten och på den valuta, som bjudits åt landtmannapartiet, för att framdeles kunna bjuda återstoden af grundskatterna emot tillökning af de värnpliktiges öfning. Jag svarade, att min statsmannabana var afslutad, och att om det var meningen att fullfölja just det program, med hvilket Posse gått in, kunde jag icke inse, hvarför han skulle afgå. Äfven kungen fann, att positionen väl blefve till utseendet något falsk genom Posses afgång men att många de mest framstående riksdagsmän sagt honom, att Posse omöjligen kunde bibehållas, och att han trodde det både för sakens och Posses egen skull bäst, att han nu lämnade platsen. Han ville denna gång icke anse min vägran såsom definitiv, ehuru jag därom anhöll.

Dagen därpå fick jag på förmiddagen besök af fyra bland statsråden, nämligen Hochschild, Lovén, Steyern och Hederstjerna, hvilka kommo hvar för sig och enträget bådo mig gå in i konseljen, i hvilket fall ingen mera än Posse skulle gå ur den, så framt jag icke sådant önskade, dock under förutsättning, att samma förslag om försvaret, som det jag ju godkänt, blefve åter framlagdt. Jag förklarade,

att redan häruti låg ett hinder för mig, emedan jag ansåg detta förslag ohjälpligen fallet, och att jag i intet fall vore att påräkna.

Af allt detta syntes mig framgå, att hela krisen egentligen gick ut på att blifva af med Posse. Han var på en gång befunnen för lätt och för öfvermodig. Man hade respekt för honom, så länge han troddes disponera andra kammarens majoritet; men sedan denna illusion försvunnit och man tillika kommit under fund med att han icke ägde den högre förmåga, som är af nöden hos en ledande statsman, började den hållning han antagit att kännas alltför besvärlig för kollegerna och måhända äfven för kungen. Posse sökte nämligen att spela kung icke blott de facto utan äfven till skenet. Han reste omkring och inspekterade Karlsborg och Karlskrona, kungen oåtspord, och lät för sina resor en kunglig salongsvagn ställas till sin disposition. Liksom det hade händt Forssell, fingo äfven andra departementschefer åtnöja sig med att Posse underrättade dem om beslut, som han fattat eller utlofvat i ärenden, som tillhörde deras departement, utan att rådföra sig med dem, o. s. v.

En episod, som under riksdagen väckt mycken ovilja, var, att Posse med en vanlig tryckt kallelsebiljett stämde generallöjtnant Abelin till sig på statsministerns ämbetsrum. Där frågade han Abelin, om det var sant, att han reserverat sig mot det särskilda utskottets tillstyrkande af den kungliga propositionen, och då Abelin härtill jakade, uppmanade han honom att före tryckningen återkalla sin reservation. Abelin svarade, att han icke kunde härpå ingå, helst andra reservanter åberopat honom och Abelin i alla fall endast vidhållit samma åsikter och skäl, som han städse anfört vid föregående riksdagar. Posse förklarade då, att Abelin finge skylla sig själf för konsekvenserna. Samtidigt förekom i Dagens nyheter, som ansågs vara Posses organ, en antydan, att regeringen icke kunde tåla, att dess förtroendemän motsatte sig dess förslag. Abelin kom till mig och frågade, huru jag uppfattade saken. Jag bad ho-

nom vara lugn och sade, att det var otänkbart, att regeringen skulle våga taga en man af Abelins anseende för hufvudet för en reservation, som endast höll sig till sak och ej innefattade annat, än hvad Abelin alltid såsom krigsminister och riksdagsman konsekvent uttalat. Detsamma yttrade jag äfven till Posse, då han kände sig för om min tanke, och hotet blef aldrig satt i verket.

Vid mitt nästa företräde ansatte mig kungen ganska hårdt, men sedan jag framhållit, dels att jag tillhörde första kammarens minoritet, hvadan mitt inkallande icke kunde uppfattas såsom något tillmötesgående emot dess majoritet. och dels att jag alldeles icke kunde tillråda att till nästa års riksdag framlägga det nu förkastade förslaget, samt att jag, som år 1880 afgått, därför att ingenting kunde uträttas i försvarsfrågan, borde vara befriad från att åter gå in med program att däruti under den närmaste tiden göra ingenting, hvilket jag emellertid trodde vara det enda lämpliga, så accepterades slutligen mitt undanbedjande, men kungen bad mig omtala det tillbud jag fått jämte min vägran, hvilken äfven konungen själf ämnade berätta.

Sedan ryktet spridt sig, att jag vore påtänkt till statsminister, och innan man visste, att jag afböjt uppdraget, sökte man i pressen afskräcka från dess framställande, och för att nedsätta mina förtjänster uppgåfvo Dagligt allehanda och Figaro, som då var Wallenbergs organ, såsom ett kändt faktum, att Gripenstedt varit drifkraften till representationsförändringen och jag endast ett tämligen viljelöst redskap i hans hand.

Nu blef det en formlig jakt efter en statsminister. Inom konseljen erbjöds platsen åt Hochschild och Steyern, men de undanbådo sig. Därefter ansattes Ugglas och på det skarpaste Thyselius, men förgäfves. Likaså vägrade Oskar Björnstjerna, ehuru han, liksom Thyselius, väsentligen bidragit att framkalla situationen och icke kunde förebära någon giltig ursäkt. Tankarna föllo sedan på Ehrensvärd, Bennich och Karl Ekman, men sedan den sistnämnde antydt, att han hade någon anledning antaga, att Thyselius

möjligen skulle kunna öfvertalas, skickade kungen Gustaf Ugglas och mig på Thyselius, och slutligen gaf han vika med tårar i ögonen, dock med uttryckligt förbehåll, att kapitulationen gällde endast för ett år.

Alla voro belåtna med denna utgång och tacksamma mot Thyselius, som vid 72 års ålder påtagit sig denna börda, och själf syntes han helt frimodig, sedan tärningen väl var kastad. Han ville helst, åtminstone tills vidare, behålla hela konseljen oförändrad. Themptander och Ryding tyckte dock, att den politiska anständigheten fordrade, att finans- och krigsministrarne följde den afgående statsministern. Men Ryding böjde sig för konungens till befallning gränsande önskan och kunde så mycket hellre stanna kvar, som första kammaren högljudt gifvit sitt bifall till känna, då Björnstjerna, under det han talade emot Rydings förslag, yttrade sin förhoppning, att han icke för ett afslags skull ville öfvergifva en plats, där han åtnjöt så väl arméens som landets fulla förtroende. Themptander åter lät endast förmå sig att stanna kvar till följd af Thyselii bestämda förklarande, att detta vore villkoret för hans inträde.

Posse yttrade sig med mycken hofsamhet om allt hvad som skedde; sade, att kungens uppförande varit mönstergillt och att han, långt ifrån att vilja bereda Thyselius några svårigheter, skulle själf uppmanat sina kolleger att stanna kvar, om Thyselius bedt honom därom. För öfrigt hoppades han, att man i framtiden skulle göra honom den rättvisan att erkännä, att fastän de stora frågorna fallit, hade likväl en del nyttiga saker blifvit under hans tid genomförda.

Posse hade tvifvelsutan såsom statsman sina fel, och hans politiska personlighet tålte icke vid det starka ljus från alla sidor, som faller på de högsta platserna i samhället, men han hade också sina förtjänster. De medel, han använde för att komma till makten, kunna väl icke alla gillas, men sådanas begagnande är ganska vanligt af politiska partichefer, och sedan han väl kommit till makten, sökte han åstadkomma en moderat och förståndig styrelse.

Hans snabba blick och beslutsamhet kommo honom likväl bättre till plats såsom partichef än såsom ledamot af regeringen, där hvarje missgrepp eller förhastande är af en vida större betydelse. I det hela torde han af många hafva blifvit alltför strängt bedömd, till en del för sin brist på inre ödmjukhet. Men en framstående politisk personlighet undgår sällan i alla fall att hafva fiender; och det länder till Posses berömmelse, att han också hade vänner. Om dessa icke alltför mycket beundrat och skämt bort honom, hade han kanske blifvit mindre morsk. En gång, när det var fråga om att Posse skulle blifva justitiestatsminister, yttrade Tornérhjelm, att man måste hafva honom kvar för att styra Skåne.

De långa underhandlingarna förorsakade dröjsmål med Posses afsked, till allmän otålighet, och då det slutligen gafs, väckte det uppmärksamhet, att i det officiella tillkännagifvandet icke hette, att de kvarblifvande statsråden återtagit sina afskedsansökningar, utan att konungen ej bifallit dem.

För sjette och sista gången hade jag nu blifvit anmodad att inträda i konseljen på främsta platsen. Vid de ministärförändringar, som senare ägt rum, har jag väl varit invigd i förtroende om underhandlingarna men endast för att säga min tanke om andra personer.

Då jag samlar minnena af de ministerkriser, i hvilka jag tagit del, framstår för mig det lyckliga förhållande, att den svenska representationen, i olikhet med så många andra, aldrig yrkat några ministrars afgång för ett nederlag i någon viss sak, om den haft förtroende till personerna, ja, icke ens visat någon otålighet att blifva af med misshagliga personer. De svenska statsmännen hafva i detta fall varit vida finkänsligare än representationen. Jag erinrar mig knappt ett enda exempel på att någon velat bita sig fast vid taburetten, då han trott en öfvervägande mening önska hans afgång. Snarare hafva de varit för hastiga att själfva söka den, och jag är icke fullt säker. att jag icke själf alltför lätt låtit köra bort mig.

Rättvisan fordrar ock det erkännande, att konung Oskar II under alla ministerkriser, som inträffat under hans tid, handlat i en sant konstitutionell anda och, med underordnande af alla personliga sympatier, alltid låtit sig ledas endast af önskan att, i öfverensstämmelse med den allmänna meningen, åstadkomma det bästa möjliga resultat.

ÅREN 1884—1887.

Vid 1884 års riksdag väcktes i första kammaren en motion om att fri resa på statens järnvägar skulle beviljas till och från och under riksdagarna åt alla riksdagsmän, äfven de i första kammaren. Detta hade varit ett första steg att upplösa karaktersskillnaden emellan kamrarna, mot hvilket jag kände mig uppkallad att protestera, och på det kammaren skulle visa sig oåtkomlig för frestelsen att bereda sina ledamöter personliga fördelar, yrkade jag afslag å motionen utan remiss till utskott, och detta blef äfven kammarens beslut. I mitt tycke nog strängt nekade till och med talmannen proposition på remiss af motionen, som endast afsåg en skrifvelse i ämnet till Kongl. Maj:t.

Statsutskottet inkom vid denna riksdag med ett förslag att afskrifva 10 procent af grundskatterna, hvilket af andra kammaren bifölls. Därmed hade andra kammaren frångått 1873 års kompromiss och behandlat grundskattefrågan ensamt. Jag påminte nu kompromissens motståndare i första kammaren, att de alltid fört på tungan, att de ville lösa icke blott försvarsfrågan utan ock grundskattefrågan, men hvar för sig, och nu vore ett tillfälle att visa, om de därmed haft allvar. För min del ville jag acceptera äfven den situationen, att kompromissen var sönderbruten, och yrkade bifall till förslaget. Jag utvecklade vidlyftigt, att någon annan lösning af den svenska grundskattefrågan icke rimligen kunde genomföras än genom en successiv afskrif-

ning, och då här fråga vore om endast en så ringa nedsättning som tio procent, borde någon betänklighet däremot icke uppstå hos dem, som ogilla frågans sammanblandning med försvarsverket. Men detta var att predika för döfva öron. Å andra sidan ville man icke uppgifva kompromissen, såsom väl behöflig för att framtvinga förstärkning af försvaret, och förslaget fick endast 27 röster för sig.

Andra kammaren gjorde därefter ett allvarsamt försök att draga detta ärende likasom ett förslag om lindring i indelningsverket under gemensam votering. Häremot satte jag mig med all kraft och sökte både historiskt och teoretiskt häfda hvardera kammarens rätt till veto i dylika frågor, och mina ord fingo ökad vikt därigenom, att jag kunde uppvisa, att jag uttalat samma åsikt redan under öfverläggningarna om representationsförslaget. Talmännen vägrade ock proposition på bifall till gemensam omröstning.

Min svärmor hade de senare åren af sin lefnad varit bosatt i Stockholm och tillbringat somrarna hos oss på Sandvik. Ehuru sjuk, kom hon äfven 1884 års sommar dit på någon tid men måste snart flytta in till staden för att erhålla daglig läkarevård, och efter svåra plågor afled hon den 24 augusti, djupt saknad af hela släkten och många vänner. Hon efterlämnade en icke obetydlig förmögenhet, och på Carolines lott föll däraf, efter åtskilliga förluster och afdrag, omkring 75,000 kronor. Jag hade redan år 1881 sålt min andel i Bondeska huset vid Strömgatan, med någon vinst, men förbehållit mig att få bo kvar till hösten 1885. Nu köpte jag i stället hösten 1884 huset n:r 12 vid Klara östra kyrkogata för 185,000 kronor, ett pris, som redan var högt efter dåvarande hyror men som blef en dålig affär, när hyrorna sedermera måste betydligt nedsättas.

Innan vi flyttade dit, hände mig på våren 1885 ett af de få äfventyr, jag upplefvat. Min hustru och jag, som hade vår sängkammare i ena änden af våningen, långt bort från tjänstefolket, väcktes en afton, kort efter det vi somnat,

klockan mellan 11 och 12, af ett sakta buller, som kom från mina näst intill sängkammaren belägna rum. Det hördes, att man där inne var sysselsatt med att bräcka och bryta sönder någonting, hvilket jag föreställde mig vara mitt kassaskåp. Oaktadt mina tillrop fortsattes detta arbete, hvaraf jag befarade, att där antingen funnos flera eller åtminstone en väl beväpnad bof, som icke ens lät skrämma sig af att höra sig vara upptäckt. Jag fann det vid sådant förhållande orådligt att ensam gå anfallsvis till väga och försökte att påkalla hjälp genom öppnade fönster både åt gatan och gården. Ett ensamt fruntimmer stod på den folktomma gatan och tittade upp men rörde sig icke ur stället, då jag bad henne hämta polis, hvarför jag misstänkte henne stå på vakt för tjufvarnes räkning. Allt fortgick under tiden ett sakta knackande och brytande i rummet bredvid. Jag tänkte nu på huru jag skulle blifva till ett allmänt åtlöje, om jag stod med armarna i kors och hörde på huru tjufvar bemäktigade sig mina värdepapper och förmyndarhandlingar, och ehuru med en känsla, att jag dumdristigt utsatte mig för en större fara än mina papper voro värda, fattade jag en eldgaffel, drog ifrån rigeln på dörren och begaf mig genom en liten passage in till mina rum, följd, utan att jag visste det, af min hustru. Här fann jag dubbelfönstren till en åt en balkong vettande glasdörr krossade och spridda öfver golfvet men ingen tjuf. Han eller de hade tagit till flykten, då jag läste upp dörren, och lämnat alla dörrar ut till trappan efter sig öppna samt försvunnit. Jag fann kassaskåpet ouppbrutet och framtog därur i ändamål att eftersätta tjufven en revolver, som jag brukade hafva med mig på landet, och började ladda den med patroner. Caroline fick emellertid upp folk i huset, men när hon återkom till mig, fann hon mig ännu sysselsatt med laddningen och endast mekaniskt, halft medvetslöst svarande på hennes frågor. Hon blef ängslig och bad mig genast gå till sängs, hvilket jag liksom halfsofvande också gjorde. Under det andra sökte efter tjufven, hvilken slutligen fasttogs gömd inne på gården och befanns hafva

varit ensam och beväpnad endast med en knif, så skickade hon efter läkare och behandlade mig under tiden med fotvatten och senapsdegar. Innan läkare hann ankomma, hade jag åter blifvit mig själf igen men hade alldeles förlorat minnet om hvad som under en fjärdedels timme tilldragit sig och återfick det aldrig. Morgonen därpå gick jag upp i första kammarens plenum och hade aldrig vidare någon känning af denna besynnerliga åkomma, som förmodligen uppkommit af den agitation, hvari jag befunnit mig. Efteråt gjorde jag den reflexionen, att mitt mod den gången varit bättre än min hjärna, och tänkte, huru oduglig jag skulle varit, om jag valt ett lefnadsyrke, utsatt för ständiga faror. Möjligen var dock redan inträdd ålderdomssvaghet eller någon indisposition en medverkande orsak, och måhända skulle också vanan hafva kunnat öfvervinna sinnesrörelsen.

Min hustru däremot, som är mycket rädd för tjufvar, när de icke äro tillstädes, ådagalade vid detta tillfälle lika mycket mod som lugn och en fullkomlig sinnesnärvaro. Sådana kvinnor träffar man icke ofta.

I själfva verket hade faran varit ingen. Tjufven var en knappt tjuguårig pojke, som på en stupränna klättrat upp på balkongen, där han slagit sig ned och betraktat mig, som satt vid mitt skrifbord nära glasdörren, för hvilken gardinen icke var nedfälld. En stund efter sedan han sett mig gå ur rummet, hade han börjat bitvis krossa glasrutorna, hvarunder han ännu satt utanför på balkongen och därför icke hörde mitt tillrop, likasom han sedan, inkommen i rummet, icke hört mina rop åt gatan. Han hade icke hunnit tillgripa någonting men lämnade efter sig en knippa nycklar, hvaribland ett dussin hos en fabrikant förut stulna kassaskåpsnycklar. Från fängelset skref han till mig och bad mig utverka hans frigifning, då han skulle uppvakta mig för att tolka sin tacksamhet.

Vid 1885 års riksdag lyckades den themptanderska ministären att plocka en ändtligen mognad frukt af 1873

års kompromiss, och få riksdagsbeslut hafva skänkt mig en större tillfredsställelse än det, som nu fattades om försvarsverket och grundskatterna. Största förtjänsten häraf tillfaller ministären, som med riktig blick för hvad som var möjligt och icke möjligt uppgjort ett förslag, däruti indelta arméen lämnades orubbad men en ersättning af 30 procent af indelningsbördan och lika stor afskrifning på grundskatterna erbjödos emot en god värnpliktslag med ökade åldersklasser och öfningsdagar. Förslaget försvarades med kraft och utmärkt skicklighet af ministären, som nu räknade inom sig flera synnerligen framstående män och talare såsom Themptander själf i främsta rummet och vidare krigsministern Ryding, justitieministern Steyern, ecklesiastikministern Hammarskjöld och civilministern Krusenstjerna, hvilka alla voro karlar för sin hatt och vuxna sina ämbeten. Jag understödde ministären af bästa förmåga, och efter många svårigheter, sammanjämkningar och prutningar, ur hvilka Carlson, såsom vanligt, var den som mest bidrog att finna en lycklig utgång, gick förslaget igenom i båda kamrarna. Hvad som särskildt gjorde mig glädje var, att flera förutvarande konservativa motståndare nu röstade för bifall och däribland så betydande män som Sundberg och Bergström.

Den norska frågan, som hvilat i många år, bragtes nu åter till lif genom svenska riksdagens bifall år 1885 till en hvilande grundlagsförändring, hvarigenom det ministeriella statsrådet skulle förstärkas med en svensk ledamot och således komma att bestå af statsministern, utrikesministern och ett ytterligare svenskt statsråd. Detta väckte ond blod i Norge, och frågan om sanktion å beslutet hotade ömsevis med strejker både inom svenska och norska statsrådet, allramest med afseende å den formella behandlingen. Jag blef flitigt tagen till råds af de svenska statsrådsmedlemmarne och ville häfda den ståndpunkt, att liksom Sverige påstod, att ståthållarfrågan »angick båda rikena», ehuru ämbetet omtalades endast i norska grundlagen och därför enligt riksakten borde behandlas i sammansatt statsråd, så »angick» det ministeriella statsrådets sammansättning Norge,

ehuru den endast i Sveriges grundlag var bestämd, och därför borde nu sammansatt statsråd före sanktionen få yttra sig om förändringen. Den norska regeringen befann sig nu i ett svårt dilemma, ty Norge hade under det ståthållarfrågan pågick eftertryckligt drifvit den satsen, att hvartdera riket skulle icke allenast hafva fullständig rådighet öfver sin egen grundlag utan att det vore ett crimen læsæ att tillåta någon svensk myndighet att därom uttala en mening. Nu kunde man likväl icke undgå att inse betänkligheten af att Sverige skulle, Norge oåtspordt, få husera med de diplomatiska ärendena som det behagade. Man ville likväl icke öfvergifva sin förra ståndpunkt, och norska statsrådsafdelningen i Stockholm vägrade att infinna sig i sammansatt statsråd för att yttra sig i detta ämne. I stället ville man nu vindicera Norge rättigheten att i sin grundlag organisera ett ministeriellt statsråd utan afseende på om det passade in med det svenska, hvarigenom hela föreningen de facto varit upplöst, så framt man icke låtit detta stå som en död bokstaf. Slutligen uppgjordes saken så, att grundlagsförändringen sanktionerades i svenskt statsråd, men båda statsråden erhöllo befallning att vara betänkta på de förändringar i riksakten, som påkallades af den svenska grundlagsändringen, för att bereda tillträde till det ministeriella statsrådet af ett ökadt antal norska ledamöter.

För min del har jag icke kunnat fatta Norges ömtålighet för att dylika frågor skulle få anmälas i sammansatt statsråd. Helt annat vore att tillerkänna det ena rikets representation något veto i en fråga, som vore det andra rikets ensak. Men i statsrådet, äfven om det är sammansatt, är det ju konungen som ensam beslutar, och han bör väl alltid tänka på sina båda riken. Då interimsregering fungerar, föredragas ju *alla* ärenden i sammansatt statsråd. Det väsentliga är, att hvartdera riket får sin vilja fram, och om det sker med det andras samtycke är en bisak.

Under år 1885 blef jag för tredje gången af Stockholms stadsfullmäktige utsedd till ledamot af första kammaren och af konungen utnämnd till ordenskansler efter excellensen Sparre.

Den enda märkliga del jag tog i 1886 års riksdag var genom ett anförande om diplomatiska ärendens behandling. Svenska och norska regeringarna hade härom icke kommit till enighet; och vid dechargebetänkandets handläggning framställdes ändå anmärkningar emot svenska statsrådet, såsom hafvande varit alltför benäget att tillmötesgå de norska anspråken. Jag sökte utveckla och häfda den uppfattning af föreningen, som jag tillförne följt, och tog regeringen i försvar men yttrade mig i öfrigt mera unionsvänligt än som öfverensstämde med majoritetens ton i första kammaren.

Detta var mitt sista offentliga uppträdande i unionsfrågan. Efteråt har jag småningom kommit att betrakta densamma ur en något förändrad synpunkt. Jag uppfattade förut föreningen mera historiskt, sådan den gestaltat sig uti fredstraktater och riksakt, och uppställde, liksom de flesta andra svenskar, såsom målet en allt närmare äfven legal men ömsesidigt frivillig sammanslutning emellan folken. Till detta mål sträfvade man icke i Norge, men äfven där erkände man länge nog den ingångna föreningsakten såsom en bestående grund, och ännu 1860 års storting förklarade enhälligt, i sin bekanta adress till konungen, att det höll fast vid unionen sådan den var och fordrade för tillfället intet annat, än att förhållandet emellan rikena förblefve oförändradt. Men efter hand har man i Norge intagit en annan ställning och fordrar nu Norges likställighet med Sverige, såsom en följd af sakens natur vid en förening mellan två självständiga folk, oberoende af hvarje fördrag; och i Sverige, där man under föreningens tidigare decennier utan tvifvel skulle varit beredd att upprätthålla öfverenskommelsens helgd, äfven med vapenmakt, torde numera knappt någon vilja vägra Norge att upplösa föreningen, om det så önskar. Man har nämligen kommit till den insikt, att en Norge mot dess vilja påtvingad förening icke skulle vara till någon nytta för Sverige. Visserligen skulle mången svensk icke kunna utan harm se Norge bryta tro och lofven, men om man vill vara rättvis, borde

detta icke bedömas strängare, än man i allmänhet bedömer en annan stat, som bryter en ingången fred, hvars villkor den finner tryckande.

Såsom förhållandena nu utvecklat sig, kan man emellertid icke längre bygga på föreningens *historiska* grund, utan man måste framför allt akta på den allmängiltiga *rättsgrunden*; och då kan man knappt neka, att norrmännen hafva rätt i realiteten af nästan alla deras påståenden. Det är icke billigt, att det ena folket uppoffrar mera af sin självbestämningsrätt än det andra, ty då blir det ena i större eller mindre mån ett lydrike. Men äfven vid full likställighet kan en förening icke äga rum, utan att *båda* uppoffra *något* af sin självbestämningsrätt; och frågan blir då, huru stor uppoffring föreningen är värd. Denna uppoffring blir mindre, i samma mån som föreningen omfattar färre ämnen, och det första man har att tillse är därför, om icke utan förlust för föreningens hufvudsyfte ett eller annat ämne kan afskiljas från det gemensamma omradet. I detta afseende synes mig, att Sverige bör gå Norges önskningar så långt som möjligt till mötes. Vill således Norge hafva särskilda konsuler, särskilda traktater för handel, sjöfart, tullar och post m. m., så bör det icke förvägras, ehuru det sannolikt skulle lända båda rikena till skada men Norge mest och för oss i ingen händelse förorsaka mera än en uteblifven fördel. som vi också ginge miste om, ifall hela föreningen upphörde. Jag tror ock, att ett sådant afskiljande från Norges sida vida mindre skulle komma i fråga, om det icke mötte motstånd från Sveriges.

Egentligen är det endast vården om den utrikes politiken, som vållar någon svårighet. Möjligen kan man någon tid utan större rubbningar hjälpa sig med att låta dessa ärenden i allmänhet föredragas i fulltaligt unionellt statsråd, i hufvudsaklig öfverensstämmelse med den sista unionskommittéens förslag. Men förr eller senare måste frågan lösas om en gemensam utrikesminister och ett gemensamt utrikesdepartement; ty de norska funderingarna

på särskilda utrikesministrar lära väl icke stå tillsammans med föreningens fortvaro.

Jag vore numera färdig att gå in på att utrikesministern finge lika väl vara af norsk nationalitet som af svensk och blefve medlem endast af det unionella statsrådet. Från svensk sida har man icke heller i allmänhet varit principiell motståndare till ett sådant ministerium, men man har ansett villkoret för dess möjlighet vara en unionell representation, och svårigheterna att åstadkomma denna hafva varit afskräckande. Möjligen skulle dock en sådan kunna göras obehöflig, om man för de gemensamma ärendena konstituerade de befintliga nationalrepresentanterna i deras helhet till en tvåkamrig unionsrepresentation på det sätt, att alla frågor, om hvilka icke båda representationerna komme öfverens, förfölle. Några förändringar i de diplomatiska anslagen finge då icke ske utan båda nationalrepresentationernas samtycke, och åtal emot utrikesministern kunde endast anställas på grund af båda nationalrepresentationernas beslut. Den juridiska ansvarigheten för politiska rådslag är sällan af synnerlig vikt, men för den händelse, att dess utkräfvande någon gång skulle komma i fråga, vore det lätt att fastställa grunderna för en gemensam riksrätt. Hvartdera rikets representation vore i alla fall oförhindrad att ställa till rätta dem af ledamöterna i det unionella statsrådet, som tillhörde dess nationalitet; och detta vore i de flesta fall tillräckligt för hvartdera folkets kontroll af den utrikes politiken.

Jag kan icke inse, att någon verklig skada eller olägenhet för Sverige skulle kunna häraf uppkomma; och vid sådant förhållande skulle jag icke vilja afvisa de norska önskningarna endast för att vidhålla en förut intagen ståndpunkt. Icke heller tror jag, att Sveriges anseende skulle lida på en eftergift i detta fall.

Sveriges och Norges förening är så viktig och naturlig för dem båda, att om blott ett par, i sig själfva oväsentliga, tvistepunkter undanrödjas, den måste komma att omfattas med ömsesidig kärlek och af sig själf leda till en fastare

sammanslutning, som man hittills från svenska sidan sökt på artificiell väg åstadkomma men som man hädanefter bör låta Norge begära.

1887 års riksdag var hufvudsakligen en strid om tullarna, däruti jag sällan tog del. ehuru jag röstade med frihandlarne. Då man kunde förutse. att andra kammaren skulle kasta sig i armarna på protektionismen, rådgjorde Themptander med många, och äfven med mig, om icke andra kammaren borde upplösas, i händelse den fattade beslut i sådan riktning. Jag var synnerligen rädd för den oro och de agitationer, som härigenom skulle uppväckas. och trodde dessutom, att protektionismens aktier voro i stigande inom landet. Jag afrådde därför en upplösning. så framt kammaren med en bestämd majoritet uttalade sig. Endast om saken berodde af en eller annan röst, fann jag det vara snart sagdt en konstitutionell nödvändighet att göra sig bättre försäkrad om meningen, innan man öfvergick till en helt ny finanspolitik. Beslutet utföll med 10 rösters protektionistisk majoritet, och andra kammaren upplöstes. Jag fick för tillfället orätt i min uppfattning, ty valen till andra kammaren utföllo öfvervägande i frihandelsriktning.

Då riksdagen i maj månad åter sammanträdde, uppstod en förbittrad strid, om man hade en ny riksdag eller en fortsättning af den gamla. Jag kämpade för den åsikten. att det var en ny riksdag, men denna mening, ehuru omfattad af båda talmännen, kunde endast med knapp nöd i första kammaren göra sig gällande, sedan saken gjorts till en partifråga.

VID SIDAN AF POLITIKEN.

Kanslersämbetet vid universiteten kändes för mig rätt tungt, icke för arbetskvantiteten, hvilken betydligt underlättades af min sekreterare, professor Rogberg, som i arbetsamhet och pålitlighet lämnade intet öfrigt att önska, men för svårigheten af de frågor, som jag utan nödig underbyggnad fick mig ålagdt att lösa. Jag hade en känsla af att mycket borde reformeras men såg icke klart på hvad sätt det skulle ske, så att jag stannade vid att snart sagdt göra ingenting annat än efter bästa förstånd handlägga hvad som underställdes mig, utan att själf taga några initiativ. När jag återför blicken till min förvaltning af kanslersämbetet i dess helhet, kan jag därför icke undertrycka den känslan, att om jag hade varit en »duktig karl», så hade jag varit verksammare. Jag tror icke, att jag därmed hade uträttat stort mera, men det kan ju hända, att om också icke några resultater af min verksamhet omedelbart vunnits, kunde ett och annat frö därigenom lättare i framtiden uppspirat, och åtminstone hade jag säkert varit mera tillfredsställd med mig själf. Det var dock icke endast advokatyr i den uppfattning jag följde och som jag en gång uttalade till akademistaten i Upsala med följande ord: »När jag jämför mig själf med de forna kanslerer, som så mäktigt främjat universitetets intressen och ingripit i hela dess lif, så inser jag alltför väl, huru obetydlig min bild skall komma att synas i denna lysande rad. Det är min tröst, att uni-

versitetet icke frodats mindre, därför att dess kansler stått i skuggan; och det är *min* uppfattning, att ingen styrelse bör ingripa mera än som är nödigt, ty en fri och själfständig utveckling är den säkraste. Anledningar skulle ock ha saknats att uppträda så som fordom, äfven om kanslerns rätt därtill icke blifvit genom senare akademiska konstitutioner begränsad.»

Det sammanhänger i själfva verket med hela min lifsåskådning, att individerna i det hela betyda ganska litet och att deras ingripande, om det är för kraftigt, ofta förvirrar utvecklingen. Jag påminner mig, huru träffad jag fann mig under ett samtal med Fournier, som var kvar såsom fransk minister under villervallan efter Frankrikes nederlag, då jag uttryckte det hopp, att någon stor man skulle träda fram och ställa allt till rätta igen. »Nej», svarade han, »önska oss icke stora män, de fördärfva mera än de gagna.»

Af latinkulten, som hos flertalet af våra universitetslärare ännu var så att säga den innersta lifgifvande principen. var jag i mitt hjärta ingen anhängare. Men jag ansåg. att den gamla grammatikaliska metoden af latinets inlärande dock äger sitt värde och att man till väsentlig grad går miste om detta värde med den nuvarande halfheten att låta latinet, utan andra förändringar i metoden. blott maka åt sig och på den lediga platsen inrymma en mängd. lika ofullständigt lärda, ämnen. Helst skulle jag velat, att de klassiska studierna icke började förrän vid universitetet och endast af dem, som själfva ville ägna sig däråt, hvarvid grammatikan blefve en bisak och klassikernas anda och innehåll hufvudsaken. Jag hade nämligen förlorat tron på att latinska grammatikan äger någon specifik och utan jämförelse med andra ämnen tankeskärpande egenskap och hade funnit lika stor skarpsinnighet hos många, som icke läst latin, ja till och med å andra sidan stora latinare, som varit förvånande litet skarpsinniga i det allmänna lifvet. Men att öppet icke allenast bekänna utan ock fordra att få tillämpadt ett sådant kätteri hade ännu

varit för tidigt och skulle gjort mig omöjlig såsom universitetskansler. I känslan af min svaghet inskränkte jag mig därför till att alltid, helt varsamt, ställa mig på den sida, där man ville åt samma håll som jag. Det var emellertid naturligt, att de många utlåtanden, som affordrades mig öfver studieplaner m. m. skulle vålla mig stort bryderi. Mina uttalade åsikter vunno dock ganska mycket afseende i det förslag, som af statsrådet Hammarskjöld framlades för riksdagen.

Det sätt, hvarpå föreläsningarna vid universiteten, enligt gällande föreskrifter, voro ordnade, fann jag icke heller tillfredsställande. Hvarje professor skulle fyra timmar i hvarje vecka hålla offentliga föreläsningar i allmänna vetenskapliga ämnen, icke lämpade efter någon lärokurs. Det föreföll mig visserligen riktigt, att sådana föreläsningar höllos, dels för att tvinga professorerna att följa med sin vetenskaps utveckling och kunna kontrollera, att de hålla sig uppe på dess höjd. och dels för att gifva studenterna en inblick i vetenskapens resultater och väcka hågen för djupare studier. Men i de flesta ämnen kan svårligen en professor åstadkomma fyra sådana framställningar i veckan, utan att han blifver öfveransträngd eller föreläsningarna af mindre värde, och studenterna, som måste läsa på sina examina, hinna icke följa med flera professorers föredrag, då de däraf icke hafva något omedelbart gagn. Den vanliga följden är också, att föreläsningarna blifva ganska fåtaligt besökta och således göra föga nytta. Efter min tanke borde dessa slags föreläsningar inskränkas till en eller högst två i veckan och de andra ägnas åt en mera omedelbar ledning af studiekursen, som icke behöfde kräfva särskildt hemarbete af professorerna.

Icke heller var jag någon vän af den, icke blott vid universiteten utan snart sagdt vid alla statens läroverk, rådande benägenheten att ständigt skärpa fordringarna på kunskapsmåtten för examina. Man stödjer detta därpå, att det är önskligt att minska tilloppet af studerande, som i alla fall är så stort, att man ganska väl kan rata alla, som icke förmå förvärfva sig högre kunskaper. Detta skäl kunde

äga sin vikt, om man vore säker att alltid finna de bästa ämnena bland dem, som eröfra de högsta lärdomsbetygen. Men så är icke förhållandet. Den högsta dugligheten beror mera af förståndet än af minnet, och förståndet snarare förslöas än skärpes af att hållas alltför länge vid en uteslutande receptiv sysselsättning med böcker, utan självständig verksamhet. För dem, som hafva så goda fattningsgåfvor, att de vid jämförelsevis unga år kunna uppfylla de skärpta fordringarna, äro dessa visserligen nyttiga. ehuru äfven för dem de studier äro mest fruktbärande, som idkas *efter* examina. Men man må icke tro, att svårare examina afskräcka alla dem, som hafva svårt att genomgå dem. Dessa äro oftast de ihärdigaste, men de behöfva så lång tid, innan de blifva färdiga, att de sedan äro för gamla för att blifva så dugliga, som de eljest kunnat blifva. Man minskar icke på detta sätt antalet af litterära proletärer, men man ökar antalet skeppsbrutna. Botemedlet måste sökas annorlunda. I ett tal på en af nordiska föreningens fester i Upsala uttalade jag min mening härom sålunda:

»Antalet af dem, som uteslutande ägna sig åt själsarbeten, är redan större än att samhället kan bereda plats åt dem alla och hotar att öfverskrida det antal, som vårt land icke kan umbära för kroppsarbeten. Botemedlet för en lärd öfverbefolkning är en af vår tids nya frågor, som för hvarje student har en omedelbar vikt. Denna fråga får icke lösas så, att de som vilja lära skola därifrån afstå, utan hellre på det sätt, att alla, äfven de lärda. i någon mån deltaga i kroppsarbetet. Man inser redan nödvändigheten af kroppsöfningar till bibehållande af kroppens och själens hälsa. Men förr eller senare måste nog ännu ett steg tagas — från sporten och idrotterna till det produktiva arbetet. I främsta rummet torde enhvar småningom nödgas lära sig att mera än hittills hjälpa sig själf utan biträde af tjänare; och för de flesta skulle sannolikt också kunna finnas något slags nyttigt arbete, som icke i sig själft föreföllе dem afskräckande, om de icke blygdes att därmed förtjäna en del af sitt uppehälle. Det borde likväl tvärt

om räknas lika mycket till heder för den bildade att arbeta med sina händer, som det hedrar vår tids kroppsarbetare, att han söker kunskaper och bildning. Endast så kunna de olika samhällsklasserna komma att möta hvarandra med stigande välvilja. Till en början gäller det därför att få erkänd hvarje ärligt arbetes ära för hvem som helst utan inskränkning.»

Befordringsfrågor äro på alla områden både svåra och oangenäma att handlägga, åtminstone för den, som har någon medkänsla för alla dem, som förbigås. Men ingenstädes torde de vara obehagligare än vid universiteten. Då man icke själf är lärd, måste man helt och hållet stödja sig på sakkunnigas omdömen; men olyckligtvis äro dessa så ofta hvarannan motsatta. Därtill kommer det afskyvärda bruket, som mig veterligen endast brukas af lärda, till hvilka jag ock räknar präster, att de sökande ofta skrifva och äfven trycka hela böcker om sina egna förtjänster med fullkomligt förbiseende af sanningen i ordspråket, att eget beröm luktar illa.

Bekymmer gjorde mig också universiteternas finanser. I Lund saknades stundom tillgångar till det nödvändiga, och i Upsala var det ytterligt svårt att erhålla visshet om huru mycket som verkligen var att disponera af de stora behållningar, hvarmed de invecklade räkenskaperna skyldrade. Vetenskapernas ständigt fortgående specialisering kräfde oafbrutet ökade anslag, hvilka af de akademiska myndigheterna också oförskräckt äskades, ehuru man väl kunde förutse, att icke Kongl. Maj:t och ännu mindre riksdagen skulle tillgodose dem alla. Ofta hoppades man härvid, att kanslern till förmån för universiteten skulle göra gällande ett inflytande, som jag icke ägde. Däremot bör det erkännas, att riksdagen, landtmannapartiet icke undantaget, i allmänhet visade sig ganska frikostig med anslag för den högre bildningen.

Hvad som särskildt var plågsamt för min natur var nödvändigheten att hålla tal vid besöken i Upsala och Lund till akademistaterna, studentkårerna och deras delegationer,

samt vid middagar, som gåfvos till min ära. Ämnet för talet måste ständigt blifva ungefär detsamma och var således snart uttömdt. Sammansättningen af dessa tal föreföll mig som att koka soppa på en spik; och det gällde blott att finna en spik, d. v. s. en tanke, som man sedan kunde tillsätta med passande välsmakande fraser.

Däremot var det en sann tillfredsställelse att på närmare håll se det samvetsgranna vetenskapliga arbetet och bevittna, huru fliten i allmänhet var vida större än under min studenttid.

Till ungdomen hör det att vara entusiastisk och helst för radikala åsikter, och det bör ingen förtycka. Men mot slutet af min kanslerstid organiserade sig en förening af studenter i Upsala, under namn af Verdandi, för att göra propaganda för de moderna idéerna, hvilket sällskap genom sitt ostentativa och oförsynta uppträdande icke utan skäl gjorde de akademiska myndigheterna bekymmer och upprörde allmänheten på många håll, så att föräldrar började frukta att sända sina söner till Upsala. Föreningen nöjde sig nämligen icke med att inom sig diskutera sina föresatta ämnen utan anställde offentliga sammankomster, och på en af dem förkunnades på ett anstötligt sätt mot kristendomen och sedligheten fientliga läror, dock mest af personer, som icke tillhörde studentkåren. Sådant måste anses icke öfverensstämma med god ordning vid ett statens läroverk, och jag kunde därför icke annat än godkänna den lindriga näpst, som af det mindre konsistorium de skyldiga ådömdes, ehuru jag inom mig var tveksam, huruvida något därigenom skulle vinnas. Verdandis ledande medlemmar sades nämligen vara icke allenast goda hufvuden utan ock i sitt enskilda lif ostraffliga och flitiga samt handla af djup och ärlig öfvertygelse, och som de dessutom voro bärare af idéer, som till en del sannolikt i framtiden vinna burskap, var det en ömtålig sak att handskas med dem utan att förgripa sig på något, som borde vara berättigadt.

Såsom kansler fick jag bevista invigningen af nya universitetsbyggnaden i både Lund och Upsala, den förra ut-

förd med smak och berömvärd sparsamhet, den senare praktfull och i en imponerande stil. På båda ställena blef jag vid alla mina besök bemött med synnerlig vänlighet, framför allt af rektorerna Sahlin och Ljunggren, och min personliga ställning gaf mig visserligen ingen anledning att lämna platsen. Ett par år förut hade jag dock gifvit till känna, att jag vid fyllda 70 år, eller den åldersgräns, som i allmänhet icke af civila ämbetsmän får öfverskridas, ansåg mig åtminstone berättigad att draga mig tillbaka och söka hvila; och denna föresats satte jag i verket, ehuru man sade mig, att mitt kvarstannande önskades.

Ordenskanslersämbetet vållade mig mindre bekymmer, än jag hade väntat. Jag hade önskat icke behöfva åtaga mig denna befattning, dels därför, att jag icke har något synnerligt intresse för ordensväsendet, och särskildt därför, att jag å ena sidan bäfvade för att blifva ansatt af hela skaran ordenshungriga, af hvilka de minst förtjänta äro de mest efterhängsna, och å den andra sidan icke ville bära något moraliskt ansvar för dem, som möjligen kunde utan tillräckligt anseende blifva hugnade med nådevedermälen af ifrågavarande slag. Jag mottog emellertid uppdraget, då kungen sade, att jag därigenom skulle göra honom en tjänst och att jag icke skulle, om jag så önskade, behöfva stanna på platsen längre än till dess Bildt, efter någon gradpassering såsom vice kansler, vore färdig att blifva min efterträdare. Då jag sålunda ansåg mig endast såsom kansler ad interim, tyckte jag mig också befriad från att väcka några frågor om reformer i det myckna föråldrade, som finnes i ordensstatuterna men som är vanskligt att vidröra utan att äfventyra det helas sammanstörtande.

Som konung Oskar II lät de allra flesta ordensförslagen genomgå sofring i statsrådsberedningen, som därigenom blef ansvarig för utnämningarna, gjorde mig dessa intet obehag, helst jag hade intet att anmärka mot de högre vedermälen, till hvilka kungen själf tog initiativet. Jag fann

honom också böjd för så mycken sparsamhet med detta slag af utmärkelser, som låter förena sig med den allmänna uppfattningen af ordensinstitutionen. Teoretiskt hafva ordnarna endast sitt berättigande, om de förbehållas uteslutande åt utmärkta förtjänster, men praktiskt skulle de då förlora sitt värde, ty utmärkta män skatta dem icke högt. Såsom småmynt i konungens hand kunna de däremot vara ett medel att uttrycka hans erkännande och tacksamhet för visade tjänster och lojala tänkesätt, som jag icke finner fördömligt. Att afsäga sig dylika utmärkelser, därför att man ogillar hela ordensväsendet, hvilket ej så sällan sker, synes mig vara att vilja göra en stor sak af en liten. Men viktigt är, att om ordnar ofta måste gifvas åt män, som sakna stora förtjänster, de åtminstone icke gifvas åt sådana, som sakna socialt anseende, så att det icke med sanning må kunna sägas, hvad Geijer berättas hafva sagt, då han fick nordstjärneorden, att det är en skam både att hafva den och att icke hafva den.

Inom svenska akademien har min verksamhet icke heller varit ingripande. Under början af min ledamotstid styrdes akademien nästan uteslutande af Beskow och Rydqvist. Glansen af Beskows namn och den vetenskapliga tyngden af Rydqvists voro ock väl ägnade att hålla akademien uppe i den allmänna opinionen men kunde icke undertrycka ett tvifvel hos många, mig icke undantagen, huruvida akademien icke upphört att vara en tidsenlig inrättning. Rydqvist ansåg på goda skäl, att akademien icke var lämplig att utföra det ordboksarbete, som ålåg densamma enligt stadgarna, och på denna grund afsade sig akademien det statsanslag, som för sådant ändamål utgått. Men härigenom var akademiens viktigaste uppgift förfelad. Emot det sätt, hvarpå dess ledamöter fullgjorde sitt åliggande att hålla inträdestal och författa minnesteckningar af märkvärdiga män, som gjort svenska namnet ära, torde icke i allmänhet kunna göras befogade anmärkningar. Tvärt

om innehålla dess handlingar i dessa afseenden värdefulla prof både på historisk konst och god språkbehandling. Men värdet af dessa prof kan knappast anses ökadt genom deras egenskap af att vara akademiska. Slutligen kommer den betänkligaste delen af akademiens verksamhet — författares inbjudning till täflan om dess pris. Denna hade sin betydelse, så länge Sveriges förnämsta snillen sökte dessa pris, men med tiden föredrogo dessa att söka allmänhetens omdöme direkte, och de flesta täflingsskrifter, som inkommo till akademien, voro försök af versmakare utan större begåfning, så att Rydqvist sade, att akademien egentligen endast fick tillfälle att studera poesiens sjukdomsformer. Det förnämsta och mest i ögonen fallande pris, som akademien hade att utdela, var genom inväljandet till en af de aderton, hvilka ännu alltid voro omstrålade af ett slags, om än ganska svag, gloria. Dessa val föreföllo ofta ganska svåra, men det var min tröst, att akademien därvid tyckt sig vara i förlägenhet äfven i de tider, då den hade sådana namn att välja på som Franzén, Wallin, Tegnér, Geijer och Järta m. fl. För sådana piskrapp, som Tegnér i sina bref utdelat till många kandidater, i synnerhet de med blå band försedda, skulle vi dock litet hvar stått oss slätt.

Det ligger nästan i sakens natur, att sekreteraren skall vara den egentliga själen i sin akademi. Manderström och Hamilton voro fina diplomater, som väl förstodo att hålla fartyget flott, under det de beklädde sekreterareplatsen; K. G. Strandberg och B. E. Hildebrand voro skickliga ämbetsmän, emot hvilkas förvaltning ingen befogad anmärkning kunde göras, men ingen af dem förmådde ingjuta något nytt lif i det tynande samfundet. Wirsén är den som näst Beskow af alla sekreterare under min tid ådagalagt mest både nit och förmåga att sköta platsen väl. Under hans tid hafva akademiens arbeten fått ett ökadt intresse genom språkfrågans återupptagande, sedan akademien, jämte Rydqvists lärjunge, Dahlgren, fått bland sina ledamöter två framstående språkkarlar, Esaias Tegnér och Wi-

sén. Åt den sistnämnde anförtroddes öfverinseendet öfver ordboksarbetet, och professor Södervall i Lund utsågs till redaktör. Ett stort antal medhjälpare fingo uppdrag att härtill samla språkprof. Tegnér åter ställdes i spetsen för en revision af ordlistan och fick till sitt biträde en kommitté sakkunniga utom akademien. Det gällde här att bestämma, i hvad mån akademien uti en ny upplaga af sin ordlista borde tillmötesgå det nya stafningssätt, för hvilket en mängd yngre vetenskapsmän med framgång gjort propaganda, synnerligen inom skolornas lärarpersonal. Striderna härom blefvo inom akademien ganska lifliga. Wisén var den förnämste målsmannen för det brukliga och i grunden etymologiska skrifsättet samt fann hos nystafvarne föga snille och ingen smak. Tegnér åter var en moderat representant för de revolutionära fonetiska tendenserna. och emellan dessa var det nu, som akademien måste skilja.

Under akademiens öfverläggningar har jag uttalat min ståndpunkt ungefär sålunda:

För mig framstår skriftspråket såsom en ännu högre produkt af mänsklig bildning än talspråket, och jag kan därför icke erkänna, att skriftspråkets enda uppgift är att så troget som möjligt beteckna talspråkets ljud. Från en sådan ståndpunkt borde hvar och en skrifva språket så som han själf talar det, vare sig att hans munart talas af många eller få eller till och med af ingen mera än han själf. Icke ens de radikalaste fonetici vilja gå så långt utan anse, att skrifsättet skall fastställas efter som språket talas af de *bildade*. Härigenom är man redan inne på ett godtycke eller urval, och då den enda definition, man hör på hvad som skall förstås med *bildad*, är att hafva fått en viss grad af skolbildning, så ligger däruti ett tyst erkännande, att skriftspråket utöfvar en berättigad återverkan på talspråket. Man bör därför, efter min tanke, i ortografien utgå från det bestående skriftspråket men söka att varsamt följa talspråket i spåren, så mycket som kan ske utan att våldföra den i språkets själfva natur inneboende grammatikan och hvad Tegnér kallar samhörighetslagen samt före-

trädesvis besluta sig för sådana ändringar, som innebära förenkling och rationell förbättring. Att föreslå dessa tillkommer snillen och språkvetenskapens män. Men språket är icke uteslutande deras egendom, och lika litet i ortografien som i andra samhällsangelägenheter kunna vetenskapens målsmän äga befogade anspråk att omedelbart få sina lagar tillämpade. Allmänheten, nämligen den skrifvande allmänheten, har att pröfva förslagen, och den gör det oftast med en förunderligt säker språkinstinkt. Vi hafva från alla tider sett, huru en del framstående språkforskares ändringsförslag blifvit hastigt eller småningom antagna men andra icke; och först efter ett mera allmänt godkännande är tiden inne för en sådan korporation som svenska akademien att förklara dem ostridigt tillhöra det rätt skrifna språket.

På sådana grunder fann jag akademien hafva varit fullt befogad att förfara med den varsamhet, som enligt dess beslut skulle iakttagas i den sjette upplagan af dess ordlista, ehuru tillämpningen visserligen icke i alla delar instämde med min mening. Sålunda har jag ingen sympati för utbyten af vokalerna *e* och *o* mot *ä* och *å*, i hvilka uttalet ofta vacklar och hvaraf den fonetiska vinsten blir ingen, då utbytet icke sker radikalt, så att *e* och *o* aldrig få ljuda såsom *ä* och *å*. Däremot skulle jag gärna vilja utesluta alldeles öfverflödiga konsonanter, såsom *f* i *fv* och *d* i *dt*, likasom en mängd fördubblingskonsonanter, men detta icke af fonetiska skäl utan för vinsten af en förkortning i skrifningen; och då väl minsta delen af allt som är skrifvet läses högt, är en vinst för skriftspråket ensamt icke att förakta.

För öfrigt tror jag icke, att hela denna nystafningsfråga har så stor vikt i pedagogiskt afseende, som man vill gifva däråt. Efter den lilla erfarenhet jag kunnat vinna, utgör inlärandet af skriftspråkets fonetiska skiljaktighet från talspråket ganska liten svårighet för barnen, om man blott befriar dem från en mängd onödiga regler för uttalet. Vida större lättnad skulle man bereda icke blott barn utan äfven

fullvuxna, om man ville stryka bort den i språkinstinkten, åtminstone hos bildade, helt och hållet utdöda genusbestämningen för liflösa ting. I stället vill man nu inplanta såsom en förtjänst att begagna *han* och *hon* i stället för det förträffliga pronomen *den* om ting, som hvarken hafva något maskulint eller feminint i sin betydelse. Äfven poeterna, som i dem stundom vilja inlägga manliga eller kvinnliga egenskaper, skulle vinna på att hafva fria händer och kunna nyttja än ett och än ett annat genus för samma sak. Ena gången kunna de t. ex. vilja i solen se en man och i månen en kvinna o. s. v. Likaså skulle en stor lättnad beredas för språkets lärande, om man ville följa talspråket mera på spåren i den där oupphörligt pågående förenklingen i deklinationer och konjugationer m. m. Ingen säger numera *vi komma* och *J gån*, utan man säger *vi kommer* och *ni går*, och det vore visserligen ingen språkförsämring att utesluta numerusböjningen ur verberna, dit den i begreppet alldeles icke hör. Jag har själf en gång framkastat denna tanke i mitt ungdomsarbete, Hjärtklappningen på Dalvik, och R. von Kræmer har vetenskapligt bearbetat den, men ännu tyckes den icke hafva vunnit anklang.

Mitt sista arbete för svenska akademien var en minnesteckning öfver B. B. von Platen, däruti ingick Göta kanals historia. På högtidsdagen 1886 blef denna teckning i sammandrag uppläst och finnes intagen i akademiens handlingar.

Af min optimistiskt anlagda natur har varit en följd, att jag icke kunnat rätt förlika mig med den pessimism i litteraturen, som en yngre skola ansett tillhöra realismen i konsten. Tvifvelsutan var en protest emot det osanna och onaturliga i den äldre vitterheten fullt befogad, men den slog öfver målet och blef åt motsatt håll ännu mera osann än den gamla. Så dåliga äro icke människorna annat än undantagsvis som de typer, en stor del af de s. k. realistiska författarne framställer, och så olyckliga äro människorna

icke heller. För mig är det vidrigt att läsa dessa iskalla skildringar af en viljelös mänsklighet, som utan alla ädlare känslor föres af oblidkeliga naturlagar genom alla grader af uselhet till förintelsens djup. Jag delar Darwins smak att icke vilja läsa en roman, däruti det icke finnes någon, som man kan hålla af, helst en intagande kvinna, och som slutar olyckligt. De ryska författarne hafva åtminstone visat, att man kan hafva hjärta äfven såsom realist, om de än hafva fastnat i pessimismen.

Den moderna målarkonsten synes mig också hafva kommit på afvägar. I koloriten är den beundransvärd och likaså i det tekniska handtverket, ehuru detta tyckes mera anlagdt på att öfvertyga åskådaren, att ett hufvudintryck är åstadkommet med några få drag, än att samvetsgrant återgifva detaljerna, som dock äfven fordras för natursanningen. Men dess stora fel är brist på sinne för det sköna. Man tyckes snarare anse för en förtjänst att företrädesvis afbilda det fula och intetsägande.

Mitt omdöme i dessa ämnen är likväl ganska ytligt, och jag skulle vara färdig att tro det jämväl alldeles föråldradt, om jag icke med glädje såg inträdande tecken till en reaktion.

DET SJUTTIONDE ÅRET.

Vid 1888 års riksdag fingo protektionisterna öfverhanden i båda kamrarna, i den andra dock endast därigenom, att riksdagsmännen för Stockholm tillsattes på grund af en minoritets vallista, sedan majoritetens blifvit kasserad, därför att den upptog ett namn, hvars innehafvare icke var valberättigad.

Detta väckte med skäl en utomordentlig harm och ansågs af många såsom ett slående bevis på odugligheten af 1866 års riksdagsordning. Den bär ock otvifvelaktigt sin dryga del af ansvaret, men icke bör det läggas den ensam till last. Riksdagsordningens mening är oförtydbart, att de för kommunerna gällande röstlängder skola tjäna till efterrättelse, men felet är, att det icke är uttryckligen stadgadt, att emot dessa röstlängder icke må, sedan de blifvit justerade, göras anmärkning, äfven om det sedan kan bevisas, att någon oriktighet därvid förekommit. Genom bristen af ett sådant stadgande och genom ofullständiga föreskrifter i kommunallagarna angående röstlängders justering samt en hårdragen lagtolkning blef nu majoritetens hela lista underkänd, därför att en af de därå upptagna, som var införd i röstlängden, sedermera befanns hafva för en längre tid tillbaka något år försummat att betala sina utskylder.

Underlåtenheten hos dem, som uppgjort listan, att genomgå tio års räkenskaper öfver influtna utskylder, var visserligen ganska ursäktlig, men lika lätt kan icke för-

svaras, att man vill lämna ett riksdagsmannauppdrag åt en person, om hvilken man icke utan all undersökning kan vara förvissad, att han fullgjort de medborgerliga skyldigheter, som erfordras för kompetens till uppdraget.

Detta stockholmsval har framkallat ett starkt rop efter en särskild detaljerad vallag. För min del befarar jag, att man icke skulle lyckas att a priori upprätta en sådan lag, som icke skulle i tillämpningen medföra lika många svårigheter som riksdagsordningens föreskrifter och de prejudikater, som underlätta dess tolkning. Genom de stora städernas indelning i valkretsar och antagande af ett af Ehrenheim väckt förslag, att nytt val skulle anställas, då ingen fått absolut pluralitet, tror jag, att man skulle godt reda sig utan annan vallag än den, som finnes i grundlagen.

Öfverdrifvet var också skriket om den oerhörda orättvisa, som uppstått därigenom, att minoritetens kandidater gingo in såsom riksdagsmän. Om deras valmän t. ex. utgjorde en fjärdedel af hela antalet, så kan man nämligen säga, att de, på grund af en högre rättvisa än vallagens, representera åtminstone en fjärdedel af Stockholms röstägande invånare.

Protektionisternas öfvervikt i riksdagen blef nu uppslaget icke blott till en ny finanspolitik utan ock till en ny ministär, med Bildt i spetsen. Efter fruktlösa försök att få Sundberg att blifva statsminister, måste nämligen Bildt, nödd och tvungen, åtaga sig platsen, för hvilken han var tämligen främmande.

Liksom i de flesta politiska frågor har jag varit moderat i tullfrågan och förargat mig öfver de öfverdrifter, hvartill ej mindre frihandlarne än protektionisterna gjort sig skyldiga i sin bevisföring. Från kosmopolitisk synpunkt är frihandelns teori ovedersägligt riktig; men dess grundlag, att hvarje sak endast bör produceras där det kan ske billigast, leder ytterst därhän, att det land, där ingenting kan produceras billigast, bör öfvergifvas af sina invånare. Fosterlandskärleken, vanan och till och med fattigdomen kunna likväl kvarhålla en befolkning, som i ett annat land

kunde finna bättre lefnadsvillkor. För att i ett sådant land föda befolkningen och göra den så vidt möjligt oberoende, kan det möjligen vara ändamålsenligt att äfven genom tullar tvinga de mera gynnade näringsidkarne och konsumenterna att hjälpa dem, för hvilka landets förhållanden äro minst gynnsamma men som ändå äro oumbärliga. Detta är åtminstone icke orimligare än att afsluta handels- och sjöfartstraktater, hvarigenom man, för att bereda fördelar åt en näring, underkastar en annan olägenheter. Vore i den öfriga världen frihandeln allestädes tillämpad, kunde det väl ändå knappt komma i fråga för ett enstaka land att vara protektionistiskt, men då det förhåller sig tvärt om, och då andra länder genom exportpremier och andra konstlade medel söka öfversvämma hvarandra, blir det svårare att ensam upprätthålla den absoluta frihandelns grundsatser. Därtill kommer, att ingen skatt är i förhållande till sin storlek så litet betungande som tullen, och detta icke blott därför, att den för konsumenterna i allmänhet utgår i så små portioner, att de föga märkas, och att man i viss mån kan undandraga sig den genom att mindre konsumera en med hög tull belagd artikel, utan ock därigenom, att en del af skatten tvifvelsutan utgöres af den importerade varans utländska producent. Men å andra sidan får det icke förbises, att en skyddstull icke allenast drabbar den utländska varan och inflyter i statskassan utan också förhöjer priset på den inländska med en prisskillnad, som går in i fabrikantens ficka. Ännu värre är, att den sporre att åstadkomma de bästa varor, som ligger i en fri täflan, minskas därigenom, att ett rike stänger sig inom sig själft, men öfverdrifvet är frihandlarnes påstående, att så godt som all täflan upphör. Vi se sådan frodas emellan skräddare och skomakare i den minsta småstad, och i ett stort rike undertryckes den icke, äfven om utländsk konkurrens utestänges.

Teoretiskt synes mig ingenting vara att anmärka emot ett system, hvarigenom alla utländska produkter belades med tull till samma procent af varans värde. Ingen näring

blefve då skyddad på den andras bekostnad, men alla hade i denna procent ett lika skydd i förhållande till utlandet, och den näring, som icke därmed kunde bära sig, borde icke där idkas. Men i verkställigheten skulle detta system möta många svårigheter och har det felet att aldrig hafva varit försökt. Ännu svårare är att åstadkomma ett drägligt tullsystem genom tullsatser, jämkade efter hvarje närings föregifna behof af skydd, och det är efter min tanke *praktiken*, som i högre grad än teorien fäller domen öfver protektionismen.

Man kan knappt förneka, att det var en obillighet emot jordbruket att med bibehållande af ett protektionssystem för andra näringar helt och hållet borttaga tullen på jordbruksprodukter. Detta kunde likväl från högre synpunkt varit berättigadt däraf, att det underlättade för de fattiga klasserna möjligheten att tillfredsställa sina oundgängliga behof, men detta skulle kunna hafva skett genom att låta äfven andra näringar deltaga i uppoffringen. Den fattige behöfver nämligen icke endast mat; han behöfver t. ex. också kläder, och borttagandet af tull på beståndsdelarna därtill skulle för honom kanske vara en lika stor vinst som borttagandet af spannmålstullen. Troligen hade icke heller dessa tullar blifvit på en gång upphäfda, om icke priserna på spannmål en längre tid varit i jämnt stigande och slutligen så höga, att jordbruket blef högst lönande och priset på landtegendom inom kort tid fördubblades. När så spannmålspriserna åter en lång tid betydligt föllo, var det naturligt, att billigheten af tullens borttagande åter skulle sättas i fråga; och frihandlarne borde icke däröfver hafva upprört himmel och jord. Med något tillmötesgående hade man måhända kommit ifrån tullstriden för bättre köp.

I denna fråga har jag emellertid alltid känt mig för mycket sakna tillräckliga insikter och blick för att kunna fatta någon fast öfvertygelse, och jag har icke heller, så vidt jag kan minnas, någonsin offentligt uppträdt för att deducera någon åsikt men ofta tillkännagifvit, att jag röstat med frihandlarne. Mina sympatier hafva alltid gått åt det

hållet, mest för de fattigas skull men äfven för faran af rubbningar i ett stadgadt tullsystem och vid tanken på orimligheten af att, sedan mänskligheten gjort så oerhörda ansträngningar för att bygga vägar och underlätta kommunikationer, man plötsligt skall beröfva sig en stor del af frukterna däraf genom konstgjorda bommar.

Protektionisternas fanatism tryckte en för mig obehaglig stämpel på 1888 års riksdag och stadgade mitt beslut att vid fyllda sjuttio år jämte mina öfriga uppdrag äfven lämna riksdagen. Jag hade en särskild anledning uti en ådragen kronisk heshet, som alltid gjorde det svårt och stundom omöjligt för mig att tala eller läsa högt. Intresset för allmänna angelägenheter hade ock med åren börjat slappas, och det bjöd mig emot att stanna kvar såsom endast en skröplig kvarlefva af hvad jag varit i en kammare, där jag länge spelat en betydande roll.

Jag hade redan länge känt en längtan att få lämna all offentlig verksamhet, men till en början härledde sig denna från en önskan att få helt och hållet blifva mig själf samt få handla och tala som jag ville utan att därigenom kompromettera någon annan eller min egen ställning. Efter hand förlorade jag väl lusten att göra något, som af många skulle stämplas såsom galenskaper, men i stället inträdde farhågan, att jag till följd af aftagande själskrafter icke skulle kunna hålla mig uppe på den höjd jag uppnått, då jag sett flera statsmän, som icke vetat att i rätt tid draga sig tillbaka, därför att de liksom andra varit de sista, som själfva märkt, huru de med åren sackat utför. Ett bevis, att det nu också gick baklänges för mig, fann jag däruti, att då jag tillförne sällan utan obehag kunnat läsa hvad jag för längre tid tillbaka själf skrifvit, emedan jag däruti såg brister och tyckte, att jag nu skulle skrifvit bättre, så blef förhållandet nu tvärt om, så att jag till en viss grad beundrade, att jag förr kunnat skrifva så bra.

Efter att hafva såsom riksdagsman bevistat 29 riksdagar, däraf fem under ståndstiden, afsade jag mig i augusti 1888 min plats i första kammaren. Redan förut under året,

vid vårterminens slut, hade jag nedlagt mitt ämbete såsom kansler för universiteten och af dem tagit ett å ömse sidor vänligt och hjärtligt afsked.

Jag är glad att hafva kunnat ända till ålderdomen vidhålla mina liberala tänkesätt, ehuru de varit satta på ett hårdt prof genom de faror, som demokratiens hejdlösa framfart på senare tider i åtskilliga länder framkallat och som på många håll verkat till en reaktion. De gamla konservativa krafternas reaktion är likväl icke den största fara. som i vår tid hotar den *personliga friheten*. Denna är af helt andra krafter nu strängare kufvad än någonsin förut under detta århundrade. Men det är icke längre lagligt erkända myndigheter, som utöfva despotism, utan detta sker af slutna föreningar, som bildas inom själfva massorna. Inom det ekonomiska området är den fria verksamheten nästan tillintetgjord. Allting tillverkas genom stora bolag med hopade kapitaler i så stor skala, att individen betyder nästan intet, och dessa stora bolag förena sig ytterligare med hvarandra i *ringar*, som monopolisera hela tillverkningen. Men det är icke endast arbetsgifvarne, som förfara så. Arbetarne å sin sida sluta sig tillsammans i fackföreningar, som syfta till att förhindra hvarje skymt af fritt aftal. Alla skola blindt lyda det gemensamma kommandot.

Politiken är också klädd i tvångströja. Uti en sund stat borde t. ex. vid riksdagsmannaval hvar och en välja till riksdagsman den han själf trodde vara den bäste; och den valde borde hafva obundna händer att handla efter som han fann vara bäst. Ett sådant tillstånd föresväfvade mig, då jag i motiverna till representationsförslaget emot den offentliga kandidaturen invände, att den rätta grunden för representantkallet är andras förtroende och icke självförtroendet. För egen del skulle jag aldrig velat mottaga något medborgerligt förtroende med villkor att följa något på förhand uppgjordt visst program; icke för det jag tror mig vara mera ombytlig i grundsatser än de flesta andra,

men därför att jag skulle känna det förnedrande att icke få följa min öfvertygelse, ifall den skulle genom bättre upplysning komma att förändras. Men såsom allt nu gestaltat sig både i Sverige och alla andra länder, är det att kasta bort sin röst vid ett riksdagsmannaval, om man väljer en egen kandidat. Man måste välja på den, som något *parti* uppställt; och hvem som uppställes af partierna beror ofta på energiska kotterimanövrer men antages bero på kandidaternas före valet uttalade politiska program, vid hvilka de på förhand binda sig. Representationen blir härigenom icke ett uttryck af de förståndigastes utan af massornas tänkesätt. Lyckligtvis hafva massorna i allmänhet en säker instinkt af hvad som är för dem nyttigast, och resultatet af allmänna val blir åtminstone för flera bättre än resultatet af privilegierade intressens makt. Och om man icke kan göra alla lyckliga, får man nöja sig att göra så många som möjligt. Men alltid kvarstår den stora faran, att massorna vilseledas äfven i fråga om sitt eget bästa. Om man för dem framställer ett eftersträfvansvärdt mål, som omedelbart kan vinnas, så griper mängden begärligt därefter utan att kunna sätta sig in i de aflägsnare följderna. Det är häruti kommunismens och socialismens styrka ligger. Att dela den redan befintliga förmögenheten lika mellan alla, är någonting frestande att taga såsom ett mål ensamt för sig, äfven om allting sedermera skulle återgå till det gamla. Socialiststaten är alldeles icke byggd på kärlekens grundsats utan är lika mycket en rättsstat som det nuvarande samhället. Skillnaden är, att det nuvarande samhället går ut på att skydda individens frihet men socialismen att utplåna den.

Socialisternas teori förefaller mig såsom en ritning till ett kolossalt maskineri, med otaliga ledningar och kugghjul, beräknadt att åstadkomma en produkt motsvarande alla de mänskliga behofven. Men för denna maskin saknas den erforderliga *drifkraften.* I våra nuvarande samhällen är det summan af allas sträfvan och omtanke, som drifver verket, men om man tager bort behofvet för hvar och en

att tänka och arbeta för sig själf och låter alla dela lika lott, så blir det ingen eggelse för någon att anstränga sig, men frestelsen att undandraga sig arbete blir tvärt om större, i samma mån som individens arbete betyder mindre både för honom och för det hela. Maskinen skulle sannolikt, om den sattes i gång, snart stanna eller åtminstone arbeta mycket dåligt.

Montesquieu ansåg republiken vara den fullkomligaste af alla statsformer men endast under förutsättning, att medborgarne voro dygdiga. I ännu högre grad är denna förutsättning nödvändig för socialiststaten.

Jag kan väl icke tro, att socialismen kan vinna något varaktigt insteg hos mänskligheten, ty den går ut på att förstöra just det, hvarpå de flesta sätta det högsta värdet, nämligen *hemmet*. Kan man tänka sig, att mängden skall i längden frivilligt underkasta sig att icke få behålla sina barn hos sig och icke genom sitt arbete få förbättra sina och familjens villkor, icke få skapa trefnad i eget hem utan hänvisas till ett för alla lika kasernlif, hvilket måste blifva det yttersta målet för socialismen? Men den blir farlig, i samma mån som många beröfvas möjligheten att under bestående förhållanden kunna hoppas att komma i åtnjutande af ett eget hem; och får den blott ett ögonblicks öfvermakt, så åstadkommer den en förfärligare revolution än någon annan, om än endast för en kort tid. Det gäller därför, *dels* att underlätta möjligheten för alla, som vilja arbeta, att kunna försörja sig och få ett eget hem — och detta kan endast ske genom förhöjda arbetslöner och billiga priser på lifsförnödenheter, i hvilket afseende hvarken regering eller riksdag eller det allmänna tänkesättet hos oss varit nog framsynta, men möjligen skola strejkerna i detta afseende öppna ögonen —, och *dels*, om man icke härigenom kan utrota socialismen, att åtminstone försäkra sig om att den alltid stannar i en ringa minoritet. I detta afseende kan jag icke tänka mig något säkrare värn än en talrik jordägareklass, ty sällan blir väl en jordägare socialist. I Sverige torde redan faran vara mindre än i andra land,

genom den motvikt vi hafva i våra bönder, men ingenting kan i min tanke vara nyttigare än hvad som bidrager att göra de självägande jordägarnes antal allt talrikare. Ett af skälen, hvarför jag velat afskaffa grundskatterna, har också varit, att man därigenom, med afskaffande jämväl af det kamerala mantalet, underlättar jordstyckningen och möjligheten äfven för en fattig att blifva en bofast odalman.

Anspråken af den allt kapital saknande arbetsklassen och dess självalda ledare kunna omöjligen hastigt och omedelbart tillfredsställas, men ännu omöjligare är att helt och hållet undertrycka dem; ty de äro till en stor del befogade. Jag har på nära håll sett, både i stad och på landet, mången stark och duglig arbetare, som flitigt arbetar fulla tolf timmar snart sagdt årets alla arbetsdagar och nekar sig alla förströelser och all komfort men likväl endast med yttersta svårighet kan lifnära sig och en mindre familj; och om några dagars sjukdom inträffar, står nöden för dörren. Detta kan hvarken vara rätt eller bära sig i längden. Den viktigaste fråga, vår statskonst har att lösa är förbättrandet af arbetsklassens villkor.

Sedan jag nu med teckningen af mina minnen hunnit till den tidpunkt, då jag började därmed, d. v. s. dagarna efter det jag fyllt sjuttio år, nedlägger jag pennan, enär min verksamhet under den fortgående resan utför varit och framdeles säkerligen blir ringa och föga märklig. Det mest betydande däraf är måhända just författandet af dessa minnen, som under fyra månader mera än ett år upptagit mina från andra sysselsättningar lediga stunder och som jag själf hoppas kunna lända till något godt.

Det säges, att i hvarje dikt inom vitterhetens område måste författaren måla sig själf och hämta stoffet för sina bilder ur sin egen själ och lifserfarenhet. Om detta är sant, håller jag icke otänkbart, att fordringarna på realism i konsten kunna sträckas ända därhän, att man förkastar allt diktande af personer till omhöljen af författarens eget

inre och vill, att han äfven i handlingen endast skall framställa verkliga personer och i främsta rummet sig själf. Självbiografien skulle då träda i romanens ställe såsom den högsta konstarten. Efter min uppfattning faller den visserligen tvärt om helt och hållet utom konsten, men den har sitt eget värde. Jag tror, att hvar och en, för jämförelser med sig själf, har nytta af att så fullständigt som möjligt kunna blicka in i en annans inre och yttre lif och att däruti ligger själfbiografiens största intresse, förutsatt att den är sann.

I dessa blad har jag försökt att framställa hela min människa, med dess händelser och handlingar, dess tänkesätt och känslor, äfven de allra intimaste, som man vanligen har en benägenhet att dölja för världens blickar men som jag lika litet skyr att en gång lämna till andras eftersinnande, som jag har någonting emot att min kropp obduceras, om vetenskapen däraf kan hämta något gagn.

Vid en slutlig öfverblick å hela mitt förflutna lif kan jag icke annat än vara djupt tacksam för den snart sagdt oafbrutna välgång, som hittills varit mig beskärd. Med en stark och sund kropp har jag åtnjutit en i allmänhet god hälsa, aldrig genomgått någon lifsfarlig sjukdom och aldrig varit utsatt för något olycksfall, såsom arm- eller benbrott o. s. v. Vid 71 års ålder har jag också syn och hörsel oförsvagade, samt hår och tänder i behåll. Både kropps- och själskrafter känner jag dock allmänt mycket nedsatta och lifligheten i känslor betydligt förminskad.

För en man med icke större egenskaper än mina har min bana varit lysande. Jag är nämligen fullkomligt medveten om att jag icke är en genius af högre ordning. Det förhåller sig snarare med mig, som Svedenborg säger om dem, hvilka icke kunna uppfatta de högsta sanningarna, att deras själar äro tilltäppta ofvantill. Min själsverksamhet har föga varit riktad utom detta lifvet, och jag skulle icke kunna finna den något så när nöjaktig, med mindre än att

jag kunde instämma i Almqvists tanke, att det är ädelt nog på jorden att vara människa och intet mera. Men detta är icke nog, och jag känner därför min underhaltighet. Jag tillskrifver mina framgångar förnämligast, att jag från ungdomen måst lita på mig själf och af naturen fått ett praktiskt förstånd samt att man hyst förtroende till redligheten af min karakter. Sanningen af Kristi ord, att de saktmodiga skola besitta jorden, har ock i sin mån blifvit bekräftad på mig, ty mitt sinnelag har varit fogligt och ödmjukt.

Ehuru jag såsom statsman måst uppträda emot det bestående på ett sätt, som djupt sårat mången i deras innersta känslor, har jag aldrig mött några hätska personliga ovänner, och på andra sidan har jag fått många loford utöfver hvad jag förtjänat.

Till min lycka hör ock, att jag, från att börja fattig, kommit i goda ekonomiska omständigheter och att jag fått behålla tre söner, som nu alla äro hederliga och rättskaffens män. Mest af allt prisar jag dock att hafva fått en sådan hustru; och min högsta återstående önskan för detta lifvet, äfven den ty värr själfvisk, är att icke öfverlefva henne.

SENARE DELENS INNEHÅLL.

Sid.
Representationsförändringen (1865) . . . . 1.
Efter drabbningen . . . . 20.
Riksdagen år 1866 . . . . 30.
Emellan den sista ståndsriksdagen och den nya riksdagens första sammanträde . . . . 38.
1867 års riksdag . . . . 46.
1867, efter riksdagen . . . . 54.
1868 års riksdag . . . . 60.
1868 års ministerkris . . . . 72.
Ett och annat, om hvartannat . . . . 81.
1869 års riksdag . . . . 92.
1870 års riksdag och ministerkris . . . . 99.
Efter reträtten år 1870 . . . . 107.
De båda riksdagarna år 1871 . . . . 115.
1871 års ministerkris . . . . 122.
Det sista året af Karl XV:s lefnad . . . . 131.
1873 års riksdag och kompromissen . . . . 140.
Emellan riksdagarna 1873 och 1874 . . . . 151.
1874 års riksdag och ministerkris . . . . 158.
Under mellanakten 1874 . . . . 170.
Ministerkrisen 1875, eller den s. k. Bergsprängningen . . 178.
Å nyo statsminister (1875—1876) . . . . 187.
Året 1877 . . . . 203.
Åren 1878 och 1879 . . . . 214.
1880 års riksdag och afskedet från statsministersbefattningen . . . . 229.
Efter afskedet (1880, 1881, 1882) . . . . 243.
Riksdagen och ministerkrisen år 1883 . . . . 257.
Åren 1884—1887 . . . . 267.
Vid sidan af politiken . . . . 277.
Det sjuttionde året . . . . 290.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

V 2.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 12 10 09 009 2